

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Földrajzi Intézet
Földtudományok Doktori Iskola

**A ROMÁN-MAGYAR HATÁRRÉGIÓ ÉS HATÁR MENTI
EGYÜTTMŰKÖDÉSEK A KÁRPÁTOK EURORÉGIÓBAN**

PhD értekezés

Nagy Egon

Témavezető:
Dr. habil. Golobics Pál
egyetemi docens

Pécs, 2011

A doktori iskola címe: PTE Földtudományok Doktori Iskola,
Pécs, 7624 Ifjúság útja 6.

Vezetője: Dr. Dövényi Zoltán, DSc,
egyetemi tanár, a földrajztudomány doktora
PTE TTK Földrajzi Intézet,
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

A doktori témacsoport címe: Terület- és településfejlesztés

Vezetője: Dr. Tóth József, DSc, rector emeritus,
a földrajztudomány doktora,
PTE TTK Földrajzi Intézet,
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

Az értekezés tudományága: integrációföldrajz, regionális földrajz

Témavezető: Dr. habil. Golobics Pál
egyetemi docens

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	1
BEVEZETÉS	5
1 A „HATÁRMENTI RÉGIÓ” FOGALOMKÖR ÉRTELMEZÉSE.....	8
1.1 A határ fogalma. A határok megvonása során felmerülő lehetséges kockázatok	8
1.2 A határmenti régió fogalomkör helye az európai integrációs folyamatban	12
1.3 A határmenti régiók a földrajzi szakirodalomban	17
1.4 Törvénykezési háttér és belső szervezet.....	22
2 A KÁRPÁTOK EURORÉGIÓ ROMÁN-MAGYAR HATÁRTÉRSÉGÉNEK TERMÉSZETI-KÖRNYEZETI KOMPONENSEI	26
2.1 A Kárpátok Eurorégió belüli román-magyar határregió területi lehatárolása, általános térszerkezete és természeti-földrajzi alapvonásai	26
2.2 Környezeti konfliktusok	30
3 A KÁRPÁTOK EURORÉGIÓBAN KÖZVETLENÜL HATÁROS ROMÁNIAI ÉS MAGYARORSZÁGI MEGYÉK DEMOGRÁFIAI FOLYAMATAI	36
3.1 Népmozgalmi tendenciák	36
3.2 Vándorlások	40
3.3 A népesség szerkezete	44
3.3.1 Korösszetétel	44
3.3.2 Képzettségi szint	46
3.3.3 A lakosság nemzetiségi megoszlása.....	48
3.4 Munkaerő	51
4 TELEPÜLÉSHÁLÓZAT	54
4.1 Történelmi előzmények, valamint a közigazgatási-területi térstruktúrák változásai	54
4.2 Városhálózat	64
4.3 Falusi települések	71
5 A HATÁRMENTI MEGYÉK GAZDASÁGÁNAK FŐBB JELLEMZŐI.....	76
5.1 A szomszédos megyék helye Románia és Magyarország gazdasági térszerkezetében. Általános fejlettségi szint.....	76
5.2 Jövedelmek és gazdasági szektorok	84
5.3 Infrastruktúra	94
5.4 A határállomások szerepe a régió újraképezésében	96
6 A HATÁRRÉGIÓ TÉRMODELLJE.....	99
7 A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELLEGŰ TERÜLETI ELTÉRÉSEK KIMUTATÁSA FAKTORANALÍZIS ÚTJÁN	102
8 A ROMÁN-MAGYAR HATÁRON ÁTNYÚLÓ KAPCSOLATOK A VIZSGÁLATBA VONT MEGYÉK SZINTJÉN	108
8.1 Lehetséges esélyek és kockázatok a vizsgált régió határon átnyúló kapcsolataiban	108
8.2 A Kárpátok Eurorégió helye és szerepe Románia határon átnyúló interregionális kapcsolataiban	116
8.3 Bihar és Szatmár megye intézményesített határon átnyúló kapcsolatai a közvetlenül szomszédos magyarországi régiókkal	124
8.4 A román-magyar határmenti együttműködés a 2007-2013 költségvetési időszakban	134
8.5 A román-magyar határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésének lehetséges útjai	138
8.5.1 Intézményi szintű együttműködés a területfejlesztés és humán erőforrás- menedzsment terén	139

8.5.2	Gazdasági együttműködés.....	143
8.5.3	Kulturális és oktatásügyi együttműködés.....	149
8.5.4	Természet- és környezetvédelem	152
9	A HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS MEGÍTÉLÉSE A TELEPÜLÉSVEZETŐK SZEMSZÖGÉBŐL	154
9.1	A romániai megyék településvezetői körében végzett felmérés	154
9.2	Alvó- és kapuváros az ország szélén. Határmenti (re)integráció Biharkeresztes példáján	190
10	VÉGKÖVETKEZTETÉSEK	192
	IRODALOM	198
	MELLÉKLET	209

BEVEZETÉS

Románia és Magyarország a XX. században kapcsolatukat tekintve gyakrabban ellenséges államok voltak, még ha olykor azonos szövetségi rendszerbe tartoztak is. A két ország jelenleg is azonos szövetségi rendszerbe tartozik, de már a korábbiaktól teljesen különböző keretfeltételek mellett. Ebbe az új európai rendszerbe önszántukból kerültek bele, nem diktatórikus idegen megszálló hatalom kényszeréből. Ez az új helyzet egyszersmind egy stabil, békére alapuló új prosperitásnak lehet az alapja, amely lehetőséget teremthet arra, hogy a tolerancia és párbeszéd, a legszélesebbkörű együttműködés kerekedjen felül a rivalizálás és ellenségeskedés helyett. Ennek az együttműködésnek egyik magától értetődően legalkalmasabb térbeli kerete a két állam érintkezési zónája, a határrégió. Itt a szubregionális szinten már csak azért is kedvezőbbek a feltételek, mert az új európai területi ideológia, a regionalizmus jegyében van esély a tér szerveződésére a helyi akaratnak megfelelően. Ennek a helyi akaratnak kell a jövőben a határmenti együttműködések irányát is meghatároznia.

Jelen értekezés arra tesz kísérletet, hogy a Kárpátok Eurorégióon belüli román-magyar határrégió intézményesült és informális együttműködési formáit feltérképezze és feltárja azokat a *társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és környezeti* tényezőket, melyek determinálhatják a területi együttműködés kibontakozási lehetőségeit a Tóth József-féle tetraéder modellből kiindulva, azt a komplex, rendszerelvű regionális vizsgálatokra átültetve (TÓTH, J. 2003). A tanulmány további célkitűzése a szomszédos régiók kohéziójának vizsgálata a jövőbeni lehetséges integrált határrégió létrejötte érdekében. Vizsgáljuk azt is, hogyan hatott és hat a jelenben is a határ megléte a területi egyenlőtlenségek kifejlődésére, időbeni konzerválására és a helyi szereplők milyen várakozásokkal, attitűdökkel állnak hozzá, kezdeményezőleg vagy passzívan a határmenti együttműködések adta új fejlődési perspektívához.

Mindezek alapján a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

- a határsáv pozicionális periféria jellege ráerősít a halmozottan hátrányos társadalmi-gazdasági helyzet létrejöttére

- a határmenti területi kohézió nem jelent különösebb problémát a jövőbeni integrált régió kialakulása szempontjából, többek közt az elmúlt évek gazdasági nivellálódása folytán sem
- a helyi szereplők és főként a döntéshozó tényezők hozzáállása mindkét oldalról pozitív, kommunikatív kooperatív
- a formális kapcsolatokon túl erősödő trendet jeleznek az informális, a határmentiség hétköznapi dimenzióihoz kapcsolható interakciók

Látható hát, hogy a korábbi kutatások elméleti alapvetéseire támaszkodva a jelen vizsgálat a határt gátként, peremként és ugyanakkor összekapcsoló elemként is értelmezi egyidőben (NEMES NAGY, J. 1998). A kutatástervezés, a tematizálás szempontjából pedig legfőképp az Andrea Kampschulte által megfogalmazott modell szolgált kiindulásként, amely a határon átnyúló projektek és gazdasági együttműködések kérdésköre mellett vizsgálta a határt, mint a gazdasági tér, a településhálózati tér és mint a területi tervezés elemét (KAMPSCHULTE, A. 1999). Mindemellett a Hansen-féle felvetés is (in: BÉRES, K. 2001) megalapozásul szolgált annak vizsgálatára, milyen térhatást fejt ki a határ közelsége az interregionális térkapcsolati rendszerekre és a társadalmi-gazdasági állapotjelzőkre.

A kutatás során alkalmazott módszereket illetően a társadalomtudományokban széles körben használt vegyes metodológia került kipróbálásra, mint például:

- *aktív megfigyelés* általános információgyűjtés céljából, főleg „face to face” típusú konzultációk és tényfeltáró beszélgetések során a helyi szereplőkkel (főként a döntéshozókkal), akik a határmenti kapcsolatok menedzselésében kompetensek;
- a fentihez kapcsolódó *elsődleges elemzés*, mely szintén a döntéshozókat célozza meg kvantitatív eszközökkel (kérdőív) és kvalitatív kutatási instrumentumokkal (strukturálatlan interjú)
- *másodlagos, főként kvantitatív elemzés* – statisztikai adatok feldolgozása, kartogramok alkalmazása az eredmények vizualizációjában; faktoranalízis a változók számának csökkentése, az esetleges zavaró változók és az ebből eredő alternatív magyarázatok kiküszöbölése, a belső érvényesség fokozása érdekében;
- a fentiekből eredő *tipizálás, kategóriaképzés*
- *metaelemzés, a szekunder bibliográfia tanulmányozása, dokumentumelemzés* elsősorban a határmenti kapcsolatok teoretizálását illetően, valamint a kapcsolatok

tipizálásával összefüggésben, vagy a mások által elvégzett adatfelvételek interpretációjának elemzése;

A közvetlenül határos négy megyének, mint a kutatások területi szintjének a kiválasztása, arra a megfontolásra épült, mely szerint nem szerencsés előre determinálnunk a határmentiség hatósugarát és azt például a határ mentén elterülő községek sávjára vagy egy meghatározott távolságban mért „határövezetre” szorítanunk. A vizsgálatba vont megyék (Szatmár, Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar) technikai okokból is könnyebbséget jelentettek, hiszen az ezen a szinten összesített statisztikai adatok és a nagyobb területi skála jobban láttatja azt, hogy ezen belül a határ jelenléte mennyire differenciálja a közvetlen szomszédságában lévő területeket a belső területektől. A kutatással kapcsolatban alkalmam volt egy féléves Alexander von Humboldt-ösztöndíjjal a lipcsei Institut für Länderkunde-ban továbbképzésen részt vennem, és kutatási tervem ismertetésekor az ottani munkatársak tanácsai arra inspiráltak, hogy ne „prejudikáljam” egy határzóna meglétét, hagyjam kibontakozni a teret a mutatók magyarázó erejével, mely elősegíti vagy nem egy sávszerű határmenti térrész individualizálását. Ugyanakkor nem szabad elvonatkoztatnunk attól az érvtől sem, hogy a kooperáció jelentős hányada megyei szintű, illetve a 2007-2013-as RO-HU határmenti együttműködési programban, melyet az EU finanszíroz elsődlegesen, a megcélzott támogatandó területi-közigazgatási szintek a közvetlenül szomszédos megyék.

A tanulmányban felhasznált statisztikai adatok javarésze a két ország statisztikai hivatalaiból (országos és megyei szintű) származnak. Emellett még specifikus adatokkal szolgáltak a romániai megyei tanácsok, az Agrár- és Vidékfejlesztési Igazgatóságok, a SAPARD és PHARE irodák, a Megyei és Országos Cégjegyzéki Hivatalok és az APEH, a Regionális Határmenti Együttműködési Irodák.

A dolgozat igyekszik villanásszerűen betekintést adni a vonatkozó román szakkönyvtárak meglátásaiba és elméleti alapvetéseibe is, hogy ízelítőül szolgáljon a szomszédos ország szakembereinek ezirányú munkásságából.

Szólnom kell néhány szót, a kutatás során a kérdőíves és interjú adatfelvételezésben részt vevő minta szelekciójáról is. Azért kerültek a látókörünkbe a határmenti együttműködésben valamilyen formában érdekelt döntéshozók (település- és szervezeti vezetők), mert felülről látnak rá a folyamatokra és így érvényesül a szintetizáló erő. Fenomenológiai szempontból is egy hálás minta, hiszen rutinszerűen képesek kiemelni a vizsgált kérdéskör hangsúlyos pontjait, segítik a lényeg megragadását. Technikailag is ez bizonyult a legegyszerűbb megoldásnak, hiszen az egyéni kutatások a hiányzó megfelelő anyagi háttér szempontjából

nem képesek nagyszámú mintákat bevonni az adatfelvételbe, bár kétségtelen, hogy az „utca emberének” randomszerű megszólaltatása nagyobb rálátást biztosít a határmentiség valódi hétköznapi dimenzióira. A polgármesterek vagy alpolgármesterek által kitöltendő kérdőív ennek folytán egy, a szakirodalom által úgynevezett exhaustivitásra törekvő kérdőíves kutatás volt és ilymódon nem merül fel a minta reprezentativitásának problémája, még ha kicsi is az alappopuláció.

A strukturálatlan interjúk mintája hasonló elgondolásokból állt fel, itt törekedtünk arra, hogy a határmentiségbe bevonható társadalmi-gazdasági nagyterületek főbb képviselői reprezentálva legyenek. A kiinduló szándék itt az együttműködési paletta feltárása volt és a beszélgetés spontán menete tette lehetővé egyéb releváns részletek bevonását az elemzésbe. Az interjúk a békéscsabai Regionális Kutatások Központjának főmunkatársával, Dr. Nagy Gáborral közreműködésben készültek egy közös kutatási projekt keretében.

1 A „HATÁRMENTI RÉGIÓ” FOGALOMKÖR ÉRTELMEZÉSE

1.1 A határ fogalma. A határok megvonása során felmerülő lehetséges kockázatok

Az államhatár a történelem folyamán az egyik legképlékenyebb és változásnak leginkább kitett térszerkezeti elemnek bizonyult. „Sérülékeny” volta elsősorban társadalmi-gazdasági szempontból értelmezhető, amihez katonai és ökológiai-környezeti szempontok is kapcsolódnak. Meghatározás szerint az államhatár egy ország (állam) szárazföldi és tengeri területének térbeli lehatárolására hivatott képzeletbeli vonal, melynek futását a nemzetközi jog szabályainak megfelelően államok közötti szerződésekben fektetik le. Az államhatár egyúttal az illető államalakulat területi szuverenitásának térbeli korlátait is körülírja. A határ ennek értelmében egy lineáris, folytonos konstrukció, melynek meghúzása több kritériumot is figyelembe vehet egyidejűleg. Egyes szerzők, mint például Bădescu és munkatársai szerint, a határ egy nemzet vagy államalakulat politikai, gazdasági és kulturális befolyási övezetének a térbeli korlátait szabja meg, egy olyan választóvonal mely gyakori mozgásban van egy kvázi térbeli egyensúlyi állapot irányába, melyet geopolitikai tényezők határoznak meg (BĂDESCU, I., DUNGACIU, D. 1995).

Suba János szerint a határ megvonása mindig politikai kérdés és ezáltal a határ mindig különböző nemzetközi jogi helyzetű területeket hivatott egymástól elválasztani. A térbeli lehatárolás a föld belsejére és a légitérre is tekintettel van, ezért államhatárnak azt a képzeletbeli síkot kell tekinteni, amely a képzeletbeli vonalra felfelé és lefelé merőleges (SUBA, J. 2006).

A határ megvonásának kritériumai eszerint politikaiak és stratégiai jellegűek, főként gazdasági-katonai és etno-kulturális szemszögből fogalmazódnak meg és gyakorta államközi konfliktusokat gerjesztő területi viták forrásai. Ezeknek a feszültségeknek a rövidzárlat-szerű megoldási formája a fegyveres konfliktus, mely gyakorta az államhatár erőszakos meghúzását eredményezi és talán a legrizikósabb biztonságpolitikai probléma a határterületeken. Paul Hagett brit geográfus az etno-kulturális kritérium alapján megfogalmazta az államhatárok fixációs modelljét. Eszerint megkülönböztetett három határtípust:

a). **Következményes határ (subsequent boundaries)** – amely egy etnikai csoport letelepedése után jön létre egy adott területen, a határ pedig egybeesik az etnikum területi kiterjedésével.

b). **Megelőző határ (antecedent boundaries)** – az első kategóriával ellentétben a határok az illető etnikum letelepedése előtt már léteztek. A népcsoport a területi benépesítési folyamat során településterületét a már meglévő határokhoz igazítja.

c). **Rákényszerített határ (superimposed boundaries)** – a határok nem tartják tiszteletben az etnikai térszerkezetet, egy bizonyos (nem feltétlenül többségi) populáció érdekei szerint vannak meghúzva, és kényszerítő jelleggel bírnak a többi etnikum számára (HAGETT, P. 1991). A történelmi előzmények ismeretében az általunk vizsgált határrégió a rákényszerített határ kategóriába tartozik.

Azokat a határvitákat melyek alapvető kockázatot jelentenek egy állam területi integritása és biztonsága szempontjából Prescott a következő ismérvek alapján kategorizálta:

a). **Területi viták** – konkrét módon egy adott terület hovatartozását érintik és leggyakrabban szomszédos országok között robbannak ki, de az illető (és nem feltétlenül szomszédos) országok gyarmati, függőségi területeinek hovatartozását is érinthetik.

b). **Pozicionális viták** – a határ jelenben fennálló pozíciója, futása körül forognak, a nézeteltérések magát a lehatárolást, a demarkációt érintik.

c). **Funkcionális viták** – abban az esetben robbannak ki, amikor egy adott ország úgy ítéli meg, hogy a szomszédos államban zajló bármilyen nemű tevékenység (katonai, gazdasági

stb.) valamilyen módon negatív hatással van a saját területére (pl. szennyezés, vízszabályozás stb.).

d). **A természeti erőforrásokkal való közös gazdálkodást érintő viták** – szintén gyakori konfliktusforrások, melyek összehangolt gazdálkodással megoldhatók (pl. szénhidrogén-előfordulások kitermelése, talaj- és mélységi vizek, melyek átterjednek a határ túloldalára) (PRESCOTT, J. R. V. 1990). Vizsgált régiókban inkább funkcionális jellegű viták megjelenésére adódik esély.

Az első két disputa-típus, amennyiben megoldáshoz vezetnek, általában a határok megváltoztatását jelenti, míg az utolsó két típus megoldásakor nem feltétlenül változnak az államhatárok.

Az emberiség történetében több olyan időszakot is megkülönböztethetünk melyek jelentősebb és számosabb határmódosulással jártak, leginkább a kiterjedtebb regionális háborúkat és a világegéseket követő időkben. Ezek a nagyobb lélegzetű területi változások elsősorban Európa térképén következtek be, ahol a fő gyarmattartó hatalmakat találjuk melyek a progresszió általános irányvonalait is kijelölték és irányították a világpolitikát a XX. század végéig. Waterman véleménye szerint (WATERMAN, S. 1999) a határok változásának jelentős momentumai a világtörténelemben a következők voltak: 1815 – a napóleoni háborúk lezárása a Bécsi Kongresszuson, 1918-21 – az első világháború lezárása a Párizs környéki békeszerződésekben, 1946 – a második világháború lezárása, és végül 1989 – a világgkommunizmus összeomlása, illetve a hidegháború vége. Véleményünk szerint – amennyiben elfogadunk egy nem feltétlenül Európa-centrikus álláspontot – ez utóbbi felsorolás kiegészíthető az 1960-1975 közötti időszakokkal, amikor az afrikai és ázsiai gyarmatok függetlenné váltak. Sőt Amerikában is voltak jelentős területi változásokat eredményező háborúk, például az USA 1848-ban közel 1 millió km²-es területet szerzett Mexikóból a Guadalupe Hidalgói békeszerződésben stb.

A szocialista rendszerek összeomlásával egyidejűleg a vizsgálati mintaterületünk tágabb keretét szolgáló makrorégióban megsokszorozódtak a határok és a határrégiók. Illés Iván számításainak megfelelően, ezek a délkelet-európai országok, noha területileg kisméretűek, mégis az európai határok összhosszának 60%-a ebben a térségben összpontosul. Az itt elhelyezkedő országok területének 62%-a határmenti régiókra esik, ahol lakosságuk 60%-a él. A bővítés előtti 15 tagú Európai Unióban az eurorégiók a közösség területének mindössze 21,5%-át tették ki és az itt élők száma az EU összlakosságának csupán 15,2%-át képezte (ILLÉS, I. 2002). Az összesen 16000 kilométernyi államhatárból, mely a kelet-európai

országokat elválasztja egymástól, mindössze 2,6% (420 km) nem szenvedett semmilyen módosulást a XX. század folyamán, azaz nem módosultak maguk az országok a határ két oldalán. Ez a 420 kilométeres határszakasz a román-bolgár határ a Duna vonalán. Ez a tény a kelet-európai határok stabilitásának hiányát húzza alá, amelyek többször is változtatták a futásukat a XX. század folyamán. Főként a múlt század utolsó évtizedében az egyes kelet-európai államok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Szovjetunió) felbomlása változtatta meg a szomszédsági viszonyokat. Következésképpen a határmenti együttműködés elsődleges jelentőségű a kelet-közép-európai országok számára, ugyanis az államok kis területi dimenziója, valamint az államhatárok magas területi sűrűsége folytán lehetetlen egy koherens és átfogó területfejlesztési stratégiát kidolgozni interregionális térbeli skálán, melynek természetesen nem lennének határon átívelő hatásai.

Közép- és Délkelet-Európában a határok jelentős része egyszersmind meghatározó természetföldrajzi „demarkációs” vonal, minthogy 27%-uk (3900 km) nagyobb folyókkal vagy folyamokkal esik egybe és 18%-uk (2700 km) hegyvidék. Ugyanakkor a határok 55%-ánál nincs semmiféle természetes akadály. A folyókon és folyamokon átlagosan minden 70-ik kilométernél áll egy híd, számuk az ezredfordulón összesen 55 volt. Következésképpen a közlekedési kapcsolatok elégtelensége, az infrastrukturális elmaradottság komoly akadályként lép fel a területi kohézió megteremtésében. Ugyanakkor a természetes határok nagy száma sokszor gátként szolgált az ember által létrehozott térelemek területi terjeszkedése előtt, ez gyakran megővta az amúgyis elszigetelt határ régiók ökológiai egyensúlyát. Ezzel magyarázható az a tény, hogy a közép- és délkelet-európai nemzeti parkok és védett területek kétharmada határmenti régióban található (ILLÉS, I. 2002).

Etnikai és szociológiai szempontból a délkelet-európai határok gyakran nem esnek egybe az egyes etnikumok településterületével, és ez a jelenség különösképp érvényes az egykori délszláv térségre, ahol a mozaikos etnikai elhelyezkedés a leghangsúlyosabb európai viszonylatban. Ez egy területi divergencia-elem, amely nagyfokú odafigyelést és politikai óvatosságot követel meg, tekintettel a nemzetiségi alapú konfliktusok hagyományára a régióban.

1.2 A határmenti régió fogalomkör helye az európai integrációs folyamatban

Az előző fejezetben a határt inkább geopolitikai kontextusban vizsgáltuk, mint földrajzi szempontból. A következőkben a határfogalom ismeretelméleti tárgyalására kerül sor az úgynevezett „border studies” típusú értekezések műfajában, ahogyan az a földrajzi kutatásokba átkerült és ahol a határ, illetve a határmenti régiók a területi rendszerek elemeiként szerepelnek. Ilyen értelemben a határ egy lineáris küszöb, amely egy térbeli diszkontinuitást határoz meg, esetenként valóságos törésvonalakat a tájegységek mezsgyéjén a francia geográfus, Brunet értelmezésében (in: COCEAN, P. 2002). Mindehhez még azt fűznénk hozzá, hogy a markáns térbeli diszkontinuitás, mint olyan, ritka jelenség, itt is inkább a fokozatosság, az átmenetek érvényesülnek.

Egy újabb meghatározása a határnak abból a feltevésből indul ki, hogy a tér alapjellemezője eleve a töredezettség, a fragmentáltság. Ebben az osztott térben egy kritérium-együttes alapján homogén alap-tételek azonosíthatóak be, melyek találkozási pontján individualizálódik egy karakterében és minőségében is egyedi tételek, melyet konvencionálisan határnak nevezünk (HARDI, T. 2001).

Ugyanakkor a határfogalom jelentéseinek számbavételekor annak funkcióira is rávilágíthatunk, és eszerint négy értelmezés adható (NEMES NAGY, J. 1998):

- a határ, mint elválasztó tétel, gát (barrier);
- a határ, mint szűrőzóna, kapukkal (filter);
- a határ, mint perem (frontier).
- a határ, mint összekapcsoló elem (kontaktuszóna).

A határmenti régió Hansen interpretációjában (in: BÉRES, K. 2001) egy olyan terület, melynek társadalmi-gazdasági életét nagymértékben befolyásolja a határ földrajzi közelsége. Hansen ennek a régiófajtának két típusát is beazonosítja. Az egyik a tulajdonképpeni határzóna a centripetális erők uralmával, melyek annak az államterületnek a központi övezetei felé irányulnak, amelyhez az illető határzóna tartozik. A második típusú határmenti régió határon átnyúló befolyása van, a centrifugális erők jellemzőek rá és a helyzeti periféria jellege ellenére regionális centrumként funkcionál, ahol az interregionális térkapcsolati rendszerek szerveződnek. A nyugat-európai határmenti régiók ez utóbbi kategóriába tagozódnak be, míg

a kelet-európaiak (ezen belül a román-magyar határmenti régiók is) egyelőre az első kategóriát képviselik.

Kétségtelen, hogy léteznek olyan határregiók, ahol az egykori területi összetartozásnak a nosztalgikus elemeit is megélik és az etnikai valamint kulturális aspektusok megőrzése is célként fogalmazódik meg (COCEAN, P. 2002). Ezek az eurorégiók, kelet-európai példán értelmezve, Magyarország körül formálódtak, ahol a magyar lakosság a határ túloldalán kisebbséget alkot, vagy a magyarországi etnikai településterülettel kontinuuosan, nyelvi-kulturális tömbben formálódik. Ide sorolható be az általunk elemzett terület is.

A „határmenti régió” megjelölést egy olyan területre alkalmazzák, amely két vagy több ország közös határával érintkezik és ahol az illető szomszédos országok decentralizált adminisztratív terület egységei különböző területekre kiterjedő együttműködési politikát alkalmaznak a kölcsönös előnyök elve alapján. Más felfogásban, a határmenti régió „két vagy több ország közigazgatási egységeit öleli fel és három alapkategorióból épül fel: a terület a fizikai adottságaival, a rajta élő lakosság és az intézmények” (COCEAN, P. 2002) és amelyek az együttműködés intenzitása alapján lehetnek eurorégiók vagy munkaközösségek. A primer közös érdek, amely mentén az együttműködés szerveződik, a periféria helyzetből adódó hátrányok felszámolása, a területi izoláltság negatív hatásainak mérséklése, amely célkitűzések elsősorban a határon átnyúló regionális politikák összehangolásán alapul. Egy hasonló, Pompei Cocean által alkalmazott definíció szerint a határmenti régiók a földrajzi régiók politikai-adminisztratív lehatárolási elveinek megfelelően szerveződnek, a kölcsönös kapcsolatok optimalizálásának, a gazdasági-társadalmi komplementarizmus fejlesztésének princípiuma alapján, amihez hozzáadódhat katalizáló erőként az azonos nyelvű és kultúrájú népek jelenléte az szomszédos határregiókban (COCEAN, P. 2002).

Nagyon helytállóan tartjuk Ilieş Alexandru meghatározását az eurorégiókra vonatkozóan: „A határmenti együttműködésre alapozó eurorégió egy önkéntes régióközti társulás, mely tiszteletben tartja a nemzeti és nemzetközi jogi szabályozásokat, fő célja pedig a területi izolacionizmus felszámolása, a kulturális közeledés és kulturális területi komplexumok kereteinek megteremtése, valamint, nem utolsósorban, gazdasági fejlődési gócpontok létrehozása a centrum-periféria közötti kiegyenlítődés távlati elősegítése érdekében a jövőbeni funkcionális területi rendszerekben. Az európai integrációs folyamatnak egyszersmind előkészítői is a határmenti régiók, melyek a jószomszédi viszony megteremtésében is fontos szerepet játszanak a területi folytonosságban lévő régiók között (ILIEŞ, AL. 2004). Ehhez csak egy apró kiegészítő megjegyzésünk lenne, és pedig az, hogy ezek a régiótípusok nem szűnnek meg a szerepüket ellátni az integrációs folyamat lezárultával, hanem az integrációt követően

is fontos szereplői maradnak az európai területi kohéziós folyamatnak az egykori európai megosztottságot jelképező „interface”-ken, amelyeket államhatároknak nevezünk.

Rendkívül fontos ebben a kontextusban a „regionalizmus” mint térlehatárolási ideológia szerepének a kihangsúlyozása, amely a határon átnyúló interregionális kapcsolatrendszerek alapelvét képviseli. Ehhez adódnak még azok az alapelvek, melyek a területi tervezés alapján állnak az Európai Unióban: partnerség, szubszidiaritás, adicionalitás, komplementaritás, programozás. Ezek az alapelvek a döntéshozatali mechanizmus egyfajta autonómiáját biztosítják, stimulálják a helyi kezdeményezéseket, valamint a prioritások megfogalmazását és az erőforrások allokációját a helyi szükségletek figyelembevételével. Ily módon tulajdonképp megvalósul a különböző területi-közigazgatási szintek közötti demokratikus kapcsolatrendszer. A regionalizmus önmagában, a nyugat-európai interpretáció szerint úgy is értelmezhető, mint a szubnacionális területi egységek önrendelkezésének kifejeződése, mely a második világháborút követő időszakban erősödött fel. Ez a legszorosabb kapcsolatban működik a szubszidiaritás elvével, amely a döntések meghozatalát a legközelebből érintett, helyileg illetékes területi szintekre helyezi, az ottani lakosság közvetlen bevonásával a döntéshozatali folyamatba, mellőzve az állami ultracentralizált reflexeket. Ez az eljárás a legfőbb biztosítéka annak, hogy megvalósuljanak egy régió vagy település valós, prioritásszerű fejlesztési igényei a helyi lakosság által tervezett módon, alulról jövő kezdeményezések formájában.

Ebben a szövegösszefüggésben az európai történelem több alperiódusra osztható, annak függvényében, hogy milyen viszonyrendszer állt fenn az államvezetés és az általa ellenőrzött terület között. A feudalizmus és a korai modern kori felvilágosult abszolutizmus korában beszélhetünk egy „császárok és királyok (fejedelmek) Európájáról”, melyben a nemzet másodlagos szerepet játszott és a határ egy lazább, kevésbé őrzött, átjárhatóbb térszerkezeti elemet jelentett. Időrendben a második nagyperiódust úgy írhatjuk le, mint a „nemzetek Európája”, mely a XIX. századi romantikus nacionalizmus talaján fejlődött ki és tulajdonképp napjainkig tart. Ekkor lehettünk tanúi a nemzetállamok létrejöttének centralizált területi rendszerrel. Az európai integrációs folyamat kezdetével, a második világháborút követően Nyugat-Európában egy olyan területi rendszer kontúrjai kezdenek kibontakozni, melyben a nemzetállamok elveszítik meghatározó befolyásukat az olyan döntésekben, melyek a területi pénzügyi redisztribúciót valamint a régiók gazdasági-kulturális fejlődési pályáinak kijelölését érintik. A régiók egyre inkább az államhatalomtól távolodó, önálló arculattal és „személyiséggel” rendelkező területi entitásokként határozzák meg önmagukat. Ezt a

posztmodern korszakot nevezhetnénk a „régiók Európájának” (BERNEK, Á. – SÜLI-ZAKAR, I. 1997; SÜLI-ZAKAR, I. 1999).

Az európai integrációs folyamat történetéből néhány nagyfontosságú eseményt húznánk alá, melyek a regionalizmus és az európai regionalizáció szempontjából is jelentőséggel bírnak, és nem utolsósorban a határmenti régiók is ezek princípiumai alapján szerveződtek.

1971-ben megalakul az Európai Határmenti Régiók Szervezete (AEBR), amely az Európa Tanács keretén belül működő szakosított szerv és működési helyszínéül a holland-német határ közelében elterülő német kisvárost, Granöt választotta. A román-magyar határrégióban a Kárpátok Eurorégió, a Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégió és a Bihar-Bihar Eurorégió egyaránt tagja az AEBR-nek. A szervezet koordináló szereppel rendelkezik, ugyanakkor az együttműködés különböző területein szaktanácsadással is szolgál az európai határmenti régiók számára. 1990 után az AEBR koordinálja a LACE programot (Linkage Assistance and Cooperation for the European Border Region – Kapcsolattartási és Együttműködési Támogatás az Európai Határmenti Régiók Számára) az 1990-1995-ös periódusra, amely a LACE PHARE CBC (Cross-Border Cooperation) programmal folytatódott. Annak érdekében, hogy a hatékony határmenti együttműködés vezérfonalát megalkossa és a határmenti régiók rendelkezésére bocsássa, az AEBR összeállította a „A határmenti együttműködések gyakorlati útmutatója” című kiadványt (1996) és a LACE PHARE CBC ugyancsak praktikus információkat tartalmazó kötetet (BOAR, N. 2005).

Az Európai Tanács 1975-ben Galwayban tartott összejövetelének zárónyilatkozata ajánlasként megfogalmazta, hogy a régióknak a decentralizáción kívül önálló regionális törvényhozó és végrehajtó testülettel kellene rendelkezniük. Az 1978-as Bordeauxi Nyilatkozat különleges jelentőséggel bír, mivel itt fogalmazódott meg először a szubszidiaritás elve. 1980-ban fogadták el az Európai Keretegyezményt a területi önkormányzatok és közigazgatási szervek határmenti együttműködéséről (106-os madridi konvenció) valamint Kiegészítő jegyzőkönyvét (Strasbourg, 1995). 1985-ben fogadták el Strasbourghban a Helyi önkormányzatok Európai Chartáját (melyet Románia a 199/1997-es törvénnyel ratifikált), amely magába integrálja a regionalizmus Bordeauxi Nyilatkozatban lefektetett princípiumait.

Az 1992-es Maastrichti Európa Tanács történelmi pillanatot jelez, mivel itt határozták el az európai határok távlati eltüntetését, a tagállamok peremén elhelyezkedő határmenti régiók ezáltal új helyzetbe kerültek. Azok, amelyek előrehaladottabb integrálódási fázisban voltak, még előnyösebb, szorosabban összefonódott helyzetbe kerültek és a határok leomlása újabb katalizátorként hatott további fejlődésükre. Azok esetében, amelyeknél nem sikerült a korábbi

időszakban hatékony határmenti együttműködés által is leküzdeni a periféria helyzetből adódó hátrányokat, fennállt a reális esélye annak, hogy az Unió belső periferiáivá alakuljanak. Ugyancsak Maastrichtban döntötték el a Régiók Tanácsának létrehozását (mely működését 1994-ben kezdte el), amely konzultatív szerepkörrel segítette az európai régiók fejlődését, ezáltal a régiók újabb érdekérvényesítési lehetőséget is kaptak. Az európai regionalizmus kikristályosodásának egyik végső aktusa lehetett az Európai Regionális Charta megalkotása, amelyben világosabb megszüvegezést kaptak a régiók jogi kompetenciái, mivel a korábbi egyezmények csak ajánlás jelleggel bírtak és nem volt egy egységes alkalmazásuk a tagállamokban (KURUCSAI, CS. 1996).

Figyelembe véve a demokratizálódási folyamatban kimutatható fáziskéséseket Európa keleti és nyugati fele között, mely nem utolsósorban a 40 év szocializmusának örökségével is magyarázható, kimutatható volt egy strukturális és szociológiai jellegű különbözőség a kelet- és nyugat-európai eurorégiók között a múlt század kilencvenes éveiben, melyet Éger György a következőképpen jellemezte (ÉGER, GY. 1999):

NYUGAT-EURÓPAI EURORÉGIÓK

- Kiforrott szerkezeti és intézményi háttér
- Az európai regionális intézményekben való részvétel és képviselési jog
- Politikai bizalom ill. az államhatalommal való kiegyensúlyozott, jó viszony
- Bejáratott, rutinszerű, sokoldalú és komplex együttműködés a partnerek között
- Integrált regionális fejlesztési politika. Pénzügyileg és az önálló erőforrások szempontjából jól megalapozott intézményhálózat
- Fejlett regionális identitástudat
- Relatív alacsony társadalmi, jövedelembeli és életmódbeli különbségek

KELET-EURÓPAI EURORÉGIÓK

- Megalkotott szervezeti és intézményes keret
- Fokozatosan kiépülő részvétel és képviselés az európai regionális intézményekben
- Esetenként fennálló bizalmatlanság a központi hatalom és az eurorégió között
- Az együttműködés behatárolt, de folyamatosan bővül

- A határmenti fejlesztési politikák nincsenek, vagy csak részlegesen vannak összhangba hozva. Az eurorégió működésében folyamatosan fellépő anyagi nehézségek, a saját erőforrások hiánya.
- Kísérlet egy regionális identitás megformálására
- Helyenként jelentős szociális, jövedelembeli és életmódbeli különbségek

1.3 A határmenti régiók a földrajzi szakirodalomban

A nyugat-európai eurorégiók modellje – az együttműködés gazdasági, kulturális, környezetvédelmi, területfejlesztési stb. szempontból koordináló funkciója mellett – rendkívül sikeresnek bizonyult társadalmi és főként politikai szempontból azáltal, hogy a párbeszéd, a kapcsolatfelvétel, a kölcsönös jobb megismerés ösztönzése révén hozzájárult egyes történelmi sebek, sérelmek és bizalmatlanságok oldásához, amelyek számtalan interetnikus és államok közötti konfliktusokhoz vezettek. Nyugat-Európában az első gazdasági együttműködési alapon szerveződött (elsősorban kereskedelmi és ipari együttműködés) eurorégiók a német-holland (EUROREGIO 1958-ban), majd a német-francia-svájci határon jöttek létre (Euroregio Basiliensis – az első, 1963. február 25-én hagyományos értelemben megalakult eurorégió), amelyekhez hozzáadhatjuk az ugyancsak német-holland határ mentén elhelyezkedő Maas-Rhein Eurorégiót. Ezek a határmenti régiók kivétel nélkül olyan területeken fekszenek, melyek a múltban katonai konfliktusoknak kitett határszakaszok voltak. A háború sokkoló élménye folytán ezekben a régiókban is megérett a vágy a közvetlenül szomszédos országban élő közösségek jobb megismerésére egy olyan spontán kezdeményezés és kapcsolatfelvétel révén, amit „népi diplomáciának” nevezünk. Ezt a tényezőt úgy is leírhatjuk, mint a határmenti kapcsolatok „szocio-kommunikatív” elemét (WAACK, CH. 2002) vagy mint egy „szubnacionális paradiplomáciát” (SOLDATOS, P., idézi SCOTT, J. 1997). Ennek a folyamatnak a következményeként megállapíthatjuk, hogy a második világháború utáni európai integrációs folyamat eredményeképpen (amihez a határmenti együttműködések vaskosan hozzájárultak), Európában ma már szinte elképzelhetetlen a fegyveres konfliktus (legalább is az EU tagállamok vagy az Észak-Atlanti Szövetségben részt vevő államok között).

A magyar-román határszakasz működését vizsgálva megállapítható, hogy paradox módon a határ áteresztőképessége sokkal alacsonyabb volt és az izoláció kiterjedtebben érvényesült a kommunista időszakban, az egyazon szövetségi rendszerbe tartozó népi demokráciák idején,

mint a két világháború között, mikor Románia és Magyarország között a területi viták és a magyar revizionizmus miatt mélypontra álltak az államközi kapcsolatok (SÜLI-ZAKAR, I. 1998; GRIMM, F. D. 1998). Hasonló módon nem voltak lehetségesek a közvetlen kapcsolatok a szomszédos határmenti régiók vagy települések között, noha a köztük lévő térbeli távolság sokszor elenyésző volt. Ezek a területi entitások abban az esetben, ha határon átnyúló kapcsolatokat kívántak létesíteni a szomszédos ország azonos területi-közigazgatási szintű egységeivel, először a fővárosokban székelő, a határvidéktől jelentős távolságban található illetékes szervek jóváhagyását kellett megszerezniük, akik állami szinten vették fel a kapcsolatot a szomszédos állam hasonló szerveivel és kezdeményezték az alsóbb szintű kapcsolatok kiépítését (TÓTH, J. 1996).

A határmentiség tudományos megközelítését illetően megállapítható, hogy ez a kutatási téma szélesebb körű népszerűségnek örvend a nyugat-európai geográfusok körében a XX. század második felétől kezdődően. Főként a hatvanas évektől kezdődően a határvidékek nem elsősorban perifériaként vannak tárgyalva, hanem speciális szerepkörrel felruházott régiókként, ahol interakciók és sokrétű térszerkezeti mozgások mennek végbe. Wolfgang Aschauer három nagy tárgyalási módot különböztet meg a határon átnyúló kapcsolatok megközelítésében, megkísérelve egy szcientometrikus összegzést végrehajtani (ASCHAUER, W. 1996):

1. az államok társadalmi-gazdasági fejlődése és ennek hatása a határregiókra, valamint a szomszédos államok közötti társadalmi-gazdasági fejlettségbeli különbségek, mint a határvidékek fejlődését modelláló tényező;
2. a határmenti kapcsolatok formái, alakító tényezői és hatásai;
3. az időtényező hozzáadásával (kronologikus vonal) a határok áteresztőképessége létrejöttének, megszűnésének vagy erősödésének a vizsgálata.

Emellett a nagy témák mellett még felbukkanhatnak olyan témakörök, mint a terület- és településfejlesztés, a regionális fejlődés kérdései a határvidékeken, a helyi lakosság magatartásformái és attitűdjei a határ közelségéből adódóan, menekültügy és migráció stb..

Christoph Waack osztályozta a tárgyalási módozatokat, figyelembe véve a határmenti régiók kutatásának kiindulópontját. Ő négy megközelítési módozatot ismertetett (WAACK, CH. 2000):

1. a határmenti kapcsolatok helyi szereplőire koncentráló kutatás, amely előtérbe helyezi a határvidék mindennapjait az ott zajló főbb tevékenységeket;
2. a határon átnyúló szervezeti kapcsolatokra koncentráló kutatás, amely az intézményi keretet és a határon átnyúló politikákat vizsgálja;
3. a határmenti kapcsolatokat irányító ideológiák vizsgálata – regionalizmus, internacionalizmus;
4. a konceptuális elemekre összpontosító integratív kutatás, amely elsősorban a határmenti régiók létrejöttének kérdéskörét boncolgatja.

Andrea Kampschulte német kutató a határmentiség kutatási irányait három nagy témakörbe csoportosítja (KAMPSCHULTE, A. 1999):

1. a határon átnyúló projektek kérdésköre;
2. határmenti gazdasági együttműködések;
3. a határmentiségre fókuszáló témák öt súlyponttal: 1. a határ, mint a kulturális miliő eleme; 2. a határ, mint a gazdasági tér eleme; 3. a határ, mint a településhálózati tér eleme; 4. a határ, mint a kereskedelmi szektor és a határőrizeti szervek eleme; 5. a határ, mint a területi tervezés eleme.

A magyar kutatók számos tanulmányt alkottak ebben a témakörben, amelyekben elsősorban természetesen Magyarország határmenti régióit vizsgálták, vagy olyan elméleti-módszertani munkákat alkottak, amelyek a határmentiség témakörének megközelítési módjait boncolgatják az európai tudományos szakirodalomban. Molnár Judit a magyar-szlovák határszakasz keleti szektoráról írt tanulmányában a határmentiséggel foglalkozó munkákat a következő témakörök szerint csoportosította (MOLNÁR, J. 2001): gazdaságföldrajzi, helyi társadalom, földrajzi mobilitás, idegenforgalom, közlekedés és kommunikáció, politikai földrajzi, történeti földrajzi, környezeti.

Czimre Klára, Anssi Paasi és van Houtoum kutatási eredményeire támaszkodva, egy a határmentiség tematikus vizsgálati módszereinek átfogó kategorizálását végezte el. Ennek értelmében négy nagy tematikus blokkot különít el, ami alapját képezheti a határregiók vizsgálatának, ezen belül több másodlagos témát is beazonosít (PAASI, P., idézi CZIMRE, K. 2003):

POLITIKAI FÖLDRAJZ

- állam, nemzet, szuverenitás
- nacionalizmus
- gazdaságpolitika
- kritikai geopolitika
- területi újraelosztás
- határon átnyúló regionalizáció

GAZDASÁGI FÖLDRAJZ

- áramlások és helyek tere
- a határok/államok eltűnése
- határon átnyúló kölcsönkapcsolatok
- térbeli felszámolódás

KULTURÁLIS FÖLDRAJZ

- identitáspolitikák
- nemzeti kultúra
- etnicitás, „rasszok”
- a nemek és a szexualitás problémaköre
- ökológiai-, béke- és feminista mozgalmak
- vándorlók, menekültek

REGIONÁLIS FÖLDRAJZ

- a régiók definíciója és lehatárolása
- a régiók, mint társadalmi képződmények
- a régiók, mint a történelmi folyamatok „termékei”
- regionális identitás

Van Houtoum véleménye szerint a határmentiség tematikus tárgyalása esetében azokat a humán- és regionális földrajzi munkákat emelhetjük ki, amelyek a határvidékeket három nézőpont szerint teszik górcső alá (VAN HOUTOUM, H., idézi CZIMRE, K. 2003):

- a térbeli mozgások vizsgálata (flow approach);
- határmenti együttműködésekre összpontosító vizsgálat (cross-border cooperation approach);
- a közösségekre koncentráló vizsgálat (people approach).

A térbeli mozgásokra koncentráló vizsgálatok az európai gazdaságföldrajzi vizsgálatok jól kitaposott ösvényeit követi, és a fő hangsúly ebben az esetben a gazdasági tevékenységek térbeli mozgására esik. Ezen kutatások eredményeit a határok európai integrációban játszott szerepének elméleti megalapozásában használták fel.

A határmenti együttműködésre fókuszáló vizsgálatok különösen a vasfüggöny leomlása után, a kilencvenes években szaporodtak meg. Itt a fő hangsúly a gazdasági és egyéb jellegű integrációra és kooperációra esik.

A közösségekre összpontosító tanulmányok nem annyira a határra, mint térlehatároló elemre helyezik a hangsúlyt, hanem inkább a határ jelenléte által generált emberi magatartást elemzik, minthogy a határ számtalan szubjektív értéket hordoz magában. Ez a behaviorista irány szoros összefüggésben jelent meg egyéb társtudományokkal, mint a pszichológia, szociológia, antropológia (CZIMRE, K. 2003).

A politikai és kulturális földrajzi munkák a határmenti régiókat a következő szempontrendszer szerint tárgyalják (CZIMRE, K. 2003):

- a határ lehatároló szerepe;
- a határ funkciói;
- a határmenti régiók és kölcsönkapcsolataik.

A jelen tanulmány a határmenti együttműködésekre összpontosít egy átfogó térelemzéssel vizsgálva annak társadalmi-gazdasági keretfeltételeit. Ugyanakkor a különböző probléma-felvetési paradigmák kombinációját alkalmazza, azáltal, hogy gazdaságpolitikai, határmenti regionalizációs kérdésköröket érint, és participatív megfigyeléssel, az ankét módszerét alkalmazva a helyi közösségek képviselőit is szóhoz juttatja, a lokális problémákat első kézből ismerő döntéshozókon keresztül. Ezzel egyidőben vizsgáljuk a konkrét megyeközi, intézményesült határmenti együttműködések is.

A kutatások egy konkrét aspektusa lenne a határmenti együttműködések fázisainak, állomásainak a beazonosítása, amely meghatározás szerint is egy evolutív jelenség. A határon

átnyúló kapcsolatok időbeli fejlődését illetően a svájci geográfus Charles Ricq által beazonosított öt fázist ismertetjük (in: ILIEŞ, AL. 2003). Ricq feltételez egy úgynevezett nulla fázist, amely a határon átnyúló kapcsolatok teljes hiányával azonosítható.

1. az információcsere fázisa – közvetlen kontaktusok, nem hivatalos összejövetelek;
2. az információ koncentrációjának időszaka – a létező ismeretek alapján közös döntéshozatal a helyi vagy regionális önkormányzati partnerek szintjén;
3. a tulajdonképpeni együttműködés időszaka – ekkor már szakosodott, consultinggal foglalkozó szervezetek is bekapcsolódnak megbízásos alapon az együttműködés menedzselésébe, mely konkrét projekteken alapszik;
4. a kapcsolatok harmonizációjának időszaka – a társadalmi-gazdasági téren megvalósítandó közös regionális politikák kidolgozása;
5. az integráció időszaka – a határok felszámolódásának momentuma, egy integrált régió kialakulási feltételeinek megteremtődése.

Az általunk vizsgált régióban a kapcsolatrendszer intenzívebbé válásával a jelenben a Ricq-féle felosztás harmadik fázisába jutott a határmenti együttműködés, vagyis már döntően projekt alapú, operatív jellegű.

1.4 Törvénykezési háttér és belső szervezet

A határmenti együttműködések európai szinten a jelenlegi szervezeti rendszerben az Európa Tanács valamint az Európai Parlament felügyeli és koordinálja. Az Európa Tanács egyezményei irányadóként szolgálnak a tagállamok belső törvényalkotása számára azáltal, hogy kijelölik az európai közös értékrendhez való igazodást a jogalkotás terén és végső soron az európai integrációt segítik.

Azt a törvényi keretet, amely a határmenti együttműködések európai normáit szabályozza, az *Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről* szóló konvenció (106-os Madridi Konvenció, 1980) biztosítja és ennek *Kiegészítő Jegyzőkönyve* (159-es Strasbourgi Konvenció, 1995). Románia aláírta és a 120/28.08.1998-as Kormányrendelettel elfogadta ezt a konvenciót, amelyet a Román Parlament a 78/1999-es törvényben ratifikált (a Hivatalos Közlönyben 1998 augusztusában

jelent meg). Magyarország a Keretegyezményt 1992-ben írta alá, 1994-ben ratifikálta és életbe is léptette. Magyarország szomszédai közül csak Szerbia nem részese a keretegyezménynek. Érdekes, hogy az Európa Tanács nem mindegyik tagállama írta alá, illetve ratifikálta ezt a Keretegyezményt, ugyanis 37 ország aláírta és 36 ratifikálta, ami a tagállamok körülbelül 80%-át jelenti (MAJOROS, A. 2009).

A Keretegyezmény fontossága abban rejlik, hogy elősegíti és bátorítja a határmenti egyezmények megkötését, amelyek az együttműködés előtt tornyosuló akadályok eltávolítását, határmenti társulások (konzorciumok) létrehozását tűzik ki célul. A Konvenció meghatározza a határmenti együttműködés mibenlétét és aláhúzza, hogy az együttműködésben részt vevő régiók, illetve önkormányzatok nem függetlenítik magukat a nemzetállami keret törvényi feltételeitől, ez utóbbi azt a jogi alapot képezve, amely a határmenti együttműködést modellálja.

A Keretegyezmény melléklete meghatározza az államközi szerződésmodelleket, illetve a helyi önkormányzatok között megkötendő egyezmény-, szerződés- és statutumvázlatokat. Ezek az államközi szerződésmodellek szabályozhatják az államközi határmenti együttműködést általában, az érintett önkormányzatok együttműködési formáit, illetve az önkormányzatoknak alárendelt szervezetek határmenti együttműködését. A helyi önkormányzatok között megkötendő egyezmény-, szerződés- és statutumvázlatok, az állami helyi közigazgatási intézmények közti közjogi alapú, valamint a közösségek szervezeteinek magánjogi alapú együttműködési dokumentumainak vázlatai is megtalálhatóak a jogi anyagban.

Ebben a kontextusban kell említést tennünk azokról a közösségi programokról, amelyeket az Európai Unió finanszírozott az előcsatlakozási fázisban és a tagjelöltek számára álltak rendelkezésre az úgynevezett Közösségi Kezdeményezések formájában. Itt említhetjük meg az INTERREG programot, amely többek között olyan megvalósíthatósági tanulmányok készítését támogatta anyagilag, melyek a határmenti együttműködések életképességét és hatékonyságát vizsgálta az EU-n belül valamint a tagjelölt országok határregiói esetében. A PHARE CBC (Cross-Border Co-operation) specializált program azokat a konkrét beruházásokat segíti, vagy a közös programokat finanszírozza, melyek a határmenti együttműködések teszik hatékonyabbá. A TACIS program a szovjet utódállamokkal folytatott határmenti együttműködést finanszírozza. A legelőnyösebb helyzetben azonban mégis az EU-n belüli határmenti régiók vannak, melyek közvetlen hozzáféréssel rendelkeznek a Strukturális Alapokhoz és elsősorban a már említett INTERREG programhoz. Ezeket követik az elnyerhető pályázati összegek nagysága tekintetében azok az eurorégiók, melyek

egy EU tagállam és egy tagjelölt állam határvidékén vannak. Ebben az esetben az EU tagállam a Strukturális Alapokból, míg a tagjelölt ország határmenti régiója a PHARE CBC-ből nyert támogatást. A tagjelölt országok között a PHARE CBC már jóval szerényebb mértékű pénzalapokat állított az együttműködő felek rendelkezésére, ugyanez igaz a TACIS programokra is. A szomszédos ország vagy régiójának együttműködési készségén sok múlhat főleg a tagjelölt államok számára lehet fontos, mert ennek hiányában nem juthatnak az EU-s forrásokhoz.

A határmenti együttműködés elsősorban tehát a kapcsolatok harmonizációját jelenti a közös programok és projektek megvalósítása érdekében, amelyek a kapcsolatépítésen túl regionális fejlődési célkitűzéseket is érintenek, a határon átnyúló integráció pedig ezeknek a régióknak az integrált fejlődését jelenti a határok felszámolásával vagy szerepük minimalizálásával.

A román jogalkotási folyamat a kilencvenes években egy nagyszabású és ígéretes liberalizációs folyamaton ment keresztül, amely egyre kedvezőbb feltételeket teremtett a határmenti együttműködéseknek, melyek jellemző módon alulról építkező kezdeményezések. Egy kedvező előfeltételként tekinthetünk arra a tényre, hogy Románia szomszédjai közül mindössze Szerbia nem írta alá a 106-os Madridi Konvenciót, illetve a Helyi Önkormányzatok Európai Chartáját. A román jogalkotásban a 106-os Madridi Konvenció némi módosulást szenvedett, éspedig a Konvenció gyakorlati megvalósítását államközi egyezménynek kell megelőznie valamely szomszédos állammal, maga az együttműködés pedig csak a külső államhatárral rendelkező romániai megyékre vonatkozhat (1-es cikkely), illetve ezen megyék megyei hatóságai valamint helyi önkormányzatai lehetnek a határmenti együttműködés alanyai (2-es cikkely). Minthogy Románia és Magyarország között a román EU-s csatlakozást megelőzően nem volt megkötve a határmenti együttműködést szabályozó államközi szerződés, a 106-os Madridi Konvenció nem volt érvényben a román-magyar határszakaszon, ennek ellenére a szomszédos megyék együttműködési szándékainak útjába nem gördítettek akadályt. Ennek értelmében a jelen tanulmány még szigorúbban alkalmazkodik a román törvényi előírásoknak azáltal, hogy a közvetlenül szomszédos közigazgatási egységeket veszi górcső alá, elvonatkoztatva azoktól az ország belsejében található megyéktől, amelyek bár nem rendelkeznek külső államhatár-szakasszal, mégis tagjai a Kárpátok Eurorégióinak. Mindazonáltal az említett államközi szerződés hiánya a tanulmányozott határregiót csupán félig-intézményesültté tette, amely ezáltal inkább pozitív-szcientifikus (a tudományos vizsgálat által megalkotott és felfedett) régióként tanulmányozható, mint normatív vagy szimbolikus régióként (BENEDEK, J. 2004). A román

EU-s csatlakozás új helyzetet teremtett, 2007 óta ugyanis az EU új szomszédsági politikája szerint folyik az együttműködés a román-magyar határszakaszon.

A román törvénykezés érintőlegesen utal a határmenti együttműködésre más törvényeken keresztül is, például a 215/2001-es közigazgatási, a 315/2004-es regionális fejlesztési, illetve a 339/2004-es decentralizációs törvények révén.

A 215/2001-es közigazgatási törvény előírja, hogy: „A helyi és a megyei tanácsok a határmenti megyék esetében határon átnyúló együttműködési egyezményeket írhatnak alá a szomszédos ország hasonló területi-közigazgatási egységeivel, az érvényben levő törvények szellemében.” Ezeket az egyezményeket azonban a külügyminisztériumnak is ellenjegyeznie kell. A helyi hatóságok hagyják jóvá azokat a fejlesztési terveket, prognózisokat és egyéb programokat, melyek terület- és településfejlesztési cézzal jöttek létre és amelyeknek határon átnyúló vonatkozásai is vannak. Ugyancsak a helyi hatóságok döntenek a felügyeletük alatt működő szervezetek és egyéb jogi személyiségek partnerségi viszonyairól a határ túloldalán működő hasonló szervezetekkel, megteremtve a kooperáció pénzügyi hátterét. Hasonló módon, a megyei önkormányzatok illetékességébe tartozik a felügyeletük alá tartozó szervek határon átnyúló kapcsolatainak az engedélyeztetése.

A 315/2004-es regionális fejlesztési törvény előírja a romániai régiók közötti és a határon átnyúló együttműködéseket, noha a törvény korábbi 2001-ben módosított változata nem tartalmazott ilyen utalásokat.

A 339/2004-es decentralizációs kerettörvény lehetőséget nyit a helyi és megyei közigazgatási szervek szabad társulására, akár nemzetközi viszonylatban is a hasonló jogkörökkel rendelkező területi-közigazgatási egységekkel, de ez a dokumentum is aláhúzza a központi hatóságok engedélyeztetési eljárásának a betartását (BENEDEK, J. – NAGY, E. 2008).

Magyarország esetében a különböző területi szintek határmenti együttműködéseit lehetővé tevő törvényi háttér megteremtése az 1990-es önkormányzati törvénnyel indul, amely nagy önállóságot biztosít a különböző szintű önkormányzatoknak a nemzetközi kapcsolatok alakításában. A területfejlesztésről szóló törvény, túl azon, hogy az önkormányzati törvényhez hasonlóan megerősíti a különböző területi szintek önálló nemzetközi kapcsolatlétesítésre való jogát, a törvény a területfejlesztés feladatai között kiemeli, a határmenti térségekkel kapcsolatos teendők fontosságát is (1996. évi XXI. törvény 3.§ (1) c pont) (KRUPPA, É. 2003).

A román-magyar határszakaszon is gondot jelent az inhomogén szabályozási környezet éppúgy, mint Európa más határszakaszain. Magával a törvényi háttérrel, annak rendszerezésével foglalkozó szakirodalom sem bőséges, a jogi szemlélet és a terminológia sincs egy kaptafára hozva. Annak érdekében, hogy megvalósuljon egy, a támogatási

rendszerekben való sikeres részvételt lehetővé tevő, koherens, átlátható és a nemzeti szabályozástól nagyobb mértékben függetlenedő működési feltételrendszer, 2006-ban az Európai Unió megalkotta a határon átnyúló kooperációk egységes jogi keretszabályozását. Ez az úgynevezett EGTC (European Grouping for Territorial Cooperation) standard jogi modell, melyet a Tanács és az Európai Parlament alkotott meg. Egyik alapelve a *kógencia*, vagyis az irányadó EU-s előírások ebben a vonatkozásban feltétlen érvényesülést kívánnak meg, annak érdekében, hogy a nemzeti jogszabályok inkoherenciája minél kevesebb akadályt jelentsen a zökkenőmentes együttműködés útjában, biztosítva ezáltal a jogbiztonságot és az egységes gyakorlatot. Másik fontos alapelve a *diszpozitivitás*, amely esetenként teret enged az együttműködő felek akarata előtérbe kerülésének, a jogi szabályozástól való eltérésnek, ami a helyi sajátosságokhoz igazodó rugalmas alkalmazhatóságot biztosítja. Fő szempont tehát a regionális és lokális szintre nehezedő, azt esetenként gúzsba kötő nemzeti szabályozási szint távoltartása a regionalizmus szabad érvényesülésétől. Lehetővé vált, hogy a projektek kivitelezésében partneri alapon a határ két oldalának társadalmi szereplői (állami, civil és gazdasági szervezetek) úgy vegyenek részt, hogy a hatáskörükben ne jelenjenek meg olyan különbségek, melyek áthidalhatatlan nehézségeket jelentettek volna a kooperációban (PINTÉR, E. 2008)

2 A KÁRPÁTOK EURORÉGIÓ ROMÁN-MAGYAR HATÁRTÉRSÉGÉNEK TERMÉSZETI-KÖRNYEZETI KOMPONENSEI

2.1 A Kárpátok Eurorégióon belüli román-magyar határrégió területi lehatárolása, általános térszerkezete és természeti-földrajzi alapvonásai

A román-magyar határszakasz mentén jelenleg két határmenti régió szerveződik az európai uniós és egyéb európai országok eurorégióinak mintájára (1. ábra). Mindkét határmenti régió működőképes és több-kevesebb sikerrel eredményeket is fel tudott mutatni az együttműködésben. Az északi határszakaszon a Kárpátok Eurorégióon belüli közvetlenül határos romániai és magyarországi megyék egy szubregionalizációs folyamat eredményeként megalkották a területileg kisebb léptékű és hatékonyabb együttműködési formákat (Hajdú-

Bihar – Bihor Eurorégió 2003-tól, illetve Interregio 2000-től). Maga a Kárpátok Eurorégió öt ország szomszédos határmenti régióját öleli fel és biztosítja az intézményes kereteket az ilyen jellegű régióközi kooperációnak (területe: 161192 km², lakosságszáma: 16 051 000). A Kárpátok Eurorégiót 1993. február 14-én alapították és az első átfogóbb határmenti együttműködési kezdeményezésnek bizonyult a rendszerváltás utáni Kelet-Európában, melynek jótékony szerepét a népek kölcsönös megismerésében és a bizalomerősítésben nem lehet eléggé hangsúlyozni. A második eurorégió a román-magyar határszakasz déli felén alakult ki, a Duna-Maros-Körös-Tisza nevet viseli és Románia, Magyarország valamint Szerbia szomszédos régióinak együttműködésén alapszik (területe: 71879 km², lakosságszáma: 5 365 000). Ez utóbbi eurorégió egészen a közelmúltig nem mutatott fel számottevő hatékonyságot, elsősorban biztonságpolitikai okokból kifolyólag. Ennek oka a múlt századot lezáró utolsó európai barbár mészárlás, a délszláv háború volt. A háború következtében Jugoszláviát majd később Szerbia-Montenegrót nemzetközi szankciókkal sújtották, amelyek behatárolták az együttműködési lehetőségeket is az említett határmenti régióban. A politikai akadályok felszámolása után, Szerbia középtávú európai uniós csatlakozásának kilátásba helyezésével ezen a déli határszakaszon is kiteljesedhet a trilaterális együttműködés, amely nélkül a bilaterális román-magyar kooperáció sem lehet igazán eredményes.

A jelen értekezés tehát a román-magyar közös határszakasz északi térfelére koncentrálna, ennek a térségnek készíti el a láttelejét, a regionális leltárát, hogy ennek alapján beazonosítsa a jelen és a jövő optimális régióközi együttműködésének premisszáit. Konkrétan ez a célkitűzés négy közvetlenül határos megyét ölel fel, éspedig Bihar (Bihor) és Szatmár (Satu Mare) megyéket a román oldalon, illetve Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéket a magyar oldalon (a továbbiakban az írott szövegben a két romániai megye magyar földrajzi nevét használjuk). Az északi határszakasz külön tárgyalását nemcsak a területi kötöttségek indokolják, hanem az a tény is, hogy tájképileg és némileg a történelmi fejlődés tekintetében is elkülönül a déli határmenti régiótól. Regionális geopolitikai kontextusban is az északi, partiumi régió ma már sokkal inkább konvergál az orosz-ukrán-lengyel makrotérséghez, mint a balkáni nagyrégióhoz, amely elsősorban a bánági-viharsarki régió orientációja (elfogadva azt természetesen, hogy az Európai Unió és NATO kontextusában a nyugati orientáció elsődleges mindkét határmenti alrégió esetében). Különbségek mutatkoznak abban is, hogy újabban a Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégió sok téren hatékonyabb együttműködésre képes a politikai viszonyok normalizálódását követően, mint a hipertróf, területileg túlméretezett és nehezen átlátható Kárpátok Eurorégió. Ez utóbbi problémából adódik az a különbség is, hogy

a túldimenzionáltságot orvosolandó a Kárpátok Eurorégióban megjelentek a már említett szubregionalizációs folyamatok, melyeknek a déli határrégióban még nem láthatjuk a jeleit.

A vizsgált területen a területi-adminisztratív egységek határszakaszainak hossza a következő módon alakul: a romániai Szatmár megye és az ukrán Zakarpatszka régió 73 km közös határral rendelkezik, Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék 85,6 km, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja 110,8 km, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Bihar megyék 8,4 km, Bihar és Hajdú-Bihar 83 km és végül Bihar valamint Békés megyék 53 km külső közös államhatárral rendelkeznek.

A tárgyalt régió természetföldrajzi összképe nagy változatosságot mutat, főként a romániai megyék tájképi sokszínűsége okán. Bihar és Szatmár megyék elsősorban a domborzati diverzitás révén ellensúlyozzák a magyar oldal viszonylagos monotonitását, amit a Puszták szinte tökéletesen sík jellege határoz meg. Mindezzel együtt a síkvidék a régió román oldalán is meghatározó jelleggel bír. Itt az Alföld keleti peremével találkozunk, mely a román földrajzi név nomenklatúrában a Bánság-Körösvidéki-síkság vagy a Nyugati-síkság (Câmpia Banato-Crișană, Câmpia de Vest) megnevezéssel ismert.

A térségben a felszínformák területi arányai a következő képet mutatják: mezőség 76% (21250,2 km²), dombvidék és fennsík 9,6% (2684,2 km²), hegyvidék 14,4% (4026,3 km²).

A síkvidék domináns szerepét az is aláhúzza, hogy hegyvidéki tereppel mindössze a romániai megyék szűkebb keleti, északkeleti peremén találkozhatunk, köztük és a síkság között a dombvidék és fennsíkok egyfajta átmeneti szerepet játszanak. A legmélyebb pont 95 m, amely Magyarországon a Tisza árterén található Hajdú-Bihar megyében, míg a legmagasabb pont Bihar megyében, a Bihar hegység Nagy-Bihar csúcsa, mely 1849 m. Érdekes, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén, a Nyírségben található az Alföld legmagasabb topográfiai pontja, a Hoportyó nevű halom a maga 186 méterével, amely tulajdonképp egy stabilizált dűne csúcspontja. A domborzati formák relatív széles magassági skálán való kiterjedése egy széleskörű vertikális övezetesség megjelenését is lehetővé teszi az azonális hegyvidéki klímátípusok megjelenése által, mely a vegetáció függőleges zonalitását is meghatározza, illetve a vízhálózat lefolyási viszonyaira is hatással van. Ezek a tényezők a régió fő természeti erőforrását is meghatározzák a nagyfokú tájképi térbeli mozaikosság, az úgynevezett gamma diverzitás formájában (2. ábra).

A folyószabályozások előtt az Alföld kiterjedt belvizes, ingoványos terület volt. A terület teljességében a Duna, mint főgyűjtő, és ezen belül a Tisza, mint másodlagos gyűjtőfolyó vízgyűjtő területéhez tartozik. Az itt áthaladó fő mellékfolyók a Keleti-Kárpátok északkeleti szektorából, valamint az Erdélyi-szigethegység nyugati lejtőjéről erednek (Túr, Szamos,

Kraszna, Ér, Berettyó, Sebes-Körös, Fekete-Körös). Az évi rendszerességgel bekövetkező áradások a Tiszán és mellékfolyóin nagy területeket borítottak be vízfelszínnel a kiöntés következtében, és a késleltetett lefolyási viszonyok közepette ezek pangó vizes területekké alakultak, előrehaladott elmocsarasodással. A Tiszán és mellékfolyóin véghezvitt árvízvédelmi munkálatok (oldaltöltések építése, meanderek átvágása) gyorsította az árhullámok levonulását és megakadályozta a további kiáradásokat. Ezzel párhuzamosan fokozott mocsárlecsapolási, és belvív-elvezetési munkálatok is lezajlottak, vízelvezető csatornák, alagcsövek építésével, kiszáritással). Ezzel nőtt a mezőgazdaságilag, főként a földművelés által hasznosítható területek aránya, amely a kontinentális éghajlati viszonyoknak megfelelően a gabonafélék szántóföldi nagytáblás termesztését tette lehetővé és ez váltotta fel a korábbi rideg állattartást.

A második világháborút követően a jelenkori modernizációs hullám már elsősorban életminőségi előrelépést jelentett, tovább növelve a beépítettséget és a területhasznosítási diverzifikációt. Ekkorra azonban a környezetterhelés is elérte a maximumát, ami a kiegyensúlyozott tájháztartás és az ökológiai egyensúly számára egyaránt próbatételt jelentett.

A rendszerváltást követően visszaszorult az intenzív földhasználat, elsősorban a szocialista mezőgazdaság összeomlása miatt. Ez növelte a parlagon hagyott területek arányát, a gyomok terjedését, az árapasztó és vízelvezető csatornák gondozatlansága miatt pedig fokozódott a belvizek gyakorisága. Az átmenet éveinek krónikus fejlesztési forráshiánya, a mezőgazdaságból történő tőke kivonás és vagyronvesztés, az infrastruktúraelemek amortizációja végső eredményként oda vezettek, hogy az Alföld egészén, a határ mindkét oldalán a kultúrtáj-jelleg visszaszorulása, a fésületlenség és gazdátlanság nyomasztó érzése vált uralkodóvá.

A kontinentális klímára jellemző hőmérséklet- és csapadékviszonyok (9-10 °C/év, 500-600 mm/év) a mezőségi részen a szélsőségesen kontinentális klímától eltérően lehetővé tették a fás vegetáció szigetszerű megjelenését, a karakterisztikus erdőpuszta-növénytakarulás kifejlődését primer módon. A dombvidéki szektor átmenetet képez a sík- és hegyvidék között és ennek megfelelően, a nagyobb magassági tartomány okán a 8-9 °C évi átlaghőmérséklettel és 800-900 mm-es évi csapadékatlaggal rendelkeznek. A hegyvidéki régióban az évi hőmérséklet- és csapadékatlagok magassági lépcsők szerint differenciálódnak. A közép magas hegyvidékek esetében (Avas, Béli, Réz hegységek) az évi középhőmérséklet 4-8 °C, a legmagasabb csúcsok esetében 0-2 °C (Bihar és Vlegyásza hegységekben). Ugyanígy az alacsonyabb hegységekben a csapadékatlag 800-1000 mm, míg az 1600 m feletti tartományban 1000-1400 mm. A vizsgált régióban található Románia „csapadékpólusa”, a

Bihar-hegység nyugati lejtőjén elhelyezkedő Biharfüred mérőállomáson, ahol az évi átlagcsapadék 1541 mm.

A bioökológiai és talajtani változatosság nyugat-keleti metszetben a függőleges rétegződés modelljének felel meg, az erdőpuszták növénytársulásától a lombhullató, majd örökzöld hegyvidéki erdőségekig, valamint a csernozjomtól az erdőtalajokon át egészen a magashegységi öv törmelékes vázталajaiig.

2.2 Környezeti konfliktusok

Ebben a fejezetben a fő tájalkotó tényezők közötti kölcsönkapcsolatokra fókuszálunk, szoros összefüggésben a humánfaktor környezeti hatásának a felvázolásával. A környezeti problémák abban az esetben lépnek fel, ha a természeti erőforrásokat a társadalom nem fenntartható módon használja, kizsarolja, a természeti adottságoknak nem megfelelő területhasznosítási módokat honosít meg vagy nagyfokú szennyezést hajt végre.

Elöljáróban megjegyezhetjük, hogy a tanulmányozott régió területén nincsenek kritikus, akut formában jelentkező, súlyos környezeti problémák. Ezzel együtt bizonyos közepesen súlyos gondok állnak fenn a környezet állapotát és a környezetminőséget illetően. Ezek elsősorban a városi övezetekben jelentkeznek, valamint a vízi környezetet érintik, amely különös hangsúlyt kapott a 2000-ben bekövetkezett nagybányai ciánszennyezési környezeti katasztrófa után. Az ilyen jellegű rendkívüli szennyezések azáltal, hogy az államközi jószomszédi viszonyokat is terhelik, bénítólag hathatnak helyi szinten a határmenti kooperációra is. Ez a jelenség egy jelentős divergencia-faktort képez a határon átnyúló kapcsolatokban, és prioritást kell tulajdonítani a felszámolásának.

A határrégió tájképének általános jellegét tekintve, a tájképi vizualizáció, a tájelemek bolygatottsági fokának beazonosítása során megállapítható, hogy az emberi hatáserősség az úgynevezett euhemerób állapotnak felel meg, amely a közepesnél valamelyest erősebb emberi beavatkozást jelent, és az uralkodó agroökoszisztémák széleskörű elterjedtségében jelenik meg (1. táblázat).

1. táblázat. A környezetre ható emberi-társadalmi nyomást kifejező legfontosabb paraméterek a román-magyar határregió vizsgált megyéiben (HU-2000, RO-2007). ©

www.ksh.hu, www.insse.ro.

Megye / közigazgatási terület egység	Népsűrűség (lakos/km ²)	Településszám	Településsűrűség (település/100 km ²)
Bihar	76,7	457	6,0
Szatmár	83,0	234	5,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	96,3	228	3,8
Hajdú-Bihar	88,5	82	1,3
Határregió összesen	90,2	1001	4,1
Románia	90,4	13361	5,6
Magyarország	109,6	3135	3,3

A fenti táblázat adatokat szolgáltat a határregió településsűrűségéről, amely nagyobb mértékű a romániai megyékben, noha kisebb népsűrűséggel rendelkeznek, mint a magyarországi megyék. Ebből nyilvánvalóan következik a két magyar megyében a lakosság nagyobb fokú területi koncentrációja a településállományon belül. Mindez arra enged következtetni, hogy a magyar oldalon a térhasználat és ezáltal a környezetre gyakorolt nyomás is intenzívebb és koncentráltabb formában jelenik meg, szemben a román oldallal, ahol az említett jelenség térben szórta formában érvényesül, kisebb agglomerációs hajlammal. Ez a térgazdálkodási, településszerveződési modell történelmi gyökerekkel bír, de természetföldrajzi tényezők is meghatározzák, minthogy a magyar oldalon a mezőségi jelleg kedvez a zárt alaprajzú, nagy külterületű települések létrejöttének. Ugyanakkor ennek a formának megvannak úgy a pozitív, mint negatív következményei, mivel a népesség kisebb számú településen való koncentrációja csökkenti ugyan a környezeti terhelést a települések közötti térben, a túlszűfoeltság azonban településökológiai problémák egész sorának állhat a háttérében.

A környezeti állapot prezentációját a lég- és vízszennyezési problémákkal kezdenénk, mivel ez a két természetföldrajzi közeg bír a legnagyobb térbeli mobilitással, ezáltal a szennyezés közvetítésében is meghatározó szerepet játszanak a geoszféra egyéb komponensei felé.

A levegő szennyezése a nagyvárosok esetében a legkifejezettebb, ahol a fent említett jelenségek érezhetően erősebben érvényesülnek, mint a kisebb településeken. A legriasztóbb gondok ebben a tekintetben Nagyváradon merülnek fel, ahol az utóbbi években gyors ütemben bővülő motorizáció mellett a hagyományos ipari tevékenység is jelentős

légszennyező maradt. A közlekedés tekintetében némileg javult a helyzet 2004 és 2008 között, amikor kiépítették a várost elkerülő déli körgyűrűt, illetve a már létező szektorait rehabilitálták. A város nyugati végpontjában elhelyezkedő összefüggő iparnegyed a város legnépesebb lakónegyedének tözsomszédtségában helyezkedik el és három erősen légszennyező nagyüzemnek ad otthont: a vegyes tüzelésű (lignit, földgáz) hőerőműnek, a timföldgyárnak és a festékeket gyártó Sinteza üzemnek. A hőerőmű elsősorban a széntüzelés következtében bocsát ki a környezetre káros füstgázokat, a timföldgyár a feldolgozási tevékenység melléktermékeként, steril anyagként termel enyhén radioaktív vörös iszapot és rakja le ezeket Nagyvárad nyugati határában. A festékgár szerves, ülepedésből származó, általában fémes eredetű pigmentekből készíti a színezékeket, amelyekből porszennyezés és oldószeres szennyezés juthat a légkörbe, az elavult technológiai szint következtében. Ez utóbbi szennyezés számos tiltakozást váltott ki civil környezetvédő szervezetek részéről is. A helyzetet bonyolítja az uralkodó széljárás, amely nyugati irányú és ennek következtében az említett szennyezés oroszlánrészét Nagyvárad felé orientálja, jelentősen megnövelve ezáltal a légzőszervi és a szív- és érrendszeri megbetegedések kockázatát. Ehhez hozzáadódik még az ipari és háztartási hulladékok kontrollálatlan és nagy mennyiségben való elhelyezése a város nyugati határában kialakított hulladéklerakóban, amely a környezetvédelmi előírásoknak semmilyen szempontból sem felel meg. Bár ennek a hulladéklerakónak a jelenlegi mérete rendkívül nagy, a bővítések hiányában már nem képes a városi hulladék további befogadására. Egy új, ökológiai szempontoknak is megfelelő, a talajvíztől elszigetelt hulladéktározó építését 2006-ban fejezték be Nagyvárad északnyugati tözsomszédtségában, amely némileg enyhíti a kialakult áldatlan állapotokat. A régi hulladéktároló területén a lerakott, bomlásnak indult szerves anyagok mérgező gázokat fejlesztenek, melyek periodikusan égnek egyfajta öngyulladásos folyamat eredményeképpen, vagy a hulladéktároló körül munkát vállaló köztisztaságért felelős személyzet gyűjti meg a szemetet, annak érdekében, hogy több helyet biztosítsanak az újabb szállítmányoknak. A lerakó területén több deprivált hajléktalan telepedett meg (jórészt kirekesztett roma közösségek), akik a szemétből „élnek”, vigasztalan látványt nyújtva (egszersmind első benyomást adva) a Romániába nemzetközi vasúti járatokon érkezők számára, hiszen a Nagyvárad-Biharkeresztes nemzetközi vasútvonal a szemétklerakó közvetlen szomszédtségében halad. Az öngyulladás következtében keletkező sűrű füst könnyen eléri Nagyvárad nyugati lakónegyedét, mely a legsűrűbben lakott övezete a városnak. Mindezzel együtt Nagyvárad légszennyezése korántsem mutat olyan kritikus helyzetet, mint amilyen például Nagybanyáé, Zalatnái vagy Kiskapusé, hogy csak a legszennyezettebb romániai városokat említsük, különösen azért, mert a poszt-szocialista

időszak ipari termelésének beszűkülése nagyban elősegítette a környezet állapotának javulását.

Nagyvárad esetében a vízi környezet szennyezése legalább olyan súlyos helyzetet mutat, mint más tájalkotó tényezők esetében, főként azért mert az ipari és háztartási szennyvíz sokáig tisztítatlanul került a Sebes-Körösbe. 2005-től kezdődően európai uniós forrásokból (PHARE program, illetve az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank pénzalapjai) nagyszabású infrastruktúra-beruházások indultak, melyek a város közcsatorna-hálózatának rehabilitációját célozták meg és a szennyvizek kezelését egy új víztisztító állomáson. A koncepciónak megfelelően a PHARE program prioritásszerűen a határmenti városok szennyvíztisztító-telepeit építi ki vagy újítja fel első lépésben, vagy azokat a folyókat helyezi előtérbe, melyek határon átnyúló szakasszal rendelkeznek, ily módon csökkentve a határon átívelő vízi szennyezések és az ezek nyomán keletkező államközi konfliktusok rizikóját. A legsúlyosabb határon átnyúló vízi szennyezés, mely Nagyvárad térségét érintette, 1987 nyarán zajlott le és az okozója a város akkor még működő étolajgyára volt. A szennyezés következtében a Sebes-Körös vize valóságos emulzióvá alakult és azonnali következménye nagyarányú halpusztulásban mutatkozott meg. Az esemény a korabeli tájékoztatási eljárásnak megfelelően visszhangtalan maradt, a román hatóságok egyáltalán nem szereztek róla tudomást, a „baráti” Magyarország tömegkommunikációs szervei is csak rövid közleményben tettek említést arról, hogy nőtt a szennyezettség mértéke a Sebes-Körösön, de ezt semmilyen közös román-magyar kárelhárítási intézkedés nem követte. Egy későbbi szennyezés a Sebes-Körösön 1999 tavaszán történt, amikor a nagyváradai kórházból került fűtőolaj a folyóba.

A Berettyón is igen gyakoriak voltak a fűtőolaj-szennyezések, melyek a folyó mentén, Berettyószéplakon működő kőolajfinomítóból kerültek ki. A legutóbbi nagyobb mérvű ilyen szennyezés 1995-ben történt, melynek elhárításában a magyarországi szakminisztérium tevékenyen részt vett. Ugyanez nem mondható el a román szakminisztériumról, amely eszközhiánnyal is küszködött, de legalább nem akadályozta magyarországi szaktársának mentő beavatkozását.

Mint tapasztalható, a jelentősebb iparral rendelkező nagyvárosok jelenléte a múltban folyamatos kockázatot jelentett a folyóvízi szennyezés szempontjából. A magyar oldalon a nagyvárosok (Debrecen és Nyíregyháza) mellől hiányoznak a jelentősebb folyók, ezért kisebb az esélye az előbbi példák szerint lezajló szennyezésnek. Itt más típusú, vízgazdálkodással kapcsolatos problémák merülnek fel, és pedig Debrecen súlyosbodó vízellátását jelzi a környék mélyeségi vizeinek egyre süllyedő szintje, mely a lakossági és iparivízzel való ellátást teszi bizonytalanná. Éppen ezért már a korábbi évtizedekben megépítették a várostól nyugatra

húzódó Keleti-főcsatornát a Tisza és a Berettyó között, mely azonban mára nem tudja ellátni a továbbra is fokozódó vízigényeket. A süllyedő talajvíz és mélységi víz szintjére utal a Debrecen környéki tölgyesek helyenként tapasztalható kiszáradása.

Majd mindegyik folyó, mely Magyarország területére keleti irányból érkezik bizonyos mértékben szennyezett – ezt igazolják Magyarország Földrajzi Atlaszának információi is (1999). Valamelyest pozitívabb állapot érvényesül a Fehér- és Fekete-Körös esetében. Az említett atlasz vízminőséget feltüntető térképén öt szennyezettségi osztályt különböztetnek meg, az első osztály a legkiválóbb minőségű, míg az ötödik osztály a legszennyezettebb folyókra jellemző. A vízminősítés alapjául szolgáló mutatók az oxigénháztartás, a tápanyagháztartás, a mikrobiológiai tényezők, a mikroszennyezők mennyisége és a toxicitás valamint egyéb jellemzők.

A Tisza esetében az öt mutató közül négy a szennyezett kategóriába tartozik (IV. szennyezettségi osztály), egyedül az oxigénháztartás szempontjából jó, vagy tűrhető a Tisza környezeti minősége. Az alsóbb szakaszok irányába a vízminőség fokozatosan javul azáltal, hogy a felsőbb szakasz nagyipari szennyezőinek káros hatása „lecseng” a folyó öntisztulási folyamata következtében. Különösen a Sajóval, a Hernáddal és a Bodroggal való összefolyás után romlik a vízminőség látványosan, amihez hozzáadódik a tiszaujvárosi nagyipari szennyezők behatása is.

A Szamosnak négy mutatója tartozik a szennyezett IV-es kategóriába és a mikroszennyezők valamint a toxicitás terén rendelkezik a legrosszabb V-ös besorolással. A Berettyó három mutató esetében IV-es kategóriába tartozó vizekkel tűnik ki, kritikus helyzetet mutatva a tápanyagháztartás terén. A Sebes-Körös állapota valamivel jobb, csupán a mikrobiológiai jellemzői tartoznak a legrosszabb V-ös osztályba. A Fekete-Körös a felső szakasz mentén mutat jelentősebb szennyezettséget, mivel az itteni konurbáció és a hozzá köthető gazdasági tevékenység (kitermelő- és élelmiszeripari tömörülés, erdőgazdálkodás) növeli a potenciális szennyezőforrásokat. A középső és felső szakasz az öntisztulási folyamat eredményeképpen kedvezőbb helyzetet mutat.

A leghírhedtebb szennyezési esemény a Tiszát érintette 2000 januárjában, mely európai, sőt világméretűben az egyik legsúlyosabb folyószennyezésként van számontartva. A szennyezőforrást Nagybányától délre azonosították be, az „Aurul” színesfém-bányászati társaság zagytarozójában. A cian a zagytarozóból Zazar folyón keresztül jutott a Szamosba majd a Tiszába, a felső szakaszokon a koncentrációja elérve az egészségügyi határérték nyolcszázszorosát. A folyóba jutva a szennyezés a halállomány megtizedelődését eredményezte, nagy károkat okozva a teljes táplálékláncban.

A jövőben a fent vázolt környezeti funkciózavarokra megoldást jelenthet a folyók folyamatos vízminőségi és árvízvédelmi monitoring-rendszerének a kiépítése a Tisza vízgyűjtőjének felső szakaszán. Ilyen példával már szolgálhatunk is az ukrán oldalon, ahol Ungvár központtal kiépült egy információs központ, amely az esetleges vízi szennyezéseket időben jelezné az alsó szakaszon lévő országok irányába a hatékony környezetmentő beavatkozások megtétele érdekében (CSORBA, P. 2001). Az egyre nehezebben kordában tartható és egyre gyakrabban jelentkező árhullámok megfékezésére különösen a hegyvidéki szakaszokon víztározók építése lenne szükséges, amely hatékony határmenti összehangolt árvízvédelmet tenne lehetővé és a komplex vízgazdálkodás feltételeit is megteremthetné a román és ukrán oldalon. Mindezek mellett a gyorsított areális lefolyást kiváltó ellenőrizetlen és a legtöbbször illegális tarvágások számát is minimalizálni kellene. A magyar oldalon az összehangolt intézkedések részét képezné a Vásárhelyi-terv következetes végrehajtása. A Vásárhelyi-terv kivitelezése esetén az így létrehozott szükségtározók esetlegesen a gyakorlati környezeti válságkezelés eszközei is lehetnének akut helyzetekben, hiszen a ciánnal vagy nehézfémekkel szennyezett legnagyobb töménységet mutató vizeket ide lehetne vezetni és terjedésüket korlátozni, vagy kémiai kezeléssel hatástalanítani azt, amit lehet. Természetesen a radikális megoldás a ciántechnológia teljes felhagyása lenne a román oldalon. A zagyatározók gátjának magasztása vagy megerősítése szintén csupán tüneti kezelésnek ígérkezik.

A talajok és a vegetáció esetében, melyek stabilabb tájalkotó tényezők, szintén tetten érhetőek bizonyos negatív környezeti hatások. Ezek közül megemlíthetjük egyes talajok sósabbá válását a túlzott öntözés eredményeképpen, amelyek a magas talajvízű mélyföldek természetes szikesedése mellett fennálló folyamatok. Ilyen problémák merülnek fel a Körösök-síksága vagy a Hortobágy esetében. A szélerózió a kevésbé összetartó talajokat érinti elsősorban, a homokkal borított (Nyírség) és a tőzeges területeken (Ecsedi-láp), ahol a defláció alapvetően a tavaszi időszakban erősebb, mikor a terület még nem fedett lágyszárúakkal. Ugyancsak a homoktalajok esetében kívánatos lenne az eddigi fixációt biztosító akácok legalább részleges helyettesítése hasonló, a futóhomokot megkötő tulajdonsággal rendelkező fafajtaival, amely az akáctól eltérően nem zsarolja ki a talaj tápanyagtartalmát.

A növényzet a földrajzi táj legsérülékenyebb komponense, amely rendkívül érzékenyen reagál mindenfajta szennyezésre. A legkiterjedtebb növényzetkárosodás a romániai megyék erdős (általában hegyvidéki) területein zajlik a rablógazdálkodásszerű erdőkitermelés formájában. Ezek a negatív környezeti hatások egész sorát eredményezik, mert rombolják

egyéb fajok élőhelyeit, fokozzák az árvízveszélyt és a lejtős tömegmozgásokat, csuszamlásokat, illetőleg omlásokat.

Természetvédelmi szempontból hasznos lenne közös, határon átnyúló nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek kialakítása. Ebből a szempontból támogatandó az a magyar kezdeményezés mely az Ecsedi-láp újratelepítését irányozza elő, melyet még a XIX. század végen csapoltak le, és az egykori vízi élővilág újratelemzésével lehetőséget adnánk egy turisztikai rekreációs övezet létrehozására a térségben, a nyilvánvaló ökológiai haszon mellett.

Összefoglalva a fentebb vázoltakat megállapítható, hogy az eurorégió területén a környezet állapota kielégítő, relatív kis hatósugarú diszfunkciókkal. A fő rizikóforrás továbbra is a Tisza vizének cianiddal és nehézfémekkel való szennyezése a romániai bányászati övezetből, bár a kitermelő tevékenység csökkenése, a zagytározók megerősítése csökkentette ezt a veszélyt. Következésképpen a vízi környezet a legsérülékenyebb eleme az itteni ökoszisztémának. Csorba Péter véleménye szerint a Kárpátok Eurorégió – és ezen belül a vizsgált négy megye is – kedvező környezeti adottságú régió, mert változatos természeti erőforrásokkal rendelkezik, melyek területi jelenléte kiegyensúlyozott, nem rendelkezik extrém természeti kockázati tényezőkkel leírható alrégiókkal és a népességének eloszlása is relatív egyenletes (CSORBA, P. 2001)

3 A KÁRPÁTOK EURORÉGIÓBAN KÖZVETLENÜL HATÁROS ROMÁNIAI ÉS MAGYARORSZÁGI MEGYÉK DEMOGRÁFIAI FOLYAMATAI

3.1 Népmozgalmi tendenciák

A társadalmi-gazdasági viszonyrendszerek felleltározása a határmenti kapcsolatok vizsgálatának empirikus megalapozásához is elengedhetetlen alapfeltétel. A jelen fejezet betekintést enged a vizsgált régió demográfiai tendenciáiba, annak érdekében, hogy a térség elsősorban fejlődési tényezőjének, a humán erőforrásoknak a karakterisztikáját jobban megértsük. A főbb elemzett demográfiai komponensek a természetes szaporodás, a vándorlások, illetve a népesség szerkezete.

Szatmár megye 2008-ban a harmincadik helyet foglalta el romániai viszonylatban a lakosságszámot illetően (42 adminisztratív területegységből). Lakosainak száma ekkor

365508 fő volt, Ugyanekkor Bihar megye a maga valamivel kevesebb mint 600 ezer lakosával ugyanannak a rangsornak a tizenharmadik helyezettje volt.

A népességszám tekintetében megállapítható, hogy Szatmár és Bihar megyékben a lakosságszám fogyása az elmúlt évtizedben jóval meghaladta az országos átlagot, ezáltal Bihar megyével egyetemben beilleszkedik a fokozott demográfiai erózió által jellemzett romániai demográfiai mintába, az úgynevezett „Bánság-modellbe”. Ez a helyzet elsősorban a magas halálozási arányszám és az országos átlaghoz hasonló születési arány eredményeképpen alakult ki (2. táblázat).

2. táblázat. Szatmár és Bihar megyék főbb demográfiai mutatószámai 2008-ban (Román Statisztikai Hivatal).

	<i>Szatmár</i>	<i>Bihar</i>	<i>Románia</i>
Terület (km ²)	4418	7544	238000
Összlakosság (fő)	365508	593606	21528000
Természetes szaporodás ‰	-0,9	-1,7	-1,5
Csecsemőhalandóság (egy éves kor alatt 1000 újszülöttre)	13,8	10,1	11,0
Népsűrűség (fő/km ²)	82,7	78,6	90,4

3. táblázat. Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyék főbb demográfiai mutatószámai 2008-ban (KSH).

	<i>Hajdú-Bihar</i>	<i>Szabolcs-Szatmár-Bereg</i>	<i>Magyarország</i>
Terület (km ²)	6211	5937	93032
Összlakosság	542192	565326	10030975
Természetes szaporodás ‰	-2,0	-1,4	-3,1
Csecsemőhalandóság (1000 újszülöttre)	3,6	4,7	5,6
Népsűrűség (fő/km ²)	87,2	95,2	107,8

Szatmár megye esetében a demográfiai tartalékok viszonylag kedvező képet mutatnak mivel a fiatal korosztály részaránya a romániai országos átlag fölötti. Összességében megállapítható, hogy a román oldal csökkenő népességgel jellemezhető, mérsékelt

reprodukciós kapacitással. A fokozott demográfiai erózió elsősorban a periférikus zónákra jellemző, ezt némiképp ellensúlyozza egy enyhén pozitív migrációs szaldó azáltal, hogy Románia nyugati határvidékének kedvezőbb a megítélése a potenciális migrációs célterületek között.

A népsűrűségi térkép jól körülrajzolja a régió egészében a potenciális növekedési pólusokat, azaz a városi településeket a maguk nagyobb népsűrűségi értékeivel. A magyar oldalon megfigyelhető a városok holdudvarának nagyobb népességkoncentrációja is, ami az előrehaladottabb szuburbanizáció jele egyben (3. ábra).

Az eurorégió magyar oldalán, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék az országos tendenciáknál kedvezőbb népesedési folyamatokkal hívják fel magukra a figyelmet. Mindkét megyében a népességcsökkenés mértéke az országos átlag alatti volt. Főként a születési arányszám haladta meg jelentősebb mértékben az országos szintet, és ez a magyarországi átlagnál alacsonyabb elhalálozási rátával is párosult. Az ismertetett adatok tükrében a szóban forgó két megyét semmiképp sem lehet Magyarország demográfiai perifériájához sorolni, figyelembe véve azonban a roma nemzetiség országos átlagot meghaladó jelenlétét a térségben (főként Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében) és ennek a magyar többségtől gyökeresen eltérő demográfiai magatartását (magasabb természetes szaporodás), a képet már árnyaltabban értelmezhetjük. Ezeknek a tényezőknek is betudható, hogy a vizsgált határrégió magyar oldala egyértelműen besorolható egy tipikus társadalmi-gazdasági perifériaövezetbe, már csak a roma kisebbség magas aránya révén is, hiszen ez a kisebbség számos szociális gondot és feszültséget hordoz a mindkét országban tapasztalható marginalizációja, hátrányos munkaerő-piaci megkülönböztetése miatt. Másfelől Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a fiatalok lakosság országos átlagot meghaladó részaránya is összefügg a romák nagyobb arányú jelenlétével (3. táblázat).

Összehasonlítva a szomszédos romániai megyékkel a magyarországi megyék előnyösebb népesedési helyzetképpel tűnnek ki a természetes szaporodás és a gyermekhalandóság szempontjából. Társadalmi-gazdasági periféria-helyzetük elsősorban a magasabb elvándorlás révén válik egyértelművé.

A természetes szaporodás regionális differenciálódását az 1990-2002 közötti időszak átlagértékeivel szemléltetjük, annak érdekében, hogy a rendszerváltás utáni és a közelmúlthoz köthető folyamatok jobban felszínre kerüljenek.

A tanulmányozott két romániai megyében összességében egy gyorsabb népességkicserélődésről beszélhetünk a rurális környezetben, minthogy úgy a mortalitási, mint a natalitási értékeket tekintve a falvak a városokénál jelentősen magasabb értékekkel

rendelkeznek. Mindazonáltal a két komponens közti különbség is meghaladja a városokban regisztrált mértéket, főként a nagyobb halandóság miatt és ennek eredményeképpen a népességcsökkenés mértéke is nagyobb, mint urbánus közegben.

Szatmár megye esetében a természetes szaporodás az Avas-vidéken a legmagasabb (3 és 12 ezrelék között), tradicionálisan pro-natalista vidéki román lakossága folytán, a legalacsonyabb pedig a keleti és belső perifériákon (-10 és -16,6 ezrelék között) a Homoród és Krasznamentén (4., 5., 6. ábrák).

A legmagasabb csecsemőhalandósági értékeket Szatmár megyében 1990 és 2002 között a belső perifériákon mérték. Ezeken a vidékeken a csecsemőhalandóság 30 és 50 ezrelék közöttiek, mint például Ákoson, Királydarócon, Pusztadarócon, Érendréden stb. (7. ábra).

Bihar megye esetében a legdinamikusabb természetes szaporodás az 1990-2002-es időszakban a megye északkeleti részén jelenik meg, melyhez még hozzáadódik néhány egyéb község a megye más területeiről. A legmagasabb értékek 3,8 és 0,1 ezrelék közöttiek: Bihardobrosd, Berettyószéplak, Sólyomkővár, Papfalva stb. vagy a roma, vagy a hagyományosan nagyobb natalitású szlovák kisebbség jelenléte miatt. A lehangsúlyosabb negatív szaporodás a Belényesi-medence helységei mondhatják magukénak az előrehaladott előregedési folyamatnak és elvándorlásnak eredményeképpen. Itt olyan helységeket találunk melyek természetes szaporodása -12,6 és -23 ezrelékek között mozog. Ezekhez adódik még néhány Nagyvárad környéki település, mint Hagyközcsatár vagy Mezőszakadát. A csecsemőhalandóság Bihar megyében az 1994-2002-es időszakban magas volt a megye keleti szélein, egyes magyar határmenti községekben, mint számos központi fekvésű, romák által nagyobb számban lakott községben.

Az elmúlt évezred utolsó évtizedében a vizsgálatba vont két magyarországi megye egyedüli volt az országban, abban a tekintetben, hogy növekvő népességszámmal rendelkeztek. Az új évezred első évtizedében azonban fordult a trend és mára a szóban forgó két megye is csökkenő népességű.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében a természetes szaporodás minimum és maximum értékei egyaránt területileg szórtnak, a határsávban jelennek meg. A legmagasabb értékekkel (6‰-12‰) Nyírpilis, Rozsály, Uszka, Tuzsér, Aranyosapáti stb. tűnnek ki, egyszersmind nagyszámú roma lakossággal rendelkeznek. A legalacsonyabb szaporodási értékek (-15‰...-23‰) Mérk, Fülöpösdaróc, Kishódos, Komlódtótfalu községekben mérhetők, ahol a halálozási arány is igen magas – ezek is határsáv menti települések.

A csecsemőhalandóság Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1990 és 2002 között nagyon alacsony értékekkel bír a határövezet előregedett népességű településein. A legrosszabb

gyermekhalandósági értékekkel a magas roma lakosságszámmal rendelkező települések jellemezhetők: Tiszakóród, Császló, Ökörítőfülpös, Csaholc stb. (40-50% közötti értékek).

Hajdú-Bihar megye esetében a legmagasabb népszaporodási értékek a hajdúsági alrégióban jelennek meg (5 és 6,2 ezrelék között Bocskai kert, Hajdúsámson, Hencida) részben a dinamikus fiatal szuburbanizált népesség, más esetekben pedig a romák nagy száma miatt (Hajdúhadház).

A csecsemőhalandóság Hajdú-Biharban 1990 és 2002 között nulla értékekkel jellemezhető számos a bihari térséghez tartozó község és Bocskai kert esetében. Ez vagy az igen kedvező közegészségügyi viszonyokkal magyarázható (különösen az erősen szuburbanizált Bocskai kert esetében), vagy az itteni népesség erőteljes elöregedésével és ezáltal a gyermekvállalás hiányával (a legjellemzőbb példa ez utóbbi szempontból Vekerd község és a bihari térség általában). Az ellentétes oldalon 22 és 55 ezrelék közötti értékű községeket találunk, ahol a jövedelmek és az egészségügyi ellátás is alacsony színvonalúak (Nagykerek, Hajdúbagos, Bihardancsháza és Ártánd).

3.2 Vándorlások

A vándorlások olyan demográfiai folyamatok, melyek kifejezik egy adott terület népességvonzó képességét, vagy éppen ellenkezőleg, az illető terület népességmegtartó erejének a hiányát.

Szatmár és Bihar megyék esetében az 1990-2002 közti időszakban a vándorlási mérleg legalacsonyabb értékei a hegyvidéki és keleti peremi övezetben mérhetők. Ugyanebben az időszakban pozitív vándorlási mérleggel tűnnek ki Szatmárnémeti, Nagyvárad, Nagykároly környéke és néhány település a megyeszékhelyek agglomerációs övéből, de a határmenti térségben például a többségében elmagyarosodott svábok által lakott Mezőpetri, Börvely és Csanáros is a pozitív migrációs mérleggel rendelkező falvak közé tartoznak. Ennek hátterében egyrészt a városok körül erősödő szuburbanizációs folyamat áll, a vidéki térség felértékelődése, amely azonban nincs túlzottan távol az urbánus munkaalkalmaktól és szolgáltatás-többlettől. Ugyanakkor a hegyvidéki és hegyperemi területek a nehezebb megközelíthetőség és az egzisztenciális alternatívák kis száma miatt taszítják a népességet a romániai megyék keleti peremeiről.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye magyarországi viszonylatban a harmadik helyezett közvetlenül Budapestet és Borsod-Abaúj-Zemplén megyét követően, ami az elvándorolt népesség nagyságát illeti. A gyenge népességmegtartó erő elsősorban a fiatal, munkaképes korú férfinépesség tartós vagy végleges elvándorlásában nyilvánul meg. Paradox módon az elvándorlók többsége az ugyancsak magas elvándorlási rátájú Budapestre és Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe költözik, amihez még hozzáadódik Hajdú-Bihar megye. Talán ez is aláhúzza a megye halmozottan hátrányos helyzetét, mert a szociális kilátástalanság a relatív jobb helyzetben lévő, de önmagában országos viszonylatban hátrányos helyzetű Borsodi térség felé taszítja a még szegényebb szabolcs-szatmár-beregi lakosságot. Ezesetben Budapest vonzóerejét szükségtelen magyarázni, mindez persze hozzájárul a főváros lakosságának lassú kicserélődési folyamatához.

Általánosságban elmondható, hogy az országon belüli területi mobilitás jóval magasabb Magyarországon, mint Romániában. A vizsgálatba vont két megye szintjén is érzékelhetően magasabb a lakhelyet változtató egyének száma, mint a romániai megyékben.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében az a különös helyzet alakult ki, hogy a periférikus elhelyezkedésű határmenti települések vonzzák a legtöbb lakost, de egyben ugyancsak ők adják a legtöbb elvándorlót (8., 9., 10. ábrák). Ezeknek a településeknek a vonzereje az extrém módon alacsony ingatlanáraikban keresendő, amely akár a deprivált társadalmi rétegek számára is elérhetővé teszik őket (pl. a munkaerőpiacon diszkriminált romák vagy a tartósan munkanélküliek számára). Ezek a személyek a vidéki környezetben a városnál mindenképp olcsóbb megélhetést találnak, ahol önellátó, kisméretű mezőgazdálkodást is folytathatnak – ezáltal a vidék egy kvázi szociális menedékhelyként is funkcionál. Sok közöttük az illegális önkényes lakásfoglaló – és ezek az alulképzett, a munkaerőpiacon motiválatlan, sokszor lumpenizált, illetve deviancia felé hajló csoportok tovább gyengítik a határsáv amúgy is periférikus társadalmát. Ezzel párhuzamosan a lakóingatlan áreséstől tartó és a perifériától való menekülés által motivált rétegek igyekeznek távozni ezekről a településekről.

Újabb, kisebb mértékű jelenség a román állampolgárok bevándorlása, akik elsősorban magyar nemzetiségű nyugdíjasok, és a román oldal túlértékelt ingatlanárait kihasználva, Magyarországon kertes családi házhoz juthattak főként 2005 és 2008 között, és sok esetben még így is maradt tőkéjük a romániai ingatlan értékesítéséből. Ezekre a jelenségekre Csenger és Biharkeresztes határmenti kisvárosok önkormányzati vezetői világítottak rá a velük készült interjúnk során. Korábban ennek a népességmozgásnak spekulatív háttere is volt, hiszen ezek az emberek állandó magyarországi lakcímez akartak hozzájutni, hogy ennek birtokában

kérelmezhessek az állampolgárságot, és ez feljogosítsa őket az akkoriban romániai nyugdíj többszörösét kitevő magyarországi nyugdíj igénybevételéhez. Mára azonban a törvénykezés megváltozása miatt csak a romániai nyugdíjat hozhatják magukkal, magyarországi nyugdíj már nem igényelhető, mégis működnek még ezek a térbeli mozgások, a magyar települések jobb infrastrukturális ellátottsága miatt. Mind Szabolcs-Szatmár-Bereg, mind Hajdú-Bihar megye esetében az előbb vázolt jelenség mellett újabban a román állampolgárok hétfélig házakat is nagyobb számban vásárolnak, valamint a román nemzetiségű aktív népesség is csatlakozik az ingatlanvásárlók körébe, akik családi házakat vásárolnak a nagyobb romániai települések Magyarországra eső potenciális vonzáskörzeteiben. Ezáltal a határok légiesülése révén visszaállhat a Trianon előtti állapot, abban az értelemben, hogy Nagyvárad és Szatmárnémeti korábbi vonzásterülete helyreáll, és megszűnik a határmegvonás során létrejött „féloldalas, félkörös” állapot. A magyarországi települések ezáltal a határmenti nagyobb román városok szuburbán zónáivá, alvótelepüléseivé válnak és a napi inga-vándorforgalom cél- és kibocsátóterületei is egyben. A román állampolgárok napi munkabjárásának jó példái, mint lakótelepülések Csenger, Csengersima vagy Biharkeresztes a magyar oldalon. Csenger esetében a helyi munkát adó Josef Seibel cipőgyár sok esetben letelepedésre ösztönözte a romániai (főként magyar ajkú) bevándorlókat és a kilátásba helyezett bővítése további munkaerőt vonzhat.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1990 és 2002 között a legalacsonyabb vándorlási mérleggel rendelkező települések az ukrán határmentén voltak 15 ezrelék alatti értékekkel. A román határmenti legalacsonyabb vándorlási mérleggel rendelkező települések ugyanebben az időszakban Szamossályi, Méhtelek, Rápolc, Penészlek, Rozsály és Tisztaberek voltak. Az ellentétes oldalon szintén határmenti településeket találunk, a Nyíregyháza melletti Nyírpazony kivételével, melyek a legmagasabb pozitív vándorlási mérleggel hívják fel magukra a figyelmet: Uszka, Fülöpösdaróc és Mérk 10 és 23,3 ezrelék közti értékekkel.

Hajdú-Bihar megyében a legalacsonyabb vándorlási egyenleggel Bojt, Told, Bedő, Vekerd, Komádi és Hencida rendelkezik (-10 és -26,6 ezrelék között), míg a legmagasabb pozitív értékeket Hajdúsámson, Mikepércs és Bocskai kert mondhatják magukénak (18,5 és 62,2 ezrelékek között). Azok a települések, melyek a vándorlások szélsőséges értékeit produkálják, jobbra periférikus határmenti települések vagy a klasszikusan elmaradott bihari régióból valók.

Bocskai kert érte el a legmagasabb pozitív vándorlási mérleget a tanulmányozott régió magyar oldalán (62,2%) 1990 és 2002 között, mivel egy tipikus szuburbán település. Ugyanazt a szerepet tölti be Nyíregyháza agglomerációjában Nyírpazony község. Ugyanakkor

egyértelműen kibontakozik a magyarországi megyeszékhelyek közvetlen vonzáskörzetében egy pozitív vándorlási egyenleget elkönnyvelő településgyűrű, mely úgy növekszik, hogy közben a megyeszékhelyek vándorlási veszteséget és általában véve népességcsökkenést mutatnak fel. Ez a tény egy autentikus lakosság-szuburbanizációs folyamat jelenlétét bizonyítja a magyar oldalon, ahol ez a térhasználati kultúra már korábban meggyökerezett a román oldalhoz viszonyítva, egész pontosan 1982 óta erőteljesebb, a Kádári konszolidáció beérésének, a relatív jóléti szocializmus kiépülésének köszönhetően, mely növelte a társadalomban a területi mobilitást és gyorsította a polgárosodást. Ezzel éles ellentétben a román oldalon a vándorlási mérleg pozitív a megyeszékhelyek esetében, melyek szintén pozitív vándorlási mérlegű községekkel vannak körülvéve. (Különösképpen Nagyvárad esetében azonosítható be egy ilyen vándorlások által növekvő szuburbán zóna). A megyeszékhely népességvonzó képességének megőrzése és a környéki települések bevándorlókat vonzó jellegének együttes jelenléte egy felemás szuburbanizációnak (inkább agglomerálódásnak) a jelei, melyek mindenképp kihangsúlyozzák a román társadalom tradicionálisabb jellegét, a modernizációs folyamatok megkésettységét Magyarországhoz viszonyítva. A városkörnyéki települések általában a távolabbi falusi településekből vonzottak lakosokat, akik így kívántak közelebb kerülni a megyeszékhely kínálta munkalehetőségekhez főleg a szocializmus éveiben, előnyösebb ingatlanárakat fizetve. A jelenlegi helyzet, hipotéziseink szerint lényegesen változik majd, ugyanis az ingatlanpiaci fejlemények arra engednek következtetni, hogy Romániában is felgyorsult a szuburbanizáció az utóbbi évek rohamos gazdasági fejlődése eredményeképpen, a növekvő jövedelmek és a látványos középosztályosodás folyományaként. A megyeszékhelyek környéki falusi települések már nem távolabbi falvakból vonzanak lakosokat, hanem magából a megyeszékhelyből, akik ingázók lesznek, bejárnak dolgozni a nagyvárosban található munkahelyeikre, tehát egyértelmű szuburbanizáció zajlik le és nem agglomeráció-képződés. Erre engednek következtetni a nagyszámban elszaporodó építkezések és lakópark-projektek a szuburbán zónában, ami a román ingatlanpiacot is kínálati piaccá minősítik át, annak ellenére, hogy a generalizálódó válság ellenére is egy túlértékelt spekulációs buborékra emlékeztettek az árviszonyok egészen 2009 elejéig. A jelen tanulmányban rendelkezésre álló adatok azonban jobbra a tipikus átmeneti időszakként elkönnyvelhető kilencvenes évek társadalmi folyamatait prezentálják, a maguk gazdasági megrázkódtatásaival és sokszor már-már anarchikus viszonyaival.

3.3 A népesség szerkezete

3.3.1 Korösszetétel

A népesség korszerkezete egy pregnáns mutatószám a humán erőforrások felbecsülésére, a távlati munkaerőforrások feltérképezésére, általában egy populáció biológiai potenciáljának a megítélésére. Ez a szerkezeti elem „egészséges” képet mutat azokon a településeken, ahol magas a születési arányszám, vagyis magas a pronatalista demográfiai magatartást tanúsító fiatalok lakossága (például a romák által többségében lakott településeken).

4 táblázat. A vizsgált régió (romániai és magyarországi) megyéinek korstruktúrája 2008-ban (Institutul Național de Statistică, KSH)

Évek	Bihar	Szatmár	Románia
0-14	15,9	16,3	15,2
15-59	64,6	66,9	65,3
>60	19,5	16,8	19,5

Évek	Hajdú-Bihar	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Magyarország
0-14	16,4	18,2	15,0
15-59	68,9	68,4	68,8
>60	14,6	13,5	16,2

Általában véve a vizsgált határmenti régió északi térfelét kedvezőbb képet mutat a korszerkezet szempontjából, mivel Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék számosabb fiatal népességgel rendelkeznek, illetve az idősebb korúak aránya alacsonyabb. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye rendelkezik ebből a szempontból magyarországi szinten is a legkedvezőbb adatokkal, ami újfent alátámasztja a megye egyfajta demográfiai tartalék szerepét. Ugyanakkor figyelemreméltó az is, hogy a vizsgált megyék mindegyikében az országos átlagok feletti a fiatal korosztály aránya, ami szintén egy kedvezőbb demográfiai helyzetet sugall (4. táblázat).

Szatmár megyében az Avas-vidék egy dinamikus demográfiai modellt képvisel a korstruktúra tekintetében is, a fiatalok lakossága itt a 2002-es népszámlálás tükrében 25-

31% közé tehető. A legelöregedettebb települések ugyancsak 25-31% közötti idős népességgel rendelkeznek és Szatmár megye Bihar, illetve Szilágy megyével határos sávjában található, valamint a Bükkalja környékén, vagy egyszerűen a belső periféria részét képezik (Krasznaterebes). Ezek olyan peremvidékek, ahol az aktívak korábbi elvándorlása bontotta meg a korosztályok közti egészséges arányt (11., 12., 13. ábrák)

Bihar megyében 2002-ben a legfiatalabb korstruktúrájú települések a megye északi és déli végpontjain fordultak elő (>22% részarányal). Az idősek a megye déli részén található nagyobb koncentrációban (főként a Belényesi-medencében) és a Váradi-dombvidék településein (>60% aránnyal). Bihar megyében Dél-Bihar és a Belényesi-medence többségében román etnikumú lakosságát a szocializmus éveiben különösen erőteljesen érintette az elvándorlás, amely központilag irányított migráció révén főleg a nagyváradi ipari munkahelyek felé vezérelte a fiatalokat és aktívakat. Ezzel magyarázható a korosztályok közötti arány felbomlása és az idősek arányának növekedése.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legfiatalabb lakosságú települések a román és ukrán határsávban található, általában azokban a helységekből, ahol a roma lakosság aránya megközelíti, vagy meghaladja az 50%-ot. Ezek a települések a 2001-es népszámlálási adatok szerint 20 és 35 százalék közötti fiatal lakosságárányal rendelkeznek (Nyírpilis, Uszka, Magosliget, Tuzsér stb.). Ugyancsak a határsávban fordulnak elő a legelöregedettebb települések (30-44% közötti idősarányal), mint Nagyhódos, Komlódtótfalu, Hermánszeg, Mérk, Vállaj, Szamosújlak stb.

Hajdú-Bihar megyében a fiatalok lakosság elsősorban a Bihari térség településeiről hiányzik (Vekerd, Bihardancsháza, Körösszegapáti, Báránd), illetve Debrecenből. A fiatalok nagyobb arányban a kistelepüléseken vagy néhány kisvárosban vannak jelen, esetenként roma lakossággal: Sáp, Hajdúhadház, Told, Ebes, Téglás, Bocskai kert (25,2%-29,4%), ez utóbbi esetben a dinamikusabb fiatalokat megmozgató népesség-szuburbanizáció áll a fiatal korstruktúra hátterében. Az idősek alulreprezentáltak a Hajdúság középső-északi részén (13,4-15,8%), olyan településeken, mint Hajdúsámson, Bocskai kert, Ebes, Téglás, Hajdúhadház. A legelöregedettebb minden kétséget kizáróan a Bihari térség perifériája (27,3-44,9% között a 60 év felettiek aránya) – Mezőpeterd, Újiráz, Bedő, Mezősas, Körösszegapáti, Bihardancsháza, Vekerd. Ez utóbbiak mind elvándorlás sújtotta valódi helyzeti és társadalmi periféria-települések, melyeknek megroppant a fenntarthatósága demográfiai és gazdasági szempontból egyaránt, depressziós térségek, ahol a krónikus munkanélküliség és depriváció elől a fiatalok menekülnek és a mobilitásban részt vállalni nem tudó idősek maradnak csak helyben, esetenként pedig a halmozottan hátrányos helyzetű romák.

A felnőtt, munkaképes lakosság nagyobb koncentrációban van jelen Nagyváradon, Belényes környékének néhány községében, a Belényesi-medence déli részén, Szatmár-megye déli részén, Avasújfaluban, a Hajdúságban, esetenként a Szabolcsi-síkságon (Nyíregyházán és vonzáskörzetében). Ennek a korosztálynak a nagyobb arányú jelenléte egy stabilabb munkaerő-piaci helyzetet tükröz (legalábbis kínálati oldalról tekintve), illetve kifejezője egy alacsonyabb fokú demográfiai dependenciának.

3.3.2 Képzettségi szint

A képzettségi szint ugyancsak sokat elárul, mint demográfiai mutatószám, a humán erőforrások minőségéről, versenyképességéről és a gazdasági-társadalmi kihívásokhoz való alkalmazkodóképességéről.

Az írástudatlanság mértéke romániai szinten a 2002-es népszámlálási adatok szerint 2,3% (ezek közül 23,6% városi, míg 76,4% falusi környezetben él). Szatmár megye ebben a tekintetben valamivel rosszabb állapotokkal jellemezhető, mint az ország egésze (2,4%-os analfabetizmus, 17,4%-a városi, 83,6%-a vidéki környezetben). Az analfabéták aránya a megye belső periferiáin (Krasznamente) a legmagasabb, ehhez adódik még az északi perem 7% feletti értékekkel (Avas-vidéke) (14. ábra).

Bihar megyében az írástudatlanság átlagos értéke az országos átlag fölötti, ami relatív ellentmondás a megye Románián belüli kedvezőbb fejlettségi viszonyaival. Biharban az analfabetizmus a férfilakosság 2,3%-ra, míg a nők 3,7%-ra jellemző. Mint ahogy más régiókban, Biharban is a városi lakosság kisebb arányban írástudatlan (0,9%), mint a falusi lakosság (5%). Szubregionális szinten Biharban az analfabetizmus elsősorban a megye déli részén van jelen, majd Székelyhíd város környékén, és a hegyvidéki övezetben (7% fölötti értékekkel). Ezek az állapotok részben a múltból öröklöttek, mert a dualizmuskori, vagy a két világháború közti Románia korában végzett felmérések is hasonló területi megoszlását mutatták az analfabetizmusnak, csak hogy akkoriban a mainál is kirívóan magasabb értékekkel. Ezek a területek a román pásztor lakosság által tradicionálisan benépesített vidékek, akik extrém szegénység és területi elszigeteltség közepette, tradicionális kultúrájuk és életmódjuk folytán alacsony hozzáféréssel bírtak a szellemi javakhoz. A fenti humán erőforrás-mutatók ugyanakkor ismételtén aláhúzzák annak tényét, hogy a román oldali határsáv lényegesen jobb társadalmi mutatószámokkal rendelkezik, mint keleti hegyvidéki,

vagy hegylábi perifériája, esetünkben egy térbeli anomália révén cáfolva a társadalmi és térbeli periféria egybeesését.

Magyarország egészét tekintve az analfabetizmus átlagban 1% körüli és elsősorban az idősebb generációra jellemző. Mivel Magyarország esetében szubregionális szinten nem álltak rendelkezésünkre az analfabetizmust leíró adatok, ezért egy olyan mutatószámot alkalmaztunk, amely a legalább iskoláskorú (hét év fölötti), de az általános iskola első osztályát sem elvégzett népesség számarányát adja meg, a 2001-es népszámlálási adatok tükrében. Ez a mutatószám 2,8%-os átlagot képvisel Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és számos olyan község, mely a legmagasabb ilyen aránnyal rendelkezik (6 és 16% között), a román határmelléken helyezkedik el: Gacsály, Fülöpösdaróc, Györtelek, Rápolc, stb. Hajdú-Bihar megyében az első osztályt sem elvégzett hét évnél idősebb lakosság aránya 2,6%. A legkedvezőbb helyzettel (1% alatt) néhány bihari térségi falu büszkélkedhet: Újiráz, Körösszegapáti, Bakonszeg, Földes. Az ellentétes oldalon a legmagasabb iskola-elhagyási arányok ugyancsak a bihari határ menti övben jelennek meg: Hencida (5,3%), Bagamér (6,2%) a messze legkedvezőtlenebb helyzetet viszont Szerep (13,0%) községben regisztrálhatjuk. Ezesetben is általában a magasabb iskolaelhagyási arány összefügg a romák magasabb számarányával,

Romániában a 2002-es népszámlálási adatok tükrében a 10 év fölötti lakosság 7%-a végzett el egy felsőoktatási intézményt (83%-uk urbánus, míg 17%-uk rurális környezetből való).

Bihar megyében a statisztika szerint a 10 év fölötti lakosság 6,5%-a rendelkezett egyetemi vagy főiskolai diplomával 2002-ben (84,2%-uk városi, 15,8%-uk falusi környezetből való). Szatmár megyében a diplomás személyek jelentős hányada szintén városon él, a városi települések lakóinak mintegy 4%-a rendelkezik egyetemi vagy főiskolai diplomával (15. ábra).

Román oldalon a két településkategória közti éles kontrasztot ebben a tekintetben a regionális vizsgálat is alátámasztja, a városok valóságos „idegen testként” vannak jelen a térben nagyszámú felsőoktatási végzettségükkel.

Magyarországon a 25 év fölötti lakosság 10%-a egyetemet vagy főiskolát végzett a 2001-es népszámlálás adatainak megfelelően.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 3,9%-a ugyanannak a népességekategóriának (25 év fölött) diplomás. Nyíregyháza a megyén belül a pozitív szélsőséget képviseli 18%-os diplomás arányszámával, míg az ellentétes oldalon levő települések (1 százalékos alatti

diplomás aránnyal) a Szatmári-síkságon foglalnak helyet, a román vagy ukrán határ közelében, a „periféria perifériáján”.

Hajdú-Bihar megyében a 25 év fölötti populáció mintegy 4,2%-ának volt felsőfokú végzettséget igazoló diplomája 2001-ben, ami az országos átlag kevesebb, mint felét jelenti. Ezek a végzettek a legkisebb számban a bihari térségben vannak jelen, az államhatár közvetlen szomszédságában (2% alatti értékekkel, míg Folyáson, Bihardancsházán és Vekerden egyetlen személy sem rendelkezett egyetemi vagy főiskolai diplomával). 10% fölötti értékekkel a megye legjelentősebb városai kerülnek ki és néhány település Debrecen vonzáskörzetéből: Debrecen (19%), Bocskai kert (12%), Hajdúszoboszló (10,6%), Berettyóújfalú (10,4%).

Következésképp megállapítható, hogy a főbb demográfiai mutatószámok egyértelműen kiemelik a régió periféria-jellegét főként a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek nagyszámú jelenléte miatt a magyar oldali határsávban (a krónikus munkanélküliség eredményeként). Ezek a peremvidékek népességet veszítenek a természetes fogyás és az elvándorlás által egyaránt. Noha a magyar megyékben is állandósult a negatív természetes szaporodás, a kedvezőbb születési arányszámok miatt (nem utolsó sorban a roma lakosság nagyobb arányú jelenléte folytán), az országos átlagnál még mindig alacsonyabb a fogyás mértéke. A romák nagyszámú jelenléte következtében Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egy fiatalabb korstruktúrával is kitűnik.

A román oldal krónikus demográfiai eróziótól szenved. A csecsemőhalandóság mindkét román megyében relatív magas értékeket ér el, elsősorban a romák által nagyobb számban lakott falusi településeken. A képzettségi szint hasonló a határ két oldalán és mindkét esetben jelentős fejlesztést igényelnek. Mindkét oldalon főleg a felsőfokú végzettek tekintetében nagy a lemaradás az országos átlagokhoz mérten.

3.3.3 A lakosság nemzetiségi megoszlása

A vizsgált régió általánosságban véve figyelemreméltó etnikai és egyben vallási sokszínűségről tanúskodik, nem utolsó sorban a történelmi evolúció következményeként, melyet a különböző népcsoportok migrációja és az eltérő politikai megszálló hatalmak és társadalmi berendezkedések egymásutánisága jellemez. A nyelvi-vallási kulturális rétegek egymástratevődése egy multikulturális térstruktúrát szült, ami amúgy is jellemző az európai

határrégiókra, amely végső soron egy sajátos területi átmenetet biztosító „interface”-teret eredményez. Kiindulva abból az alapállásból, hogy a román etnikum többséget képez a vizsgálatba vont határrégió román oldalán, a magyar etnikum pedig ugyanúgy többséget képvisel a határ magyar oldalán, ezért csupán a nemzeti kisebbségek területi elhelyezkedését vizsgáljuk, azáltal, hogy ők indukálják a fő változatosságot ebbe a multietnikus tájba.

Szatmár megye etnikai térszerkezete a 2002-es népszámlálás eredményeként a következő megoszlást mutatja: 58,8% román, 35,1% magyar, 6,1% más nemzetiségű (közülük a romák 3,6%-ot képviseltek a megye összlakosságából, összesen 13478 főt). A magyar etnikum relatív kompakt tömbben él a határsáv mentén és a megye déli részén, ami még inkább elősegíti a hatékony határon átnyúló kapcsolatokat. A legjelentősebb magyar többségű települések Szatmár megyében 2002-ben Sárköz, Börvely, Hadad, Csanáros, Lázári, Pusztadaróc, Kaplony (60 és 83,4% közötti magyar lakossággal). Megemlíthetők a német telepítettek, de jórészt elmagyarosodtak. A magukat svábnak vallók aránya jelentősebb Csanároson (22,5%), Mezőpetriben (31,5%), Mezőfényben (41,7%). A romák nagyobb arányban éltek Erdőd környékén, Ákoson (18%), Krasznaterebesen (23,9%) és Nagyszokondon (24,9%). Szatmár megyében az ukránok is jelentősebb közösséget alkottak, arányuk Mikolán (16,4%), Szamosdobon (4,9%) és Vetésen (2,3%) volt nagyobb (16., 17., 18. ábrák).

Bihar megyében a 2002-es népszámlálás eredményei alapján a legnagyobb etnikai kisebbséget a magyarok képviselik, akik jelentősebb arányban a megye északnyugati részén koncentrálódnak, majd Nagyszalonta környékén, és szigetszerűen a Belényesi-medencében Köröstárkány és Várasfenes falvakban. Arányaiban a legtöbb magyar által lakott községek: Kereki, Érmihályfalva, Bihar, Hegyközcsatár, Bors, Szalacs, Bogyoszló (82% és 94,5% közötti értékekkel). A romák Bihar megyei jelenléte területileg diffúz jelleget ölt, de nagyobb arányban a következő községekben fordulnak elő: Borosjenő, Feketebátor, Alsólugas, Drágcséke (20,7% és 25% közötti roma populációval). A németek Bihar megyében Biharszentandrás községben vannak jelen (Palotán 7,4%-al). A szlovákok ugyancsak egy jellegadó közösség Bihar megyében, arányuk pedig Báródon, Papfalván, Berettyószéplakon, Felsődernán, Sólomkőváron jelentősebb (12 és 98,2% között).

Az etnikai szerkezettel kapcsolatban egyetlen dolgot szeretnénk megjegyezni, és pedig azt, hogy a magyar kisebbség nagyobb arányú jelenléte egyértelműen kedvez a határmenti kapcsolatok erősödésének és hatékonyabbá tételének. A magyarok jelenléte egyfajta konvergencia-faktor a kooperációban azáltal, hogy a nyelvi-kulturális kötődések révén könnyebbé teszik a kapcsolatfelvételt a határ túloldalával, ezáltal fokozzák a korábban

említett paradiplomácia érvényre jutását. Az egyetlen orvosolandó gond ebben a tekintetben az, hogy a román nemzetiségűeket is egyre nagyobb arányban be kellene vonni ebbe a kapcsolatrendszerbe, mert a határmenti kapcsolatok csak így válhatnak harmonikusabbakká, így teljesezhetnek ki és így válhat valóra egy valódi interetnikus párbeszéd.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 2001-es népszámlálás tükrében a lakosság 4,7%-a (27000 fő) tartozik etnikai kisebbséghez, ezek közül 90% roma. Szabolcs-Szatmár-Beregben nagyobb számban németek is élnek (730 fő, többségük Mérk és Vállaj településeken, a román határ közelében) és ukránok (470 fő) (KOC SIS, K. 2003). A romák részaránya egyes szabolcs-szatmár-beregi községben eléri a 30%-ot, főként azokban a településekben, melyek a román határmentén és a Tisza völgyében helyezkednek el. A romák összlétszáma ebben a megyében 26000 (4,5% a megye lakosságából). A határmenti kistérségekben a romák számaránya eléri a 20-30 százalékot az északi határmentén, illetve a 8 százalékot a déli határmentén. A románok aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében jelentéktelen, csupán szórványosan vannak jelen a Szatmári-síkságon: Ömböly (0,6%), Szamostatárfalva (0,6%).

Hajdú-Bihar megyében a 2001-es népszámlálás idején a lakosság 95,3%-a vallotta magát magyarnak, 2,1%-a pedig romának (11742 fő). A románok aránya 0,17% volt (977 személy), az egyéb nemzetiségek pedig 2,43%-ot tettek ki. A hajdú-bihari románok azokban a településekben van jelen, ahol a román nemzetiségi önkormányzatok is megalakultak: Vekerd (Vecherd), Bedő (Bedeu), Kisléta (Leta Mică), Biharkeresztes, Darvas, Zsáka (Jaca), Mezőpeterd (Peterd), Körösszakál (Săcal), Pocsaj (Pocei) (ILIEȘ, AL. 2003). Identitásuk, hagyományaik ápolása jó kiindulópont lehet a román oldallal folytatott határmenti kulturális-oktatási együttműködéseknek.

A hajdú-bihari romák főleg a bihari körzetben éltek 2001-ben, de szigetszerűen jelen voltak a megye északi részén és a Tisza völgyésíkján is. Azok a hajdú-bihari települések, ahol a romák aránya 10% fölötti arányt ért el, a következők voltak: Bojt, Körösszakál, Hajdúhadház, Berekböszörmény, Sáp, Folyás, Pocsaj, Told, Hosszúpályi.

A jelenben érdekes nemzetiségi átstrukturálódási folyamatok is lezajlanak a romániai két régiócentrum szuburbán övezetében. A szuburbanizációs folyamatban általában a pénzügyi erőforrásokhoz nagyobb hozzáférhetőséggel rendelkező román nemzetiségűek az aktív szereplők. Ebből kifolyólag számos olyan szuburbán településen kezd növekedni a létszámuk, és távlatilag eséllyel kerülhetnek többségbe, ahol eleddig a magyar nemzetiségűek voltak többségben – jó példa erre a Nagyváradtól északra elhelyezkedő Hegyközpályi, vagy a Szatmárnémeti szomszédságában található Lázári.

3.4 Munkaerő

A munkaerő tekintetében azt láthatjuk, hogy jelentős különbség van a munkaerő különböző gazdasági szektorok közötti megoszlásában attól függően, hogy az alkalmazásban állók, illetve a gazdaságban foglalkoztatott személyek számát vesszük-e figyelembe. Az alkalmazásban állók az a társadalmi réteg, amely leginkább beintegrálódott a munkaerőpiacba, szerződéses, tartósabb munkavisztonnyal bír. A tanulmányozott román megyékben az alkalmazottak gazdasági ágazatokra való eloszlása a romániai oldal gazdaságának relatív egészséges képét mutatja, olyan értelemben, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya valamivel kisebb, mint a tanulmányozott magyar megyék esetében, habár az országos átlagok nem mutatnak nagy különbségeket Románia és Magyarország között. Ha a foglalkoztatottak arányát vettük volna figyelembe, a román oldalon a mezőgazdaság jóval magasabb arányban lett volna reprezentálva.

5. táblázat. Az egyes gazdasági ágazatokban tevékenykedő alkalmazott lakosság a tanulmány tárgyát képező román és magyar megyékben 2008-ban. © www.insse.ro, www.ksh.hu

Gazdasági szektorok	Alkalmazásban álló lakosság (ezer fő)	Primer szektor (%)	Szekunder szektor (%)	Tercier szektor (%)
Bihar	167,3	1,6	44,5	53,9
Szatmár	77,0	2,5	48,3	49,2
Hajdú-Bihar	112,3	6,6	33,4	60,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	100,1	4,1	31,2	64,7
Románia	5046	2,3	40,1	57,7
Magyarország	2762	3,1	31,5	65,4

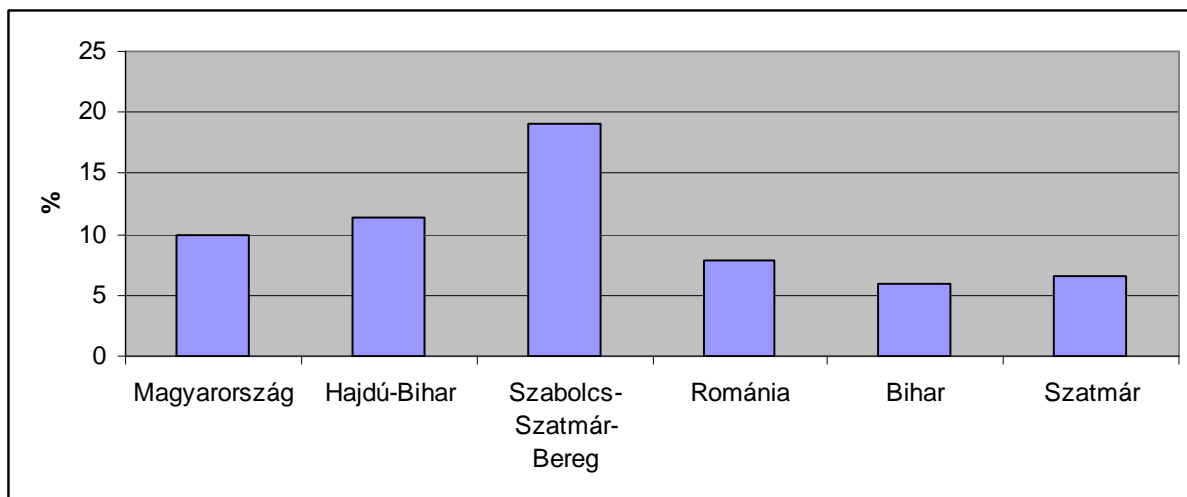
Mégis, a magyar megyék modernebb gazdasági struktúráját tükrözi a szolgáltatások terén alkalmazott munkavállalók részarányának jelentősebb többlete. Magyarországon európai viszonylatban 2008-ban aggasztóan alacsony az aktív lakosság részaránya (61,5%) és a foglalkoztatottsági ráta (56,7%) a 15-64 éves korú lakosság körében, amely Romániában valamivel stabilabb helyzetet tükröz (aktivitási arány – 62,9%, foglalkoztatási ráta – 59%). A magyar megyék és általában Magyarország alacsony foglalkoztatottsági szintje a lakosság elöregedése, a munkanélküliség növekedése és a munka mezejét általában különböző egészségügyi okokból elhagyó személyek számlájára írható. A magyar statisztikusok szerint

ez a folyamat nagyrészt egy hamis helyzetet mutat, egy elferdült valóságot, hiszen a nem foglalkoztatott személyek nagy részének a tétlensége nem indokolható orvosi okokkal, a korai nyugdíjazás egy hatékony menedék a lakosság számára a krónikus munkanélküliséggel, elszegényedéssel és deklasszációval szemben. A probléma Romániában is létezik, sőt egyre növekvő mértékben. A jelenség tömegmértű megjelenése Magyarországon, valamint az a tény, hogy az ország a legkisebb foglalkoztatási szintű EU-tagországok közé számít, malomkőként nehezedik a szociálpolitikai költségvetésre, és évről évre jelentősen hozzájárul az ország költségvetési hiányához. Ezért a költségvetési reformintézkedések előreláthatóan a társadalombiztosításnak ebben a szegmensében részesülő személyek helyzetének egyedi átvizsgálásához vezetnek majd, a társadalmi függőség csökkentése, a nem foglalkoztatott személyek finanszírozása miatt a foglalkoztatott lakosságra nehezedő teher enyhítése céljából, amely egyben a társadalmi szolidaritási viszonyok átgondolását is jelenti. A rendszer hasonló átvizsgálása és átgondolása indult be Romániában is a 2010-es költségvetési megszorításokkal egyidőben.

Az alkalmazotti létszámmal kontrasztban a román megyék szubregionális bontásban sokkal kedvezőtlenebb helyzetet mutatnak, ha a foglalkoztatottak arányát vesszük figyelembe a nemzetgazdaság ágazataiban. A román megyék déli és északi peremén a legmagasabb a primer szektorban foglalkoztatottak aránya, vagyis egyfelől a mezőségi, nagyobb agropotenciállal rendelkező területeken, másfelől a hegyvidéken az erdőgazdálkodás révén. Alacsonyabb értékek értelemszerűen a városokban és a megyeközpontok holdudvarában regisztrálhatók. A magyar oldalon inkább Dél-Biharban és a Hortobágy déli peremén magasabb a primer szektorban foglalkoztatottak aránya, magyarán belső, egyoldalúan agrár jellegű perifériaterületeken.

Az ipari foglalkoztatottak terén a hajdúsági városok, Hajdú-Bihar megye északi pereme és a Szabolcsi térség Nyíregyháza körüli része mutat nagyobb fokú iparosodottságot, míg a román oldalon a városi települések, valamint azok a hegyvidéki községek, ahol még megvan a kitermelőipar.

A terciér szektor tekintetében a román és magyar oldal városai, megyeközpontjai emelkednek ki, pozitív olvasattal, azaz itt valószínűsíthetően termelői szolgáltatásokról beszélhetünk. Kiemelkednek ugyanakkor furcsamód a magyar oldali határsáv települései, különösképp a szatmár-beregi határmenté. Itt inkább arról lehet szó, hogy egyéb foglalkozási alternatíva hiányában a foglalkoztatottak nagy része állami, önkormányzati szolgáltatásokat, vagy közmunkaszerű szolgáltatásokat kénytelen elvégezni, alacsonyabb hozzáadott értékkel. Ezesetben tehát a terciér szektor magas aránya az iparhiányos jelleg kifejezője.

19. ábra. Munkanélküliségi ráta a román-magyar határmenti térség tanulmányozott közigazgatási-területi egységeiben, illetve országos szinten, 2009-ben. © www.insse.ro, www.ksh.hu

A munkanélküliségi ráta szempontjából a magyar megyék riasztó munkanélküliségi szintekkel tűnnek ki, a válság mértékét fokozza a tény, hogy az itteni munkanélküliek nagy része krónikus munkanélküli. Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye munkanélküliségi rátája nemcsak a magyarországi átlagot haladja meg, de két-háromszor nagyobb, mint Bihar és Szatmár megye munkanélküliségi rátája. Ellenben a román megyék jelentősen kedvezőbb helyzete Románia átlagához képest ezeknek a megyéknek a román nemzetgazdaság szintjén meglévő gazdasági előnyét tükrözi (19. ábra).

Községi szinten a legmagasabb munkanélküliségi rátájú közigazgatási egységek Magyarországon Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határmenti sávjában, Nyírség és Szatmár térségekben találhatóak 60% fölötti értékekkel. Hajdú-Bihar megyében a legnagyobb mértékű munkanélküliséggel küzdő községek a határ közelében, Bihar altérségben és a Tiszamentén csoportosulnak (Bojt – 42,1%, Tiszagyulaháza, Vekerd, Szerep, Told stb. 15-25% közötti értékekkel). Kirajzolódik tehát a perifériahelyzet és a gazdasági elmaradottság közötti térbeli egybeesés a magyar határrészen.

Bihar és Szatmár megyében a magasabb munkanélküliségű községek szétszórtabban jelentkeznek: Feketebátor, Vársonkolyos, Papmező 20% fölötti, míg Felsőderna, Daróc, Papfalva és Majtény 15-20% közötti értékekkel (2002-es népszámlálási értékek álltak rendelkezésünkre). Esetükben a térbeli szórtság folytán nehéz törvényszerűséget megállapítani – részben belső perifériák, részben a szocialista nagyipar (építőipar) összeomlásának eredményeként nőtt a munkanélküliség (Vársonkolyos esete).

Alacsonyabb munkanélküliségi értékeket találunk általában a térség városaiban, kevés magyarországi kivétellel (Tiszacsege – 16,1%, Balkány – 15,3%), amelyek vagy periférikus települések, vagy a munkanélküliség által jobban sújtott nagyszámú külterületi népességgel rendelkeznek. A tanulmányozott megyék falvai között alacsony munkanélküliségi értékkel tűnnek ki a Bihar és Szatmár megye közös határánál fekvő községek, illetve Szatmár megye északi részén és az Avasi-medencében található községek, annak köszönhetően, hogy az itteni munkavállalók nagy számban nyugat-európai vendégmunkások.

A foglalkoztatás bővítése a határ mindkét oldalán kiemelt prioritás kellene, hogy legyen. Elsősorban a munkát már nem kereső, tartósan esélytelenné válókat kellene visszavezetni a munka világába. A legelmaradottabb, jobbára csak a mezőgazdálkodásból megélni tudó területeken a mezőgazdasági munka gépesítése és automatizálása már egyre kisebb számú munkaerőt igényel a legalacsonyabban képzett idénymunkások soraiból is. A régióban nincs olyan kritikus tömegű regionális központ, amely nagyobb mérvű ipartelepítést vonzana és a jelentősebb szolgáltató központok is nagyobb helyi piaccal, a méretgazdaságossági előnyökkel számolnak. Ilyen körülmények között indokolt lenne az úgynevezett távmunka, vagy az intézményesültebb, a munkaerőt jobban ellenőrizni tudó távmunka-házak fejlesztése. Másodlagosan az otthoni munkavégzés előtérbe helyezése kaphatna nagyobb figyelmet, amely elsősorban a háztartásbeli vagy gyermeküket nevelő nők munkaerő-piaci integrációját segíthetné. Ezekben a munkakörökben általában informatizált munkavégzést várnak el, ami az idősebb és képzetlen potenciális munkavállalók számára egy kihívást jelent és további képzéseket igényelne, ezért amikor erről az alternatíváról kérdeztem a helyi kistépelések vezetőit, mindnyájan szkeptikusan nyilatkoztak. Ez mindenképpen sajnálatos, mert ebben a vonatkozásban is kezdeményezni lehetne közös határmenti pályázatokat.

4 TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

4.1 Történelmi előzmények, valamint a közigazgatási-területi térstruktúrák változásai

Mielőtt a településhálózat vizsgálatába belekezdenénk, idézzük fel a terület normatív felosztásának vázlatos történetét, hiszen ez nagyban meghatározta a továbbiakban a települések hálózatszerű és egyedi fejlődési lehetőségeit. A vizsgálatnak az is célja, hogy

lássuk, mennyire „illeszkedik” egymáshoz a határ két oldalának településállománya egy hosszú ideig azonos, majd a későbbiekben sok szempontból heterogén történelmi fejlődés eredményeként.

A vizsgált régió több szempontból érdekes, hiszen történelmi előzményei vannak az itt létrejött határzónának. Elsőként az Erdélyi Fejedelemség korában installálódott egy, a térben gyakorta mozgó határ a régióban (XVI. és XVII. század), amikor a terület a Fejedelemség, a török megszállás alatti Magyarország és a Habsburgok által ellenőrzött Felvidék találkozási pontja volt.

A térségben 1920-ban installálódott újra államhatár, a trianoni békeszerződés aláírását követően, amikor Románia területe kiegészült Erdély, Körösvidék-Máramaros és a Bánság csatlakozásával. Az új államhatár kettévágta a régi megyék területét, így csonka területi alegységek jöttek létre. Ennek következtében a jelenlegi Szatmár megye területén maradtak a volt Ugocsa vármegye déli részének egyes darabjai (Halmi környéke, Túrterebes, Kisgérce, Nagygérce stb.). Trianon után a régi Szatmár vármegye egyes darabjai Csehszlovákia területére kerültek (Nagypalád, 1920 után). A korábbi Bihar megye egyötöde, illetve a régi Szatmár vármegye egynegyede Magyarország területén maradt. Ung megye kis része Magyarország területén maradt (Záhony városa), ezt utólag a két világháború közti időszakban Szabolcs megyéhez csatolták. A régi Bereg megye déli része szintén Magyarország területén maradt (a jelenlegi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Tiszától északra fekvő területe), a két világháború közt ezt Szabolcs és Szatmár megye között osztották szét. A Horthy-Magyarország, revizionista külpolitikája kifejezéseként, fenntartotta ezeket az életképtelen megyetöredékeket (Bihar és Szatmár) a mihamarabbi határmódosítás és a megyék újbóli kiteljesülésének reményében (csak az életképtelen méretű megyetöredékeket egyesítették, így a régi Bereg és Ung megyék darabjait Szatmár megyéhez csatolták). Ugyanezen megfontolásból nevezték ki ideiglenes megyeszékhelynek Berettyóújfalu Bihar megyében, illetve Mátészalkát Szatmár megyében, de e döntések időtállósága szintén kétséges volt. Ez a két központ nagyközség volt, de semmiképp sem tudtak ellátni vonzásterületükön tipikusan városi, polarizáló szerepköröket, ehhez nem volt elég „kritikus tömegük” – innen következik funkcionális elégtelenségük – valamint azért, mert a térbeli mozgások nem ezekben összpontosultak. Azért esett rájuk a választás ideiglenesen, mert méretük és helyzetük aránylag kedvezőbb volt a megyetöredékek településhálózatában – Berettyóújfalu a Nagyvárad–Budapest vasútvonalon fekszik, Mátészalka pedig a Nyíregyháza–Csenger, illetve Debrecen–Nyírbátor–Záhony vasútvonalak keresztesítésénél. Románia területén megmaradt az Osztrák-Magyar Birodalomtól örökölt területi felosztás az új

közigazgatási-területi törvény megjelenéséig (1926), amellyel a tanulmányozott területen három megyét hoztak létre: Bihar, Szilágy és Szatmár. A közigazgatási-területi egységek a megye, a járás és a község lettek.

Újabb átmeneti határmódosítás történt a tanulmányozott térségben 1940 és 1944 között, amikor a második Bécsi Döntés értelmében Bihar megye északi része, Szatmár megye és a teljes Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz. Ebben az időszakban a határ Nagyszalonta várostól délre húzódott, észak felé kanyarodott a Tasádfői-dombságon át, majd a Királyerdő-hegység vízválasztóját követte kelet felé. 1944 őszen a területet ellenőrzésük alá vonták a szovjet és román csapatok, az 1918-as országhatár visszaállítását az 1947-es Párizsi Békeszerződés szabályozta. Mindez a rövid összefoglalás is igazolja, milyen hektikusan változott az államhatár és egyben a belső közigazgatási határok is a geostratégiai és belső államszervezési filozófiának megfelelően, különösképp a huszadik században. Természetesen mindez komoly gátat szabott a kiegyensúlyozott településhálózat-fejlődés útjában, a térszerkezet folytonos bolygatása a szervesen fejlődő térrelációk szétzilálása zsákutcás történelmi-társadalmi folyamatok előidézője volt a határvidéken.

A II. világháború után, az 1950-es közigazgatási reformmal új közigazgatási-területi szervezési rendszer jött létre: Bihar megye jelenlegi területén létrejött Nagyvárad Tartomány, Szatmár megye jelenlegi területe pedig Nagybánya Tartományhoz tartozott, a tartományok nevének megváltoztatásáig. 1960-tól ezek a tartományok: Körösvidék Tartomány (Regiunea Crișana), Nagyvárad központtal, illetve Máramaros Tartomány, Nagybánya központtal. Az 1968-as közigazgatási-területi reform visszatért a megyékre való felosztáshoz, ekkor jött létre a mai szerkezet a román oldalon. A jogi személyiségű területi szintek a megyék és a községek. Ez a szerkezet 1998-ban kiegészült: a területfejlesztési törvény létrehozta Romániában is a jogi személyiséggel nem rendelkező fejlesztési régiókat. Bihar és Szatmár megyék az Északnyugati Fejlesztési Régióba tartoznak.

A II. világháború után, az 1947-ben aláírt Párizsi Békeszerződés nyomán, a revizionista politikáról való végleges lemondás jeléül Magyarország 1950-es hatállyal egy új közigazgatási-területi törvényt fogadott el, amely megszüntette a megyetöredékeket, és összefüggő megyékké szervezte át őket. Így jött létre Hajdú-Bihar megye a régi Hajdú megyének a régi Bihar megye nyugati töredékeivel, az egykori Szabolcs megye tiszamenti alrégiójával, valamint a Dél-Nyírség alrégióval való egyesítéséből. A régi Bihar megye déli töredékei az új Békés megye részévé váltak. Ugyanígy jött létre Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, a régi Szatmár és Bereg megye töredékeinek Szabolcs megyével való egyesítéséből.

A romániai fejlesztési régiókhöz hasonlóan, Magyarországon valamivel hamarabb, 1996-ban hozták létre a statisztikai tervezési régiókat, amelyeket először az Országos Területfejlesztési Konceptió címet viselő fejlesztési dokumentumban körvonalaztak. A tanulmányozott terület, vagyis Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az Észak-Alföldi Fejlesztési Régió részeivé váltak. Egyszóval a határ két oldalán jól illeszkedő, dimenzionálisan egyező, ugyanazon a közigazgatási alapelveken szerveződött területegységek működnek együtt – mindez megfelelő kerete a határmenti közös cselekvésnek. Egyetlen problémaforrás csak abból adódhat, hogy a román oldali megyék még mindig sokkal függőbbek a központi hatalmi jóváhagyásoktól, mint magyar partnereik.

Az államhatár meghúzása 1918-ban átmeneti gazdasági zuhanást okozott a régióban, amely elvesztette hagyományos infrastrukturális és gazdasági kapcsolatait, a hajdani értékesítési piacok elszigetelődtek a termelőközpontoktól. Ez a válság a Magyarország keretében maradt területeket, de a Nagy-Románia részévé vált területeket is érintette. A helyzet fokozatosan javult a gazdaság megerősödésével és új területi kapcsolatrendszerek kialakulásával, új irányú gazdasági mozgások és a határ egyik, illetve másik oldalára került települések új hierarchiájának kialakulásával. A határvonal a terület etnikai összetételét nem tükrözte, ugyanakkor Románia megkapta a nagy stratégiai jelentőséggel bíró Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad vasútvonalat is.

A továbbiakban ebből a helyzetből kiindulva igyekszünk megindokolni a határon átnyúló együttműködés szükségességét gazdasági szemszögből, fő célkitűzésként hangsúlyozva az államhatár által képezett gazdasági akadály elhárítását, a határokon átnyúló régiók helyzeti és gazdasági periféria állapotából való kiemelését, amely mind a romániai, mind a magyarországi határmenti megyékre jellemző.

Általában egy államhatár jelenléte vagy közelsége nem biztosítja azokat a pozicionális energiákat, amelyek magas szintű polarizációs központok létrejöttéhez szükségesek a településrendszer keretében. Ugyanakkor nem állíthatjuk azt sem, hogy nincsenek kivételes esetek, nemzetközi példák, amelyekben jelentős városi vagy demográfiai koncentrációk alakultak ki a határok közelében, mint például Genf, Bázél vagy Rusze esetében. Ezekben az esetekben (feltételezve, hogy az illető központok időben stabil határok közelében fejlődtek ki) a fejlődést elősegítő tényező az illető városok térben beszűkülő forgalmi tengelyek mentén vagy kereszteződésénél való elhelyezkedése volt (hágó, szoros, folyó fölötti híd vagy rév, határátkelő stb. mentén elhelyezkedő gateway-city). Viszont nagyon valószínű, hogy ezek a városok is sokkal erőteljesebben fejlődtek volna, ha az őket körbevevő teret nem tagolták volna államhatárok. A határ jelenléte a tanulmányozott régióban történelmi perspektívából

nézve kedvező hatással volt Debrecen város fejlődésére, amely a XVII. században a Magyar Királyság, a török megszállás alatt lévő területek és az Erdélyi Fejedelemség érintkezési pontjánál feküdt, és jelentős méretű és fontosságú vásárvárossá nőtte ki magát. Magyarország legnagyobb városává lett (30 ezer lakossal), ezt a rangját csak a XIX. század elején veszítette el Buda javára (KOVÁCS, Z. 1990). A Habsburg uralom alatt Debrecen háttérbe került, mert az ellenreformációs mozgalom jegyében a katolikus Habsburg dinasztia aktívan támogatta Nagyvárad katolikus püspökségi központ fejlődését, a „kálvinista Rómának” nevezett Debrecen ellenében és az egységes térben maradéktalanul érvényesülhetett a Nagyvárad által támasztott verseny. Így, míg Nagyváradnak 1787-ben 9790 lakosa volt (ami Debrecen ugyanazon évi 29153 fő lakosságának mindössze egyharmada), a XIX. század során végbement lendületes fejlődés nyomán, 1910-ben Nagyvárad lakossága 68960 főre nőtt (ugyanabban az évben Debrecen lakossága 92729 fő, tehát a két város közti méretkülönbség lényegesen csökkent).

Miután 1920-ban államhatár került a régióba, Debrecen elvesztette keleti vetélytársát, Nagyváradot, amely bár méretre kisebb volt, de funkcionális szempontból előkelőbb helyet foglalt el a magyarországi városok rangsorában a XX. század elején. Így megnyílt az út Debrecen erőteljesebb, a magyar állam által támogatott fejlődése előtt, ami elsősorban Kelet-Magyarországon belüli legfőbb regionális központ szerepkörének és helyzetének megerősödését jelentette, így hegemoniája jelentősen nőtt az ország ezen részének településhálózatában. Nagyvárad számára ez a változás hátrányt jelentett, mert elvesztette régi közvetlen befolyási területének (a régi Bihar vármegye) 20%-át, és jelentősen csökkent gazdasági-közigazgatási fontossága. Nagyvárad kárára Kolozsvárnak megerősödött korábbi funkcionális előnye, különösen az egyetem jelenléte, valamint hagyományos szerepe révén, mint Erdély fővárosa.

Az új Románia centralista politikája sem kedvezett a periférikus helyzetű polarizációs központok fejlődésének. A fejlesztésre szánt pénzügyi forrásokat a belsőbb helyzetű növekedési pólusok felé irányították (nem utolsó sorban szovjet mintájú stratégiai megfontolásokból). Így történt, hogy kilenc évtized alatt Kolozsvár lényegesen elhagyta Nagyváradot, Nagybánya pedig Szatmárnémetit, a régi megyeszékhelyet, amelynek egykoron közvetlenül alá volt rendelve. Nagybánya a színesfém-kohászati központ gyors fejlődése, a széleskörű iparosítás eredményeképpen a szocializmus korszakában lendült fel, illetve azért, mert Nagybánya Tartomány (és később Máramaros Tartomány) irányítási központjává vált, a régi tartományi központ, Szatmárnémeti pedig alárendelt helyzetbe került. Így megállapíthatjuk, hogy a határ melletti elhelyezkedés egyértelmű hátrányt jelentett a területi

központoknak, amelyek befolyási területe megcsonkult, elméleti félkörre vált. Ez a helyzet jelentős módosulásokhoz vezetett a határrégió városainak hierarchiájában.

A határ másik oldalán Debrecennek sikerült megerősítenie domináns helyzetét Magyarország keleti részén, de ez a folyamat sem járt teljes sikerrel, mert távolról sem sikerült hatékonyan fedezni a Hajdú-Bihar megye délkeleti részén fekvő Bihar régió – Nagyvárad volt befolyási területe – közigazgatási-ellátási szükségleteit. A XX. század második felében Nagyváradnak sikerült behoznia Debrecenhez viszonyított hátrányát népesség szempontjából (a 2000-es népszámlálás szerint Debrecen lakossága 204083, Nagyváradé pedig 208805 fő), különösen az 1950-1970-es években végbement túlzott iparosítás eredményeként, amely jelentős munkaerőt vonzott Nagyváradra más vidékekről.

A határmenti régió északi felén, Nyíregyháza regionális központ tipikus agrárváros volt, úgynevezett parasztpolgár lakossággal (éppúgy, mint Debrecen és Szeged), a múltban viszonylagos túlnépesedéssel tűnt ki, ami jellemző volt az ilyen típusú településekre a XVIII-XIX. században. Nyíregyháza lakossága például a XIX. század közepén majdnem akkora volt, mint Nagyváradé, és háromszor kisebb, mint Debrecené (1827: Nyíregyháza – 15640, Nagyvárad – 16115, Debrecen – 45375; 1846: Nyíregyháza – 18500, Nagyvárad – 19700, Debrecen – 55100) (BÁCSKAI V. 2002). 1910-ben már Nyíregyháza messze elmaradt Nagyvárad lakosságától, viszont Debrecenhez képest a lakosság aránya nem sokat változott. Ugyanakkor, a régió északi részén fekvő közvetlen „vetélytársához”, Szatmárnémetihez viszonyítva azt mondhatjuk, hogy a két város ugyanabba a „súlycsoportba” tartozott (1910: Nyíregyháza – 38198, Debrecen – 92729, Nagyvárad – 60808, Szatmárnémeti – 34892 lakossal).

Az úgynevezett „parasztpolgárság” által lakott agrárvárosok hatalmas mérete az oszmán hűbéri függőségben lévő vidékekhez való közelségük következménye volt. A XVI-XVII. században, amikor a török kormányzat, az elnyomott népesség hatékonyabb ellenőrzése végett, a lakosság erős koncentrálásához folyamodott, több tízezer lakosú mezővárosokba tömörítve őket. Bár a tanulmány tárgyát képező két magyarországi megye területe sohasem volt hosszú távon török uralom alatt, viszont hosszú ideig hadszíntér volt. Ez a településforma hatékonyabb védekezést tett lehetővé, a síkság is kedvezett a kialakulásának. Ezek a nagy belterületű települések elsősorban nyílt, áradások által nem érintett, állandó belvizekkel el nem öntött síkságokon alakultak ki, később a hajdúvárosok is ide tartoztak. Mindezek a tényezők és a birtokviszonyok egy nagyon alacsony településsűrűség kialakulásához vezettek. Ezek a nagyméretű, koncentrált települések jellemzők a Hajdúságra és a Szabolcsi-síkságra, általában a legtermékenyebb területekre. Ugyanezt a logikát továbbvezetve, nyilvánvaló, hogy

az áradások által érintett, sűrű nedvességkedvelő növényzettel borított, mocsaras és lápos területek természetes menedékkül szolgáltak a lakosságnak, így nagy lakhatósági potenciállal rendelkeztek a nagy történelmi megpróbáltatások idején. Itt főleg kis, szétszórta térszerkezetű falvak alakultak ki, nagy településsűrűséggel. Ezek a vidékek ugyanakkor fontos demográfiai tartalékot képeztek a nyílt síkságon fekvő, a háborúk során kipusztult települések utólagos újranépesítésére. Ezek az apró, térben szétszórta falvak voltak jellemzőek a Bihar-Sárrét vidékére, a Szatmár-Beregi-síkságra és a Nyírségi-síkságra Magyarország területén, illetve a Szamos-síkságra, az Ér síkságára és a Körös-síkságra a határon átnyúló régió romániai részén. A török kivonulása után, azokon a földeken, amelyet a volt birtokos nem tudott visszazerezni, vagy örökváltással megváltották (pl. a debreceni határ) megkezdődött a tanyásodás. A települések méretét leggyakrabban a földbirtokok nagysága is meghatározta. Nagyobb birtoktesteken, ha nem engedte szétszóródni a zselléreket a birtokos, akkor nagyfalvak jöttek létre. A tanyák megszűnéséhez a kötött talajú területeken hozzájárult az is, hogy itt nem tudtak olyan intenzíven gazdálkodni, mint a homokon.

A jelen állapotokra a határmegvonás már ismertetett hatásain túlmenően, a második világháború utáni településhálózat-fejlődés volt jelentősebb hatással. Az új társadalmi rend általában mindkét oldalon diktatúrát jelentett, a demokrácia hiányát, a lakosság elnyomását, a végletekig vitt etatizmust, hipercentralizációt, és az egypártrendszerben megtestesült politikai monopóliumot. A tanulmányozott régió településhálózatának a fejlődése ebben az időszakban szorosan összefüggött a centralizált parancsgazdaság folyamataival. A falusi településeknek át kellett szervezniük egzisztenciális alapjukat az erőltetett kollektivizálás nyomán, amely csak a román megyék hegyvidéki falvait nem érintette. A városok főleg az erőltetett iparosítás hatására indultak növekedésnek, amely bevándorló munkások hadait vonzotta, akik főleg falusi parasztok soraiból verbuválódtak, ezáltal egy növekvő társadalmi mobilitás is létrejött.

Magyarországon az Alföld urbanizációja lassan haladt, a városfejlesztési alapok fő kedvezményezettjei a megyeszékhelyek voltak. Különös módon, Magyarországon az Alföld vidéke a szocializmus korában egy újabb viszonylagos virágzást élt meg. Ez a gazdasági megélénkülés azzal magyarázható, hogy Magyarország egy jól meghatározott helyet talált magának a KGST-n belüli munkamegosztásban, a régió mezőgazdaságra való szakosodása és az állam fejlesztési politikája nagy földterületekre kiterjedő, intenzív kollektivizált szocialista mezőgazdaság megjelenéséhez vezetett. Ez a viszonylag magas hatékonyság a magántulajdonú kisvállalatok vagy gazdasági közösségek engedélyezésének is köszönhető volt, amelyek a termelőszövetkezetekben vagy állami gazdaságokban betöltött fő munkahely mellett elég jelentős mellékjövedelmi forrást jelentettek a lakosságnak. A mezőgazdasági

termékek értékesítése a KGST-országok, különösen a Szovjetunió piacai felé irányuló kivitel révén volt lehetséges. Ez a gazdasági pezsgés megkönnyítette az életszínvonal, illetve az emberek életminőségének emelését a tanulmányozott régió több településén, elsősorban masszív beruházásokkal új lakások építésébe vagy a települések infrastruktúrájának és műszaki-városrendészeti felszereltségének javításával. A folyamat kedvezményezettjei a nyilvánvaló demográfiai stabilitást mutató városok, illetve a nagy és közepes községek voltak. Falusi környezetben a modernizálási jelenség kedvezményezettjei különben is csak a központi szerepkörrel rendelkező falvak lehettek, amelyeket az 1971-ben elfogadott Országos Településhálózat-Fejlesztési Konceptió megtartásra és beruházások megvalósítására kijelölt. Egyébként Romániához hasonlóan Magyarországon is, a városrendezési és területfejlesztési politika a települések számának racionalizálását írta elő, az ellátás centralizált, hatékonyabb és olcsóbb megszervezése érdekében. Ez kifejezetten a települések számának csökkentését és a lakosság településekbe való koncentrációs fokának növelését jelentette. Ennek az antidemokratikus és túlideologizált felfogásnak az első áldozatai a tanyák voltak, amelyek felszámolása az 1950-es években kezdődött. A tanyák a török időben elpusztult aprófalvak helyett és helyén alakultak, miután a Habsburgok felszabadították a régiót a török uralom alól. A tanyák lakói a mezőgazdasági munkák hatékonyabb megszervezése céljából telepedtek meg a lakott területen kívül ezeken az ideiglenes mikrotelepüléseken, és többnyire egyidejűleg a szomszédos állandó település lakói is maradtak. A tanulmányozott területen a tanyák a leggyakoribbak Debrecen környékén, a Hajdúságban és Nyíregyháza közvetlen környékén. Nyíregyháza esetében ezek a tanyák sajátos csoportjait képezik a bokortanyák.

Az 1990-es gazdasági-politikai rendszerváltás után Magyarországon elfogadták az új Helyi Önkormányzati Törvényt, amely a területi demokrácia megnyilvánulása olyan értelemben, hogy jogi személyiséget kínált az ország minden egyes településének. Ennek a dicséretes demokratizálási szándéknak azonban káros hatása volt az állami költségvetés egészségére nézve, amely képtelen volt finanszírozni ilyen nagyszámú helyi önkormányzatot. E szervezési forma gazdasági hasznosságát komolyan megkérdőjelezték, és újabb közigazgatási-területi reform tárgyát képezheti, szoros összhangban az államháztartás reformjának szükségességével.

Ugyancsak 1990 után kezdtek megalakulni az úgynevezett mikrorégiók vagy kistérségek. Ezek a területi egységek, amelyek Magyarországon 1990-ben jelentek meg, Romániában pedig jelentős késéssel, csak 2000 után, ahol különböző települések önkéntes, közigazgatási szempontból nem elismert társulására épülnek. Ezek a területi egységek Magyarország teljes területét lefedik, és a terület- illetve településfejlesztési feladatköröket jobban összehangoló

többcélú társulások. Hajdú-Bihar megye hét, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kilenc kistérsége úgynevezett statisztikai kistérségek. Létrehozásuk alapja a regionalizmus és decentralizáció elve. E területi egység létrehozása Romániában is javallott (léteznek már elszigetelt kezdeményezések ilyen irányban, például a tanulmányozott területen is, Bihar megye északi részén). Romániában létezik egy területi szint, amely méretben megfeleltethető a jelenlegi kistérségeknek vagy a régi körzeteknek (rajonoknak): a Tervezési Területi Egységek (Unități Teritoriale de Planificare), amelyek célja a területi tervezési tevékenység optimális összehangolása szubregionális szinten. Ez a régiótípus megfelel az Európai Unió NUTS IV szintjének, és az EU vidékfejlesztési strukturális alapjaiból származó támogatások elosztásának fontos szintje. A kistérségek földrajzilag kevés kivétellel kis vagy közepes városok, esetleg nagyközségek körül vonzáskörzetként körvonalazódnak mindkét országban. Itt elmondható tehát, hogy fennállnak megfelelésbeli különbségek a határ két oldalán, mert Romániában teljesen esetleges az egyébként el nem ismert kistérségek megléte, az alap közigazgatási szint pedig az általában több falusi településből álló község, szemben a magyarországi „egy község – egy település” alapelvvel. Az azonos méretű és rangú területi-közigazgatási partnerek megléte azért fontos, mert azonos típusú probléma-leltárral rendelkeznek és könnyebben fogják megtalálni azokat a közös projekt-kezdeményezéseket amelyek együttműködési pályázatuk alapjául szolgálhat. Ugyanakkor az azonos méretű települések jobban „érezkelik” és „komolyabban is veszik” egymást, ami szintén fontos, bár nem feltétlenül szükséges alapfeltétele a határon átnyúló kapcsolatépítésnek.

A posztoszocialista gazdasági összeomlás súlyosan érintette az Alföld gazdasági stabilitását (elsősorban az agrárgazdaságét), amelyet Magyarország gazdasági orientációváltása idézett elő a keletiről a nyugatira. Ez a pillanat egy krónikus regionális válság kezdetét jelentette, amely súlyosan érintette a településhálózat stabilitását is. A posztoszocialista vidékfejlesztési politikák mindeddig képtelenek bizonyultak a tanulmányozott térség településhálózata gazdasági-társadalmi leromlásának a megállítására, amelynek periferizálódása, demográfiai kiürülése és elszegényedése visszafordíthatatlanná válhat. Magyarország legperiférikusabb megyéje, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye rohamos hanyatlásának megállítását célzó, kiemelt finanszírozású vidékfejlesztési programok sem hozták meg a várt eredményt.

A szocialista Romániában a kommunista rendszer vidékfejlesztési politikái az ország erőltetett iparosítás és városiasítás útján való modernizálását célozták meg. A XX. század második feléig Románia kizárólag mezőgazdasági ország volt, és a kommunista vezetők az iparosításban látták a lakosság életkörülményei ugrásszerű javításának és az ország gazdasági függetlensége biztosításának fő eszközét – függetlenség, amely az ő felfogásukban abszurd és

ésszerűtlen, voluntarista autarchiát jelentett. Ezt a gyorsított modernizációs folyamatot elméletileg két forrásból lehetett finanszírozni – külföldi hitelekkel vagy hazai forrásokból. A külföldi hitelek nem néztek jó szemmel, mert nézetük szerint állandó fenyegetést jelentettek az ország pénzügyi függetlenségére, így a hazai forrásokat választották, amelyek viszont korlátozottak voltak. Gyakorlatilag az iparosítást csak az agrárexportból származó jövedelemből lehetett támogatni. A mezőgazdaság kollektivizálása viszont súlyos munkaerőhiányt okozott a szektorban, a munkaerőt elvonta az ipar, amely alacsony versenyképességű, alacsony technológiai szintű és hozzáadott értékű termékeket exportált, amelyek értékesítése nagyrészt a volt KGST-piacokra, illetve a harmadik világ országaira korlátozódott. Az új iparágak átmenetileg megerősítették a városok pozícióit, a falvakat pedig életképességük alapján jelölték ki megtartásra vagy passzív elsorvasztásra, az (amúgy is mennyiségben és minőségben hiányos) intézményhálózat alulfinanszírozása útján. 1972-ben a Román Kommunista Párt elhatározta a városiasítás útján való modernizálási folyamat felgyorsítását, így a lakosság minél kisebb számú településbe való tömörítése elsőbbséget kapott, többek között azért is, hogy növekedjék a külterjes mezőgazdasági terület. A falusi településeket tehát közvetlenül fenyegette ez a területi beavatkozás, a kommunista hatóságok megpróbálták leállítani a falusi lakosság magánépítkezéseit is, mesterséges építőanyag-hiány keltésével. 1988-ban, az 1968-as közigazgatási-területi reform 20 éves évfordulója alkalmából, Nicolae Ceaușescu elhatározta, hogy a passzív tapogatózásról át kell térni az úgynevezett falusi településrendszerezési (szisztematizálási) programra, amely az életképtelennek tekintett települések felszámolását jelentette az időigényes elsorvasztás helyett (HUNYA, G. 1988). Ezek a meg gondolatlan intézkedések komoly zavarokat és stabilitáshiányt okoztak Románia településhálózatában, a posztkommunista átmeneti időszakban a román társadalom egy mostohán kezelt, elszegényedett, gyenge infrastruktúrával felszerelt faluvidéket örökölt. A városok sem fejlődtek a kezdeti, nagyra törő elképzelések szerint, mert az ország forrásainak a külföldi adósság visszafizetésére való fordítása, akár a lakosság kiéheztetésének árán is, illetve megalomán építkezések beindítása ahhoz a helyzethez vezetett, hogy 1989-ben végül csak elenyésző számú település emelkedett városi rangra.

Az új, piacgazdasági körülmények között, a területrendezés és városrendezés sokkal kevésbé hatékony (idült forráshiány miatt) és kevésbé centralizált politikává vált, sok döntés és a prioritások meghatározása – a szubszidiaritás elvének megfelelően – az érintett területeken és településeken történik („bottom up” döntési folyamat). A jövőben a *kapitalista gazdaságfejlődési logika* fogja elsősorban meghatározni a települések természetes szelekcióját

és egy új hierarchia szerinti elrendeződését. A területfejlesztési politikák fő célja a regionális eltérések enyhítése, a nagymértékű területi egyensúlyhiányok elkerülése közvetlen és közvetett beavatkozási módszerekkel, eléggé korlátozott hatással bír mindkét országban. Fontos tényező lesz a hatékony regionális és helyi településmarketing tevékenység, amelynek célja pozitív képet alkotni a településekről, lehetséges beruházók vonzása és a települések lakosságmegtartó erejének növelése céljából és az együttműködés mellett, természetesen rivalizálni is fognak egymással a határ két oldalának települései.

4.2 Városhálózat

A tanulmányozott térségben a településhálózat sűrűsége és a települések térbeli eloszlása szempontjából nagy eltérések vannak. Hajdú-Bihar megyében nagy a lakosság térbeli koncentrációja, itt a legalacsonyabb a település-sűrűség (1,3 település/100 km²) és a legkisebb a települések száma (82 település). A koncentráció magas szintjét mutatja a települések átlagnépességének relatív magas értéke, amely 2002-ben 6759 fő volt. A városi népesség városenkénti átlagos létszáma 19660 fő. Ugyancsak Hajdú-Bihar megyében a legmagasabb a városi lakosság részaránya (79,3%) a vizsgált területen belül, ez messze meghaladja a magyarországi átlagértéket is (67%), különösen Debrecen jelenléte miatt, amely Magyarország második legnagyobb városa, ide tömörül Hajdú-Bihar megye teljes lakosságának 37,8%-a. A megye azzal is kitűnik, hogy itt a legnagyobb a városi lakosok abszolút létszáma (412870) a vizsgálatba vont közigazgatási-területi egységek közül. Debrecen lakossága különben messze elmarad a fővárosétól, a lakosság aránya közel 1:8 Budapest javára, pedig Debrecen a második a városok ranglistáján. Ez a tény Magyarország városhálózatának mononukleáris jellegét és kiegyensúlyozatlanságát tükrözi, a főváros „vízfejűségét” nem ellensúlyozza egy magas szintű regionális központ. Debrecen mellett aránylag nagyszámú (20) közepes és kisváros létezik még a megyében a központi övben koncentrálódva. Területi eloszlásuk nem harmonikus, a megye nyugati és déli részein ritkábbak, a határ mentén közepes várossűrűség tapasztalható és kisvárosok vagy „majdnem-városok” vannak csak jelen (PÁL, Á. 2001).

6. táblázat. Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városai és lakosságuk 2002-ben. ©

www.ksh.hu

Hajdú-Bihar megye városai	Népesség- szám	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városai	Népesség- szám
Debrecen	205881	Nyíregyháza	116899
Hajdúböszörmény	32220	Mátészalka	18558
Hajdúszoboszló	23677	Kisvárd	18028
Hajdúnánás	18235	Tiszavasvári	14509
Balmazújváros	18149	Újfehértó	13722
Berettyóújfal	16107	Nyírbátor	13389
Püspökladány	16039	Nagykálló	10726
Hajdúhadház	13070	Vásárosnamény	9439
Hajdúsámson	11293	Fehérgyarmat	8932
Hajdúdorog	9640	Nyírtelek	7146
Derecske	9297	Ibrány	6897
Nádudvar	9260	Nagyecsed	6868
Polgár	8438	Balkány	6768
Nyíradony	7933	Tiszalök	6071
Létavértes	7209	Nagyhalász	5963
Kaba	6422	Csenger	5211
Téglás	6385	Rakamaz	5161
Komádi	6055	Kemecse	5012
Vámospércs	5477	Záhony	4807
Tiszacsege	4927	Mándok	4552
Biharkeresztes	4227	Demecser	4551
Városi lakosság aránya	79,3	Baktalórántháza	4309
A 21 város összlakossága	439941	Dombrád	4269
Települések száma	82	Nyírlugos	2969
Településsűrűség (település/100km²)	1,3	Máriapócs	2172
		Városi lakosság aránya	52,3
		A 25 város összlakossága	306928
		Települések száma	228
		Településsűrűség (település/100km²)	3,8

7. táblázat. Bihar és Szatmár megye városai és lakosságuk a 2002-es népszámlálás adatai szerint.

© Románia Statisztikai Évkönyve 2001, © www.insse.ro

Bihar megye városai	Népességszám	Szatmár megye városai	Népesség-szám
Nagyvárad	206614	Szatmárnémeti	113697
Nagyszalonta	18074	Nagykároly	22781
Margitta	15346	Avasfelsőfalu	11602
Belényes	10598	Tasnád	7495
Érmihályfalva	10324	Erdőd	4219
Vaskohsziklás	8637	Sárköz	5052
Élesd	7387	Városi lakosság aránya	43,5%
Székelyhíd	7177	Az öt város összlakossága	159794
Vaskoh	1746	Települések száma	234
Diófás	1702	Településsűrűség (település/100km²)	5,3
Városi lakosság aránya	47,9%		
A tíz város összlakossága	287605		
Települések száma	457		
Településsűrűség (település/100km²)	6,0		

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében összesen 228 település található, a települések átlagos sűrűsége 3,8 település/100 km² (közel a magyarországi átlaghoz, amely 2000-ben 3,4 település/100 km² volt), egy településre átlagban 2573 fő jut a megye összlakosságából (a magyarországi átlag 3205 lakos 2006-ban). A települések nagyobb szétszórtsága annak tudható be, hogy a megye területe a török megszállás alatti területeken kívül esett, így megmaradt a településhálózat eredeti szerkezete, amely az árterületeken és lápvidékeken sűrűn fekvő kis falvakból állt. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legnagyobb a városok száma a tanulmányozott megyék közül (25). Itt a városok területi eloszlása sokkal kiegyensúlyozottabb, mint Hajdú-Bihar megyében, a városok szétszórt területi eloszlása fedezi mind a kilenc kistérség városi központ-szükségletét. A kis és közepes városok uralkodó jellegét még nyilvánvalóbbá teszi az a tény, hogy a nagyszámú városi rangú település ellenére a városi lakosság a megye összlakosságának mindössze 52,3%-át teszi ki, a megye városiasodási szintje az országos átlag alatt található. A városi lakosság keretében az egy városra jutó átlagnépesség 12277 fő.

A két magyar megyében tehát az ezredfordulót követően összesen 46 város volt, Magyarország összesen 298 városának 15,4%-a, 746869 fős városi összlakosságuk pedig a 6,74 milliós magyarországi városi lakosság 11%-át teszi ki.

Népesség szempontjából Nagyvárad a térség legnagyobb városa, a romániai megyék pedig a városok kisebb számával és a városi lakosság alacsonyabb arányával tűnnek ki (Bihar – 47,9%, Szatmár – 43,5%), még a romániai országos átlaghoz viszonyítva is (54,7%). A települések száma Bihar és Szatmár megyében 457, illetve 229, a településenkénti átlagos népesség 1313, illetve 1612 fő (a romániai átlag 1620 fő). Bihar megyében van tehát a legtöbb település, következésképpen a legkisebb településenkénti átlagnépesség is az összes tanulmányozott megye közül. A Bihar megyei városhálózat területi eloszlása harmonikusabb. A megyében összesen 10 város létezett 2007-ben, városenként átlag 28760 lakossal.

Szatmár megyében a városok kis száma és a perifériák mentén való csoportosulásuk valóságos belső perifériákat hozott létre a megye központi, illetve külső perifériákat a megye északnyugati részében, amelyek a mikroregionális irányító központok hiánya miatt hátrányos helyzetben vannak. Erdőd és Sárköz közelmúltbeli várossá nyilvánítása valamelyest javított ezen a helyzeten. Szatmár megyében összesen öt város van, városenként átlag 31959 lakossal.

A jövőben kedvező volna várossá nyilvánítani – intenzív beruházásokkal a műszaki-települési infrastruktúrába – néhány életképes falusi települést, amelyek dinamizmus jeleit mutatják (népességnövekedés, népességvonzás, gazdasági fellendülés), központi földrajzi fekvésűek, jó az elérhetőségük, és elláthatják azon központok szerepét, amelyek biztosíthatják a befolyási területükre eső teljes kistérség gazdasági és társadalmi fellendülését. Ezek között lehetnének olyan (több, mint 2000 lakosú) nagyközségek, mint Tenke vagy Diószeg Bihar megyében, illetve Ákos vagy Halmi Szatmár megyében, melyek mellesleg határközeliek is, tehát a periféria gazdasági szerkezetét erősítenék. A magyar oldalon a jelenlegi városrendszer megerősítése szükséges, hiszen a városiasodási szint megfelelő, nincsenek polarizáló központok (vagy kvázi-központok) nélküli kiterjedt területek, viszont e települések közül többen valójában nem felelnek meg a városi státusnak. Következésképp abszolút prioritás marad a városi szolgáltatások szintjének növelése, e fogyatékoság kiküszöbölése végett.

Figyelemre méltó a tanulmányozott térség legfontosabb települései által alkotott térbeli struktúra szempontjából a tökéletes összhang és térbeli szimmetria a két hasonló méretű várospár között: Nagyvárad – Debrecen (a terület déli oldalán), illetve Szatmárnémeti – Nyíregyháza (a terület északi oldalán). A négy város egy négyszöget alkot, amelynek demográfiai és gazdasági súlypontja (tengelye) délen van, oldalai pedig a térbeli mozgások főbb útvonalainak felelnek meg, amelyek a térség vázát alkotják. Ez egy hatékony

együttműködő képességet és komplementaritást hozhat létre, és egy konvergencia-elemet képezhet a határon átnyúló térségben.

A városok méret szerinti osztályozásához (kis módosításokkal) a magyar szakirodalomban széles körben használt kategóriákat használjuk kiindulópontnak, ugyanezt alkalmaztuk a román megyék városaira is, a könnyebb összehasonlítás érdekében. Ennek megfelelően a következő városméreteket különböztetjük meg: regionális központok, 200000 főt meghaladó lakossággal, nagyvárosok, 100000 és 199999 fő közötti lakossággal, közepes városok 25000-99999 fő közötti lakossággal, illetve kisvárosok, 25000 fő alatti lakossággal (KÖSZEGFALVI, Gy. 1997).

8. táblázat. Hajdú-Bihar megye városi rangú településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Városok száma	Az összes városi település számának %-ban	Városkategória lakosság száma	Az összes városi település lakosság számának %-ban
>200000	1	4,8	205881	46,8
199999-100000	0	0	0	0
99999-25000	1	4,8	32220	7,3
24999-10000	7	33,3	116570	26,5
9999-5000	10	47,6	76116	17,3
4999-0	2	9,5	9154	2,1
Összesen	21	100	439941	100

9. táblázat. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városi rangú településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Városok száma	Az összes városi település számának %-ban	Városkategória lakosság száma	Az összes városi település lakosság számának %-ban
>200000	0	0	0	0
199999-100000	1	4	116899	38,1
99999-25000	0	0	0	0
24999-10000	6	24,0	88932	29,0
9999-5000	11	44,0	73468	23,9
4999-0	7	28,0	27629	9,0
Összesen	25	100	306928	100

A magyar megyék tekintetében a településrangsor első helyét elfoglaló Debrecen regionális központba tömörül Hajdú-Bihar megye városi lakosságának 46,8%-a. A következő osztálynak nincs képviselője, a közepes városok pedig egyetlen képviselővel (Hajdúböszörmény) vannak jelen, a megye városi lakosságának 7,3%-a tartozik ebbe a kategóriába. A kisvárosok közül Hajdúszoboszló áll legközelebb a közepes városokhoz, 23677 fős lakosságával, a többi kisváros népessége 20000 fő alatt van, és ez a kategória tömöríti Debrecen után a megye városi lakosságának legnagyobb hányadát (45,9%).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében Nyíregyháza foglalja el az első helyet a városi rangú települések rangsorában. A nagyvárosok osztályába tartozik, a megye városi lakosságának 38,1%-át teszi ki. A közepes városok teljességgel hiányoznak, ezek helyét a kisvárosok hálózata veszi át, amelyek megfelelő hatékonysággal látják el a kistérségi központok szerepét. Ez a településcsoport tömöríti a megye lakosságának közel egyharmadát, tehát szép számban vannak jelen.

10. táblázat. Bihar megye városi rangú településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Városi települések száma	Az összes városi település számának %-ban	Városcategória lakosság száma	Az összes városi település lakosság számának %-ban
>200000	1	10,0	206614	71,8
199999-100000	0	0	0	0
99999-25000	0	0	0	0
24999-10000	4	40,0	54342	18,9
9999-5000	3	30,0	23201	8,1
4999-0	2	20,0	3448	1,2
Összesen	10	100	287605	100

11. táblázat. Szatmár megye városi rangú településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Városi települések száma	Az összes városi település számának %-ban	Városcategória lakosság száma	Az összes városi település lakosság számának %-ban
>200000	0	0	0	0
199999-100000	1	20	113697	71,2
99999-25000	1	20	22781	14,3
24999-10000	1	20	11602	7,2
9999-5000	1	20	7495	4,7
4999-0	1	20	4219	2,6
Összesen	5	100	159794	100

Bihar megyében Nagyvárad jól megalapozott helyet foglal el a regionális központok sorában, 200000 főt meghaladó lakosságával, amely Bihar megye városi lakosságának 71,8%-a. Szatmárnémeti Szatmár megye városi rangú települései között az első helyet foglalja el, a megye városi lakossága tömörítésének szempontjából szintén kóros túlnövekedést mutat, a városi lakosság 71,2%-a a megyeszékhelyen lakik. A közepes városok súlyosan alulreprezentáltak a határon átnyúló térség román oldalán is: Bihar megyében teljességgel hiányoznak, Szatmár megyében pedig egyetlen képviselőjük van: Nagykároly. A kisvárosoknak Bihar megyében van jobb képviselete (szám szerint 4 város, a megye városi lakosságának 18,9%-a), Szatmár megyében pedig a kisvárosok minden méretosztályából egy-egy van jelen. Következésképpen elmondható, hogy a román megyék esetében a megyeszékhelyek koncentráció ereje hatalmas a városi lakosságra nézve, ennek magyarázata az egyéb városcategória kis száma és azok kis mérete. A határon átnyúló kapcsolatokkal bíró térségnek mind a román, mind a magyar oldalán elengedhetetlenül szükséges a közepes városok megerősítése, vagy számuk növelése is, mert alulreprezentáltságuk hátrányos a városhálózat egyensúlyára nézve. Normális körülmények közt a közepes városok alkotják a városrendszer „gerincét”, ellensúlyozva a regionális központokat és a nagyvárosokat.

A városi tradíciókat tekintve a román oldal előnye látszólagos, mivel itt már régebb óta városi ranggal bírnak a jelenlegi városi települések. 1989 után csak Érmihályfalva, Székelyhíd, Erdőd és Sárköz kapott városi rangot. Azonban a megyeközpontok, valamint Nagyszalonta, Nagykároly, Margitta és Tasnád kivételével a többi város nehézséggel képes csak szervezni maga körül a vonzáskörzetét. A magyar oldalon a rendszerváltást követően jóval aktívabb volt a várossá nyilvánítási láz, főleg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kisvárosai

esetében, ezért ezek minőségi szempontú városi jogállása megkérdőjelezhető. A periférikus helyzetű, határmenti kisvárosok városi tradíciói a leggyengébbek.

Részösszegzésként azt kell látnunk tehát, hogy a határ két oldalán az egyetlen konvergencia-elem a kisvárosok dominanciája a városi településtípusok számát illetően, illetve a regionális központok nagyságrendjének és súlyának térbeli szimmetriája. A határsáv magyar oldalán jórészt csak ez a várostípus van jelen. Inhomogenitást jelent a térben a magyarországi jóval alacsonyabb településsűrűség, a települések nagyobb népességkoncentrációja, mely urbanisztikai, térgazdálkodási, területfejlesztési téren jelent előnyt a román térféllal szemben. Az alacsonyabb általános modernizációs szint a román oldalon visszatükröződik a városi lakosság és maguknak a városoknak az alacsonyabb számában. Szatmár megye városhiányos térségekkel is rendelkezik, a Belényesi medence pedig nagyobb számú, hiányos funkciójú „majdnem-várossal” rendelkezik. Mindez a különbség azonban nem elsősorban a határ létrejöttének vagy elválasztó szerepének tudható be, hanem a történelmileg kialakult és a morfológiai viszonyok által is meghatározott területhasznosítási formák állnak a városi településhálózat kisebb méretű illeszkedése mögött. Mindezek a különbségek paradox módon épp a határsávban kisebbek (leszámítva az itt elhelyezkedő két romániai régiós irányítócentrumot), tehát ott jobban megfeleltethetőek a települések egymásnak, valószínűleg könnyebben szót is értenek egymással és azonos típusú problémákra partnerségben tudnak pályázni. Ezzel együtt nehéz objektíven meghatározni a „határmenti” jelleg hatósugarát, minthogy az EU sem bandartikus területi képződményeknek teszi elérhetővé pályázati forrásait, hanem közvetlenül határos megyék számára az új szomszédsági programban. Miért ne érhetnének szót és léphetnének kooperációra egymással a határmenti megyék nagyobb „területi mélységben” elhelyezkedő városai is? Ilyen értelemben tehát az összehasonlításnak a szomszédos megyék teljes területére ki kell terjednie.

4.3 Falusi települések

A határmenti térség falusi rangú települései a magyar megyékben az össznépesség kisebbik hányadát képezik (Hajdú-Bihar megye: 20,6% falusi népesség, 61 településen, a falusi népesség összesen 114309 fő, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig 47,7% falusi népesség 204 településen, a falusi népesség összesen 279807 fő). A román oldalon, Bihar

megyében 447 falu található, összesen 312641 lakossal, ami azt jelenti, hogy a megye össznépségének 52,1%-a falusi lakos. Szatmár megye esetében pedig ezek a szám adatok: 229 falu 207481 lakossal, a megye lakosságának 56,5%-a. A román megyék gazdasági-fejlődési megkérdésére a magyar szomszédokhoz viszonyítva tehát a hangsúlyosabb falusias jellegben is kifejezésre jut. A lakosság koncentrációs foka a falusi településeken Hajdú-Bihar megyében a legmagasabb (falvanként 1873 lakos), ezt követi Szabolcs-Szatmár-Bereg (falvanként 1371 lakos), Szatmár (falvanként 906 lakos) és Bihar megye (falvanként 699 lakos).

A falusi települések méretével kapcsolatban Baranovszky N. és I. Ștefănescu által felállított osztályozásból indultunk ki (őket idézi POP, GR., BENEDEK, J. 1996), amely öt méretosztályt különböztet meg a falvak esetében: óriásfalvak – 4000 főt meghaladó lakossággal, nagy falvak – 1500-3999 közötti lakossággal, közepes falvak – 500-1499 közötti lakossággal, kis falvak – 250-499 fő lakossággal, illetve az aprófalvak, 249 fő alatti lakossággal. Ezeket az osztályokat alkalmaztuk a határon átnyúló térség magyarországi falvaira is, a könnyebb összehasonlítás végett.

A határmenti térség magyar oldalán, Hajdú-Biharban a falvak többsége a nagy (42,6%) és közepes (42,6%) falvak osztályába esik, ez a két osztály összesen a falusi lakosság 78,1%-át foglalja magában. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei települések sajátos szerkezetének megfelelően, itt nő a kis és aprófalvak részaránya (együttesen a falusi települések 16,7%-át teszik ki), de itt is a közepes falvak száma a legnagyobb (a megye falusi településeinek 46,5%-a). A nagy és közepes falvakba tömörül a megye falusi lakosságának túlnyomó többsége (92,9%), a kis és aprófalvak össznépsége (3,8%) majdnem ugyanannyi, mint az óriásfalvaké (3,3%). Ez a tény azt mutatja, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a lakosság jobban szétoszlik a megye falvaiban, ellentétben a Hajdú-Bihar megyei falusi lakosság nagy koncentrációjával, akiknek 21%-a (!) 4000 lakost meghaladó népességű óriásfalvakban él, habár ezek a települések a megye településeinek mindössze 8,2%-át teszik ki. Ezek az óriásfalvak a múltban zömmel mezővárosként működtek, amelyek utólag hanyatlásnak indultak, és elvesztették városi rangjukat.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kis- és aprófalvai Beluszky méret és funkció szerinti osztályozásában a közepes méretű hagyományos agrárfalvak osztályába kerülnek, bár népesség szempontjából kis- és aprófalunak kellene tekinteni őket. A szerző ezt a besorolást azzal indokolja, hogy e falvak társadalma nem utolsó sorban a magas mezőgazdasági potenciálnak köszönhetően tudott jobban ellenállni a gazdasági nehézségeknek, ami bizonyos demográfiai stabilitást vont maga után, a kis méret ellenére. Ezért ezek nem illenek a kritikus

állapotú kis és aprófalvak kategóriájába, ami Magyarország más térségeiben a túlnyomórészt kis falvakkal benépesített vidéki területekre jellemző (Abaúj, Somogy, Ormánság, a Dunántúlon Zala és Vas megye dombvidékei) (BELUSZKY P. 1999).

12. táblázat. Hajdú-Bihar megye falusi településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Falusi települések száma	Az összes falusi település számának %-ban	Falukategória lakosság száma	Az összes falusi település lakosság számának %-ban
>4000	5	8,2	24055	21,0
3999-1500	26	42,6	63112	55,2
1499-500	26	42,6	26075	22,9
499-250	2	3,3	694	0,6
<250	2	3,3	373	0,3
Összesen	61	100	114309	100

13. táblázat. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye falusi településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Falusi települések száma	Az összes falusi település számának %-ban	Falukategória lakosság száma	Az összes falusi település lakosság számának %-ban
>4000	2	1,0	9341	3,3
3999-1500	73	35,8	174825	62,5
1499-500	95	46,5	85041	30,4
499-250	24	11,7	9104	3,3
<250	10	5,0	1496	0,5
Összesen	204	100	279807	100

A romániai megyékben általában nagyobb a falusi települések száma (különösen Bihar megyében) a magyar szomszédaikhoz viszonyítva. Az óriásfalvak részaránya kicsi, Szatmár megyében tömörítenek nagyobb számú lakosságot (7,2%). A népesség Szatmár megyében tapasztalható nagyobb koncentrációja abból is látható, hogy a korábbi nagyobb birtoktestek miatt a falusi népesség 40,6%-a nagy falvakban lakik (ez a legnagyobb arány a különböző kategóriák közt), míg ugyanez az érték Bihar megye esetében 22,3%. A kis- és aprófalvak osztálya együtt véve nagyon jól reprezentált a települések száma szempontjából (Bihar

megyében a falusi települések 45,9%-át, Szatmár megyében 43,4%-át teszik ki), de Bihar megyében a falusi településhálózat alapját mégis a közepes falvak alkotják. A kis és közepes falvak együttvéve Bihar megye teljes falusi lakosságának 19,1%-át teszik ki, Szatmár megyében pedig 12,4%-át, tehát jóval nagyobb arányban él ezekben a településkategóriákban a lakosság, mint a szomszédos két magyarországi megyében. Ez a lakosság nagyobb szóródását mutatja a román megyékben, ahol a kis és közepes falvak nagyobb számban vannak jelen, és a népesség nagyobb arányát tömörítik, mint a magyar megyékben, annak ellenére, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Magyarország azon megyéi közé tartozik, ahol a legmagasabb a kis és aprófalvak aránya. Mindez erős párhuzamot mutat a városi települések jellemzőivel, azaz a nagyobb méretű falvak jóval nagyobb számban vannak jelen a magyar oldalon és népességkoncentráló erejük is jelentősebb. Ez összességében fejlettebb térstruktúrát feltételez és úgyszintén kedvezőbb lehetőségeket teremt a terület- és településfejlesztés számára. Ez úgy lehetséges, hogy a koncentráltabb népesség esetén kisebb a beruházásigény és hatékonyabb az ellátás szervezése, nem beszélve az agglomerációs előnyökről.

14. táblázat. Bihar megye falusi településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Falusi települések száma	Az összes falusi település számának %-ban	Falvak lakosság száma	Az összes falusi település lakosság számának %-ban
>4000	2	0,4	10584	3,4
3999-1500	31	6,9	69770	22,3
1499-500	209	46,8	172356	55,2
499-250	124	27,7	47021	15,0
<250	81	18,2	12910	4,1
Összesen	447	100	312641	100

15. táblázat. Szatmár megye falusi településeinek nagyság szerinti osztályozása, 2002-ben

Demográfiai nagyságrendek	Falusi települések száma	Az összes falusi település számának %-ban	Falvak lakosság száma	Az összes falusi település lakosság számának %-ban
>4000	3	1,3	14916	7,2
3999-1500	35	15,2	84272	40,6
1499-500	92	40,2	82673	39,8
499-250	51	22,3	19131	9,2
<250	48	21	6489	3,2
Összesen	229	100	207481	100

Újabbkeletű jelenség a vizsgált területen, hogy a dominánsan agrár funkciójú falusi településállományon belül a határ mindkét oldalán egyre inkább előtérbe kerülnek a vegyes, mezőgazdasági-ipari és rezidenciális funkcióval rendelkező települések, a megyeszékhelyek vagy főbb városok alvótelepülései. Ezek az elmúlt másfél évtizedben pozitív vándorlási mérleget elérő falvak, melyek *Szatmárnémeti* (Pálfalva, Szatmárudvari, Batiz, Mikola), *Nagyvárad* (Bihar, Bors, Biharszentandrás, Nagyürögd, Szentmárton, Fugyivásárhely, Hegyközcsatár), *Nyíregyháza* (Nyírtura, Nyírpazony, Napkor) és *Debrecen* (Bocskai kert, Nagyhegyes, Ebes, Mikepércs, Monostorpályi, Hosszúpályi, Hajdúbajos, Újléta) szomszédságában figyelhetők meg. Ezek a települések tehát az új szuburbanizációs jelenség helyszínei, ami az ingatlanpiaci fogyasztási modell változásának, a lakosság vásárlóereje és területi mobilitása (gépkocsi) növekedésének következménye.

Ami a területi agglomerálódás lehetőségeit illeti, a foglalkoztatottakra és a vállalkozások jövedelmeire mért belső potenciálszámítások alacsony értékei a Nagyvárad és Debrecen közötti térben elhelyezkedő falusi települések esetében megdönteni látszanak a közös, határon átnyúló agglomeráció létrehozásához fűzött túlzó reményeket (PÉNZES J. – MOLNÁR E. 2008). A két megyeszékhely közti tér lazább textúrájához a településállomány, és főként a városi települések sávós (útvonalak menti) térbeli konfigurációja is hozzájárul, minthogy nem beszélhetünk a két regionális pólus közti tengelyesedő közvetlen kapcsolatot biztosító erővonalról, csak áttételesen.

Összegzésként megállapítható tehát, hogy a vizsgált régió településhálózata csak részlegesen mutat homogenitást és az is a mezőszégi térszínek esetében áll fenn inkább,

minthogy a romániai megyék hegy- és dombvidéki területei a gazdálkodás révén is eltérő alapfeltételeket biztosítottak a benépesülésnek.

A városhálózat uralkodó elemei mindkét oldalon a területi egyensúlyt csak részlegesen biztosító kisvárosok. Az aszimmetriában csak Hajdú-Bihar megye nagyobb városodottsági foka és nagyhatárú településeinek nagy száma a meghatározó szerepű a szomszédos régiók kisebb fokú városodottságával és kistelepülési szerkezetével szemben. A falusi térségek a határ mindkét oldalán a hagyományos agrárgazdaság és a generálisan értelmezett gazdasági depresszió jellegzetes terei maradtak. Bár ellátottságuk sok kívánnivalót hagy maga után, mégis a magyar oldal egy még jelentős, de fokozatosan szűnő infrastrukturális fejlettségi előnyt mutat fel, melyre részletesebben a későbbiekben térünk ki. Ez az aszimmetria a fő mozgatórugója a határon átnyúló ingatlanpiaci mozgásoknak is a magyar települések irányába, melyekben fő szempont a minőségibb lakhatósági feltételek minél szélesebb érvényesülése, valamint a romániai nagyvárosi munkahelyek közelsége.

A fő irányító központok (megyeszékhelyek) méret és szerepkörbeli térszimmetriája (alsóbbrendű irányító központok északon, felsőbbrendűek délen) a nyilvánvaló területi verseny mellett is a komplementer jellegű funkciómegosztást segítik elő egy majdani integrált határrégióban.

5 A HATÁRMENTI MEGYÉK GAZDASÁGÁNAK FŐBB JELLEMZŐI

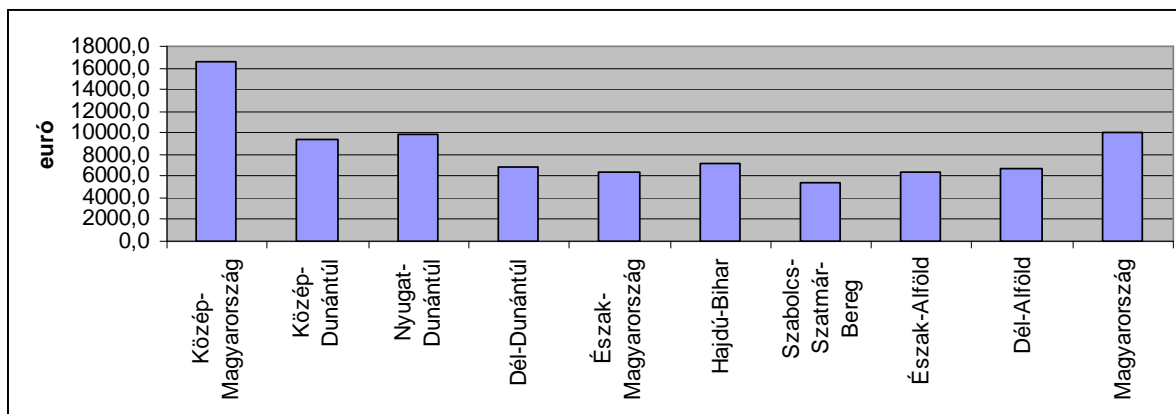
5.1 A szomszédos megyék helye Románia és Magyarország gazdasági térszerkezetében. Általános fejlettségi szint

A román-magyar határnál szimmetrikusan megismétlődik a magyar-osztrák határvidék helyzete, mert egy állam legelmaradottabb térsége (Magyarország) érintkezik egy szomszédos állam gazdaságilag relatíve fejlett területeivel (Románia). A gazdasági eltérés éreztetésére Burgenland osztrák tartomány példáját említhetjük, amelynek fejlettségi szintje 2000-ben az EU-átlag 75%-ának felelt meg, míg Nyugat-Magyarország esetében ez az érték 55% volt. Magyarország keleti megyéi ugyanabban az évben az EU-átlag 35%-ának megfelelő fejlettségi szintet értek el, a szomszédos román megyék viszont csak az EU-átlag 20%-ának megfelelőit. Ez az eltérés még hangsúlyosabb az Ukrajnával vagy Szerbiával határos területeken, ahol ugyanez az érték 2000-ben az európai átlag 10%-ának felelt meg (ILLÉS I.

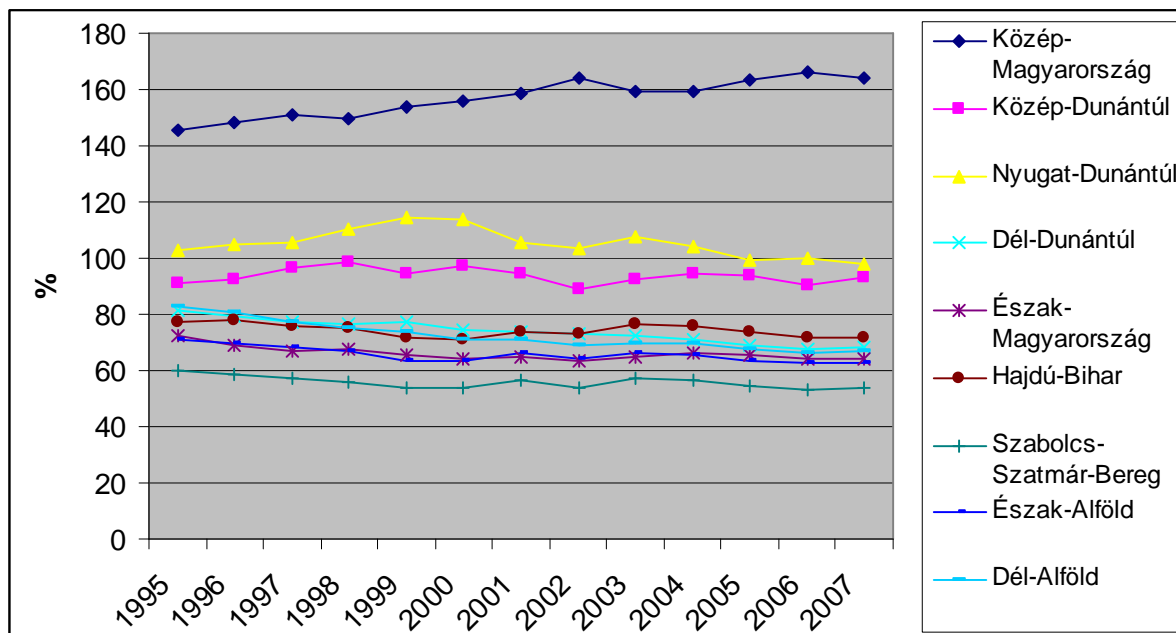
2002). Megfigyelhető, hogy Magyarország keleti megyéi hátrányosabb helyzetben vannak ugyan Magyarországon belül, ezek összességükben mégis fejlettebbek, mint Románia északnyugati megyéi, amelyek gazdasági helyzete kedvezőbb, mint az országos átlag (Bihar megye) vagy átlagkörüli (Szatmár megye). Ezek a gazdasági különbségek gyakran vezetnek határon átnyúló bűnözéshez: csempészéshez, illegális határátlépéshez, és a fekete gazdaság fő serkentői, ami zavarokat kelt a határon átnyúló együttműködésben (KAMPSCHULTE, A. 1999; HARDI, T. 1999). Az idő múlásával, Románia gyors felzárkózásának köszönhetően, az ország nyugati megyéi fejlettebbek lettek, és kevésbé függenek a szomszédos magyarországi területektől, sőt, a helyzet sok esetben megfordult, mert Románia nyugati peremvidéke valóságos gazdasági pezsgést élt meg, mágnesként vonzza a külföldi befektetéseket. Ilyen szempontból már jelentkezik a bánsági ipari parkok vonzereje a szomszédos magyar területek munkaerejére nézve, a Magyarországgal közös határ déli részén. Itt a nagylaki és pécskai ipari parkok, számos nemzetközi stratégiai befektetővel büszkélkednek, amelyek a helyi munkaerőpiac teljes kihasználása után a magyar oldalról toboroznak munkaerőt (különösen a Békés megyei Battonyáról, akik hajlandók Romániában munkát vállalni, hiszen az itteni munkahelyek megoldást jelenthetnek a Magyarország keleti periferiáin beállt krónikus munkanélküliségre. A felajánlott bérek is csábítóak, átlagosan nettó 110 ezer forintnak megfelelő havi bért kínáltak 2007-ben. Ez az összeg jóval méltányosabb, mint a munkanélküliek szűkös kegydíja, akik vagy szociális segélyből élnek, vagy szezonjellegű közmunkából. Magyarország keleti peremvidékén sok településen a helyi önkormányzat a fő munkáltató. Ugyanez a helyzet jelentkezik északabbra is, az általunk vizsgált megyék területén, ahol a Borson, illetve Szatmárnémetiben létrehozott ipari parkok valamelyes vonzerőt gyakorolnak a biharkeresztesi, illetve csengeri munkaerőre, illetve ezek közvetlen vonzáskörzetére. Ezek jó példái a jótékony és spontán gazdasági együttműködésnek, amely a területi egyensúlyt is segíti, hiszen az 1920 után Romániával egyesült régi polarizáló központok visszanyerik természetes befolyási körzetüket, "megkaparintva" a szomszédos megyék keleti peremvidékének településeit a magyarországi megyeszékhelyektől. Ez a folyamat különben természetes, hiszen az említett alközpontok túl nagy távolságra vannak Debrecentől, illetve Nyíregyházától.

Megyei szinten Szabolcs-Szatmár-Bereg megye bruttó hazai terméke (GDP) 2007-ben 3,08 milliárd euró volt (az országos GDP 3,1%-a), Hajdú-Bihar megyéé pedig 3,9 milliárd euró (az országos GDP 3,9%-a). Az egy főre jutó GDP Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 5377 euró, Hajdú-Bihar megyében pedig 7179 euró volt, az országos átlag 10051 euró. Százalékban kifejezve a megyék bruttó hazai termékének az országos átlaghoz viszonyított

arányát, a következő értékeket kapjuk: Hajdú-Bihar megye 71,4%, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 53,5%, az Észak-Alföldi Fejlesztési Régió szintjén pedig 63,0%. Mindezek a tények aláhúzzák a két megye súlyosan elmaradott helyzetét a magyar gazdasági térben, mivel az országos átlagot sem éri el gazdasági teljesítményük. Csupán Hajdú-Bihar megye képes csekély mértékben felülmúlni a krónikus gazdasági depresszió sújtotta alföldi nagyrégió teljesítményét.

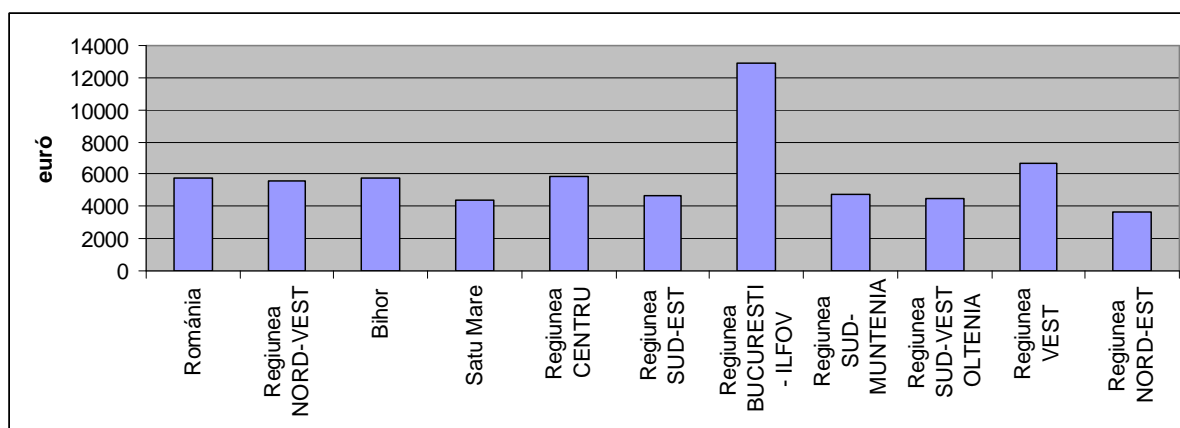
27. ábra. Az egy főre jutó GDP területi megoszlása Magyarországon 2007-ben. ©KSH, Magyarország nemzeti számlái. (*Az euróban kifejezett értékek számítási alapja a Magyar Nemzeti Bank által meghatározott éves átlagárfolyam: 2007-re 251,4 forint)

28. ábra. Az egy főre jutó bruttó hazai termék változásai Magyarországon, az országos átlaghoz viszonyítva (=100), százalékban kifejezve. © KSH, Magyarország nemzeti számlái

Amint látható, a tanulmányozott magyar megyék nemcsak kicsi, de egyre csökkenő aránnyal szerepelnek az egy főre jutó GDP országos átlaghoz viszonyított szintjében az 1995-2007-es időszakban, ami egy tényleges lemaradást jelez az országos átlaghoz és Magyarország központi vidékeihez képest. (Budapest – 207,9%, Nyugat-Dunántúl – 98,1%, Közép-Dunántúl – 92,9%). Regionális szinten, az Észak-Alföldi Régió, amely a tanulmány részét képező, határon átnyúló kapcsolatokkal is bíró térséget tartalmazza, országos szinten az utolsó helyet foglalja el az egy főre jutó GDP tekintetében. Hajdú-Bihar megye, amely gazdaságilag előnyösebb helyzetben van, körülbelül 14%-kal haladta meg az Észak-Alföldi Régió átlagos egy főre jutó GDP-jét, és 27%-al Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékét. A fentiek mellett, 1995-2007 között Hajdú-Bihar megye rontott az egy főre jutó GDP szerinti rangsorban elfoglalt helyén, az 1995-ben elfoglalt 13. helyről a 12. helyre lépett hátra 2007-re, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye megtartotta 19. helyét a 20-ból. Ez azt bizonyítja, hogy Magyarország e tanulmányozott régiója tulajdonképp halmozottan hátrányos helyzetű és fokozatosan lecsúszó gyenge struktúrájú gazdasággal rendelkezik. Magyarország északkeleti részének hanyatlásáért elsősorban periférikus helyzete, az ország és Európa központi vidékeitől (az értékesítési piacoktól) való nagyobb távolsága okolható, valamint az ország gazdasági súlypontjának nyugatra tolódása, a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak az Európai Közösség felé való átirányulása a KGST felbomlása után. Ezzel együtt kitörési pont maradhat a nagyméretű keleti piacok közelsége és azok lehetséges jövőbeni bekapcsolása a térség gazdaságának felpörgetésébe.

A szomszédos magyar régió elmaradottságát a korábban vázoltak mellett az is aláhúzza, hogy a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség elkészítette a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségek listáját Magyarországon, melyeket a jövőben kiemelten támogatna és ezek közül hét kistérség az általunk vizsgált határrégióban található (Fehérgyarmati, Mátészalkai, Csengeri, Vásárosnaményi, Baktalórántházi, Nyírbátori, Berettyóújfalui kistérségek). A kistérségek elhelyezkedése különösképp a szatmár-beregi térség és legfőképp a határsáv elmaradottságát emelik ki. Ehhez hasonló kistérségek Magyarországon csak az abauj-zempléni, a közép-tiszatáji valamint a dél-dunántúli övezetben található nagyobb koncentrációban.

29 ábra. A vizsgált romániai megyék egy főre jutó bruttó hazai terméke 2007-ben országos összehasonlításban (euróban, Institutul Național de Statistică – Országos Statisztikai Hivatal, 3,3373 lej/euró középárfolyammal 2007-ben)

A regionális GDP tekintetében, a határ román oldalán Bihar megye a 13. helyet foglalja el az egy főre jutó GDP szempontjából, Szatmár megye pedig a 25. helyet Románia 42 közigazgatási-területi egységének rangsorában. Az összes GDP szempontjából Bihar megye a 9. helyet foglalja el, Szatmár megye pedig a 28. helyet. Ebben az esetben minőségi különbség tapasztalható Bihar és Szatmár megye között, mert az egy főre jutó GDP Bihar megye esetében meghaladja az országos átlagot (113,1%), Szatmár megye pedig az országos átlag alatt van (85,3%).

Ugyanakkor a GDP abszolút értéke tekintetében Hajdú-Bihar megye 13%-al meghaladta Bihar megye értékét (3,45 milliárd euró), Szabolcs-Szatmár-Bereg megye pedig majdnem kétszeresen meghaladta Szatmár megye értékét (1,6 milliárd euró) 2007-ben. Az egy főre jutó GDP esetében Hajdú-Bihar és Bihar közt a különbség 1,23:1, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg és Szatmár megye esetében szintén 1,23:1, a magyar megye nagy népességének köszönhetően, ami alacsonyabb gazdasági hatékonyságot jelez. A román megyék helyzete is periférikus, viszont Bihar megye kitűnik magasabb gazdasági teljesítményével Szatmár megyéhez viszonyítva, a megye régebbi ipari hagyományainak köszönhetően. Ezért Bihar megye viszonylag előnyös helyzetben van az ország többi részével szemben, az elemzett gazdasági mutatók szempontjából csak Románia központi térségei (Bukarest és környéke, Konstanca, Kolozsvár, a Prahova – Brassó – Nagyszeben – Temesvár ipari tengely) előzik meg. A vizsgált megyék gazdasági újjáéledésének esélye éppen abban rejlik, hogy az ország nyugati periferiáján található, így a fővárostól való nagy távolság ellenére, az EU-beli értékesítési piacokhoz való közelségük előnyökkel jár, ami masszív külföldi tőkebeáramlásban is megnyilvánul.

16. táblázat. Interregionális különbségek Romániában 2007-ben. (A szerző számítása a Románia Statisztikai Évkönyve adatai alapján, 2009; Eurostat, 2010)

A régió megnevezése	Intraregionális (a fejlesztési régiók megyéi között)							Interregionális	
	ÉK-i	DK-i	D-i	DNy-i	Ny-i	ÉNy-i	Központi	A fejlesztési régiók közötti (NUTS 2)	Megyék közötti (NUTS 3)
Robin Hood – index (%)	6,6	11,4	15,9	7,1	9,2	11,0	7,9	14,2	17,0
GDP/fő EU27=100 (2010)	26,6	33,8	34,2	32,7	48,2	40,2	42,2	Románia GDP/fő.=41,6% az EU27-hez viszonyítva; Bukarest GDP/fő=92,2% az EU27-hez viszonyítva (2010)	

A régiók közötti fejlettségi különbségek nagyságrendje tekintetében, egy széles körben használt és kifejező mutató ennek mérésére a Hoover-féle egyenlőtlenségi index, vagy ennek a jövedelemkülönbségek regionális szintű mérésére alkalmazott változata, az úgynevezett „Robin Hood” index.

Románia esetében a mutató értéke két különböző szinten fejezhető ki: megyék (NUTS3 szint) között az érték 17,0%, fejlesztési régiók (NUTS2 szint) között pedig 14,2%. Ezek az értékek öt év leforgása alatt két-háromszorosukra emelkedtek, ami azt igazolja, hogy a beindult példátlan erejű román gazdasági felzárkózás, ami a globális pénzügyi válság kitöréséig tartott, erőteljesen beindította a térbeli gazdasági polarizációs folyamatokat is. Ennek ellenére értékük mindenütt elmarad a 20%-os kritikus szinttől, ami már magas területi egyenlőtlenségeket jelez. Az Északnyugati Fejlesztési Régió, amely a jelen dolgozatban tanulmányozott megyéket is tartalmazza, 11,0%-os Robin Hood mutatóval szerepel, ami Romániában a harmadik legmagasabb, noha az évezred elején még a legalacsonyabbak között volt. A Williamson-hipotézis szerint (idézi NEMES NAGY, J. 2005), a központilag irányított tervgazdaságokban az interregionális eltérések egyre csökkentek, a régi rendszer egalitarista-homogenizáló alapfilozófiájának megfelelően. Ezek az eltérések növekedni fognak az átmenet

előrehaladásával, illetve a gazdasági felzárkózás felgyorsulásával, szimultán a társadalmi rétegek közti jövedelemegyenlőtlenségek kiegyenlítésével a Kuznets-hipotézisnek megfelelően (idézi NEMES NAGY, J. 2005), majd ismét csökkennek az érett piacgazdaság állapotának elérésekor, mert az ilyen típusú kapitalista gazdaságra is a területi eltérések alacsonyabb értéke jellemző. A növekvő területi eltérések a harmadik világ fejlődő gazdaságaira is jellemzők, ahol a gazdaságfejlődési „robbanás” megjelenésével élesebben elkülönülnek a dinamikus, illetve a gazdasági pangás által érintett területek. Ugyanakkor a fejlődő és elmaradott gazdaságok esetében az interregionális eltéréseknél élesebben jelentkeznek a városi és falusi térségek közötti fejlettségi különbségek. Ez utóbbi jól látszik az infrastrukturális ellátottság színvonalán valamint a humán erőforrások minőségén is az előző fejezetekben bemutatott kartogramokon. A fejlett és elmaradott területek kettőssége nyilvánvalóvá válik a fentebb említett folyamat előrehaladásával (konvergencia), míg a „város – falu” kettősség fokozatosan veszít jelentőségéből a fejlett országokban. Következésképpen, a fejlődés vagy az általános fejlettség területi szóródása egész térségeket felölelő térbeli hálózatok formáját ölti a későbbiekben – ez a térbeli fejlődés az érett piacgazdaságok jellegzetessége. Más szóval, az előrehaladott fejlődés állapotában a jobb életszínvonal vagy életminőség szempontjából a lényegadó az, hogy melyik régióban él valaki, a régió fejlettségi szintje ugyanis fontosabb tényező az esélyek körvonalazásában, mint az, hogy városi vagy falusi környezetben lakunk-e.

Magyarország korábban kezdte a gazdasági átmenetet, így a piacgazdaság mechanizmusai hosszabb ideig hatottak a területi egyenlőtlenségek alakítására, amelyek a szocialista kiegyenlítést követően, a rendszerváltással elkerülhetetlenül növekedésnek indultak. Így az interregionális szintű Robin Hood mutató értékei jelentősen nagyobbak, mint Románia esetében, és a megyék közötti esetben meghaladják a 20%-os küszöbértéket. Intraregionális szinten a Robin Hood mutató értékei alacsonyak, a 20%-os küszöbérték alattiak. Az Észak-Alföldi Fejlesztési Régióban, amely a tanulmány tárgyát képező magyar megyéket tartalmazza, a mutató értéke a középmezőnybe sorolható (5,6%) és feleakkora, mint 2002-ben. Magyarórátként talán a kiegyenlítő célzatú regionális politikák részbeni sikerét és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére irányuló erős koncentráltságát fogadhatjuk el.

Általánosságban elmondható, hogy a 2000-es év utáni évtized második felében Romániában gyorsabban nőttek a területi fejlettségi különbségek a gyors általános gazdasági konvergencia miatt, míg ugyanezek Magyarországon jóval lassúbb ütemű fejlődést mutattak. Mindkét oldal vizsgált határmenti megyéire lefordítva ezt a helyzetet elmondható, hogy azok távolodása az országos átlagértékektől kedvezőtlenebb helyzetbe sodorja a határrégió egészét.

17. táblázat. Interregionális különbségek Magyarországon 2007-ben és a regionális egy főre eső GDP helyzete, az EU27 átlaghoz viszonyítva, százalékban és vásárlóerő-egyenértékben kifejezve. (A szerző számítása a Központi Statisztikai Hivatal 2009-es adatai alapján; Eurostat, 2010)

A régió megnevezése	Intraregionális (a fejlesztési régiók megyéi közötti)							Interregionális	
	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	A fejlesztési régiók közötti (NUTS 2)	Megyék közötti (NUTS 3)
Robin Hood – index (%)	19,4	5,8	6,0	3,2	4,8	5,6	3,4	18,0	20,3
GDP/fő EU27=100 (2010)	102,9	58,2	61,5	42,7	40,1	39,4	41,8	Magyarország GDP/fő.=62,6% az EU27-hez viszonyítva	

Az általunk vizsgált határrégióon belül a szakirodalom a vállalati árbevétel szintjén elemzett területi egyenlőtlenségek tekintetében (Hirschman-Herindal-féle koncentrációs index és a Hoover-index) megállapította a jelentősebb diszparitások jelenlétét a román oldalon egy Bihar és Hajdú-Bihar megyék közötti összehasonlítás kapcsán (PÉNZES, J. – MOLNÁR, E. 2007). Ez a romániai Bihar megye esetében Nagyvárad jelentősebb koncentrációs erejével magyarázható egy történelmileg öröklött elmaradottság jelenléte miatt, ami a Belényesi-medence és a montán öv gazdasági-szociális peremhelyzetével magyarázható elsősorban, illetve azzal, hogy a Hajdú-Biharhoz képest lényegesen alacsonyabb urbanizáltság miatt is hangsúlyosabb Nagyvárad gazdasági vízfej-jellege.

A tanulmányozott területeknek az EU átlagához viszonyított elmaradása tekintetében, a romániai megyék hatékonyan ledolgozták lemaradásukat az ezredforduló első felében, hiszen még egy évtizede rosszabb értékekkel rendelkeztek. 2010-ben a romániai Északnyugati Fejlesztési Régió enyhén megelőzi a magyarországi Észak-Alföld régiót, bár ez korántsem a határmenti megyék, hanem a belső elhelyezkedésű Kolozs megye „húzóerejének” az érdeme. Más szóval az általunk tanulmányozott közvetlenül határos megyékre nem lehet általánosítani ezt a jelenséget, hiszen az egy főre jutó GDP tekintetében a romániai megyék összességében

még kedvezőtlenebb helyzetben vannak. A határ déli szakaszán a romániai Nyugati Fejlesztési Régió már jelentősebb előnyre tett szert a Dél-Alfölddel szemben, elsősorban a külföldi befektetések vezérelte reindusztrializációs folyamat következményeként.

Részkövetkeztetésként tehát megállapítható, hogy nemzetgazdasági kontextusban vizsgálva a tanulmányozott régió fejlettségi szintjét alapvetően negatív folyamatokkal állunk szemben, hiszen az országos átlagokhoz viszonyítva a határ mindkét oldala lecsúszik vagy jobb esetben stagnál. Így egyre inkább érvényes lesz az a megállapítás, hogy nem egy relatíve elmaradottabb és egy relatíve fejlettebb régió találkozási pontja a magyar-román határ e szakasza, hanem két perifériaterület érintkezik az északi határsávban. Ráadásul a kedvezőtlen magyar makrogazdasági evolúció az ezredforduló után odavezetett, hogy a határos romániai régiók a generális fejlettség tekintetében felzárkóztak és csökkentették hátrányukat a kedvezőbb pozícióból induló magyarországi megyékkel szemben.

5.2 Jövedelmek és gazdasági szektorok

A különböző szektorokban foglalkoztatott lakosság jövedelme nagymértékben különbözik annak függvényében, hogy mekkora a kereslet a belső vagy a nemzetközi piacon az illető ágazatok által létrehozott termékek és szolgáltatások iránt. Differenciáló tényezőként jelen vannak emellett az állam egyes tevékenységi területein a költségvetési előirányzatok, melyek főként a közalkalmazotti bérekre hatnak.

Mindenekelőtt jelentős különbség figyelhető meg a nettó átlagbérek tekintetében a két ország között. 2004-ben ez Romániában 147,7 euró volt, Magyarországon pedig 407 euró. Ez az eltérés fokozatosan csökkenthető volt Románia gyors felzárkózása eredményeként, azzal a feltétellel, hogy a bérnövekedések maradjanak reálisak, hogy ne érintsék negatívan az ország nemzetközi versenyképességét, ahogy Magyarország esetében történt. Magyarországon a 2000-es évek elején jelentősen növelték (megkétszerezték) a minimálbért, ezt 2002-ben a költségvetési szektor béreinek közel 60%-os növelése követte. Romániában is fennálltak populista törekvések a bérek növelésére, de a legnagyobb veszélyt a nyugdíjak mértéktelen növelése jelentette, amely tovább rontotta az aktív és inaktív lakosság, illetve eltartók és eltartottak közötti gazdasági függőséget. Végül mindkét ország esetében az elszabadult bérkiáramlás és a zabolátlan lakossági hitelezés kritikus helyzetet teremtett (adósságválság) a

2008-ban kirobbant globális gazdasági és pénzügyi válság után. 2010-re a román átlagbérek 447 euróra, míg a magyarországiak 700 euróra emelkedtek.

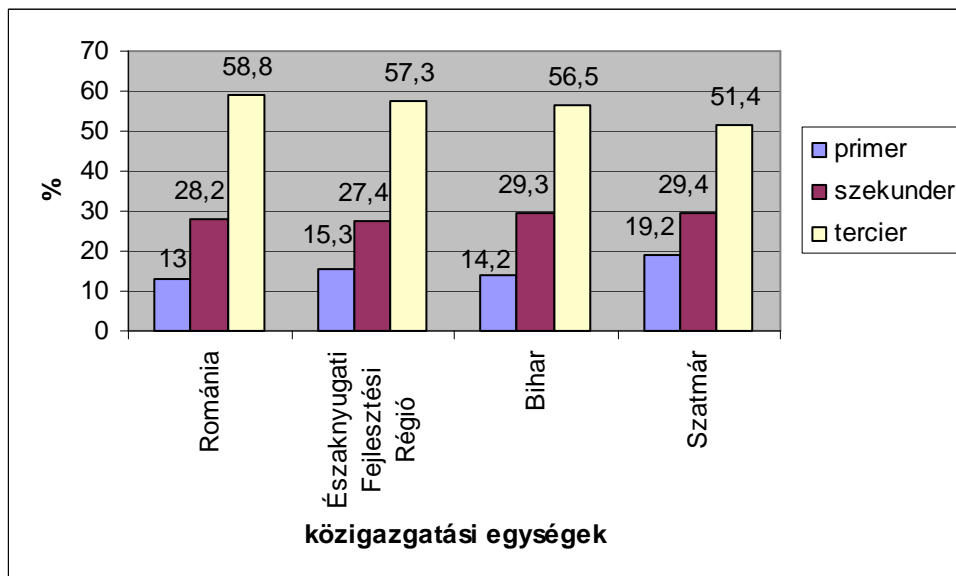
A vizsgált román megyék esetében a havi nettó átlagbér az országos átlag alatt marad, és jelentősen elmarad a bukaresti értékektől. Meglepő viszont, hogy Szatmár megye értékei meghaladják a Bihar megyei értékeket (amelyet általában fejlettebbnek tekintünk), és ugyanakkor az Északnyugati Fejlesztési Régió értékeit is, erre a jelenségre nem találunk elfogadható magyarázatot. A magyar megyék esetében mindkét megye munkavállalóinak lényegesen alacsonyabb a havi nettó átlagkeresete, mint az országos átlag, mégis háromszor nagyobb, mint a szomszédos román megyékben.

18. táblázat. A nettó átlagbér a vizsgált román (2007) és magyar (2008) megyékben. ©

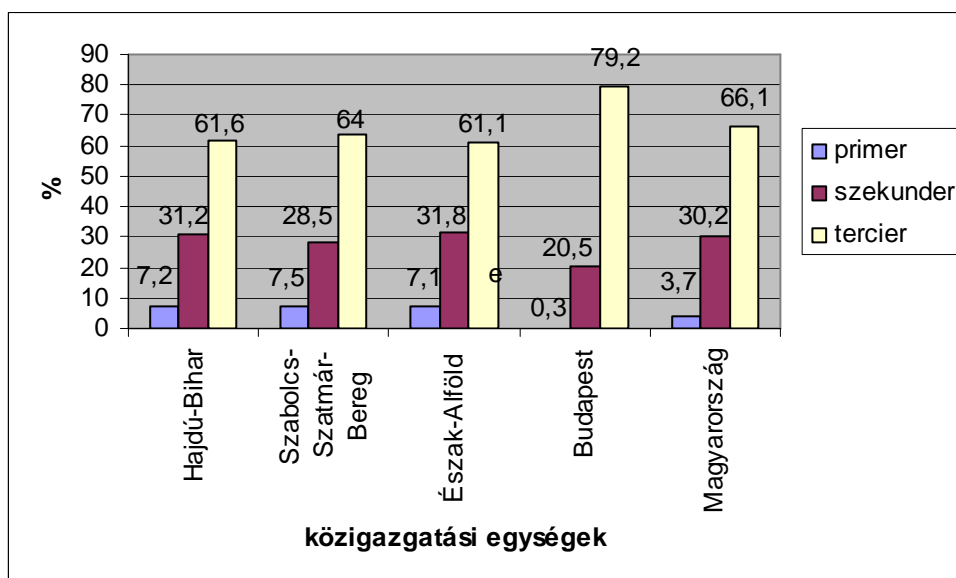
Anuarul Statistic al României 2008, www. ksh.hu

	Havi nettó átlagbér (euró)
Románia	308,9
Bihar	240
Szatmár	265
Magyarország	425
Hajdú-Bihar	419
Szabolcs-Szatmár- Bereg	400

A különböző gazdasági ágazatoknak a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulását illetően, az ágazatok GDP-hez való hozzájárulásánál talán megfelelőbb változó az ágazatok bruttó hozzáadott értékének részaránya a regionális GDP-n belül, mert ez jobban kifejezi egy ágazat hatékonyságát. Ilyen szempontból a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, vad- és halgazdálkodás alacsony értékei a román megyékben és az országos átlaghoz viszonyítva (Romániában 13%, Bihar megyében 14,2%, Szatmár megyében 19,2%) rávilágítanak ennek a gazdasági tevékenységnek a kis hatékonyságára, különösen akkor, ha figyelembe vesszük a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság nagy létszámát. Az ipar sokkal fontosabb szerepet játszik a két megye gazdaságában a hozzáadott érték termelése szempontjából, enyhén meghaladva az országos átlagot (Romániában 28,2%, Bihar megyében 29,3%, Szatmár megyében 29,4%), míg a szolgáltatások részaránya elmarad az országos átlagtól (Romániában 58,8%, Bihar megyében 56,5%, Szatmár megyében 51,4%). Ezek az adatok a tanulmányozott megyék enyhe elmaradottságát sugallják, különösen Szatmár megye esetében. A gazdasági alágazatok között megfigyelhető a feldolgozóipar, a szállítás, raktározás, kommunikáció, ingatlankereskedelem és gazdasági szolgáltatások nagyobb részaránya.

30. ábra. A bruttó hozzáadott érték eloszlása regionális szinten a gazdasági szektorok között Romániában, 2003-ban (%).© Horváth Gy. 2006

31. ábra. A bruttó hozzáadott érték eloszlása regionális szinten a gazdasági szektorok között Magyarországon, 2005-ben (%).© www.ksh.hu

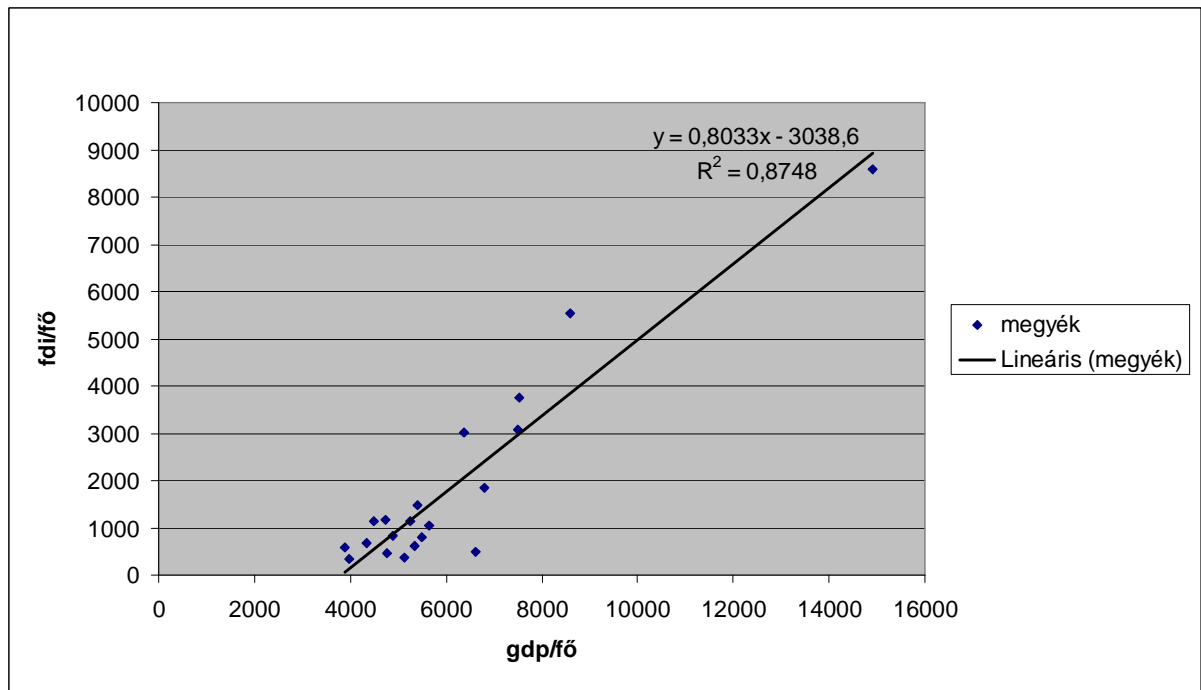
Magyarországon a terciarizációs folyamat sokkal előrehaladottabb, és a primer szektor részaránya a hozzáadott érték létrehozásában lényegesen kisebb, mint romániai szomszédainknál, annak ellenére, hogy a tanulmányozott magyar megyék erős mezőgazdasági hagyományokkal rendelkeznek. Ezt a tényt tükrözi az is, hogy ezekben a megyékben a mezőgazdaság részaránya a hozzáadott érték létrehozásában kétszer akkora, mint az országos

átlag. A mezőgazdaság mindazonáltal még mindig fontos szerepet játszik, hiszen egy teljes vertikum épül rá, mindenekelőtt a regionálisan jól reprezentált élelmiszeripar révén. Az ipar viszont a román megyékkal közel egyenlő arányban járul hozzá a hozzáadott érték megvalósításához. Ugyanakkor Magyarország egészében erős kontraszt figyelhető meg a hozzáadott érték termelésének ágazati leosztásában Közép-Magyarország (posztmodern gazdasági szerkezet, a szolgáltatások jelentős dominanciájával) és a többi régió között, ami ilyen szempontból is fokozza a térségek közötti eltéréseket.

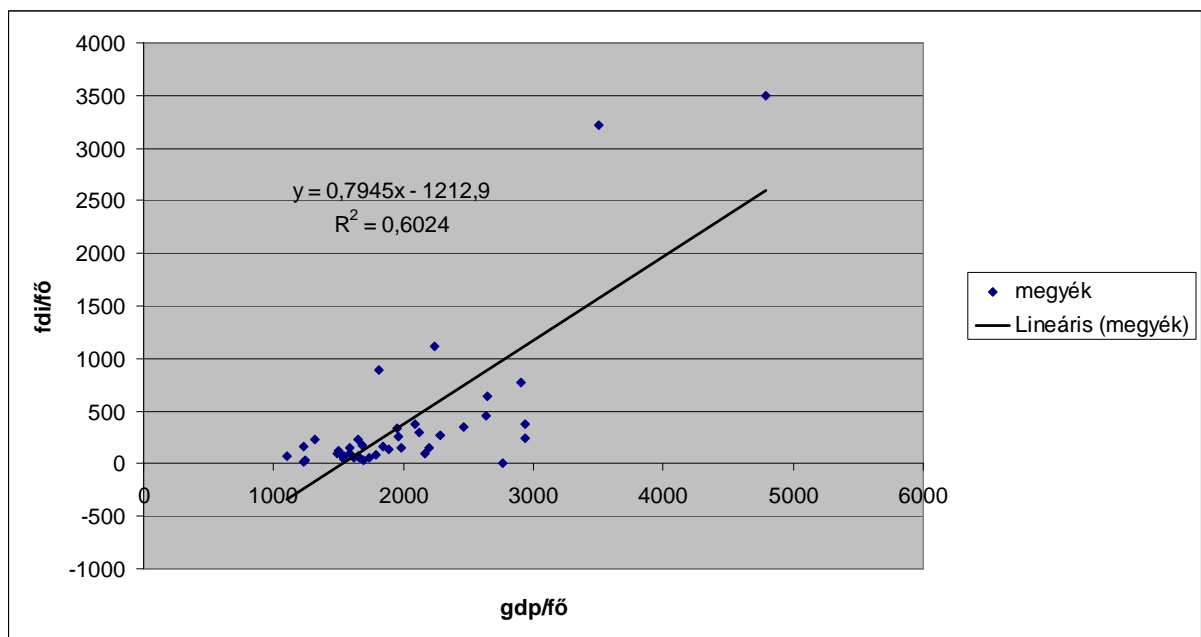
Különösen azokban az ágazatokban jelentős a hozzáadott érték, amelyek közvetlen külföldi befektetések révén jöttek létre. Mivel ezek a befektetések jórészt multinacionális vállalatok által eszközölt tőkekihelyezések, jelenlétükkel alapvetően kifejezik az adott régió komplex versenyképességét és világgazdasági beágyazottságát.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hátrányos helyzete még nyilvánvalóbb a FDI/lakos rangsor szempontjából, amelyben Magyarországon az utolsó (20.) helyet foglalja el, míg Hajdú-Bihar megtartja hetedik helyét. Tehát ebből a szempontból is megemlíthetjük a periféria-hatás megnyilvánulását, elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében, amely itt főként a rossz közlekedési megközelíthetőségben jut kifejezésre. A FDI-k területi koncentrációja Magyarországon nagyon magas, ezek 52,7%-a a fővárosba tömörül, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az összes FDI 2,9%-át, illetve 0,7%-át tudhatja magáénak. A FDI/lakos érték országos átlagától való eltérés szintén jelentős Budapest esetében (308,2%), míg Hajdú-Bihar (53,1%) és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (12,6%) messze elmarad az országos átlagtól.

A román megyék elsősorban az összehasonlíthatatlanul kisebb abszolút és relatív FDI értékekkel tűnnek ki a magyar megyékhez viszonyítva, amelyek abszolút értékben közel négyszer annyi FDI-t vonzottak, mint a román szomszédai. Romániában a FDI-k területi eloszlása 2005-ben még koncentráltabb volt, mint Magyarországon, figyelembe véve, hogy Bukarest ugyanolyan arányban tömörítette a befektetéseket, mint Budapest, viszont a többi befektetés kétszer annyi megyére oszlik el. Bihar az összes FDI 1,75, Szatmár pedig 0,5%-át tudhatta magáénak, ami az országos rangsor 10., illetve 22. helyére volt elegendő (42 területi-közigazgatási egységből). Bihar és Szatmár megye a FDI/lakos érték országos átlagának 59,6%-át, illetve 26,8%-át érte el, az országos rangsor 10., illetve 20. helyét foglalták el. Ugyanakkor a tőkevonzó-képességük a román megyéknek jelentősen nőtt, ezért várhatóan ledolgozzák a magyar oldallal szembeni hátrányukat.

32. ábra. Az egy főre jutó GDP és az egy főre jutó FDI területi eloszlása közti összefüggés Magyarország megyéiben, 2003-ban. © (Központi Statisztikai Hivatal)

33. ábra. Az egy főre jutó GDP és az egy főre jutó FDI területi eloszlása közti összefüggés Románia megyéiben, 2005-ben. (www.insse.ro, Országos Cégjegyzéki Hivatal)

A tény, hogy a külföldi befektetések képezik a gazdaság, az export és a GDP növekedésének hajtóerejét a kis és nyitott gazdaságok esetében, a befektetések megyei szintű összértéke és a GDP megyei értéke közötti szoros összefüggés is bizonyítja mind Románia, mind Magyarország esetében. Az összefüggés érzékeltetésére lineáris regressziót alkalmaztam

a két változó megyei értékére, ami Magyarországon szoros, 0,87 értékű összefüggést mutatott, Romániában valamivel kisebb, de szintén szoros összefüggést, 0,6 értékkel. Más szóval, a magas GDP-jű megyékben magas a FDI-k értéke is.

Ágazati szempontból a külföldi befektetések elsősorban az ipart, majd a szolgáltatásokat valamint településszinten a városokat célozták meg a határ mindkét oldalán. A tőkevonzásban mindkét oldal elsősorban a bérelőnnyel tűnik ki, hátráltató tényező a rossz infrastruktúra, valamint a periféria helyzet. A magyar oldalon ugyanakkor további előnyt jelenthet a Kádár korszakból átöröklött jelentősebb vállalkozói kultúra, üzleti ismeretek és vállalkozáskedv.

A gazdasági szektorok közül még a turizmus érdemel némi említést, hiszen ebben a gyógy- és wellness turizmus ágazat az, amelyben komolyabb határmenti verseny alakulhat ki. A jórészt az első Széchenyi tervből megújult vagy létrejött északkelet-magyarországi fürdőkomplexumok (Hajdúszoboszló, Debrecen, Sóstófürdő) menedzsmentje ugyanis indokoltan tart attól, hogy a román oldal fürdőcentrumai (Nagyvárad-Félicfürdő, Margitta, Tenke, Tasnád) fejlesztési tőkéhez jut és így elhódítja az amúgy is patriótább fogyasztási attitűdökkel bíró, de jelenleg jobb híján a magyarországi centrumokat látogató román vendégkört. Ez azért is nagy veszély, mert ezek a magyarországi fürdőberuházások egy, a telítettség jeleit mutató piacon, jelentősebb kiegészítő vonzerő-fejlesztés és a többlábon-állás elvének érvényesítése nélkül valósultak meg. Egyelőre ez a lehetőség nem áll fenn, hiszen hiányzik ehhez a jelentősebb tőkeinfúzió vagy a merészebb vállalkozó – tulajdonképp a román oldali beruházások kimerülnek a kisebb javításokban és toldozgatás-foltozgatásokban. Az elszállásolási egységek tekintetében is sok a visszaélés – például Félicfürdő esetében a SAPARD támogatásokból épült panziók tulajdonosai csupán az előírt öt évig működtették rendeltetésszerűen a szálláshelyet, azután sokukat átalakították magán lakhellyé. Így voltaképp az EU-s polgárok adóbefizetéseit használták családi házépítésre, és csak időlegesen segítették a férőhely-bővülést a fogadóterületen.

A gyógyturizmus egy fontos, komoly fejlődési tartalékokkal rendelkező ellátási irány, hiszen a termálvíz-tartalékok a határ mindkét oldalán számottevőek. Az egészségturizmus esetében is a fő mozgatórugó a színvonalbeli aszimmetria, mert a mégoly sok problémával küszködő magyar egészségügyi rendszer is sokkalta fejlettebb és jobb állapotban van a romániaiainál. Ez különösen a határ mentén jelentős keresletet indukál a magyar gyógyellátó-rendszerek felé és jelentős bevételi forrást generál számukra. A kutatott területen elsősorban Debrecen egyetemi klinikái valamint a berettyóújfalui kórház bír vonzóerővel különösképp a nagyváradi páciensek irányába (elsősorban a nőgyógyászati, szülészeti, invazív kardiológiai és idegsebészeti szolgáltatásokat keresik). A romániai páciensek magyarországi és

határmelléki kezelésében fontos szerepet vállalt a Segítő Jobb Alapítvány. Ahogy azt Dr. Ritli László gyermekonkológus szakorvossal folytatott tényfeltáró beszélgetésünk igazolta, a nagyváradi és általában romániai egészségügyi rendszer fontos fejlesztési támogatást kapott a magyar kollégáktól. Dr. Ritli László 1997-2007 között első számú vezetője volt a Bihar Megyei Egészségügyi Igazgatóságnak és egészségügyi menedzserként közvetlen rálátása volt a határmenti, egészségügyet érintő interakcióknak. Bevallása szerint egyeztetések történtek a szomszédos magyar és román megyék között arról is, hogy a mentőszolgálatok sürgősségi esetek és balesetek alkalmával átjárjanak egymás kórházi intézeteibe annak függvényében, hogy hol van kihasználatlan kapacitás, és melyik kórház esik közelebb a riasztás helyszínéhez. Ugyancsak Ritli doktor közvetítésével került bevezetésre Romániában a csontvelő-átültetés. Ezt a Miskolci kórház kollégái segítségével indították be Temesváron. Először a csontvelő-átültetést gyermek-onkológiai vonalon vezették be Romániába, de általánosságban véve is ez volt az első csontvelő-átültetés egész Románia viszonylatában, mely magyar orvosok segítségével és asszisztálásával honosodott itt meg. Mindez 2002 környékén zajlott le, azóta kiterjedt egyéb centrumokba is, mint Bukarest vagy Marosvásárhely. Kezdetben nem volt megfelelő a román egészségügyi kormányzat szemlélete, hozzáállása a finanszírozáshoz, mert azt vallották, hogy az ilyen transzplantációknak akkora a költségigénye, hogy abból tíz más, de mindenképp gyógyítható daganatos beteg menthető meg. Mára sikerült ezen a hozzáálláson változtatni és sok ilyen átültetés finanszírozhatóvá vált.

A Caritas Catholica szervezet segítségével nőgyógyászati és ortopéd rendelőket is nyitottak debreceni orvosok Nagyváradon – ez is jó példa az együttműködésre. Bár még eléggé bürokratizált az engedélyek beszerzése külföldi orvosok számára a saját praxis romániai beindításához, mégis az engedélyeztetés maga formalitás, csupán időigényes. Ezzel együtt a Romániában vállalkozó magyarországi orvosok is meg kell szerezzék a román orvosi kamarai tagságot.

A Segítő Jobb Alapítvány közreműködésével egy szemészeti klinikát hoztak létre Nagyváradon budapesti és debreceni szakorvosok, sebészek számára, akik Romániából verbuválják a pacientúrájukat. Itt szaruhártya-átültetésre specializálódtak az egyéb szemészeti beavatkozások mellett. Egyelőre műszaruhártyát ültetnek be, de a későbbiekben humán szaruhártya-beültetésre is sor kerül majd és egy cornea-bankot is létre kívánnak hozni. Már egész Romániából érkeznek betegek az ún. „one-day surgery” eljárást igénybe venni.

PET-CT diagnosztikai eszközt is üzembe helyeztek a Katolikus Püspökségen ugyancsak a debreceni orvosok jóvoltából és segítségével, amivel szöveti szinten diagnosztizálja a rákos megbetegedést és nyomon követhető a kezelés és beavatkozások hatásai.

Az egészségiparban rejlő üzleti lehetőségeket akkor lehetne a legjobban kihasználni, ha teljes lenne az átjárhatóság a két ország egészségügyi biztosítórendszere között. Amíg ilyen egyoldalúak a mozgások, vagyis szinte kizárólag a román betegek keresik fel a magyar szolgáltatókat, nem lát esélyt Ritli doktor úr sem ennek az átjárhatóságnak a megteremtésére. Csupán abban az esetben nyílik rá lehetőség, ha olyan ellátásról van szó, ami hiányzik Romániában. Előfordulhat olyan eset is, hogy csak akkora összegben támogat az állami egészségbiztosító külföldi kezelést, amekkora összegbe ez a romániai ellátás körülményei közepette kerülne, a különbözetet pedig a beteg teremti elő. Minden esetre a sürgősségi ellátás mindkét ország polgárait ingyenesen megilleti, ha bajba kerülnek Romániában vagy Magyarországon. Ezzel élnek vissza a leggyakrabban azok, akik megfelelő kapcsolati hálóval rendelkeznek Magyarországon, hiszen sürgősségi ellátásban kezeltek magukat és ilyen esetben nem kell fizetniük. Azonban a magyar orvosok sem mennek ebbe bele nagy számban, mert akkor kontrollálatlan kereslet indulna meg Románia felől.

Az egészségügyi rendszer fejlettségi aszimmetriáit úgy lehetne csökkenteni a határ két oldala közt, hogy kiválósági központokat kellene létrehozni nagyobb fokú specializációval és akkor hatékonyabban meg lehetne osztani a betegkört is. Nagyváradnak az urológia, genetika, gyermekgyógyászat és a sürgősségi ellátás az erős pontjai. Tervezik a régi nagyvárad megyei kórház épületében egy Onkológiai Intézet létrehozását, amely régebbi terve a román szakminisztériumnak. Ehhez most ki kell használniuk a 2010-ben még hivatalban lévő bihar megyei RMDSZ-es román egészségügyi miniszter, Cseke Attila támogatását is. Előfordult az is korábban, hogy epidemiológiai sürgősségi esetekben segítettek a debreceni intézetek. Erre jó példa, mikor 2006-ban, az akkor hivatalban lévő bihar megyei RMDSZ-es megyei elnök, Kiss Sándor kérésére kaptak Debrecenből botulizmus elleni védőoltást néhány bihar megyei betegnek. Sokszor kaptak ugyanígy Debrecenből citosztatikumokat is. Árnyoldala a dolognak, hogy a román biztosító bizonyos esetekben még a mai napig sem fizetett ezekért a gyógyszerküldeményekért, de ígéret van arra, hogy hasonló sürgősségi esetekben a nagyvárad megyei intézmények is segítik a magyar felet. Az egészségügy terén tehát igen aktív együttműködés tapasztalható a két oldal között.

A határmenti gazdasági együttműködésekben különösen fontos a verseny és együttműködés dinamikus egyensúlya. Mint láthattuk a turizmusban inkább a verseny kerül

előtérbe, más ágazatokban, mint például a szállítás, a rendszerek interoperabilitása miatt, inkább az együttműködés a meghatározó. A magyar-román határ északi szakasza mentén jelenleg csekély számúak a közvetlen gazdasági kapcsolatok, magyar-román relációban a helyi gazdasági szervek inkább a két ország más régiói felé orientálódnak és a statisztikák is nehezen fogják meg például a határmenti szomszédos térségekből átirányuló külföldi befektetéseket. Ezért az ilyen irányú kooperáció elősegítése a jövőben prioritásszerű kell legyen, amivel részletesebben az együttműködések fejezetben foglalkozunk.

Általánosságban megállapítható, hogy a gazdasági átmenet veszteségei igen magasak voltak úgy Magyarországon, mint Romániában, amelyek a központi utasításos tervezéssel való összeomlás nyomán keletkezett magas szociális költségek számlájára is írhatók. Pozitív hozadék a demokrácia megteremtése volt, amely magát a határmenti együttműködést is lehetővé tette, növelte a határ permeabilitását, kiszélesítette a kommunikációs lehetőségeket. A piacgazdaság kiszelektálta a régi szocialista gazdaság szereplőit, döntő többségük életképtelennek bizonyulva az új szabad verseny által jellemzett viszonyok közepette. Ez a „természetes kiválasztódási” folyamat elsősorban a román oldal gazdasági szereplőit érintette fájdalmasan, hiszen itt még a nyílt rendszerválság időszakában, a nyolcvanas években is hatalmas forrásallokációt hajtottak végre ésszerűtlen, extenzív ipartelepítésre, figyelmen kívül hagyva a valós keresletet, a szükséges nyersanyagok meglétét vagy hiányát, a rentabilitási paramétereket.

A szocialista gazdaság összeomlása felszínre hozta a kereslet és kínálat közötti összhang hiányát, a kereslet robbanásszerű növekedését pedig nem követte egy kínálat oldali kiigazítás, amely az így gerjesztett, nehezen kordában tartható inflációs spirál révén a lakosság tömeges és gyors elszegényedését eredményezte. Ez a jelenség különösen intenzív volt a román oldalon, amely éppen hogy megszabadult egy példátlanul merev neosztálinista tervezéssel, melynek a reformokkal szembeni tehetetlensége jóval nagyobb mértékű volt. Ezzel együtt a magyar oldal is teljességgel szembesült az átmenet nehézségeivel és a krónikus válság más-más formában, de napjainkig felüti a fejét.

Az Alföld, mint nagyrégió gazdasági mélyrepülése a kilencvenes évek elején egybeesik a KGST felszámolásával és a keleti külpiacok (elsősorban a szovjet piac) elvesztésével. Egészen addig a makrorégió nettó profitálója volt Magyarország keleti orientációjának, komolyabb infrastruktúra-beruházások és ipartelepítés haszonélvezője volt a központi szerepkörű városi településekben. Az államszocializmus időszaka az Alföld számára tehát mindenképp egy példátlanul sikeres modernizációs periódus volt, azzal együtt, hogy ez a siker törekenynek bizonyult és nem volt időtálló. A gondokat súlyosbította a nem adekvát

válságkezelési módozatok alkalmazása: a privatizáció halogatása a termelői szférában, mely növelte a vagyronvesztést az inkompetens menedzsment tevékenysége által, a szövetkezetek szétverése, mely atomizált, szubzisztenciális és premodern családi gazdálkodások létrejöttét eredményezte nagy számban. A szövetkezetek felszámolásának eredményeképpen főleg a határ magyar oldalán drasztikusan csökkentek a parasztgazdaságok jövedelmei, amelyek a korábbi időszakban egy rendkívül hatékony munkamegosztási módot építettek ki a szövetkezeti és háztáji gazdálkodás között, már-már klaszterszerű, integrált agrártermelést alakítva ki a magántulajdonú és közösségi tulajdonú termelői formák között. Ezeknek a rendkívül hatékony termelési kapcsolatrendszernek a szétzilálása vezetett az Észak-Alföldi Régió mindmáig irreverzibilisnek látszó gazdasági lecsúszásához. Az egyetlen kivételt az általános elszegényedésből a kisszámú növekedési pólus képezi. Másfelől persze az is fennáll, hogy nem lehet a nagytáblás intenzív vagy félintenzív gazdálkodást a végtelenségig hajszolni az Alföldön. Erre utalnak az utóbbi évek visszatérő belvízhelyzetei, melyek egyszersmind a nem megfelelő gazdálkodási modell szimptomái is. Azaz a nagytáblás szántóföld helyett az előntésnek kitett alacsonyabb térszíneken ártéri gazdálkodást kellene bevezetni erdősítéssel, nedvességkedvelő haszonnövények termelésével, a vizes élőhelyek többcélú rehabilitációjával, aquakultúra, halgazdálkodás bevezetésével. Kertgazdálkodásra és a szociális alapú földosztás révén kisebb parcellás művelésre is szükség van, az Alföld elszegényedett rétegeinek egzisztenciális fenntartásához.

A romániai megyék agrár jellegét különösképp kiemeli az a tény, hogy magas az agrárfoglalkoztatottak aránya. A magyarországi megyékben előrehaladottabb a terciarizáció, míg a román oldalról alacsony bázispontról indulva lassan növekszik a szolgáltatások gazdaságon belüli részaránya, ezek azonban javarészt alap- és nem nagyobb hozzáadott-értéket képező termelői szolgáltatások (bank- és pénzügyek, ipari szolgáltatások, biztosítás, közvetítés, tanácsadás, kutatás-fejlesztés). Az ipari „boom” jelen pillanatban csupán a román oldalon érzékelhető, ahol a 2004-es adóreform meghozta gyümölcseit látványosan javítva a versenyképességet. Itt az új közvetlen külföldi tőkebefektetések, melyek jelentős hányadukban „greenfield” projektek újabban Magyarországról is sikeresen vonzzák a munkaerőt, ezáltal jó példái a spontán határmenti interakcióknak, melyek a kiegészítő jelleg alapján szerveződnek. Ez a folyamat egyfajta terápiaként szolgálhat a kelet-magyarországi tartósan munkanélküliek számára, amely egyben a román oldal humán erőforrás-nehézségeit is megjeleníti, és pedig a krónikus szakmunkáshiányt, nem utolsósorban nyugat-európai kivándorlásuk miatt. Másfelől azonban ez a folyamat egy reindusztrializációs hullám eredménye, melynek háttérében jórészt a transznacionális vállalatok állnak, egy valós

szanálási eszköze az egész nemzetgazdaságnak a gazdasági átmenet végén, amely képes a tartós, fenntartható és exportvezérelt növekedési pályára állítani a román gazdaságot is, egyszersmind a szükséges nyugati know-how-t és menedzseri kultúrát is meghonosítja az országban.

A gazdaság egészének erőteljes függése a mezőgazdaságtól a magyar oldalon, illetve a krónikus és magas munkanélküliség fundamentális szerkezeti problémákat sejtetnek a regionális gazdaságban. A gyógyírt az infrastrukturális beruházások jelentenék (jórészt az EU Kohéziós Alapjaiból finanszírozva, figyelembe véve ezeknek a beruházásoknak a magas költségeit), amelyek növelnék időlegesen a helyi foglalkoztatást és a terület közlekedésföldrajzi feltártságát a vállalkozók számára. Emellett elengedhetetlen a humán-erőforrás képzése a munkaerő-piaci igényekkel összhangban, az átképzés lehetőségének biztosítása, a regionális gazdaság szerkezetváltásának elősegítése olyan tevékenységi területek bevezetése mely maximálisan, a kompetitív előnyöket kihasználva épít a helyi erőforrásokra. Alapvetően magasabb hozzáadott értékű termékek előállítására lenne szükség melyek a helyi innovációkat is be tudják építeni, túl a bér munka-lehetőségek biztosításán az alacsonyabban képzettek számára. Ezzel megvalósulna egy minőségi ugrás és az itt vázolt recept némileg érvényes a román oldalra is, bár az mostanában kétségtelenül jóval nagyobb gazdasági dinamikát mutat a magyar oldallal összevetve.

Új lehetőséget kínál az alföldi mezőgazdaság számára a világszinten megnövekedett igény az agrártermékek iránt, elsősorban a robosztus növekedést mutató Kína és India többletkereslete révén (ez a két ország a világ népességének a 40 százalékát tömöríti). Bár ez a kereslet az elhúzódo globális válság hatására átmenetileg visszaesni látszik, mégis a jövőben új piacokat jelenthetne az itteni agrárgazdaság számára is, kiküszöbölve ezáltal az egyre szűkösebb közösségi agrártámogatási rendszerből eredő forráskivonást, amit a Közös Agrárpolitika reformja (értsd a támogatások, transzferek megkurtítása) jelent majd.

5.3 Infrastruktúra

A közművek tekintetében községi szinten 2002-ben az ivóvízhálózat a román megyékben területileg nagyon koncentráltan, a térség városi övezeteiben van jelen, míg kiterjedt vidéki területek híjával vannak ezeknek a szolgáltatásoknak, vagy a vezetékes ivóvíz csak 30% alatti mértékben vannak jelen a települések összlétszámában. Bihar megye 95 községéből 36-ban

nincs ivóvízhálózat, Szatmár megyében 63 községből 9-ben áll fenn ez a helyzet. A lakások több mint 90%-át kiszolgáló ivóvízhálózattal rendelkezik Vaskohsziklás (99%), Nagyvárad (94,3%), Belényes (92,7%) Bihar megyében, illetve a megyeszékhely, Szatmárnémeti (94,1%) Szatmár megyében.

Hajdú-Bihar megyében olyan települések, ahol a lakások több mint 90%-ában van ivóvíz: Debrecen (94,3%), Ebes (93,7%), Berettyóújfalu (90,9%), Nagyhegyes (90,7%), Hajdúszoboszló (90,7%), és a városok nagy többségében ez az érték 80-90% között van. 50% alatt csak két település található: Told (41,2%) és Vekerd (36,8%). Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 228 településéből 11-ben van a lakások 90%-a az ivóvízhálózatra csatlakoztatva, az ellenkező végletben 12 település van, 50% alatti részarányal. Magyarországon az ivóvízhálózat kiterjedése szempontjából legszegényebb térségek Hajdú-Bihar megye határvidéke és Szatmár-Bereg alrégió (34. ábra).

A csatornahálózat szempontjából a román oldalon szintén a városok vannak előnyben, és Szatmár megye falusi rangú települései kitűnnek a Bihar megye falvaihoz viszonyított kedvezőbb értékekkel. A magyar oldalon nagyobbak az értékek a Hajdúság városiasodott övezeteiben és Szabolcs-Szatmár-Bereg nyugati részén, míg Bihar, Nyírség és Szatmár-Bereg alrégiók kiterjedt területein teljességgel hiányzik a csatornahálózat. Magyarországon csak Záhony kisvárosban van a lakások több mint 90%-a csatlakoztatva a csatornahálózatra (93,5%), míg a román oldalon Vaskohsziklás (98,2%) és Nagyvárad (90,5%) említhető meg Bihar megyében, Szatmár megyében pedig kizárólag a megyeszékhely 92,5%-al. Ugyanakkor Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 166 településén és Hajdú-Bihar megye 54 településén egyáltalán nincs csatornahálózat. A román megyékben ezek az értékek 10 község Szatmár megyében, illetve 70 község Bihar megyében (36. ábra).

A földgázhálózat tekintetében Bihar megyében 2002-ben mindössze 14 községben volt jelen ez a szolgáltatás, a földgázhálózatra legnagyobb arányban csatlakoztatott település Margitta (76%). Szatmár megyében a 63 községből 46-ban jelen van a földgázhálózat, a háztartások szintjén pedig legnagyobb arányban Szatmárnémeti (94,1%) és Nagykároly (70,9%) lakásaiban van jelen.

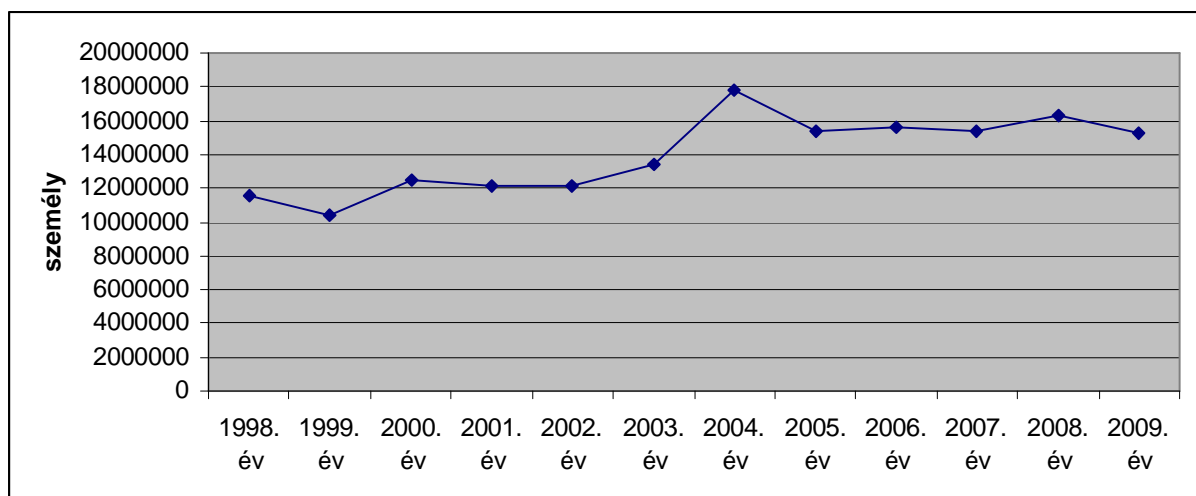
Hajdú-Bihar megyében minden településen rendelkezésre áll a vezetékes földgáz, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig csak Rápoly faluból hiányzik a hálózat. Hajdú-Bihar megyében egyetlen településen van a lakások több mint 80%-ába bevezetve a földgáz (Nagyhegyes – 89,3%), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig három településen (Ajak – 85,6%, Szamosbecs - 80,7% és Vásárosnamény – 80,5%). Hajdú-Bihar megyében egyetlen településen van a lakások kevesebb, mint 20%-ába bevezetve a földgáz (Told – 12,8%),

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében két település van ilyen helyzetben (Botpalád – 19,4% és Uszka – 14,6%). Általában véve, a földgázhálózat szempontjából a román megyékben jobb a felszereltség a városokban, és aránylag kedvezőbb a helyzet Szatmár megye falusi rangú településein és Bihar megye északi részén. Ugyanakkor megállapítható a magyar területek egyértelműen kedvezőbb helyzete a román területekhez viszonyítva ezen a téren (35. ábra).

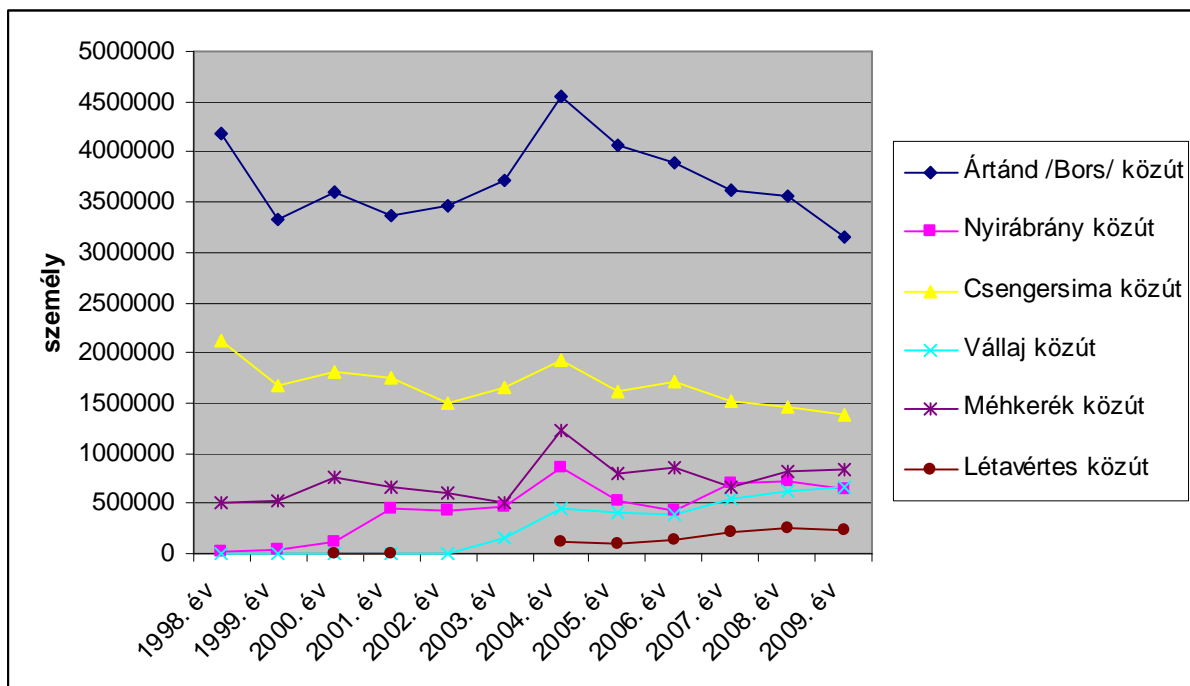
A határsáv mindhárom közműtípusból a leggyengébben ellátott településeket sorakoztatja fel, különösen jól kivehető ez a magyar oldalon. Összességében a vonatkozó kartogramok jól szemléltetik, hogy a közműellátottságban valóságos szakadék tátong a román és a magyar oldal között, ami lényeges mozgatórugója a román állampolgárok magyarországi ingatlanvásárlásainak is, minthogy itt kedvezőbb lakhatási feltételekkel találkoznak.

5.4 A határállomások szerepe a régió újraképezésében

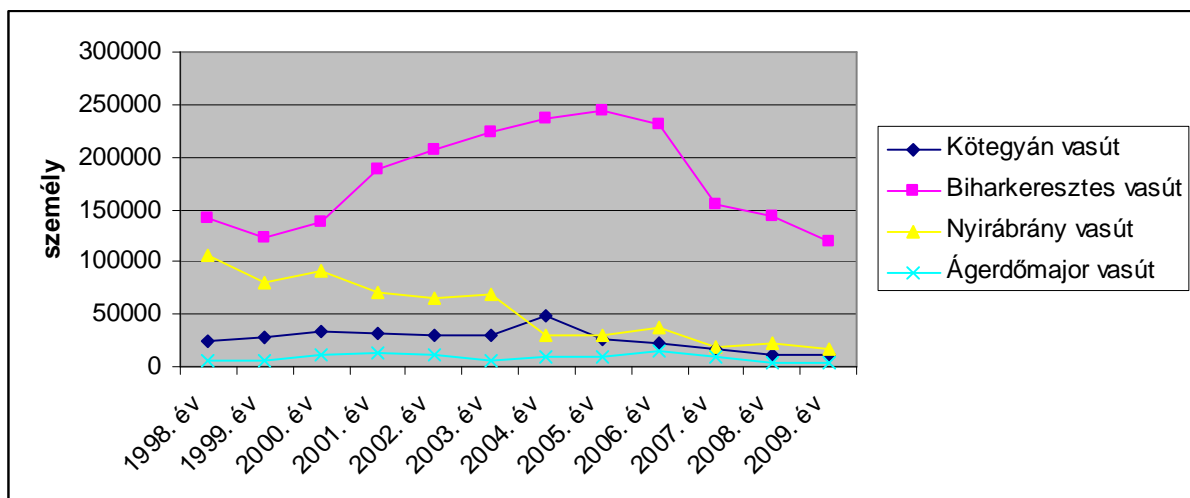
A határátkelők a vizsgált térség áteresztőpontjai, melyek a térbeli fluxusok lebonyolításában játszanak kulcsszerepet. A forgalmi adatokból kiderül, hogy a régió egyre kisebb szerepet játszik a térbeli mozgások továbbításában, mert vélhetőleg a 2005-től Romániában is rohamosan teret nyerő fapados légitársaságok visszavetették a szárazföldi közlekedést. A legutóbb megnyílt (2004) létavértesi és vállaji közúti határátkelő kivételével majd minden határállomás csökkenő tendenciájú utasforgalmat könyvel el, részben persze azért is, mert a forgalom jobban megoszlik a nagyobb számú átkelőhely között.

37. ábra. A román-magyar határmenti átkelőhelyek összforgalma. © KSH.

38. ábra. A román-magyar határmenti közúti átkelőhelyek összforgalma a vizsgált területen.
© KSH.

39. ábra. A román-magyar határmenti vasúti átkelőhelyek összforgalma. © KSH.

Külön kérdést vethet fel az újonnan megnyitandó határátkelőhelyek elhelyezkedése, a meglévők zsúfoltságának enyhítése, az optimális térbeli mozgáspályák erősítése és a szűk keresztmetszetek felszámolása végett. Az egykori vasútvonalak visszaállítására nincs reális esély, mert gyér forgalmuk miatt fenntarthatatlanul gazdaságtalanok voltak és a fenti tendenciák is igazolják a vasút rohamos térvesztését, amit főként a román oldali gyors gazdasági fejlődéssel együtt járó motorizációval magyarázhatunk. Magyarországon 2009-ben amúgy is megszüntettek néhány határtérségi gyérforgalmú szárnyvonalat (Vésztő-

Körösnagyharsány, Sáránd-Létavértes, Kocsord-Csenger, Fehérgyarmat-Zajta). A Szatmár megye és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei határmenti együttműködési koncepció megalkotásakor, melyben volt alkalmam szerepet vállalni, a szomszédos megyék önkormányzatainak főépítészei és egyéb illetékesei külön kérték, hogy a dokumentumban szerepeljen a Nyíregyháza és Szatmárnémeti közötti vasúti forgalom helyreállítása. Az említett szárnyvonal-felszámolásokkal ez a lehetőség egyelőre megszűnt. Román oldalon is felszámolták a személyközlekedést a Nagyvárad-Körösszeg vonalon, mindez majdnem lehetetlenné teszi, hogy Körösnagyharsány felé visszaállítsák az egykori forgalmat. Az előbbi szakaszon az egykori sínpart is felszedték Trianon után éppúgy, mint a Nagyvárad-Debrecen vonal esetében. Bár ez utóbbinak a helyreállítási lehetősége nem veszett el teljesen, hiszen a Debrecen-Nagykerekai vonalat nem szüntették meg. A bezárt mellékvonalakon időlegesen továbbra is adva van a lehetőség a teherszállításra. Ahol ez sem lehetséges, a sín párok felszedése után a határmenti szomszédos önkormányzatok pályázhatnak határon átnyúló kerékpárutak kiépítésére az egykori vasúti töltéseken, ami a falusi- és ökoturizmus kibontakozását is segíthetné.

Különösen aktuális Románia schengeni övezethez való csatlakozását követően (2011) új közúti határátlépő pontok létrehozása, egykori térszerkezeti vonalak helyreállítása. Elsődlegesen a Nagyvárad (Körösszeg) – Körösnagyharsány összeköttetést említeném, mert Nagyvárad és Sebes-Körös alsó folyása menti bihari települések között a határmegvonás előtt rendkívül élénk kereskedelmi-piaci kapcsolatok álltak fenn (káposztatermesztők, piócások). Ez lehetőséget adna a közvetlen határközelben elhelyezkedő körösszegi vár idegenforgalmi hasznosításának újragondolására is. Ugyancsak összeköttetést lehetne teremteni Geszt és Marciháza valamint a romániai 79-es út között. Ezen esetben a geszti Tisza kastély és a Zsadány melletti Friedl kastély felújításával és idegenforgalmi funkcióinak fejlesztésével, valamint a környékbeli halastavak bevonásával összefüggő határmenti turisztikai kiskörzetet, tematikus körutakat lehetne létrehozni.

A lassan épülő erdélyi autópálya Nagyváradtól északra a Berettyó mentén haladna és Pelbárthida valamint Kismarja között teremtené majd összeköttetést. Északabbra Érselénd és Bagamér található oly közel egymáshoz földrajzilag, hogy közvetlen közúti kapcsolattal kiküszöbölhető lenne a nagy kerülő. A szatmári részen a román telepítés során létrejött Horea és a magyar oldalon Önböly összekötése indíthatná be az interetnikus kapcsolatteremtést. Szatmárnémeti szuburbán övéből Óvári és a magyar térfelen Csenger összeköttetése tenné hatékonyabbá a térkihasználást, valamint északabbra Lázári és Zajta összekötése szolgálná ugyanezt a célt. Megítélésünk szerint a felsorolt újonnan létesítendő közvetlen kapcsolatok

kellően sűrűek ahhoz, hogy egy újraintegrált, hatékonyan együttműködő határrégió alapjait megteremtse. Mindazonáltal meg kell állapítanunk, hogy a fizikai infrastruktúra fejlesztése szükséges de nem elégséges feltétele a gazdaság újraélesztésének és a határmenti kapcsolatok optimálissá tételének.

Ígéretes, hogy a magyar oldalon nem álltak le az autópálya-építkezéssel, minthogy 2010-ben kivitelezés alatt volt az M3-as autópálya Nyíregyháza-Vásárosnamény közti szakasz első üteme, mely a 49-es úttal épít ki összeköttetést. Ez növeli a határrégió elérhetőségét és általában az átjárhatóságot úgy Ukrajna, mint Románia felé. Ugyanakkor hozzáálltak az M35-ös autópálya Debrecen-Berettyóújfalu közti szakaszának tervezéséhez, mely majdan a határhoz erő romániai autópályával teremtene közvetlen összeköttetést. Ezeket a fejlesztéseket európai uniós forrásokból (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Kohéziós Alapok) valamint a Közlekedési Operatív Programból finanszírozzák.

6 A HATÁRRÉGIÓ TÉRMODELLJE

Annak érdekében, hogy modellezni és szintetizálni lehessen a vizsgált terület térrendszerét, készítettünk egy térszerkezeti modellt, amely a területi szerveződés törvényszerűségeit hivatott feltárni.

Megállapítható, hogy a térség magterületét az a négyszög alakú téregység képezi, melynek csúcspontjaiban a négy regionális központ helyezkedik el, a négyszög oldalai pedig a régió belüli fő energia- és kommunikációáramlások tengelyei, melyek lényegében a régió vázát képezik. Ez a négyszög a kvázi tökéletes szimmetriája révén hangsúlyozódik ki azáltal, hogy a déli szárnyán helyezkednek el az első rangú régióközpontok (Debrecen és Nagyvárad), míg a másik két másodrangú növekedési pólus az északi szárnyon található (Nyíregyháza és Szatmárnémeti). Ezek a települések úgynevezett ikerváros-szerkezetet képeznek, kedvező együttműködési feltételekkel, mivel azonos dimenzionális osztályba tartoznak. A harmadrangú növekedési pólusok szerepét azok a közepes- és kisvárosok látják el, amelyek rendelkeznek azzal a gazdasági-társadalmi kritikus tömeggel, ami lehetővé teszi számukra a kistérségi központ szerepkör hatékony ellátását (Hajdúszoboszló, Berettyóújfalu, Mátészalka, Záhony, Avafelsőfalu, Nagykároly, Székelyhíd, Nagyszalonta, Belényes). Ezek a pólusok vagy a fő fejlődési tengelyek mentén, vagy a másodlagos erővonalak mentén helyezkednek el az interaxiális tér („hálózati lyukak”) kötőelemeiként funkcionálva. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a szerep csak részben tölthető be, mivel Hajdúszoboszló kivételével

esetünkben főként egy kisvárosi dominanciáról beszélhetünk. A régió egészére igaz, hogy a középvárosi központok akut hiányától szenved, amely a benépesített tér egyensúlyához nélkülözhetetlen, annak érdekében, hogy a hipertróf regionális központok egyeduralmát ellensúlyozzák.

Az interaxiális tér fő karakterisztikáját a domináns területhasznosítási formák adják meg és lazább textúrájú területegységekként tűnnek ki. A területhasznosítás módját a domborzati formák is meghatározzák, mindegyik magassági tartomány egyfajta területgazdálkodási formát feltételez.

A magyar oldal számottevőbb infrastruktúra-ellátottsági előnyét csak erősíti az a tény, hogy az északkelet-délnyugat orientációjú tengelyre rétevéődik a nagykapacitású, európai jelentőségű „Testvériség” gázvezeték, valamint „Barátság” kőolajvezeték (44. ábra).

Az infrastruktúra szempontjából különös jelentőséggel bírnak a vonalas közlekedési hálózat elemei, mivel ezek összehangolt tervezése és összekötése elsőrangú határmenti együttműködési célkitűzés. A régió elsőrendű tengelye és fő kommunikációs sztrádája a Budapest-Kiev-Moszkva erővonal, amely a határrégió magyar oldalának központi részén halad keresztül és egy nemzetközi főútvonal, valamint egy nagyteljesítményű és nagy forgalmú, kétvágányú, villamosított vasútvonal képezi. A vasúti áruszállítás képezi az itteni forgalom gerincét, a személyszállítás pedig a Budapest-Debrecen-Nyíregyháza szakaszon a legerőteljesebb, de kiegészül a nemzetközi személyszállítással is Ukrajna és Oroszország irányába. Ez az erővonal Magyarország korábbi KGST-orientációjának a látványos reziduális eleme, és mindaddig megőrzi primátusát, amíg a már előrehaladott állapotban megépített kelet-magyarországi autósztrádák rá nem kapcsolódnak az épülőfélben lévő romániai „Erdély” autópályához. Amint ez bekövetkezik, módosulhat a jelenlegi térszerkezet, a fő tengely irányultsága a jelenlegi dél-észak helyett nyugat-keletre, vagy északnyugat-délkeletre azáltal, hogy lehetővé teszi a tranzitforgalmat Észak-Európa irányába is az EU határain belül (Lengyelország, Baltikum, Skandinávia). Abban az esetben azonban, ha realizálódik középtávon az M4-es autópálya, nem kizárt, hogy a Budapest-Debrecen-Nyíregyháza tengely visszanyeri korábbi jelentőségét. Jelen pillanatban, az alacsonyfokú kihasználtság miatt az M3-as autópálya Polgár-Nyíregyháza szakasza illetve az M35-ös autópálya Görbeháza-Debrecen szakasza csak másodlagos erővonal szerepet tölt be, mint ahogy ide sorolható a 42-es (E60, 1) nagy forgalmú nemzetközi út is a Püspökladány-Nagyvárad-Kolozsvár szakaszon, mivel a 4-es számú főútnál gyéresebb forgalmat bonyolítanak le. A Püspökladány-Nagyvárad tengely szerepét tovább erősíthetné a két várost összekötő nemzetközi jelentőségű vasútvonal villamosítása, mely egy régóta dédelgetett terv és főként a

vasúti teherszállítás hatékonyságát növelné. Ugyanakkor a határrégió román oldalán még jelenleg is ez az E60-as TEN játssza a főszerepet a térbeli áramlásokban. Egy harmadrangú, hosszanti tengelyt képez a román oldal mezősegi szakaszának közúti és vasúti párhuzamos fővonala a Halmi-Nagyvárad-Keményfok (E671, 19, 79) szakaszon (meghosszabbításban Arad, Temesvár és Belgrád felé). Ez utóbbi erővonal erősen konkurál a vele párhuzamos magyar oldalon futó 47-es úttal. A kérdés az, hogy a két útvonal közül melyik képes magához vonzani elsősorban az észak-dél irányú tranzitforgalmat, ezáltal dinamizálva a környezetének útmenti szolgáltatásait, javítva a közlekedésföldrajzi feltárhatóságot.

Ugyancsak a harmadrangú erővonalak kategóriájába tartozik a Nyíregyháza-Szatmárnémeti-Nagybánya útszakasz, amely jelen pillanatban csupán közúti összeköttetést tesz lehetővé a két ország között (41-es, 49-es utak, valamint az 1C főút Romániában), azonban ha a jövőben megvalósul a Nyíregyháza-Szatmárnémeti gyorsforgalmi út megépítése, a teljes erővonal jelentősége nőhet. Ugyancsak harmadrangú tengely a Nagyváradot a Belényesi-medencével összekötő (részben vasúttal párhuzamosan haladó) útvonal, mely meghosszabbításban Déva felé halad tovább (E79, 76) és leágazással bír az Aranyos-völgy tranzitútja felé (75). A harmadrangú erővonalak csoportjába sorolható a Szatmárnémeti-Zilah-Kolozsvár főút is, amely azonban nem fut párhuzamosan vasútvonallal, noha önmagában igen forgalmasnak számít (E81, 19A).

Végül pedig a közelmúlt eseményei révén (új határátkelőhely megnyitása) kezd kibontakozni egy negyedrangú fejlődési tengely a Zsibó-Zilah-Szilágysomlyó-Margitta-Székelyhíd-Létavértes-Debrecen közúti és részben vasúti összeköttetés mentén (19B és 48-as út), amely a „tér szerkezeti űr” betöltése révén fontos szerepet játszik a táj antropikus elemekkel való gazdagításában. Ugyancsak negyedrangú tengelynek számít a Szatmárnémetit Avasfelsőfaluvá összekötő útvonal, mely meghosszabbításban Máramarossziget felé vezet (19-es út), és ennek megerősítése elengedhetetlenül fontos a Máramarosi-medence elszigetelt jellegének az oldásában illetve az Ukrajna felé kiépítendő kapcsolatrendszer fokozásában. Magyarországon a negyedrangú tengely Baktalórántháza-Vásárosnamény-Beregszász útvonal (41-es út) mentén bontakozik ki, szintén fontos szereppel az ukrán viszonylatú kapcsolattartásban.

Következésképp a folyamatban lévő megainfrastruktúra-beruházások fokozatosan fogják módosítani a meghatározó térbeli mozgásokat a volt szovjet erőter felől Románia és a Balkán-félsziget irányába, megegyezve az európai integráció jelenlegi terjedési irányával. Ez a hangsúlyeltolódás az általunk vizsgált határrégió szempontjából is előnyös, hiszen a szomszédos megyék kétoldalú kapcsolatait, a jobb összekötöttségek a nyugat-keleti-délkeleti

mozgáspályák segítik elő. Ezzel együtt nem szabad elvetnünk az északkeleti orientációt sem, hiszen Ukrajna és Oroszország hatalmas vonzó piacokat jelentenek. Különösen fontos lesz majd a Nyíregyháza-Mátészalka-Csenger-Szatmárnémeti-Sárköz-Nagybánya tengely mobilizálása egy jövőbeni gyorsforgalmi út mentén, hiszen ez az erővonal jelentős gazdasági potencialitással bíró városvonalat fűz fel komoly humán erőforrásokkal. Ez tulajdonképp a legelszigeteltebb Szatmár megye és a határon átnyúló szatmári régió bevonását jelentené az európai vérkeringésbe (BENEDEK, J. 2006). Mindazonáltal a térmodell is jelentősen módosulhat Románia schengeni csatlakozásával, mert a felszaporodó új határátkelő-pontok tehermentesítik a mai fő áramlási tengelyeket, amelyek a jövőben inkább a tranzitáramlásokat fogják továbbítani. Ezáltal válhat valós tényé a regionális integráció és kohézió, a periféria-helyzettel szembeni hatékonyabb küzdelem.

7 A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELLEGŰ TERÜLETI ELTÉRÉSEK KIMUTATÁSA FAKTORANALÍZIS ÚTJÁN

A faktoranalízis egy komplex, többváltozós és sokdimenziós statisztikai módszer, amely a változók számának redukálására és az eredeti változók csoportosítása útján új változók létrehozására épül. Ezek az új, összetett változók, amelyeket faktoroknak nevezünk, egy új dimenziót képviselnek, amelyek képesek megmagyarázni több (a faktorial szoros pozitív vagy negatív korrelációban lévő) változó együttes szerepét a gazdasági-társadalmi fejlettségi szint meghatározásában.

A faktoranalízist (az SPSS szoftver segítségével) külön végeztük el a román, illetve magyar megyékre vonatkozóan, mivel a demográfiai mutatók nagy részétől eltekintve, a két ország gazdasági változói nem tökéletesen összehasonlíthatók, hiszen különböző statisztikai módszerekkel lettek megállapítva. Az eredetileg vizsgálatba vont demográfiai mutatószámok közül az analfabetizmus és az iskolai végzettség számbavételezésének módszertani háttere is nagymértékben eltért a két ország statisztikai hivatalainak esetében. Ez a tény sajnos nem tette lehetővé számunkra a térség egységes elemzését, viszont biztosította különböző fejlettségi szintű térségek behatárolását, illetve azt, hogy megvizsgáljuk, vajon az államhatár jelenléte, közelsége kifejti-e bármilyen hatást az egyes alrégiók társadalmi-gazdasági fejlettségére. Cél tehát nem az összehasonlítás, hanem a határ jelenlétének térstrukturáló hatását igyekeztük kitapintani.

A faktoranalízis alkalmazhatóságának egy alapvető feltétele, ami a jelen elemzés esetében teljesült, hogy az esetek száma jóval nagyobb legyen, mint a változók száma (a román megyék esetében 23 változót elemeztünk 154 községre, a magyar oldalon pedig 25 változót 308 községre). A változók részben azonosak, a gazdasági jellegű változók térnek el elsősorban:

- születési ráta
- halálozási ráta
- természetes szaporodás
- odavándorlók rátája
- elvándorlók rátája
- vándorlási mérleg
- csecsemőhalandóság rátája
- fiatalok aránya az össznépességben
- középkorúak aránya az össznépességben
- időskorúak aránya az össznépességben
- felsőfokú végzettség aránya
- írástudatlanok aránya
- a primer ágazatokban foglalkoztatott lakosság aránya
- a szekunder ágazatokban foglalkoztatott lakosság aránya
- a terciér ágazatokban foglalkoztatott lakosság aránya
- az ivóvízhálózathoz csatlakoztatott háztartások aránya
- a szennyvízhálózathoz csatlakoztatott háztartások aránya
- a gázhálózathoz csatlakoztatott háztartások aránya
- a vállalkozások pénzügyi mérlege
- a vállalkozások által befizetett adó
- a vállalkozások alaptőkéje
- a kivitel szintje a vállalatok árbevételében
- a vállalkozások nettó jövedelme
- a munkanélküliségi ráta
- a gazdasági társaságok által elért bruttó profit
- a gazdasági társaságok által elért nettó profit
- a gazdasági társaságok által megvalósított árbevétel
- a közvetlen külföldi befektetések szintje

Hogy elkerüljük az elemzés eredményeinek torzítását a regionális központok túlzottan pozitív változói által, úgy döntöttünk, hogy Nagyvárad, Szatmárnémeti, Debrecen és Nyíregyháza városokat kihagyjuk a számításokból. Amint később láthatjuk, ez sem hozta meg igazából az elvárt eredményt, mert nem sikerült teljesen kiküszöbölni a falusi, illetve városi életmód határvonalai mentén a területi dualitás hatását. A térképeken feltüntettük a megyeszékhelyeket is, abból kiindulva, hogy ezek mindenképpen a legfejlettebb kategóriába kerülnének, de a konkrét elemzésben ezektől eltekintve a kistérségi szintű eltérések nyilvánvalóbb megjelenését vártuk.

Több próbálkozás után a legmegfelelőbb faktoranalízis-módszerként a *főkomponens-elemzést* választottuk, és egy sor demográfiai változót kénytelenek voltunk figyelmen kívül hagyni, mert nem játszanak döntő szerepet az elemzett jelenség magyarázatában, ezek kommunalitása nem érte el a minimális 0,25 értéket. A faktoranalízisnek ez a módszere, vagyis a főkomponens-elemzés, egyetlen faktorba igyekszik koncentrálni a változóknak a fejlettségi jelenségre vonatkozó magyarázóerejét.

19. táblázat. A főkomponensek korrelációs mátrixa a román megyékre vonatkozóan

A vizsgálatba bevont változók	Komponensek	
	1	2
Primer szektor	-,682	,682
Szekunder szektor	,529	-,638
Tercier szektor	,652	-,504
Víz	,731	-
Csatorna	,802	-
Bruttó profit	,853	-
Nettó profit	,837	,486
Árbevétel	,865	-
Közvetlen külföldi befektetések	,684	-

Ennek megfelelően, a román oldalon számos iteráció és alacsony kommunalitású változók kivonása után kilenc mutató maradt számításban. A főkomponens szoros korrelációt mutat a változók többségével, különösen a vállalkozások teljesítménymutatóival és a közművesítés mértékével. Negatívan korrelál a primer szektorban foglalkoztatottakkal – mindezek fényében

a gazdasági dinamikát jeleníti inkább meg. A második komponens pozitívan korrelál a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság nagy arányával, és szoros negatív korrelációban áll a szekunder és terciér ágazatokban foglalkoztatottak számával, tehát egy egyértelmű vidékies, elmaradottabb jelleget tükröző faktor a humán erőforrások tekintetében.

Lévén, hogy a főkomponens a fejlettségi szint kifejezője, az SPSS szoftver által kiszámított pontszámok alapján osztályoztam a román megyék községeit a társadalmi-gazdasági fejlettségi szintjük szerint. Öt osztályt (kvintilist) határoztam meg: dinamikus területegységek, egyensúlyi helyzetben lévő területegységek, átmeneti állapotú területegységek, hanyatló területegységek, illetve periférikus, krónikus válság által sújtott területegységek.

A dinamikus területegységeket gazdasági-társadalmi dinamizmus jellemzi, ez nagymértékben a városi településekre és a városokkal szomszédos falusi településekre jellemző. Az egyensúlyi helyzetben lévő területegységek azok, amelyek aránylag sikeresen elkerülték az utóbbi másfél évtized átalakulási válságának kedvezőtlen hatásait. Az átmeneti állapotú területegységek előtt egyenlő mértékben nyitott a fejlődés útja, illetve a gazdasági-társadalmi lecsúszás pályája. Hanyatló területegységek azok a községek, amelyeket a mutatók alapján nyilvánvaló társadalmi-gazdasági depresszió jellemez. Végül pedig, a periférikus, krónikus válság által sújtott területegységek lehetnek külső vagy belső perifériák (fekvésük szempontjából), hátrányos helyzetük a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági mutatók halmozódásának az eredménye.

Tekintsük meg a két szélsőséges kategóriát: a dinamikus területegységek a román oldalon főleg a városi települések, illetve a városok körüli területek, amelyek a regionális központok nyúlványainak tekinthetők (Batiz, Mácsapuszta, Fugyivásárhely, Szentmárton, Biharszentandrás, Nagyürögd, Bors). Bihar megye északnyugati részének egyes települései az utóbbi időben újjáéledt hagyományos iparágaknak köszönhetően kerültek előtérbe (kőolajfinomító Berettyószéplakon), vagy egyes nagytőkések tevékenységéhez kapcsolódó beruházások nyomán (Bályok - Ion Țiriac; illetve a Micula testvérek vállalkozói tevékenysége által fellendült Belényes vidéki községek). Más községek logisztikai beruházásoknak köszönhetik előnyös helyzetüket (Mezőtelegd – MOL tárolók), vagy egyszerűen a hátrányos helyzetű térségekkel kapcsolatos spekuláció haszonélvezői (Vársonkolyos). Avasfelsőfalu város és Avasújfalú sokat nyert az ideiglenesen Nyugat-Európában munkát vállaló román állampolgárok pénzátutalásai nyomán. A krónikus válság által sújtott községek Szatmár megye déli és északnyugati, illetve Bihar megye északi és déli részén található, tehát inkább belső, szubzisztenciális, agrár jellegű perifériák. Ez a tény ismét rávilágít arra a helyzetre,

hogy a határon átnyúló térség *román oldalán a helyzeti periféria nem jelent társadalmi perifériát*, mert az irányító központok és számos további városi település a határsávban található.

A magyar oldalon az iterációk eredményeként nyolc településszintű változó maradt számításban. A főkomponens, a román oldalhoz hasonlóan, szintén a vállalkozások teljesítménymutatóival korrelál elsődlegesen. Gyenge korreláció figyelhető meg az ivóvízellátás és a munkanélküliség szintjével, ez utóbbi korreláció azt bizonyítja, hogy e társadalmi csapás Magyarország északkeleti részében mindenütt jelen van és közel azonos súlyú. Mindenesetre a második komponens, mint az elmaradottság kifejezője, szorosabb (0,433) korrelációban áll ezzel a mutatóval, tehát a munkanélküliséget a második komponens keretében vesszük figyelembe. A második komponens inkább a humán erőforrás mutatóival korrelál, a munkanélküliséggel való pozitív korrelációja mellett kitűnik a szoros negatív korrelációja a szolgáltatási ágazatban foglalkoztatott lakosság arányával, ami a második komponens és a gazdasági-társadalmi elmaradottság közötti összefüggést hangsúlyozza.

20. táblázat. A főkomponensek korrelációs mátrixa a magyar megyékre vonatkozóan

A vizsgálatba bevont változók	Komponensek	
	1	2
Víz	,469	,427
Pénzügyi mérleg	,770	-
Befizetett adó	,908	-
Vállalkozások alaptőkéje	,917	-
Nettó jövedelem	,921	-
Munkanélküliség	,313	,433
Tercier szektor	-	-,810
Szekunder szektor	-	,828

Az első komponens (amely a magasabb fejlettségi szintet tükrözi) területi egységekre vonatkozó értékeit kvintilisekre osztottuk a román megyék esetében bemutatott modell szerint.

A határmenti térség magyar oldalán a faktoranalízis kissé torzított eredményt mutat, mert nem sikerült világosan elkerülni a terület falu-város dichotómia szerinti tagolódását. Hajdú-

Bihar megye központi részén kitűnik egy kiterjedt dinamikus terület, ami valamelyest megtévesztő jelenség, és oka a városok nagy koncentrációja ebben a térségben (hajdúvárosok) és e városok hatalmas területeket elfoglaló külterülete. Ugyanez a helyzet a Szabolcsi-síkság déli és középső részén Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Nyíregyháza környékén. Az említett területeken kívül a magyar oldal esetében is a térben szétszórtabban elhelyezkedő városok sorolhatók a dinamikus települések kategóriájába.

A nagymértékű krónikus válság által sújtott terület egységek (utolsó kvintilis), a várakozásoknak megfelelően, Szatmár-Bereg és Bihar térségek határsávjaiban, valamint helyenként a Tisza mentén sorakoznak. Következésképpen, a magyar oldalon a határsávot valóban hátrányosan érinti a helyzeti periféria hatása, ez az általános fejlettségi szintre is kihat.

A társadalmi-gazdasági indikátorok szisztematikus vizsgálata alapján, melyet a határ két oldala térbeli-társadalmi kohéziójának tanulmányozása érdekében végeztünk, megállapítható tehát, hogy jelenleg a magyar oldal előnyösebb helyzetben van az infrastruktúra általános fejlettsége terén, elsősorban ami a közműellátottságot illeti, de ez a megállapítás érvényes a humán erőforrások egyes mutatószámaira is, valamint bizonyos demográfiai mutatókra is. Ezek a területi különbségek azonban nem áthidalhatatlanok és nem képezhetik akadályát egy hatékony határon átnyúló kapcsolatrendszernek.

Kelet-Magyarországon a megyék külső határsávja egyértelműen kedvezőtlenebb társadalmi gazdasági mutatószámokkal rendelkezik, mint ugyanazoknak a megyéknek a belső területei – *ez kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a határ jelenléte negatívan hat a társadalmi térszerkeztűre a vizsgált régió magyar oldalán.* Az itteni rurális térségek hátrányos helyzete a polarizáló központjuk elvesztésének számlájára írható az első világháborút követően. Ezzel kontrasztban a román oldalon a közvetlen határsáv előnyösebb helyzetben van, mivel ez rátevéődik a határmenti városvonalra – egy urbanizáltabb övezet, relatív jól kiépített vonalas infrastruktúraelemekkel. A román oldal jellegzetes perifériái a tanulmányozott megyék északi és keleti szélein jelennek meg, melyek hegy- vagy dombvidéki területekre, izolált és vidékies körzetekre tevéődnek rá, vagy belső perifériák. A falu-város dichotómiát a faktorelemzés is napvilágra hozta, melynek során sajátos kontúrt kaptak a dinamikus területek (regionális központok, Avasfelsőfalu-Avasújfalú környéke, a Belényesi-medence központi övezetei, a Hajdúhát, a Szabolcsi-síkság). Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy ezek a területek csak helyileg, a vizsgált régióon belül nevezhetőek relatív dinamikusnak, országos összehasonlításban már közepesen fejlettek vagy stagnálóak lennének. Az elmaradott,

leszakadó térségek Bihar és Szatmár megyék északi és déli szélső területei, a magyarországi bihari térség, a Tiszamente és a Szatmár-Beregi síkság.

Következésképp a főbb területi egyenlőtlenségi formák a határmenti övezetben a alábbi területi szinteken jelennek meg:

1. *A városok és falvak között az előbbieik javára, a határ minkét oldalán*
2. *A belső területek és a határsáv között, a belső területek javára a magyar oldalon*
3. *A belső területek és a határsáv között, a határsáv javára a román oldalon*
4. *A vizsgálatba vont négy megye között, a magyar megyék javára*
5. *Kihangsúlyozódik egy nagyon pregnáns demográfiai területi egyenlőtlenség a romániai Szatmár megyében a megye dinamikus északi és regresszív déli területei között*

8 A ROMÁN-MAGYAR HATÁRON ÁTNYÚLÓ KAPCSOLATOK A VIZSGÁLATBA VONT MEGYÉK SZINTJÉN

8.1 Lehetséges esélyek és kockázatok a vizsgált régió határon átnyúló kapcsolataiban

Románia határmenti interakciói a szocialista időszakban a szomszédos „baráti” országokkal statikusak voltak vagy egyáltalán nem léteztek (ASCHAUER, W. 2001). Például paradox módon a román-magyar határ esetében az államszocializmus időszakában, mikor a két „testvéri” ország egyazon ideológiai keretek között az úgynevezett „béketáborhoz” tartozott, az izolacionizmus és a permeabilitás hiánya jóval érzékelhetőbb volt, mint a két világháború közti időszakban, amikor a magyar revizionizmus táplálta területi viták és Románia aktivitása a Kiasantantban kormány szinten is elmérgesítették a két ország viszonyát (SÜLI-ZAKAR, I. 1998; GRIMM, F. D. 1998). Hasonló módon ki voltak zárva a szomszédal való közvetlen kapcsolatfelvétel lehetőségei regionális vagy lokális szinten, noha a fizikai távolság elenyésző volt a szóban forgó adminisztratív terület egységek központjai között. Ezek a területi-adminisztratív entitások abban az esetben, ha határon átnyúló kapcsolatfelvételt óhajtottak kezdeményezni közvetett módon vették fel egymással a kapcsolatot, az illető államok központi illetékes hatóságain keresztül. Csak ezek a hatóságok bírtak

kompetenciákkal a nemzetközi kapcsolatok terén és székhelyük az illető államok fővárosaiban volt, általában nagyobb távolságra az együttműködni kívánó határvidékektől (TÓTH, J. 1996). A szocializmus időszakában Románia szomszédsági kapcsolatai a titói Jugoszláviával voltak a legfelhőtlenebbek, mivel ez az állam a románok számára egyfajta kaput jelentett a Nyugat irányába, minthogy Jugoszláviában liberalizáltabb viszonyok voltak érvényben annak következtében, hogy az ország már az ötvenes években sikeresen és egyedülálló módon függetlenítette magát a sztálini Szovjetuniótól (PASCARIU, S. 2004). Jugoszlávia irányába menekültek a bolsevik elnyomás idején a politikai ellenállók jelentős része, és ezen a határon szüremlettek be Romániába – természetesen jelentős akadályoztatással – a korabeli nyugati eszmék és innovációk is. Magyarországgal szemben a szocialista időszakban sem oldódott fel a történelmi averzió, amit a második világháború idején megvalósított részlegesen sikeres magyar revízió emléke tovább erősített a román félben.

A kommunista rezsimek összeomlása után 1989-ben, a határon átnyúló kapcsolatok megsokasodtak, főként Magyarországgal, amely ebben az időszakban a románok számára a legfőbb tranzit övezetté vált Nyugat-Európa irányába, míg a Jugoszlávia felé történő területi mozgások drasztikusan visszaszorultak a kilencvenes években kibontakozó délszláv háború hatására.

Általánosságban véve a történelmi sebek begyógyítása, a történelmi múltból eredő kölcsönös bizalmatlanság (sorozatos interetnikus és államközi konfliktusok) oldása terén az eurorégiók és általában a határmenti együttműködés rendkívül hatékony eszköznek bizonyultak Európa nyugati felében. Azonban az ilyen típusú nemzetközi relációban is felmerülhetnek bizonyos kockázatok, amelyek olyan konfliktusokat és működési zavarokat generálhatnak, amelyeket mindenképpen el kell kerülni. A beazonosításuk érdekében egy rövid leltárt készítünk ezekről a *kockázattípusokról*.

A jelenlegi szomszédsági viszonyrendszerben a legfenyegetőbb kihívások a lehetséges *ökológiai balesetek* és az ennek nyomán létrejövő környezeti katasztrófák, melyre a hírhedt, a Tiszát érintő ciánszennyeződés szolgál mementóul. Erre megoldásul szolgálhat a ciántechnológia egységes EU-s tiltásának elrendelése, valamint a határon átlépő vizek minőségének informatizált monitoring-rendszere, melynek kiépítése megelőzheti, vagy csökkentheti az ilyen jellegű szerencsétlenségek hatását. Ez kiegészülhet a már szennyezett vizek kezelési technológiájának kidolgozásával a zagytározókban. Az illető problémakör különös hangsúlyt kap, tekintve, hogy a Verespatakon (román nevén Ro□ia Montană)

tervezett nemesfém-kitermeléshez is a már említett ciántechnológiát vennék igénybe. Ehhez adódik még a Roşia Poieni helységben már meglévő rézbánya zagyártározója által okozott fenyegetés, amely ha egy kiadós esőzés alkalmával kiönt, elsősorban Romániát sújtaná a ciánszennyezéssel több száz kilométeren át, míg Magyarországot csupán egy rövidebb szakaszon érintené a Maroson és a Tiszán. A következő áldozat Szerbia lenne, ahol a Tiszának hosszú szakasza van egészen a Dunával történő összefolyásig.

Az utóbbi években külső finanszírozásból (PHARE és EBRD hitelek) számos befektetést eszközöltek Romániában, melyek a szennyvíz-csatornahálózat kiépítését és a szennyvíz-tisztítás megszervezését célozták a különböző szintű településeken. Ezen belül a PHARE prioritásszerűen a víztisztító-művek létesítését a nagyvárosok és a határon átnyúló szakasszal rendelkező folyók menti településeken támogatta. Ezáltal lecsökken a határon átnyúló szennyezések esélye és az ilyen incidensek mentén potenciálisan kibontakozó államközi konfliktusok veszélye.

A légkör szennyezése elsősorban a nagyvárosok esetében tapasztalható jelenség, ahol ezek a környezetet terhelő tényezők jóval intenzívebben vannak jelen, mint a kistelepüléseken. Okozói általában a közlekedés és az ipari üzemek szennyezése. A nyugati légáramlások következtében egy ilyen jellegű szennyeződésnek inkább Románia van kitéve magyar vagy szerb oldalról, de mivel a magyar oldalon hiányoznak a nagyobb, szennyező ipari létesítmények (elsősorban a nehézipar területéről), ezért egy ilyen szennyeződésnek jóval kisebb a lehetősége és a károkozó képessége.

A társadalmi-gazdasági rizikók közül, megemlíthető az illegális migráció, mely a román-magyar-ukrán hármasság határ közelében gyakrabban jelentkezik és amely maga után vonhatja a határmenti bűnözés eszkalációját is. Ezeket a problémákat a jövőben az EU-s normáknak megfelelően kell kezelni, minthogy jelenleg a Schengeni határ áll fenn magyar-ukrán és magyar-román viszonylatban, mely magyar-román viszonylatban várhatóan meg fog szűnni és ez újabb kihívást jelent majd a hatékony határon átnyúló bűnüldözésben és bűnmegelőzésben.

A gazdasági bajok többségét nem tarthatjuk számon rizikóként, inkább a funkciózavar a megfelelő kifejezés rájuk. Ezek azonban lehetnek adott esetben annyira súlyosak, hogy komoly akadályozó tényezőként kell számolni velük a határon átnyúló kapcsolatrendszerben. Egy lehetséges kockázatként jelenhet meg a gazdasági fejlettségi különbségek növekedése Magyarország és Románia között egyfelől, illetve az EU-hoz sikerrel csatlakozó országok (Magyarország, Románia), illetve az abból középtávon is kimaradni látszó szomszédok között

(Szerbia, Ukrajna) másfelől. Az európai integráció és bizonyos vonatkozásokban maga a globalizációs folyamat is elősegítheti a területi nivellálódást általános fejlettségi szempontból, mert felgyorsíthatja a szóban forgó országok konvergenciáját. Románia maga is számtalan komparatív előnnyel bír (alacsony fokú fiskalitás, alacsony bérköltségek, melyek vonzzák a külföldi befektetéseket, viszonylag jól képzett munkaerő) és ezek biztosítják a fenntartható gazdasági növekedés alapjait, ha kordában lehet tartani a fogyasztást és állami költsékezést oly mértékben, hogy az ne veszélyeztesse a vállalati beruházások tőkeellátottságát. Ez az egyensúly Románia esetében is megbomlani látszik, melyet a 2008-ban begyűrűző világgazdasági-pénzügyi válság még egyértelműbbé tett. Ez a konvergencia-folyamat az európai fejlesztési tőke-transzferek (strukturális és kohéziós alapok) révén is gyorsul, amelyek az előcsatlakozási alapoknál lényegesen jelentősebb tőkeellátottságúak. Románia és Magyarország EU-s tagsága ebből a szempontból is erősítheti a másik két szomszédos ország leszakadási esélyét és a kontrasztok erősödését a határ mentén, minthogy Szerbia és Ukrajna nem részesül ezekből a bőkezű támogatásokból. Románia és Magyarország tehát azáltal, hogy sikeresen végrehajtották az euroatlanti integrációt egyben a társadalmi-gazdasági viszonyaikat is konszolidálták. Ezzel szemben Ukrajnában Zakarpatszka Oblaszt régió (Kárpátalja) egy elszegényedő ország perifériája, amely ország ráadásul fokozódó geopolitikai konfliktus főszereplője azáltal, hogy Oroszországgal és Romániával szemben területi vitái vannak. Általános gazdasági szempontból azonban a határmenti területsávok az országok egészén belül majd minden esetben a szomszédos kelet- és délkelet-európai ország esetében periférikus, elmaradott övek, amelyeknek rossz a megközelíthetősége, törekeny a gazdasági szerkezetük, alulképzettek és/vagy elöregedők a humán erőforrásaik, instabil, versenyképtelen és külterjes az agrárgazdaságuk és alig mutatják jelét a terciér valamint kvaterner szektorok terjedésének (a termelői szolgáltatások fejlődésének).

Egy komoly *kommunikációs akadály* lehet a határmenti kapcsolatok elmélyítésében a szomszédos népek nyelvének nem ismerete vagy éppen a világnyelvek alacsony fokú ismerete, amely elsősorban a magyarországi lakosság sajnálatos jellemvonása.

Egy sajátos gazdasági következményekkel járó veszély lehet Magyarország fokozódó gazdasági leszakadásának a kockázata az elmúlt évek alapjaiban elhibázott gazdaságpolitikája, a belpolitikai elmérgesedett csatározások, melyek az EU-s partnerekkel élesedő gazdasági-politikai viták sorát eredményezheti. A nagyméretű eladósodottság (főként az államadóság GDP-hez viszonyított aránya, mely 2010-ben elérte a 82%-ot) és a központi

költségvetés strukturális reformjainak elmaradása nehezen finanszírozhatóvá teszik a további adósságtörlesztést és az államcsőd visszatérő rémképe így újra és újra felbukkanhat. Ráadásul a közelmúlt európai szinten rekordméretű költségvetési hiányai, ha azok megismétlődnek a jövőben is, azzal fenyegetik Magyarországot, hogy az EU büntetőintézkedésként a felzárkóztatást szolgáló fejlesztési pénzeket is megvonhatja az országtól. Mindazonáltal dicséretes tény, hogy 2008-2009-ben sikerült jelentősen lefaragni a költségvetés hiányából, bár nem a merész előirányzatoknak megfelelően illetve 2011-ben tartható lesz a hiány és az ország egyszeri, nagyarányú államadósság-csökkenéssel számol. Ugyanakkor a globális pénzügyi válság meglebentette Románia fizetéseképtelenségének az esélyét is, ami halmozódó kockázatként további veszélyekkel járhat a határmenti integrációs folyamatra is.

A nemzetiségeket érintő *politikai konfliktusok* esélye is erősödik, amely negatívan nyomhatja rá a bélyegét a határmenti kapcsolatokra. Szlovákiában a kormányzatok olykor tudatosan keresik a konfrontációt a magyar kisebbséggel és Magyarországgal (lásd nyelvtörvény, kettős állampolgárság kérdésköre). Romániában hasonló módon, miután a magyarok megtették kötelességüket, vagyis kormányzati partnerként javítottak az ország imázsán az előcsatlakozási időszakban, az EU-s csatlakozás és főként a 2008-as választások után a magyar érdekképviseleti szervezet kormányzati részvétele Romániában nem mindig egyértelmű. Ez különösen fontos tényező, mert a nemzetiségi konfliktusok kiterjedése a legfőbb fenyegető elem a lokális és regionális szintű együttműködések számára is a határ mentén azáltal, hogy sokszor javíthatatlanul megmérgezik a légkört, képtelenné teszik az értelmes párbeszédet. A román-magyar határmenti együttműködés fenntartásában és kiszélesítésében is alapvető fontosságú a megfelelő mozgástér biztosítása a civil szervezeteknek és kezdeményezéseknek. Ezek spontaneitása, alkalmazkodóképessége és őszintesége jóval hatékonyabb lehet bármely nemű hivatalos kapcsolatfelvételnél és magában hordozza a népi diplomácia sikerességének az esélyét. Ez a kapcsolatoknak az úgynevezett szocio-kommunikatív eleme, amihez beletartozna egy tartalmi oktatási reform is, amely olyan történelem tankönyvek megjelentetését tartaná szem előtt, melyek autentikusan mutatnák be a szomszédos országok történelmét és a mítoszépítésből kihagynák a szomszédos nép kódoltan potenciális ellenségként való ábrázolását, mintegy a jövőbe extrapolálva a történelmi perspektívát. Ugyanakkor a magyar politikai részvétel a román végrehajtó hatalomban éppen a vizsgálatba vont romániai megyék esetenként magyar többségű önkormányzatai felé irányíthatná a fejlesztési pénzeket, célzottabban határozva meg a regionális operatív programok odaítélésének kritériumait a politikai súly és lobbyerő segítségével.

Egy jelentős rizikótényezőként kell számolnunk annak lehetőségével is, hogy a szomszédos határregiók és főként azok kulcstelepülései nem találják meg az együttműködésekben a *komplementáris egyensúlyt*, és ehelyett egy *romboló rivalizálás* veszi kezdetét közöttük, amely béníthatja a kooperációt és az eddig elért eredményeket teheti kockára. Ilyen vetélkedés veheti kezdetét például Szatmárnémeti és Nyíregyháza, illetve Nagyvárad és Debrecen között. A verseny mindenképpen teljesítményfokozó és motiváló hatással bír, csakhogy a települések közti kapcsolatokban szem előtt kell tartanunk mindenkoron a kooperáció és verseny kényes egyensúlyát. A versenyben és az említett irányító-központok jövőben játszott szerepét illetően meghatározó lesz a központi kormányzatoktól, valamint az EU-s forrásokból felhasznált versenyképességet fokozó beruházásokra nyert támogatások szerepe. Azok a városok indulnak jobb eséllyel a vetélkedésben, melyeknek jobb az abszorpciós képessége, megfelelő projektmenedzsmenttel tudnak pályázni és a terveket végre is tudják hajtani. A fő kérdés az, hogy a fejlesztések révén sikerül-e innovációs centrumokká és ezáltal növekedési pólusokká válniuk. Meghatározó lesz ebben a versenyben továbbá az, hogy milyen módon sikerül otthont teremteniük a kutató-fejlesztő központoknak, a színvonalas oktató-képző intézményeknek, a diverzifikált szolgáltatásoknak és nem utolsósorban annak, mennyire hatékony a település- és a vonzáskörzeti térségük régiómarketingje. A fő célkitűzés azonban a már korábban említett területi egyensúly megteremtése egy minél erőteljesebben integrált határmenti régióban, melynek irányító központjai egy példás területi szimmetriát mutatnak azáltal, hogy azonos nagyságrendi osztályba tartozó várospárosok képezik a régió pilléreit: északon a Szatmárnémeti-Nyíregyháza kettős, míg délen a Nagyvárad-Debrecen tandem. Példának okáért a román-magyar közös határszakasz déli szektorán ugyanez a szimmetria hiányzik, mivel Békéscsaba nem rendelkezik hasonló súlycsoportba tartozó közeli partnerrel a román oldalon. Mint korábban említettük a régióközpontok dimenzionális hasonlósága nem egy feltétlen szükségszerűség, azonban számolnunk kell azzal, hogy az azonos „súlycsoportba” tartozó települések hajlamosak inkább érzékeln egymást és kooperálni egymással. A déli közös határszakaszon csupán Arad hasonlítható össze Szegeddel, Temesvár méreteiben is meghaladja bármely regionális versenytársát, határon átnyúló funkciói kiterjednek úgy Dél-Magyarországra, mint a Vajdaság irányába. A fő regionális-centrum szerepkör elnyerésében meghatározó lesz a továbbiakban az autópálya-hálózatok kiépítése, illetve az azokhoz való hozzáférés, valamint egy nagyobb forgalmú regionális reptér birtoklása, mely egyfajta „hub” szerepet tölt be.

A kockázatok mellett az kitörési *esélyek* számbavétele talán még fontosabb, mert a sikeres euroatlanti integráció megteremtette a feltételeit a két országban annak, hogy teljesen új alapokra helyezzék szomszédsági politikájukat. Hol lehetne ezt autentikusabban megtenni, mint a határmenti együttműködés területén? Ugyanakkor a kedvező feltételek túlsúlya azt is lehetővé teszi, hogy a fejlesztési perspektívákban jövőorientált módon ezekre az esélyekre helyeződjék a hangsúly válságmenedzsment helyett.

Az egészséges határon átnyúló kapcsolatok szempontjából megemlítjük elsősorban a tanulmányozott román-magyar határszakasz *kedvező geopolitikai helyzetét*, amely egyfajta „interface” szerepet tölthet be, logisztikai és tranzit szerepkörrel a kiterjedt keleti piacok (Ukrajna, Oroszország) irányába. Ugyanakkor az olcsó és jól képzett munkaerő, ami itt rendelkezésre áll, vonzó a közvetlen külföldi tőkebefektetések számára, noha ez a megállapítás jelen pillanatban csak a regionális centrumokra érvényes, nem pedig a közvetlen határsávra (egyetlen kivétel talán Bors község Nagyvárad nyugati tőszomszédságában). Ehhez adódnak a jól kiépített felsőoktatási intézmények.

Etnikai szempontból a *magyar kisebbség viszonylag nagyszámú jelenléte* a határ román oldalán egy pozitív esélyként értékelhető, mivel ez a közösség mindkét ország nyelvét beszéli és egy összekötő kapocs szerepet játszhat az interkulturális és gazdasági kapcsolatokban.

Románia nyugati határszakaszának eurorégiói általában egy *sokszínű kulturális örökséggel* rendelkeznek valamint a *természeti adottságaik* is sokrétűek, amely változatos turisztikai potenciált eredményez.

A Kárpátok Eurorégióban a *települések közötti* kulturális, oktatási és sport jellegű kapcsolatok, valamint az önkormányzatok közti *partnerségi viszony* jónak minősíthető, helyenként már tradicionális jelleget ölt. Emellett a határmenti viszonyrendszereket a technológiai innovációk gyors területi diffúziója is segíteni fogja, mint a mondializáció pozitív következménye.

Hasonló módon, a folytatódó *decentralizációs folyamat* szintén előreviszi a határmenti kapcsolatok hatékonyságát, ez a tényező egyszersmind része is a mindkét országban sürgető területi-közigazgatási reformnak.

Ugyancsak pozitív elemként említhető meg a térségben a kulcsszerepet játszó települések (megyeközpontok) *újításokat vonzó és azokat továbbítani képes funkciója*, ami az úgynevezett kapuváros szerepkört erősíti (gateway cities).

Konklúzióként, figyelembe véve a különböző periódusok gazdasági-politikai realitásait, a román-magyar határmenti kapcsolatok fejlődését a létező geopolitikai körülményekből kiindulva a következőképpen korszakolhatjuk. Az 1989-es politikai változásokat követően a román hatóságok részéről egy várakozó és puhatolódzó álláspont alakult ki a határmenti kapcsolatokat illetően, amelynek alapvetően politikai okai voltak. A határmenti együttműködésben való közös részvétel időszaka is három alperiódusra osztható be:

1. Az első alperiódusban mind Románia, mind pedig Magyarország EU-előcsatlakozási státust élvezett, amely az eurorégiók felkészítésének időszaka lett volna, azzal a céllal, hogy funkcionális határmenti együttműködésre legyenek képesek, hasonlóan például az osztrák-magyar határszakasz eurorégiójához. Az illető alperiódus 1997 és 2004 közé tehető, mivel 1997-ben csatlakozott Szatmár és Bihar megye a Kárpátok Eurorégióhoz. Az illető időszak inkább a félsiker vagy félkudarccal megnevezéssel írható körül, mivel az euroregionális együttműködést nem igazán sikerült tartalommal megtölteni. Az egyetlen eredmény tulajdonképpen a kapcsolatfelvétel volt, az együttműködés intézményes kereteinek a megteremtése, a partnerek közötti dialógus megteremtése, közös rendezvények szervezése, az együttműködés lehetséges módozatainak a kidolgozása. Akárhogy is nézzük, ez az időszak egy jó kiindulási pont volt a határon átnyúló kapcsolatok továbbfejlesztéséhez és erre a periódusra tehető egy jelentős, szabad mozgást korlátozó akadály eltörlése, és pedig a román állampolgárok EU-val szembeni vízumkötelezettségének megszüntetése 2002-ben.
2. Az ezt követő átmeneti időszakban (2004-2007) Magyarország az EU teljes jogú tagjává vált, Románia pedig ideiglenesen kimaradt a bővítésből 2007-ig. Ez az időszak egy újabb esélyt jelentett az eurorégió számára, minthogy legalábbis a magyar oldalon nagyságrendekkel nagyobb támogatási összegek álltak rendelkezésre a fejlesztési és határon átnyúló együttműködési projektek támogatására. Ez az időszak némi szigorítást is hozott a határmenti forgalomban, mert Magyarország az EU-s normákat volt kénytelen bevezetni a határőrizetben, noha ekkor Magyarország még nem volt tagja a Schengeni-övezetnek. A szerb-magyar és magyar-ukrán határszakaszon például ez lényeges korlátozást jelentett, mivel Magyarország vízumkényszert vezetett be a két szomszédos állammal szemben. Mégis ezek a korlátozások nem okoztak különösebb visszaesést, legalábbis a magyar-román határszakaszon, az államhatár áteresztőképessége nem csökkent különösebben mindentől.

3. A harmadik, 2007-et követő időszakban mind Magyarország, mind Románia az EU teljes jogú tagjaivá váltak, amikor a terület- és településfejlesztést valamint a határmenti együttműködést támogató EU-s forrásokból a román oldal is egyenlő esélyekkel részesülhet. Ebben a periódusban a romániai gyors gazdasági fejlődés eredményeként is a területi homogenizáció és kohézió megteremtődése a határ két oldala között felgyorsult, sőt esetenként a leszakadó kelet-magyarországi területeknél fejlettebb körzetek is létrejöttek a román oldalon. Ezután várható a határ teljes spiritualizálódása is, amikor mindkét ország tagja lesz a Schengeni Egyezménynek. A román-magyar közös határszakasszal szomszédos másik szomszédos állam, Ukrajna is részesült felzárkóztató és az együttműködést elősegítő programokból, mint a TACIS CBC. Ezek egyfajta tükörprojektjei a PHARE CBC-nek és az INTERREG közösségi kezdeményezésnek, amely a magyar-román határon veszi át a főszerepet az együttműködések támogatásában, a partnerség építésében, az új szomszédsági politika elveinek megfelelően.
4. Egy elméleti, utolsó alperiódus az ukrán uniós tagság elnyerésével kezdődne, amikor az együttműködés trilaterálissá bővülne a román-magyar határszakasz északi oldalán, immár az EU keretein belül, és ez új kontextust eredményezne. Azonban, mint korábban is említettük, Ukrajna csatlakozása politikai okokból még bizonytalan homályba vész, jelenleg csak középtávon potenciális tagjelölt.

8.2 A Kárpátok Eurorégió helye és szerepe Románia határon átnyúló interregionális kapcsolataiban

Az általunk vizsgált megyék határmenti regionális keretét a Kárpátok Eurorégió képezi, és ez a szervezeti keret szolgálta az együttműködés kibontakoztatása számára egyfajta kiindulópontként vagy „kísérleti laboratóriumként”. Ezért vázolnunk kell e regionális integráció szerepét az északkelet-magyarországi és északnyugat-romániai interregionális együttműködésben.

A Kárpátok Eurorégió 1993. február 14-én jött létre, amikor Szlovákia, Ukrajna és Magyarország külügyminiszterei, illetve az Európa Tanács akkori főtitkára, Catherine Lalumière asszony jelenlétében Debrecenben aláírták az alapító okiratokat. A kezdeményezés, hogy egy ilyen eurorégiót létrehozzanak a Nyugat-Európában működő eurorégiók mintájára, 1990/1991 táján született meg, amikor Magyarország északnyugati megyéi megpróbálták egy nemzetközi együttműködési szervezetet létrehozni a különböző országok egymással

szomszédos megyei részvételével, az Alpok-Adria Munkaközösség konkrét példája alapján, amelyben Magyarország elsőként vett részt a Vasfüggöny keleti oldalán fekvő országok közül. Az együttműködés alapját az egyes kelet-európai közigazgatási-területi egységek bizonyos előjogai képezték, amelyek a döntési folyamat decentralizációja révén lehetővé tette ezek számára, hogy önállóbban tevékenykedjenek a nemzetközi kapcsolatok létrehozása terén. 1992 februárjában, egy előzetes lépésként, megegyezés született az úgynevezett Kárpát-Tisza Régió keretében való együttműködésről. Ez a régió nem működhetett hatékonyan – bár Nyíregyházán létre is hoztak egy alapítványt annak finanszírozására – mert nem tudta sikeresen alkalmazni a hasonló jellegű nyugat-európai együttműködési modelleket, mivel az érintett közigazgatási-területi egységek megfelelő vezetői tapasztalat híján nem voltak felkészülve egy ilyen interregionális együttműködésre. A kelet-európai politikai rendszerváltások utáni kezdeti időszak törekeny társadalmi-gazdasági struktúrái a történelmi múltból táplálkozó régi bizalmatlanság és gyanakvás újabb kitöréséhez vezettek. Végül soron az “euroregionalizmus” a bizalmatlanságnak, a nyitottság hiányának és a merev, az európai típusú hatékony interregionális együttműködés feltételeihez nem alkalmazkodó struktúráknak esett áldozatul az első években. Kelet-Közép-Európa határon átnyúló együttműködései mégsem vallottak teljes kudarcot, és ez az együttműködés egy amerikai-európai-japán szervezet, a Kelet-Nyugat Tanulmányok Intézete általi kezdeményezésnek és ösztönzésnek, az első években nyújtott kitartó pénzügyi támogatásnak és szakmai tanácsadásnak volt köszönhető.

21. táblázat. A Kárpátok Eurorégió tagországaiból részt vevő területek főbb méretparaméterei (2000-ben érvényes adatok, kiemelve a vizsgálatba vont megyék). © Süli-Zakar, I. 2003

Területi közigazgatási egységek	Terület		Népesség	
	km ²	% a Kárpátok Eurorégióból	lakosságszám	% a Kárpátok Eurorégióból
Szatmár megye	4405	2,7	367281	2,3
Bihar megye	7535	4,7	620517	3,9
Romániai megyék	42306	26,3	3321438	20,8
Hajdú-Bihar megye	6211	3,8	542192	3,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	5937	3,7	565326	3,5
Magyarországi megyék	28614	17,8	2574545	16,2
Ukrajnai régiók	56600	35,1	6367900	39,9
Lengyel vajdaságok	17926	11,1	2380000	14,9
Szlovák régiók	15689	9,7	1555980	9,7
Kárpátok Eurorégió összesen	161135	100	15948864	100

22. táblázat. A Kárpátok Eurorégióban részt vevő román megyék „súlya” Románia viszonylatában (2002-ben). © Románia Statisztikai Évkönyve 2003

Területi közigazgatási egységek	Terület		Népesség	
	km ²	%	lakosságszám	%
Szatmár	4405	1,9	367281	1,6
Bihar	7535	3,0	600242	2,7
Botoşani	4965	2,1	452834	2,0
Hargita	6610	2,8	326222	1,5
Máramaros	6215	2,6	510110	2,3
Szilágy	3850	1,6	248015	1,1
Suceava	8555	3,6	688435	3,1
Románia	238000	100	21680974	100

A Kelet-Nyugat Tanulmányok Intézete (Institute for East-West Studies – IEWS) pénzügyi támogatói amerikai, japán (Krupp Foundation, Sasakawa Peace Foundation) és nemzetközi intézmények: az Európai Közösség, az Európa Tanács, az EBRD bank, valamint magánszemélyek voltak. A Kárpátok Eurorégió létrehozásának terve egyike volt az Intézet által támogatott 16 célnak – áll az Eurorégió 1993-as hírlevelében. Az Intézet fő célja segítséget nyújtani egy stabil, demokratikus és virágzó Európa megvalósításához. Ezt a tevékenységet egy transzatlanti, közösségi és nemzetközi hálózat útján valósítják meg, támogatást nyújtva az európai, orosz és amerikai politikusoknak. „Szeretnénk hozzájárulni Európa felszabadításához a XX. század nyomasztó öröksége alól, hogy felépíthessünk egy új európai rendszert, amelyben a kormányok, a magánszektor és a civil szervezetek hatékonyan együttműködhetnek. Az IEWS Varsóban, Prágában, Budapesten, New York-ban és Kassán létesített irodahálózatán keresztül fejt ki tevékenységét” – állapítják meg öndefiníciójukban. A Kelet-Nyugat Tanulmányok Intézete 1992-ben Bázelen tartotta évfordulós konferenciáját, amelyen a felhívták a kelet-közép európai országok figyelmét a baseli interregionális együttműködésre és ajánlották a szóban forgó országok kormányai részére a Kárpátok Eurorégió létrehozatalát (HUDÁK, V., idézi SÜLI-ZAKAR I. 2003).

Ilyen körülmények között jött létre a Kárpátok Eurorégió, amely kezdettől fogva azt a nagyra törő tervet tűzte maga elé, hogy ugyanúgy működjön, mint bármely hasonló szervezet Nyugat-Európában, új lendületet adva az együttműködési törekvéseknek Európának ebben a felében. Az Eurorégió fő feladatai: megfelelő keretfeltételeket megteremtése a szomszédos térségek együttműködéséhez, a gyors és fenntartható gazdasági fejlődés ösztönzése, a térség gazdasági-társadalmi homogenizálása a nagyobb regionális összetartás megvalósítása és a népek közti történelmi megbékélés támogatása útján. Az Eurorégió Alapszabályzata általános jellegű rendelkezéseket tartalmaz, meghatározza a földrajzi területet, amelyen a régió

működik, meghatározza a résztvevőket, a megvalósítandó célkitűzéseket, leírja az intézményi szerkezetet stb. A célkitűzések és alaptevékenységek konkrét megfogalmazása az Eurorégió Alapszabályzatában jelenik meg, ezek a következők:

- Megszervezni és irányítani azokat a tevékenységeket, amelyek elősegítik a tagok közti gazdasági, környezetvédelmi, kulturális, tudományos és oktatási együttműködést.
- Segíteni közös projektek kidolgozását az Eurorégió tagjai közt a közös érdekű területeken.
- Megkönnyíteni a kapcsolat kialakítását az eurorégióban partner országok különböző régióinak polgárai között, a különböző szakértők közötti kapcsolat elősegítését is beleértve.
- Hozzájárulni a tagok közötti jószomszédi viszony ápolásához.
- Felderíteni a tagok közti sokoldalú határon átnyúló együttműködés lehetőségeit és irányait.
- Megkönnyíteni és közvetíteni az együttműködési lehetőségeket más nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel és ügynökségekkel.

A Kárpátok Eurorégiót az Eurorégió Tanácsa irányítja, élén az elnökkel, 15 tanácsos részvételével. A Tanács ellenőrzi az ügyvezető igazgató tevékenységét, aki a Munkabizottságok tevékenységét hangolja össze. A munkabizottságok eurorégióként különbözők lehetnek, a Kárpátok Eurorégió esetében szerkezetük a következő:

1. Regionális Fejlesztési Bizottság – a Magyar Nemzeti Tanács irányítása alatt
2. Az Eurorégióon Belüli Kereskedelmi Fejlesztési Bizottság – a Román Nemzeti Tanács irányítása alatt
3. Idegenforgalmi és Környezetvédelmi Bizottság – a Lengyel Nemzeti Tanács irányítása alatt
4. Kultúra, Oktatás-Sport és Társadalmi Infrastruktúra Bizottság – az Ukrán Nemzeti Tanács irányítása alatt
5. Katasztrófa-megelőzési Bizottság – a Szlovák Nemzeti Tanács irányítása alatt
6. Pénzügyi és Ellenőrző Bizottság – a Magyar Nemzeti Tanács irányítása alatt

Az ügyvezető igazgató vezeti a Közös Nemzetközi Titkárság tevékenységét is, amely az Eurorégió területi koordinátorának otthont adó városokban székel, székhelye évente változik. A titkárság kezeli a saját környezetvédelmi projekteket is, mint a „Zöld Kárpátok” (Lengyelország) vagy „Élő Tisza” (Magyarország). Ugyancsak az ügyvezető igazgató ellenőrzi az egyes országok Nemzeti Tanácsának a munkáját, amelyek székhelye a következő városokban található (SÜLI-ZAKAR, I. 2001):

1. a Román Nemzeti Tanácsnak – Nagybánya
2. a Szlovák Nemzeti Tanácsnak – Eperjes
3. az Ukrán Nemzeti Tanácsnak – Ungvár
4. a Magyar Nemzeti Tanácsnak – Nyíregyháza
5. a Lengyel Nemzeti Tanácsnak – Krosno

Két román megye, Máramaros és Szatmár részt vettek az Eurorégió megalakulása előtti időszakban szervezett konzultatív gyűléseken, hogy információt gyűjtsenek megfigyelői státussal, de a '90-es évek elején hatalmon lévő kormány, az akkoriban megnyilvánuló politikai bizalmatlanság által táplált ellenkezése miatt a két megyének megtiltotta, hogy a továbbiakban részt vegyenek az együttműködésben. Hasonló okokból a szlovákiai szomszédos térségek is, bár az alapító tagok között maradhattak volna, utólag kénytelenek voltak beérni a megfigyelői státussal 1995-ig, amikor teljes jogú taggá váltak. Tehát a Kárpátok Eurorégió alapító tagjai a következő közigazgatási-területi egységek voltak:

Szlovákia – Bardejov, Humenné, Michalovce, Svidnik, Trebisov, Vranov nad Toplou kerületek (a közigazgatási-területi átszervezés után ezek a Kassa és Eperjes kerületekbe csoportosultak);

Lengyelország – Przemyśl vajdaság, Krosno vajdaság;

Ukrajna – Kárpátaljai terület;

Magyarország – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Hajdú-Bihar megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Heves megye.

A román megyék csak az 1996-os parlamenti választások után bekövetkezett politikai változások után társultak. 1997 óta a következő megyék aktív résztvevői az eurorégiónak: Szatmár (1997), Bihar (1997), Szilágy (1997), Máramaros (1997), Botoşani (1997), Suceava

(1999), Hargita (2000). Így Románia a második legnagyobb ország az Eurorégióban, Ukrajna után, a terület és a lakosság aránya tekintetében. Az egyes régiók társulásának feltétele a területi folytonosság, hiszen az eurorégió meghatározása szerint nyitott kell, hogy legyen minden társulási kérés iránt. A romániai résztvevő megyék esetében a csatlakozás gyakorlatilag a teljes északnyugati és északkeleti határvonal mentén valósul meg. Botoșani megye részvételét például az öt sűjtő földrajzi elszigeteltség, mély helyzeti és gazdasági-társadalmi periféria állapotából való kitörés határozott szándéka vezérelte (a romániai közfelfogásban Botoșani az elmaradottság szinonimájának számít). Az Eurorégióhoz való csatlakozástól azt is várták, hogy könnyebben hozzájutnak európai fejlesztési alapokból származó finanszírozáshoz. A legkésőbbi tag, Hargita megyét, a gazdasági fejlődés ösztönzésének e lehetőségei mellett, az is készítette a csatlakozásra, hogy közelebbi együttműködést óhajtott a magyarországi megyékkel, a nemzeti szimpátiák alapján. Hargita is a területi folytonosság elvét használta ki csatlakozása pillanatában, a Suceava megyével közös határvonala révén, amely megye korábban vált teljes jogú taggá, annak ellenére, hogy a Hargita megyével közös határán semmiféle földrajzi áramlás nem zajlik (SÜLI-ZAKAR, I. 2003).

Az együttműködés alapja a regionalizmus elve, amely a következőket írja elő:

- térbeli entitások létrehozása az őket alkotó területi egységek önkéntes társulása alapján;
- a decentralizáció által biztosított demokratikus döntéshozatali mechanizmusok;
- az alacsonyabb szintű közigazgatási-területi egységek felől induló kezdeményezések („bottom-up” típusú döntéshozatali szerkezet);
- szubszidiaritás, vagyis egy adott térbeli folyamat által érintett közösségek vagy települések általi közvetlen döntéshozatal (BERNEK, Á. – SÜLI-ZAKAR, I. 1997).

Az együttműködés első két éve jelentős sikereket hozott, az első évre jellemző lendületnek köszönhetően is, amikor létrejönnek a kapcsolatok a résztvevő országok régióinak különböző szervezetei között. Ezekben az években a Kelet-Nyugat Tanulmányok Intézete által nyújtott pénzügyi és szakmai támogatás létfontosságúnak bizonyult az együttműködés fenntartásában. Sikerként könyvelhető el az Eurorégió egyetemei közötti együttműködés 1994 óta, ennek konkrét eredményei a Rektorok Konferenciája és a Kárpátok Eurorégió-béli Egyetemek Szövetsége. Ugyancsak 1994-ben született döntés a Kárpátok Eurorégió csatlakozásáról a Határon Átnyúló Régiók Európai Szövetségéhez (AEBR – Association of European Border

Regions). Ugyanebben az időszakban az Eurorégiót támogató nyugati alapítványok elhatározták egy külön alapítvány létrehozását a határon átnyúló együttműködés előmozdítására ebben a térségben, amely finanszírozhatja is az Eurorégiót. Így jött létre a *Kárpátok Alapítvány*, amely eleinte közvetlen anyagi segítséget nyújtott az Eurorégiónak, mint jogi személynek, de később zavarok álltak be a két szervezet együttműködésében, azért közvetetten, az együttműködésben részt vevő más szervezeteken keresztül nyújtott anyagi támogatást (SÜLI-ZAKAR, I. 2003).

1995-től kezdve nagy zavarok álltak be az együttműködésben, a Kárpát Eurorégió pénzbetétjeit kezelő ukrainai „Lisbank” csődje miatt, ami a pénz elvesztését jelentette. Eleinte, a fő támogató (IEWS) visszalépése nyomán, úgy tűnt, az Eurorégió elnyerte pénzügyi függetlenségét, és képes továbbvinni az együttműködést a részt vevő régiók által fizetett tagdíjból, valamint pályázatokon elnyert és adományokból begyűlt pénzforrásokból. A vezetői szintek is átszerveződtek (az Igazgatótanács, a Közös Nemzetközi Titkárság és a Nemzeti Tanácsok), magas képzettségű és fizetett állandó alkalmazottakkal kezdtek működni, és komoly szakmai munkát végezni. Az ukrainai bankválsággal egyidejűleg az Eurorégió elvesztette a támogatók bizalmát, a legfőbb támogató, a Rockefeller Brothers Alapítvány, leállította a több tízezer USD évi támogatás átutalását. Úgy tűnt, a nehézségek megerősítik az ilyen együttműködéseket ellenző országok szkeptikus álláspontját.

Az események azonban máshogy alakultak. Az együttműködésnek sikerült túlélni a válságot, éppen az újabb térségek csatlakozási hullámai – Romániából 1997-ben, Szlovákiából 1999-ben – által hozott újabb lendületnek köszönhetően. Ugyanakkor megemlítené a német, holland és belga régiókat csoportosító Maas-Rhein Eurorégió által nyújtott következetes pénzügyi és szakmai segítség. Ez az Eurorégió lett a Kárpátok Eurorégió legközelebbi szövetségese, első számú nemzetközi partnere. A Maas-Rhein Eurorégió vezetősége segítő szándékkal kidolgozott egy fejlesztési koncepciót is a Kárpátok Eurorégió számára, ám ez túl általános volt, és kidolgozása nem volt összhangban a helyi szakértők véleményével. Később az Eurorégió kidolgozta saját koncepcióját, ez alkalommal a saját szakértőinek az ismereteiben bízva. A pénzügyi gondok jelen voltak ebben az időszakban is, a román megyék és az ukrán területek nem tudták kifizetni sem éves hozzájárulásukat az Eurorégió működéséhez, sem a Határon Átnyúló Régiók Európai Szövetségének fizetendő tagdíj rájuk eső részét.

Az Eurorégió Tanácsának működése ezekben az években nem volt mindig operatív, csak hiányosan sikerült betöltenie az irányító szerepét az együttműködés előmozdításában a határ két oldalán működő gazdasági, kulturális, oktatási és környezetvédelmi szervezetek között. Ez

azzal magyarázható, hogy a gyűlések során túl sok időt és energiát vesztegettek a szervezeti struktúra reformjára vonatkozó vitákkal, több figyelmet fordítva a formai kérdésekre, mint a lényegi tevékenységre. Ismételten előfordultak élesebb viták a Tanács tagjai közt, bizonyos érdekelletétekből kifolyólag (például a Közös Nemzetközi Titkárság székhelyével kapcsolatban). Ezek a konfliktusok a magyar és lengyel küldöttség között léptek fel, ezek körül támogatók csoportjai is kialakultak, a szlovákok például a lengyel kezdeményezéseket támogatták, míg a román térségek a magyaroknak nyújtottak feltétlen támogatást, hiszen az Eurorégió keretében a román-magyar együttműködés példaértékű. Az ukrán területek megtartották semleges álláspontjukat ezen a viták során (SÜLI-ZAKAR, I. 2003).

A Kárpátok Eurorégió (a Románia délnyugati részén működő Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégióhoz hasonlóan), az Európai Uniónak az eurorégiókra vonatkozó tipológiája szerint az úgynevezett „Határon Átnyúló Információs és Tanácsadói Fórum” kategóriába illeszkedik (D-típus). Az Európai Bizottság Gyakorlati Útmutatójában található a stratégiai együttműködés típusainak osztályozása, négy kategóriával: az „A” típus a hosszú távú integrált határon átnyúló szervezeteket, gyakorlatilag a tipikus eurorégiót foglalja magába; a „B” típus – egyszerű integrált szervezetek; „C” típus – csatolt szervezetek, és végül a „D” típus – a Határon Átnyúló Információs és Tanácsadói Fórum (RECHNITZER, J. 1999).

Egy jogos kritika, ami az utóbbi időben egyre gyakrabban felmerül az Eurorégió ellen, hogy területi és demográfiai szempontból a Kárpátok Eurorégió erősen túlméretezett. Ezért, az együttműködés hatékonyabbá tétele érdekében, már megjelentek alrégiókra bontási kezdeményezések, amelyek értelmében az eredeti terület alrégiókra osztódna, amelyek a kisebb területre jellemző sajátos problémák alapján hatékonyabban szervezhetnék meg tevékenységüket. Ezt nem kell az eurorégió felbomlásaként interpretálni, hanem egyszerűen a Kárpátok Eurorégióon belül az együttműködés hatékonyabb megszervezési módjának lehet tekinteni. A Kárpátok Eurorégió továbbra is keretszervezetként működne. Ennek megfelelően jött létre spontán módon a kétoldalú Bihar – Hajdú-Bihar szervezet, a romániai Bihar és a magyarországi Hajdú-Bihar megye részvételével, illetve a háromtagú Interregio, amely a romániai Szatmár megyét, a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét és az ukrain Kárpátalja területet foglalja magába. Az eredeti Eurorégió elemeire bontása nyomán, ezekben az életképesebb alrégiókban a hangsúly a „bizottság” típusú együttműködésről – amelyet az alapszabályzat módosításával kapcsolatos puhatolódzást célzó hosszas és meddő gyűlések jellemeztek – a konkrét, „operatív projekt” típusú együttműködésekre tevődik át, amely a területfejlesztésre és különösen az infrastruktúra fejlesztésére valamint civil együttműködésre összpontosít.

8.3 Bihar és Szatmár megye intézményesített határon átnyúló kapcsolatai a közvetlenül szomszédos magyarországi régiókkal

A hivatalos kapcsolatok Szatmár, Bihar és Máramaros megyék esetében a Kárpátok Eurorégióhoz való csatlakozásuk pillanatában, vagyis 1997-ben öltöttek intézményesített formát. Azóta a PHARE CBC program révén támogatást kapott a kapcsolatok megerősítése együttműködési projektek kidolgozása útján, különösen Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Bihar és Hajdú-Bihar megyék között. Elsősorban közös szemináriumokat szerveztek az európai integráció témakörében, hivatalos látogatásokat, szervezett találkozót a megyei tanácsoknál, polgármesteri hivatalokban és különböző szakosodott intézményekben, a határon átnyúló együttműködési lehetőségek felderítése céljából. Az Eurorégió keretében 2000 márciusában létre is jött egy együttműködési társulás Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közt, amelyet ugyanaz év októberében Kárpátalja területre is kiterjesztettek (az Interregio projekt).

23. táblázat. Magyarországi és kárpátaljai települések, amelyek együttműködési megállapodást kötöttek Szatmár megyei településekkel (ezek között félkövér betűkkel a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei települések). © Szatmár megye Megyei Tanácsa

Reláció típus	Szatmár megyei település	Külföldi település	Megye	Az együttműködési dokumentum száma és keltezése
Testvértelepülési	Szatmárnémeti	Nyíregyháza	Szabolcs-Szatmár-Bereg	2000. március 11
Testvértelepülési	Nagykároly	Orosháza Mátészalka Nyírbátor	Békés Szabolcs-Szatmár-Bereg	Konvenció 1991. január, Konvenció 1992. dec. Helyi Tanács határozata 50/12.21.1999
Testvértelepülési	Avasfelsőfalva	Csenger	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Helyi Tanács határozata 38/08.18.1997, Protokollum aláírási dátuma 08.20.1997
Testvértelepülési	Tasnád	Kunhegyes	Jász-Nagykun-Szolnok	Helyi Tanács határozata 21/11.25.1993
Testvértelepülési		Csenger	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Helyi Tanács határozata 41/09.24.1998
Testvértelepülési	Krasznabéltek	Rátka	Borsod-Abaúj-Zemplén	Helyi Tanács határozata 35/10.11.2001 2003. augusztus 9
Egyéb együttműködés	Kaplony	Tát	Komárom-Esztergom	
Egyéb együttműködés		Taktaszada	Borsod-Abaúj-Zemplén	

Testvértelepülési	Mezőfény	Vállaj	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Helyi Tanács határozata 6/1996
Testvértelepülési és egyéb együttműködés		Mérk		Helyi Tanács határozata 12/1996
Testvértelepülési	Halmi	Nyírbátor	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Együttműködési egyezmény 02/1999
Testvértelepülési	Sárköz	Fehérgyarmat	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Testvértelepülési protokollum 06.20.1999
Testvértelepülési		Nagyszöllős	Zakarpatskaja	Testvértelepülési protokollum 12.01.1999
Testvértelepülési	Mezőpetri	Polgárdi	Fejér	Helyi Tanács határozata 13/1995
Testvértelepülési	Túrterebes	Nemesvita	Veszprém	Helyi Tanács határozata 16/2001
Projekt	Nagytarna	Beregdaróc	Szabolcs-Szatmár-Bereg	-

24. táblázat. Bihar megyei községek, amelyek testvértelepülési kapcsolatban állnak magyarországi településekkel. © Bihar megye Megyei Tanácsa

	Község	Partnertelepülés	Megye
1.	Bondoraszó	Pocsaj	Hajdú-Bihar
2.	Cséffa	Sarkadkeresztúr Mezőgyán Geszt	Békés Békés Békés
3.	Berettyócsohaj	Szentpéterszeg	Hajdú-Bihar
4.	Diószeg	Álmosd Létavértes	Hajdú-Bihar
5.	Körösgyéres	Körösszegapáti	Hajdú-Bihar
	Körösszeg	Körösnagyharsány	Békés
6.	Pusztahollód	Létavértes	Hajdú-Bihar
7.	Székelyhíd	Létavértes	Hajdú-Bihar
8.	Szalárd	Tiszacsege	Hajdú-Bihar
9.	Érsemlyén	Bagamér	Hajdú-Bihar
10.	Tárkány	Felsőtárkány	Heves
11.	Cécke	Hortobágy	Hajdú-Bihar
12.	Körösrév	Székkutas	Csongrád

25. táblázat. Bihar megyei városok, amelyek testvértelepülési kapcsolatban állnak magyarországi településekkel. © Bihar megye Megyei Tanácsa

	Város	Partnertelepülés	Megye
1.	Élesd	Kaba	Hajdú-Bihar
2.	Belényes	Komló Békéscsaba	Baranya Békés
3.	Margitta	Kiskőrös	Bács-Kiskun
5.	Nagyvárad	Debrecen	Hajdú-Bihar
6	Nagyszalonta	Túrkeve Hajdúbö- szörmény Nagykőrös Sarkad Csepel	Jász- Nagykun- Szolnok Hajdú-Bihar Bács-Kiskun Békés Budapest XXII. ker.
7.	Vaskóhsziklás	Hajdúdorog	Hajdú-Bihar
8.	Érmihályfalva	Nyírábrány Hajdúnánás	Hajdú-Bihar Hajdú-Bihar

Az utóbbi években megnőtt a „testvértelepülés” típusú határon átnyúló kapcsolatok száma a tanulmányozott megyék települései között, sok esetben közös együttműködési projektek alapján. Az ilyen települések többsége a határ közelében található, és a városok különösen nagy érdeklődést mutatnak az ilyen kapcsolatok iránt. A testvértelepülések tekintetében, Szatmár megye 44 külföldi településsel ápol ilyen jellegű kapcsolatokat, a megye 12 települése pedig 14 magyarországi településsel fennálló partnerkapcsolatával tűnik ki. A magyar települések közül hét a szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található. A 12 szatmári település közül három rendelkezik együttműködési kapcsolatokkal, egyikük közös projekten alapuló kapcsolatokkal, a többiek pedig inkább protokoll jellegű testvérkapcsolatokkal. Az egyik szatmári község testvértelepülése az ukrajnai Kárpátalján található.

Bihar megyei települések 53 külföldi településsel ápolnak partnerkapcsolatot, ebből 19 Bihar megyei település 28 magyarországi településsel társult. A 28 magyar település közül 13 a szomszédos Hajdú-Bihar megyében, hat a szomszédos Békés megyében, egy pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található. A határmenti testvértelepülési kapcsolatokban tehát a vizsgálatba vont szomszédos megyék települései mutatnak egymás iránt nagyobb

érdeklődést, egyedül Nagyszalonta tette intenzívebbé kapcsolatait Sarkaddal és kistérségével, mely kívül esik közvetlen vizsgálódási területünkön.

A továbbiakban bemutatjuk a tanulmányozott megyék közt létrejött, a határon átnyúló együttműködési szervezetek alapidokumentumait képező kétoldalú megállapodások legfontosabb rendelkezéseit.

A Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék közt 2000-ben aláírt társulási szerződés többek között a következőket írja elő:

- rendszeres tanácsadást biztosítanak a tapasztalatcseréhez az együttműködés problémáira, lehetőségeire és a jelenlegi együttműködési módszerekre vonatkozóan;
- támogatják kapcsolat létrehozását települések, kistérségek és általában intézmények között;
- támogatják gazdasági jellegű kapcsolatok létrehozását különböző gazdasági ágazatok között, a kereskedelmi és iparkamarák, a vállalkozási tevékenységet támogató alapítványok, megyei és regionális fejlesztési ügynökségek közötti együttműködést;
- támogatják hasonló profilú szervezeteknek a közbeszerzéseken és európai fejlesztési alapokból való támogatás megszerzését célzó pályázatokon való közös részvételét;
- kiemelten támogatják a vízi környezetet veszélyeztető katasztrófák (árvíz, szennyezés) megelőzésére irányuló együttműködést;
- támogatják a szociális és egészségügyi intézmények közötti tapasztalatcserét;
- támogatják a különböző oktatási intézmények közötti együttműködést;
- közösen ápolják a két megye nemzeti kultúráját, kulturális kincseit.

Az INTERREGIO megállapodás, amelynek sajnos egyelőre nem sikerült hatékonyan összehangolni a határon átnyúló együttműködést, szintén 2000-ben jött létre Szatmár megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja között, és a következő együttműködési területek fejlesztését tűzte ki céljául:

- kapcsolatok létesítése a közös határok mentén és az ide tartozó infrastruktúra fejlesztése;
- az V. európai közlekedési folyosó kiépítése;
- környezet- és vízvédelem;
- gazdaság és idegenforgalom;

- a térségben élő nemzetiségek közös hagyományainak ápolása;
- oktatás és szakképzés.

E lehetséges együttműködések részletezésére Kárpátalja Területi Tanácsa és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Megyei Fejlesztési Ügynöksége 2003-ban kidolgozta a közös határon átnyúló térség fejlesztési koncepcióját és stratégiáját.

A *Bihar – Bihar Eurorégió*, amely 2003-ban jött létre Bihar és Hajdú-Bihar megye együttműködésével, az Együttműködési Megállapodásban a következő konkrét célokat tűzte ki:

- hatékony keret létrehozása a határon átnyúló együttműködéshez;
- lényeges információcsere megvalósítása a határon átnyúló együttműködés terén és hozzáférés biztosítása ezekhez az információkhoz minél szélesebb körben;
- együttműködés a környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás, valamint árvizek megelőzése és ellenőrzése terén, a természeti és antropikus környezet megőrzését és javítását lehetővé tevő befektetések vonzása;

A gazdasági együttműködés elősegítése is a célok közt szerepel, különös tekintettel a következőkre:

- a térség gazdasági kapacitásának növelése a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok felhasználásával;
- minőségi szolgáltatások kifejlesztése, a gazdasági tevékenységeket elősegítő szervezetek partneri kapcsolatainak kifejlesztése;
- bizonyos életképes ágazatok gazdasági fejlődését biztosító projektek támogatása;
- a helyi gazdaságban fontos szerepet játszó kis- és középvállalatok tevékenységének és fejlesztési lehetőségeinek kiterjesztése, ilyen vállalatok közötti határon átnyúló kapcsolatok elősegítése, a megállapodásban érintett területek sajátos termékeinek népszerűsítése;
- az idegenforgalom által kínált lehetőségek teljes körű kihasználása, közös projektek kidolgozása ilyen téren.

A humán erőforrások fejlesztése terén elsődlegesen a következő célokat tűzték ki:

- a határon átnyúló együttműködés szociális alapjainak megteremtése, amely a társadalmi-gazdasági együttműködés fejlesztésének alapjául is szolgál;
- kedvezmények nyújtása az Eurorégió oktatási intézményeinek és ezek szakmai együttműködésének támogatása;
- nemkormányzati szervezetek együttműködése révén megvalósuló oktatási és kulturális kapcsolatok fejlesztése, ifjúsági és sportszervezetek közötti kapcsolatok fejlesztése;
- az Eurorégió területén élő lakosság egészségi állapotának és szociális védelmének javítása, az ilyen jellegű szolgáltatások minőségének a javítása.

Nagyváradon 2005 áprilisában megnyílt a PHARE-INTERREG Regionális Iroda a romániai Nyugati és Északnyugati Fejlesztési Régió és a Magyarország keleti vidékei közötti együttműködés elősegítésére, ez az iroda bonyolította le Románia nyugati részében a PHARE – CBC (Cross-Border Co-operation) programot. A program a magyar oldalon működő INTERREG IIIA program tükörképe volt, és Szatmár, Bihar, Arad és Temes, illetve a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád megyékben került alkalmazásra. A román oldalon a maximális költségvetés évi 6,8 millió euró, a magyar oldalon pedig kb. 32 millió euró volt. A programok által finanszírozott projektek témakörei: infrastruktúra, környezetvédelem, idegenforgalom, gazdasági együttműködés, kultúra és civil társadalom. A két program sajátossága az a feltétel volt, hogy a projekteket egy határon átnyúló társulással kell megvalósítani.

Például a PHARE CBC program több projekt megvalósítását támogatta Szatmár megyében, amelyek közül megemlíjük a következőket:

- a Tisza felső folyásán radaros megfigyelési rendszer kiépítése, az árvizek megelőzése céljából;
- a petei határátkelőhely modernizálása;
- a Túr folyó völgyének megtisztítása;
- vasúti felüljáró építése Szatmárnémetiben (a város körgyűrűjének része);
- „soft” projekt egyes néptánc-együttesek, valamint színházak közötti együttműködés támogatására

- „soft” projekt a két megye idegenforgalmi potenciálját és kínálatát bemutató füzet kidolgozására.

A PHARE CBC program – amely Románia és Magyarország viszonylatában 1996-ban indult, és példaértékű együttműködésként tartják számon Kelet-Európában ezen a téren – nagyszabású stratégiai projekteket (főleg a transzeurópai közlekedési hálózatokhoz kapcsolódóan, például a IV. és IX. közlekedési tengely a Balti-tenger és az Égei-tenger között), valamint apróbb projekteket támogatott, ez utóbbiak megvalósítása a helyi PHARE CBC irodák fő feladata. Románia volt az első ország, amelyre 1996-ban a PHARE CBC programot kiterjesztették, mint olyan országra, amely nem állt közvetlen kapcsolatban az Európai Unió külső határaival, de 1993 óta az Európa Tanács tagja. Utólag ezt a programot az EU-tagjelölt országokra is kiterjesztették, tehát 1999 decemberétől, amióta Románia és Bulgária ezzel a státussal rendelkezett, a programot a Bulgáriával közös határra is ki lehetett terjeszteni. 2004 óta a PHARE CBC és CREDO programok a román-szerb közös határra is alkalmazhatók, miután 2003 őszén Szerbia az Európa Tanács tagjává vált.

Hogy leírhatjuk és számba vehessük a lakosság szintjén fennálló kétoldalú kapcsolatokat, valamint a különböző típusú kapcsolatok létrehozásának lehetőségét a határ mentén a tanulmányozott megyékben, jelenleg rendelkezésünkre áll egy tanulmány a másodlagos szakirodalomból, szerzője a Debreceni Regionális Kutatóközpontban tevékenykedő Baranyi Béla. A tanulmány a Kárpátok Eurorégióban, a magyar-román és magyar-ukrán határ mentén fekvő 119 településre terjed ki. Egy felmérés eredményeit mutatjuk be, amelynek célja a fentebb említett román és magyar megyék közötti határon átnyúló kapcsolatok intenzitásának felmérése volt, különös tekintettel a nem hivatalos, informális kapcsolatokra.

A Baranyi által 1999-ben elkészített tanulmányból kiderül, hogy a 95 településből, amelyek válaszoltak a kérdőívben foglalt kérdésekre, mindössze 30 (31%) nyilatkozta, hogy határon átnyúló kapcsolatokat ápolnak a határ túlsó oldalán fekvő 53 településsel, ami nem egy ideális arány. A 30 magyar település közül 40% vallja, hogy e kapcsolataik hatékonysága jó, 34% szerint közepes, 28% szerint elégséges. Az elégtelen kapcsolatokkal rendelkező vagy kapcsolatokkal nem rendelkező települések 71% nem is igyekezett kapcsolatait továbbfejleszteni vagy kapcsolatokat létrehozni, 19%-uk pedig azt nyilatkozta, hogy az utóbbi időben intézkedéseket tettek a helyzet javítására. A települések a következő típusú kapcsolatokkal rendelkeznek: kereskedelmi 9%, gazdasági 9%, oktatással kapcsolatos 17%, vallással kapcsolatos 19%, sporttal kapcsolatos 28%, testvérvárosi típusú és kulturális 64%. Azok közül a települések közül, amelyek rendelkeznek határon átnyúló kapcsolatokkal a

szomszédos országbeli településekkel, 14% úgy gondolja, hogy a határ közelsége pozitív hatással van a település fejlődésére a „vásárlási turizmusnak” köszönhetően és új munkahelyek teremtése által, 23% szerint a határ közelsége hátrányos helyzetet teremt az elszigeteltség vagy a sűrű átutazás miatti magas bűnözési arány okán. A települések 11%-a szerint egyenlő mértékben előnyös és hátrányos a határ közelében való fekvésük, a válaszadók 52%-a pedig nem válaszolt. A szerző arra következtet, hogy a kapcsolatok sem minőségi, sem mennyiségi szempontból nem jelentősek, az intézményesített kapcsolatok többsége formális, protokoll jellegű, kulturális és sportkapcsolatokban merülnek ki. Ez a helyzet a gazdasági kapcsolatok egyelőre jelentéktelen voltának a számlájára írható.

Felmerült a kérdés, hogy a Kárpátok Eurorégió lehet-e pozitív hatással a határ két oldalán lévő települések közötti kapcsolatfelvétel menetére. A válaszok kiábrándítóak voltak (hasonlóan az általunk végzett felméréshez, mely az eurorégiók ismertségét taglalta), ami az információk gyenge terjedésére és az interregionális szervezet nem szakszerű marketingtevékenységére utal. A válaszadók 57%-a soha nem is hallott a szervezet létezéséről, 40%-uk jótékonynak vélte annak részvételét a határon átnyúló kapcsolatok pozitív befolyásolásában, három település pedig kártékonynak nyilvánította (ezek valószínűleg sikertelenül pályáztak valamilyen támogatásért a Kárpátok Eurorégió részéről). Amennyiben a Kárpátok Eurorégió tevékenysége teljesen a Nyugat-Európában működő hasonló eurorégióknak megfelelő színvonalú lenne, akkor valóban sikerülne dinamikusabbá tennie a határon átnyúló kapcsolatokat minden téren – vonja le a következtetést Baranyi (BARANYI, B. 2004). A felmérés feltárta, hogy az idegenforgalom (különösen a falusi turizmus) nem játszik fontos szerepet a határmenti települések lakosságának jövedelme szempontjából (bár évente összesen kb. 2 millió be- és kilépés zajlik a közelükben), a lehetséges turisták fő úti céljai Magyarország más részein található, vagy ezek egyszerűen csak átutazók. Jelentősebb faluturizmusi forgalmat bonyolított le Sonkád és Komlódtótfalu a magyar oldalon. Ugyanakkor a települések többsége nem kötött környezetvédelmi megállapodást a szomszédos külföldi térségekkel. Ez azt mutatja, hogy a természet- és környezetszennyezés vagy nem képvisel súlyos problémát, vagy nincs érdeklődés ez iránt, mert a környezeti kultúra kevésbé fejlett a határ mindkét oldalán, noha a szennyezések veszélye fennáll.

Az egyetem előtti oktatás terén a határon átnyúló cserekapcsolatok gyengék, a magyarországi határmenti településen élő tanulók jó része naponta ingázik országon belül a közeli kisvárosok, kistérségi központok iskoláiba, amelyek jobb minőségű oktatási szolgáltatást biztosítanak. Magyarországi tanulók nem ingáznak romániai iskolákba. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keskeny határsávjában 37 tanulót jelentettek, akik a

szomszédos országokból származnak, elsősorban Ukrajnából, másodsorban Romániából. Az idézett tanulmányban foglalt települések értelmiségi lakosságának zömét egyetem előtti oktatásban foglalkoztatott tanerő alkotja, akiknek többsége szintén ingázik munkahelyére. Ez azt tükrözi, hogy az értelmiségiek nem telepsznek meg periférikus településeken, hanem a térségközpontokat részesítik előnyben, ami negatívan befolyásolja a határmenti települések emberi potenciáljának alakulását. Az általunk készített interjúk ezzel szemben hatékony iskolaközi és pedagógusi kapcsolatokra világítanak rá a bihari térségben.

Az idegen nyelvek ismeretének szükséges voltára vonatkozóan, ami elengedhetetlen feltétele a működőképes kapcsolatok fenntartásának és a humán erőforrás felkészültségi szintjét is meghatározza, a felmérésben részt vevő települések fontosnak tartották a következő nyelvek ismeretét (a fontosság sorrendjében): angol, német, francia, orosz, ukrán, román. Külön említést érdemel, hogy 11 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei magyar település fontosnak tartotta a román nyelv ismeretét Románia közelsége miatt.

A felmérés nyomán Baranyinak sikerült rávilágítani a mindennapi élet egyes részleteire, mégpedig arra, hogy a térség magyar lakói nem fordulnak egészségügyi szolgáltatásokért romániai egészségügyi intézményekhez, viszont sok román állampolgár vesz igénybe ilyen szolgáltatásokat Magyarországon, de főleg gyógyszerek beszerzése céljából látogatnak el ezekre a településekre. Ebből a szempontból a felmérés egybecseng a mi szintén interjúk vizsgálatainkkal.

A debreceni Regionális Kutatások Központja által elvégzett felmérés, amelynek interjúalanyai a határon átnyúló együttműködésben aktívan részt vevő különféle szervezetek képviselői voltak (az EXLINEA program), a román-magyar-ukrán határon átnyúló kapcsolatok további jellemzőit azonosította be a 2000-2006-os EU-s költségvetési időszakban (105 személyt vontak be a felmérésbe – 41 Romániában, 35 Magyarországon, 29 Ukrajnában) (BARANYI, B. 2005A).

A konkrét együttműködési projektek *jellegére* nézve, a felmérés a gazdasági projektek kis számára vetett fényt. Ezzel szemben nagy a száma az európai finanszírozási források megpályázására és felhasználására felkészítő továbbképző tanfolyamoknak és műhelytevékenységeknek. Gyakoribbak a környezetvédelmi projektek is, a jövőben pedig fontosabb szerepet játszik majd az INTERREG projekt, ami infrastruktúra és a határátkelést zavartalanabbá tételét célzó projekteket támogat. A csatlakozást megelőző időszakban az előző fejezetekben bemutatott PHARE CBC projektek játszottak elsődleges szerepet.

Ukrajnában az együttműködési projektek elsősorban a Tisza és mellékfolyói megfigyelési rendszerének kiépítését célozták, a katasztrófális árvizek és folyószennyezések megelőzése

céljából. A környezetvédelmi projektek mellett még megemlíthető a földművesek továbbképzési programja, amit Szabolcs-Szatmár-Bereg megye segítségével valósítanak meg, illetve a helyi önkormányzatok és civil szervezetek munkatársainak szakmai továbbképző programja, a TACIS program támogatásával.

Az együttműködési *programok hatékonyságára* vonatkozóan, a magyar fél szerint ezeknek a programoknak nincs rövidtávon számszerűsíthető gazdasági eredménye, ezek szerepe elsősorban az, hogy kapcsolatot teremtsen a magyar és román intézmények közt, és ezeket a kapcsolatokat nagyon jónak értékelték. Ugyanakkor megjegyezték, szükséges a projektek hatékonyságának növelése. Romániában a megkérdezettek egyöntetűen azt válaszolták, hogy a határon átnyúló együttműködést célzó pénzalapok felvétele és felhasználása nem hatékony. Ennek oka a válaszadók szerint a nagyfokú centralizáció, a tőke- és információhiány, bár a román-magyar együttműködést hatékonyabbnak ítélték, mint a Románia más határszakaszain létrejött együttműködéseket. A hatékony működést akadályozó okként említették még a bűnözést, sikkasztást a pénzalapok illegális felhasználása formájában, amely jelenség Ukrajnában is előfordul. Kritikaként említették, hogy továbbra is a protokoll-jellegű események vannak túlsúlyban a konkrét, értékelhető gazdasági eredményekkel járó projektek kárára. A határon átnyúló együttműködési formák változatosabbá tételét támogató *finanszírozási források eredetére* vonatkozóan, a magyarok kijelentették, hogy ha jól megalapozott projektet mutatnak be, általában kedvező választ és pénzügyi támogatást kapnak úgy a magyar hatóságoktól, mint a brüsszeli bürokraták részéről. Mégis, a lobbizási képesség elengedhetetlen, és ez általában csökken az alacsonyabb szintű közigazgatási-területi egységek irányában. Ukrajnában és Romániában hangsúlyozták, hogy a regionális szint sokkal aktívabban (bár gyakorlatilag nem elégséges szinten) vesz részt a határon átnyúló projektek finanszírozásában, mint a központi hatóságok.

Végül, *a határon átnyúló kapcsolatok optimalizálásához szükséges elemekre* vonatkozóan, a magyar válaszadók a bürokrácia csökkentésének imperatívuszát emelték ki, éppúgy, mint a román partnerek. A románok a közbeszerzések körül megjelenő rendellenességeket kritizálták, különösen a pályázatok kiírásával és elbírálásával kapcsolatban, és általában az áttekinthetőség hiányát. A román fél a fejlesztési dokumentumok szakmai színvonalát is kritizálta, szerintük ezek távol állnak a gyakorlati valóságtól, érződik rajtuk, hogy irodákban, a hétköznapi valóságtól elszigetelt kutatóintézetekben dolgozták ki őket. Az ukrán fél a bürokráciát, a korrupciót, az adminisztratív rendszer hatékonytalanságát és a gazdasági környezetet említi, mint olyan elemeket, amelyek gyökeres változtatásra szorulnak.

A következtetés az, hogy a hivatalos, sok esetben protokoll-jellegű kapcsolatokon túl elsődleges fontosságú a gazdasági kapcsolatok megerősítése, különös tekintettel arra, hogy az ilyen jellegű kapcsolatok a legnagyobb ösztönző erőt – a közös üzletekből származó nyereséget – generáló, közös érdeket teremtő kapcsolattípus, ami szoros együttműködésre készíteti a partnereket, kultúrájuktól és anyanyelvüktől függetlenül. Más szóval, az üzletnek nincs „nemzetisége”, ugyanakkor kedvező környezetet teremt az interkulturális kapcsolatok számára is.

8.4 A román-magyar határmenti együttműködés a 2007-2013 költségvetési időszakban

A 2007-2013 közti új költségvetési időszakban radikálisan átalakították a határmenti együttműködések finanszírozását. A legfontosabb módosítás az Interreg közösségi kezdeményezésként való megszűnése és átalakulása az EU strukturális és kohéziós politikájának harmadik pillérévé (a határmenti együttműködések esetében Interreg A). A forráselosztás normatívabbá vált, olyan értelemben hogy arányosították az egyes országok határainak hosszához, a határmenti régiók területéhez és lakosságszámához.

A másik fontos változás az EU *szomszédsági politikájának* életbe léptetése, amely különös hangsúlyt fektet az EU külső határai mentén elhelyezkedő államokra, ebben látva az EU kiegyensúlyozott fejlődésének egyik zálogát.

Megszűntek az előcsatlakozási alapok (PHARE, SAPARD, ISPA) és ehelyett megalkották az IPA előcsatlakozási alapot (Instrument for Pre-Accession), amely minden potenciális EU-tagot támogat, attól függetlenül, hogy az elkezdte-e az előcsatlakozási tárgyalásokat vagy sem. Románia szomszédjai esetében ez az alap Szerbiát támogatja.

A leglényegesebb változás azonban az a tény, hogy egységes szabályok és eljárások lesznek érvényben az összes határregió támogatásában, attól függetlenül, hogy az illető régió az integráció milyen fázisában van. Ez egységes tervet, ütemezést, egységes eljárások és feltételek mellett nyújtott támogatást jelent a határ mindkét oldalán (ILLÉS, I, 2008).

Az új támogatási séma tehát jobban illeszkedik az EU strukturális politikájához és decentralizáltabb, mivel a támogatási döntések nem kizárólag Brüsszelben születnek meg, hanem a tagállamok és az érintett régiók is be vannak vonva a tervezési és döntéshozatali mechanizmusba. Az együttműködési programokat és az ezek keretében elnyert projekteket az

úgynevezett Határ Menti Regionális Együttműködési Irodák koordinálják és menedzselik, melyek a tagállamok illetékes szakminisztériumainak vannak alárendelve.

Az új rendszerben a brüsszeli támogatások fő célterületei Románia esetében a közös határszakasz menti megyék, és nem a fejlesztési régiók, vagy eurorégiók.

Elsődleges imperatívusz ugyanakkor a határmenti partnerek bevonása az együttműködésbe – megszűntek tehát az elkülönített programok és a külön kezelt pénzüsszegek a határmenti szomszédos régiók esetében. Helyettük közös, partneri alapon szervezett programok kapnak csak támogatást, közös büdzsével. Az együttműködési pályázatok ki kell emeljék a projekt várható pozitív hatását, azt az apportot és minőségi többletet, mely a megvalósulás esetén a határmenti térségben lakók életminőségét, elégedettségét növelik és végső soron fokozzák a régió népességeltartó- és vonzó erejét.

A finanszírozási mód megváltozásának megfelelően a 2007-2013-as költségvetési ciklusban, a román-magyar határmenti regionális operatív program és az Interreg A program finanszírozza az együttműködést, amely három prioritási tengelyt határoz meg.

A stratégiai célkitűzés a határon átnyúló érintkezések és kapcsolatok szorosabbá tétele a közösségek, gazdasági szereplők és személyek között a határrégió korrelált (joint) jellegű fejlesztése érdekében, kihasználva a régió komparatív előnyeit mindkét ország számára.

A program keretében az első két operatív prioritás révén összesen 248 millió euró ígérvénnyel lehet számolni, melyeket nyílt pályázatokon osztanak szét. A kedvező finanszírozási feltételeket jelzi, hogy 95, illetve 98 százalékos támogatási arány mellett a magyar fél öt százalékos, míg a román fél két százalékos önrészt kell biztosítson.

A lehetséges haszonélvezői ennek a programnak országos, regionális vagy helyi illetőségű jogi személyiségek lehetnek, akik a program szempontjából releváns politikákat és projekteket ültetnek gyakorlatba. Elsősorban a helyi és megyei önkormányzatok és a nekik alárendelt szervek a kedvezményezettek, emellett regionális fejlesztési ügynökségek és egyesületek, felsőoktatási és kutatási intézmények, kereskedelmi kamarák, nemkormányzati vagy nemzetközi szervezetek stb. (forrás: www.nordwest.ro).

A program prioritási tengelyei a következők:

Prioritási tengely

Az alapfeltételek biztosítása a határ régió integrált/korrelált és fenntartható fejlesztéséhez, a következő intézkedések révén:

- A határmenti közlekedés fejlesztése
- A határmenti távközlés fejlesztése
- Környezetvédelem

1. Prioritási tengely

A határvidék gazdasági és szociális kohéziójának erősítése, a következő intézkedések révén:

- A vállalkozói együttműködés fejlesztése a határ régióban
- Az együttműködés kiszélesítése a kutatás-fejlesztés és innováció terén
- Együttműködés a munkaerőpiac és a képzés területén; közös ismeret- és készségfejlesztés a munkavállalók körében
- Az orvosi szolgáltatások és a vészhelyzetek kezelésében történő együttműködés megalapozása
- Helyi közösségek közti együttműködés

2. Prioritási tengely

Technikai segítségnyújtás a program gyakorlatba ültetése céljából (26 millió euró tervezett költségvetéssel).

26. táblázat. Prioritási tengelyek szerinti forrásallokáció a román-magyar szomszédsági programban (2007-2009, euró). © www.vati.hu

	1. Prioritási tengely		2. Prioritási tengely	
Európai Regionális Fejlesztési Alap (euró)	114 482 217	85%	96 524 222	85%
Nemzeti finanszírozás (euró*)				
*az összeg magában foglalja az állam és a pályázó szervezetek önrészét	20 202 744	15%	17 033 686	15%
Összesen (euró)	134 684 961		113 557 908	

A román oldal támogatható régiói Szatmár, Bihar, Arad és Temes megyék, míg a magyar oldalon Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád megyék, melyek részben vagy egészben a 444 km hosszú magyar-román határ mentén helyezkednek el. 2009-ben elfogadták az első 90 projektet a román-magyar szomszédsági program keretében, melyhez 13 millió euró finanszírozást rendeltek hozzá. Tematikusan a projektek a következő területeket érintették (zárójelben a projektek száma): közösségi együttműködés (30), természet- és környezetvédelem (10), kutatás-fejlesztés (17), oktatás (8), megvalósíthatósági tanulmányok (5), tájékoztatás (4), egészségügy (3). A 90 projekt közül 60-at magyarországi projektvezető szervezet nyert el, míg 30-at romániai szervezetek. Mindazonáltal ezek a projektek a határ túloldalán kötelező módon rendelkeznek partnerekkel, tehát a fejlesztési pénzek jótékony hatása mindkét oldalon érvényesül. A kezdetben leadott pályázatok száma 196 volt, a finanszírozási igény pedig 31,4 millió euróra rúgott. A pályázók differenciált támogatásban részesültek a támogatandó projektek jelentőségének megfelelően, és a megítélt összegek, ennek fényében 10 ezer illetve 1,5 millió euró között mozogtak.

Románia előcsatlakozási fázisában a román-magyar határmenti kapcsolatokat a PHARE CBC programból finanszírozták, majd az ország 2007-es csatlakozása után az Interreg A programot a teljes román-magyar határszakaszra kiterjesztették. Mindkét együttműködési programhoz a forrásokat az Európai Regionális Fejlesztési Alapból utalták. Románia az első PHARE CBC programját Magyarországgal közösen kezdeményezte, illetve hajtotta végre még 1996-ban.

A PHARE CBC program a 2004-2006-os tervezési időszakban a következő összegekkel járult hozzá a román-magyar határmenti kapcsolatokhoz: 2004-ben 7,2 millió euró, 2005-ben 7,2 millió euró, 2006-ban 7,3 millió euró (összesen 21,7 millió euró).

2006-2007-ben 88 együttműködési és fejlesztési projektet kiviteleztek a román-magyar határszakaszon (egyenként 44-et 2006-ban és 2007-ben), amelyek a következő intézkedési csomagokba voltak besorolva (egyres projekt kivitelezése átnyúlt 2007-re):

1. Környezetvédelem és árvízvédelem – 10 projekt 2006-ban és 10 projekt 2007-ben
2. Vállalkozásfejlesztés és vállalkozói infrastruktúra – 1 projekt 2006-ban és 0 projekt 2007-ben
3. A vállalkozások közti együttműködések elősegítése – 6 projekt 2006-ban, 4 projekt 2007-ben

4. Az intézmények és közösségek közti együttműködések elősegítése – 12 projekt 2006-ban, 26 projekt 2007-ben
5. A határmenti infrastruktúra fejlesztése – 10 projekt 2006-ban, 1 projekt 2007-ben
6. A humán erőforrások és a RTD (Research and Technology Development) területén való együttműködés – 5 projekt 2006-ban, 3 projekt 2007-ben

Látható tehát, hogy a román csatlakozás előtti és utáni időszakban is a közösségi együttműködés, a környezetvédelem és harmadikként a kutatás-fejlesztés voltak a kiemelten támogatott területek a román-magyar határmentén.

8.5 A román-magyar határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésének lehetséges útjai

A román és magyar megyék közötti határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésének lehetséges módzataira nézve, a következő közös stratégiai célok megvalósítása jöhet szóba:

- a. A határon átnyúló kapcsolatoknak kedvező politikai-kulturális alaphangulat megteremtése a történelmi megbékélés folyamatának támogatásával;
- b. A települések, intézmények, valamint gazdasági, kulturális és oktatási szervezetek közötti kapcsolatok maximalizálása a közös programok finanszírozására szolgáló európai pénzalapok könnyebb megszerzése érdekében;
- c. A periférikus határvidékek elérhetőségének fejlesztése és a határ átjárhatóságának növelése (a határok teljes megszűnéséig az egységes Európa keretében, amikor az illető államok a Schengen-övezet részévé válnak);
- d. A gazdaság versenyképességének növelése;
- e. Nagyszabású beruházások támogatása az infrastruktúra, humán erőforrások és a terciér ágazatok terén;
- f. A vidékfejlesztés, környezetvédelem és területi marketing mechanizmusai útján pozitív kép kialakítása és terjesztése a határon átnyúló térségről.

A konkrét együttműködési területek fontossági sorrendben a következők (természetesen, alsóbb területi szinten, egyes alrégiók szintjén sajátos problémák és más, sajátos együttműködési területek is megjelhetnek):

1. INTÉZMÉNYI SZINTŰ EGYÜTTMŰKÖDÉS A TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS HUMÁNERŐFORRÁS-MENEDZSMENT TERÉN
2. GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS
3. KULTURÁLIS ÉS OKTATÁSÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS
4. EGYÜTTMŰKÖDÉS A TERMÉSZET- ÉS KÖRNYEZETVÉDELEM TERÜLETÉN

8.5.1 Intézményi szintű együttműködés a területfejlesztés és humán erőforrás-menedzsment terén

Ide tartozik az infrastruktúra fejlesztése, valamint az állami és nemkormányzati szervezetek közötti együttműködés megkönnyítése, a határvidék és a szomszédos területek fejlesztésének hatékonyabb közös tervezése érdekében. Az érintett intézmények a megyei tanácsok, helyi tanácsok, helyi fejlesztési ügynökségek és bármilyen, a terület- és vidékfejlesztésben szerepet vállaló nemkormányzati szervezet. A tervezési folyamatban közvetlenül részt vesznek a helyi közösségek is.

A területfejlesztési és humán erőforrás-menedzsment tevékenység a következő célkitűzéseket foglalhatja magába:

- A közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a megyeszékhelyek autópályával, illetve gyorsforgalmi úttal való közvetlen összekötése (Nagyvárad – Debrecen, Szeged – Arad, illetve Nyíregyháza – Szatmárnémeti, meghosszabbítva Nagybányáig), a vasúti kapcsolat helyreállítása (Nyíregyháza – Szatmárnémeti), valamint a regionális repülőterek működési kapacitásának megerősítése és a közvetlen légikapcsolat-kínálat összehangolt, komplementer kialakítása révén (Nagyvárad, Debrecen, Szatmárnémeti)
- A közszolgáltatás és közműhálózatok fejlesztése, különösen a román megyék falvaiban
- Egy informális kistérségi területi szerkezet kialakítása a román megyékben, a magyar megyékben már meglévő kistérségekkel közvetlen partneri viszonyban
- A különböző szintű területrendezési tervek összehangolása (regionális, megyei általános, általános településrendezési terv, szabályozási terv a határsávra vonatkozóan)
- Szaktanácsadás a Megyei Tanácsok és nemkormányzati szervezetek szintjén a határmenti települések helyi tanácsa számára a határon átnyúló együttműködés, a terület- és településrendezés hatékonyabbá tételére vonatkozóan
- Regionális és településmarketing

- Humánerőforrás-fejlesztés, közösségépítés, a kommunikáció fokozása a határ két oldala között

A várható pozitív eredmények a következőkben nyilvánulnak meg:

- a szomszédos térségek közötti kapcsolattartás könnyebbé tétele, a befektetők iránti vonzóerő növelése
- A lakosság életminőségének javulása
- Az együttműködési programok számának növekedése
- A határon átnyúló térségek népszerűsítése nemzetközi szinten, pozitív kép kialakítása ezekről
- A helyi és regionális menedzsment hatékonyságának növelése, a települések versenyképességének növelése, a helyi kezdeményezőkézség és innovatív hozzáállás kialakítása

A területfejlesztésben az egyik legaktívabb szereplők lehetnek a civil, nemkormányzati szervezetek, amelyek a társadalmi-gazdasági élet legkülönbözőbb területein kapcsolódhatnak be ebbe a tevékenységbe.

A már meglévő, területfejlesztést is érintő határmenti kapcsolatrendszer illusztrálására strukturálatlan interjút készítettünk *Makai-Dimény Judittal*, a nagyváradi Albin Alapítvány volt elnökével. Az alapítvány 1995 és 2008 között működött folyamatosan és fő célkitűzése, szervezeti filozófiája a szociális szolgáltatások nyújtása, rászorulóknak segítése, humán segítő-támogató központ létesítése volt – ezen felül egy interdiszciplináris szakmai közeg létrehozása és közösségépítés volt. Működése tehát a humán erőforrásokat érintő szociális-karitatív tevékenységen keresztül közvetve kapcsolódott a területfejlesztéshez. Már alapításukkor érvényesült a határmenti együttműködések vonala, mivel a debreceni telefonos lelkeség-szolgálat szakmai bábáskodásával indították be a saját lelkeség-telefonos szolgáltatásukat Nagyváradon. Ezenkívül egy nagyobb projektjük a Kárpátok Alapítvány támogatta, ami tulajdonképp a Kárpátok Eurorégió Fejlesztési Alapja volt. A Kárpátok Alapítvány támogatásával kezdtek bele a Nyitott Kapuk (Open Gates) programukba. Ez a program célul tűzte ki a Magyarországra irányuló romániai munkaerő vizsgálatát és össze kívánta hangolni a szomszédos megyék munkaerő-ügynökségeinek szakmapolitikáját. Az említett Open Gates projekt 2002-2003 fordulóján indult be.

Egyéb jellegzetesen HR programjaiknak a célja többek között egy magyarországi szakmai kapcsolati háló létesítése volt, szakmai know-how átvétel és csere, egy szakmai supervizor-csoport kialakítása magyarországi koordinációval. Programfejlesztést hajtottak végre tanárokkal együttműködve, megpróbálták a magyarországi pályaorientációs programokat áttelepíteni Nagyváradra, kérdőíves felméréseket végeztek ezirányban román és magyar 16-18 éves diákok közt. Szakmaleírásokat végeztek és felállították a bihar megyei iskolaintézmények leltárát. A közösségfejlesztést a Debreceni és Magyarországi Közösségfejlesztő Egyesületek segítségével indították be, akik szakmai mentorokat képeztek. Többéves együttműködési projekt volt a Civil Akadémia, amely összehozta a határmenti vidéki települések aktív csoportjait. Így tapasztalatcsere-programokon vettek részt a polgármesterek és egyéb helyi szereplők a határsávból. Sikeres volt a teleház-projektjük is vidéken. Egész napos szakmai tematikus rendezvényeket is szerveztek, ahol oktatták a pályázatírást, a pénzügyi alapok megszerzését.

Elmondható, hogy magától értetődő volt a határon átnyúló kapcsolatok keresése a szakmai tapasztalatcsere miatt. A networkingban fontos szerepet játszottak a személyes kapcsolatok is. Négy debreceni civil szervezeten kívül kapcsolatban álltak még Magyarországon egy budapesti, egy gödöllői és egy egri civil szervezettel is. Bár 2008 óta az Albin Alapítvány csak papíron működik, azóta is érkeznek megkeresések Magyarországról, legtöbbször közös pályázati céllal.

Kudarcként lehet beszámolni arról, hogy az utolsó időszakban az Albin Alapítványnak nem sikerült fenntartani a projektek folytonosságát önerőből. Ez egy fajta kifáradáshoz is vezetett, aminek egyenes következménye volt a szervezet tevékenységének a beszüntetése. Az alakulás időszakában egyértelműen megelőzték a helyi viszonyokat, pionér kezdeményezéseik voltak az akkoriban gyakorlatilag nem létező romániai civil szociális szervezetek okán. Mire befutottak a valós, tartósabb pályázati lehetőségek, „kiégett” a szervezet. Egyértelmű elégedetlenséget jelent számukra az Open Gates program elhalása a helyi szakhatóságok szintjén előállt funkciózavarok miatt. Romániában centralista, patriarchális fékek érvényesültek és bizonyos mértékben érvényesülnek ma is a legkülönbélebb szervezetek munkájában. Még mindig hatnak a kulturális különbségek, melyek a határ mentén is aszimmetriákat okoznak – a magyar oldalnak még mindig előnye a nagyobb fokú nyitottság. A szociális vállalkozásoknak van nagyobb jövőjük, terjed ugyanis az a modell, hogy nonprofit szervezet vállalkozást hoz létre, mert ennek keretében hatékonyabban valósítja meg célkitűzéseit. A gazdasági érdek egyre inkább meghatározó lesz a nonprofit szervezetek esetében is – mely olykor segít, máskor gátol. A

kommercializálódásban a civil szervezetek sokszor passzív elszenvedői a fenti folyamatoknak. Az igazán életképes civil szervezetek majd az európai támogatásokra specializálódnak. Általános közérdekek szolgálata helyett egyre inkább helyi érdekeket fognak szolgálni és uniformizálódnak. Tágul és szűkül is egyszerre a mozgástér, mert az EU-s szabályozás nagyon bürokratikus, de erre szükség van a korábbi laza jogbiztonsági viszonyok megerősítése és a korrupció visszaszorítása végett. A túlszabályozás viszont negatívan visszahathat a civil szervezetek nagy erényére, a spontaneitásra és rugalmasságra.

Az Albin Alapítványnak legtöbbször kisprojektjei voltak, a helyi önkormányzatok vagy a megyei önkormányzatok szintjén pályáztak. Volt egy USAID pályázatuk is a megyei és helyi önkormányzatok fejlesztésére – GRASP program. PHARE valamint az ACCES programra is sikerrel pályáztak (hátrányos helyzetű fiatalok munkaerő-piaci integrációja). Emellett pályáztak az Illyés Közalapítványnál és a Mocsáry Lajos Alapítvány segítette a szakkönyvtárak felállítását. Az Albin Alapítvány 13 éves működésének legintenzívebb időszaka a 2000-2005-ös periódusra tehető.

Érdekesen ítéli meg Makai-Dimény Judit a román-magyar határmenti kapcsolatok lehetséges korszakolását a rendszerváltást követően. A kilencvenes évek elején a határmenti kapcsolatokban pszichés ösztönzők működtek elsősorban (az anyanemzettel való kapcsolattartás lehetővé válása, a zártság után a külföldre jutás nimbusza) – mindez körülbelül az ezredfordulóra elvesztette a „varázsát” és rutinná vált. Mindez persze elsősorban a romániai magyarok határmenti (magyar-magyar) kapcsolataira jellemző, akik ugyancsak az ezredforduló környékére kezdték levetkőzni a magyarországi magyarokkal szembeni dependenciájukat. Ez azt jelentette, hogy egyre több helyen és egyre több területen kezdtek a magunk lábán megállni magyarországi szakmai és anyagi segítség nélkül. Egyenrangúbbá váltak a kapcsolatok, előtérbe került az egymástól tanulás. A dependencia csökkenése nem csökkentette a kapcsolatok intenzitását, de azok kétirányúbbá váltak és diverzifikálódtak. Közvetlenül az EU-s csatlakozást megelőző egy-két évben nőtt a függőség a magyar kapcsolatok felé, mert tapasztalatokat lehetett átvenni, főleg az új EU-s pályázatírás elsajátításában, a típushibák kiküszöbölésében. Ez utóbbi területen, az EU-s pályázatok szintjén a szabályok papírforma-szerű átvétele volt gyorsabb román oldalon, a gyakorlati kivitelezés módja és minősége még kívánnivalót hagy maga után.

A humán erőforrás-menedzsment területén ki kell emelnünk egy másik, kiugró jelentőségű projektet, mely a határmenti felsőoktatás szellemi tőkáját mozgósítva egy stratégiai kérdést próbál meg kezelni, mely ha elmérgesül, kicsúszhat az ellenőrzés alól. „A

romák munkaerő-piaci integrációjának elősegítése a Bihar-Hajdú-Bihar Eurorégióban” nevű projekt 2009 decemberében indult és egy 12 hónapos kutatási-fejlesztési projekt volt.

A projekt célja romák munkaerő-piaci integrációjának elősegítése, a romák foglalkoztatását befolyásoló tényezők megismerése, a roma lakosság sajátos igényeinek megfelelő szakképzési kínálat fejlesztése a Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégióban (a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 keretében, az Európai Regionális Fejlesztési Alapból támogatott projekt). A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem a vezető partner, mely partnerségben valósítja meg mindezt a debreceni Humán Fejlesztők Kollégiumával és a Ciorre Roma Alapítvánnyal (támogató partner).

8.5.2 Gazdasági együttműködés

A gazdasági együttműködés egy több területet felölelő feladat, részben az infrastruktúra-fejlesztést és az oktatást is érinti. Egy piacgazdaságban az állam és területi-közigazgatási egységei nem irányíthatják közvetlenül a gazdasági kapcsolatok irányát és jellegét, ezeket az együttműködési lehetőségeket maguknak a vállalkozóknak és az illető területen tevékenykedő gazdasági egységeknek kell megtalálniuk, önszerveződő, intuitív módon. Az állam és a Megyei Tanácsok mindössze annyit tehetnek, hogy megteremtik a szükséges feltételeket ahhoz, hogy a gazdasági egységek optimális, versenyképes vállalkozói környezetben végezhesék tevékenységüket.

A megyei hatóságok a következő intézkedésekkel ösztönözhetik a határon átnyúló gazdasági együttműködést:

- A közlekedési infrastruktúra fejlesztése és a határ könnyebb átjárhatóságának biztosítása
- A gazdasági oktatás támogatása, a külföldi befektetők (főleg a nemzetközi vállalatok) által leginkább igényelt szakmunkások képzése
- Szaktanulmányok készítése a helyi vállalkozások által kiaknázott természeti és humán erőforrások feltérképezésére, illetve beruházási lehetőségek azonosítása
- Gazdasági szaktanácsadásra szakosodott intézmények kialakítása, amelyek nonprofit rendszerben szolgáltatnak tanácsadást úgy nagybefektetők, mint kis- és középvállalatok számára

- Egy (interneten is elérhető) regionális adatbázis kialakítása a térségben működő vállalatokról, a lehetséges helyi üzleti partnerek könnyebb azonosítása céljából
- A Regionális vagy Megyei Területrendezési Tervekben előirányzott ipari parkok megvalósítása, az esetleges befektetők számára könnyítések nyújtása
- Beruházások támogatása stratégiai ágazatokban (információ-technológia, elektrotechnika, gépjárműipar, vegyipar, kutatás-fejlesztés) az adópolitika, humán erőforrás-fejlesztés és infrastruktúra-fejlesztés útján
- Az idegenforgalmi lehetőségek hatékonyabb kihasználása (vízi, üdülő, kulturális és hegyi turizmus), beruházások megvalósítása az idegenforgalmi szolgáltatások minőségének javítása érdekében, a térség sajátos idegenforgalmi képének kialakítása népszerűsítési programok révén
- Erős közös lobbizási tevékenység kifejtése annak érdekében, hogy a két állam központi hatóságai olyan vállalkozáspolitikát folytassanak, amely kedvező helyzetet teremt a gazdasági vállalkozások számára (az adózási szint tekintetében, illetve stratégiai ágazatok kedvezőbb adózási feltételek útján való támogatása, kiemelt beruházásként való kezelése, az Európai Uniónak a szabad versenyre vonatkozó rendelkezéseivel összhangban)

A fenti intézkedések nyomán a következő eredmények várhatók:

- A regionális GDP növekedésével a társadalmi-gazdasági környezet javulása, a lakosság jövedelmének növekedése, a munkanélküliség csökkenése
- A térség elérhetőségének javítása
- A közvetlen külföldi beruházások növelése privatizáció, illetve zöldmezős vagy barnamezős beruházások útján
- Növekvő idegenforgalom
- A népességmegtartó erő növelése
- Az adóztatás csökkentése, az újrabefektetett jövedelem adómentessé tétele (technológiai megújítás, a termelőkapacitás növelése)
- Az általános versenyképesség, valamint a késztermékek hozzáadott értékének növelése, a szolgáltatások színvonalának emelése

Az általános vállalkozói környezet felmérése érdekében strukturálatlan interjút készítettünk a Bihar Megyei kereskedelmi- és Iparkamara igazgatójával, Badea Constantinnal.

Badea Constantin szerint a szomszédos magyarországi területek kereskedelmi- és iparkamaráival a kapcsolatok jónak és hatékonyaknak mondhatók. Mindemellett megalakult a Nagyvárad Agglomerációs Övezet (Zona Metropolitană Oradea), ami ösztönzőleg hatott a vállalkozásokra is a határövezetben. 1400 magyarországi vállalkozás működik Bihar megyében, 80 százalékuk, számszerint körülbelül 1300 a szomszédos, vagy román határközeli megyékből származik. A miniszteriális szintű találkozók aktívan képviseltetik magukat a határmenti megyék Kereskedelmi és Iparkamarái – részt vesznek a döntés-előkészítési folyamatokban. Különösen 2000-ig, de még inkább a 2007-es csatlakozásig a kamarák szerepe rendkívül fontos volt. A vállalkozások számtalan nehézséggel találták szembe magukat a bürokrácia, az egységesítetlen törvénykezési háttér, a törvénykezési instabilitás és koherencia-hiány miatt. 2007 óta javult a helyzet de még mindig nem egyszerűsödött kellőképpen a bürokrácia és a törvényi harmonizáción is van még mit dolgozni. A jelenlegi fő gondok a fiskális törvényi háttér gyakori változásaiban keresendők, és abban, hogy a román hatóságok nem kommunikálják az előírt hat hónappal korábban a várható gazdasági szabályozás-módosításokat. Ez nagyban megnehezíti a tervezhetőséget. A nemzetközi pénzügyi válság hatásai mindkét oldalon érezhetőek, különösképp Kelet-Magyarország szenved a tőkebefektetések hiánya miatt. A jó szakmunkások nagyon magas arányban vándoroltak el Romániából, külföldi munkát vállalva. Ez ma már komoly akadály a további beruházások előtt, a fennálló szakképzett munkaerő-hiány miatt. A szakmunkás-képzés és utánpótlás is megroggyant, társadalmi elismertsége jelentősen csökkent – ebben az oktatási törvény vonatkozó passzusainak gyakori módosításai is szerepet játszanak. Itt megemlíthetném azt, hogy a túlméretezett és bizonyos esetekben hatékonytalan felsőoktatás nagy számban szív el diplomásnak alkalmatlan de megfelelő szakképzettséggel a munkaerőpiacon elvileg jobb eséllyel foglalkoztatható fiatal.

A 2009-ben Romániában bevezetett átalányadó hatása (minimál-adó) körülbelül 200 ezer vállalkozást szüntetett meg két év alatt, vagy sokuk felfüggesztette tevékenységét. Ez a tény önmagában félmillió új állástalant termelt ki. A munkaadók nyugdíj és egészségügyi járulékait most az állam csökkentené (a Valutaalap ellenzi), ez kedvező lehetne a munkáltatóknak, hogy nagyobb kedvvel alkalmazzanak munkaerőt. Az állam jelentős összegekkel tartozik a megrendelése után a magánszférának, ami körbetartozásokat gerjeszt és mélyíti a válság hatásait. Ez egy átlátszó manipuláció, amivel tulajdonképp mesterségesen és időlegesen akarják csökkenteni a költség hiányát. A piaci aszimmetriákat híven tükrözi az a tény, hogy a fizetési késedelmet felmutató vállalatokkal szemben viszont a román adóhatóság (ANAF) szigorúan eljár. A válság hatása a vállalatfinanszírozásban a banki hitelkamatok

emelkedése révén csapódott le, amely 2010-ben szerencsére már csökkenő tendenciát mutat. 2010 első kilenc hónapjában körülbelül 60 ezer vállalkozás függesztette fel a tevékenységét, 2009-ben pedig 113 ezer Románia szerte. Az önkéntes cégfelszámolások száma 2010-ben 6600, 2009-ben 19100 volt országosan. Bihar megyében 2010 első kilenc hónapjában 107 vállalkozás kért önfelszámolást, míg 2009-ben 1432 cég. 2010 első kilenc hónapjában a cégbíróság 160 vállalkozást törölt a nyilvántartásból országosan, ugyanez a szám 2009-ben 31500 volt. 2010-ben körülbelül 29000 aktív vállalkozás működött Bihar megyében, amelyek közül 20800 bírt jogi személyiséggel, míg 9000 természetes személy által reprezentált vállalkozás. 2009-ben még 33250 aktív vállalkozás volt Biharban.

A fejlesztési prioritásokra és lehetséges kitörési pontokra vonatkozó kérdésre Constantin Badea kiemelte az agrárgazdaságot, mint fejlesztendő területet. Magyarországon a mezőgazdaság nem zsugorodott olymértékben össze, mint Romániában, mert nem forgácsolták szét olyan szinten a mezőgazdasági földalapot. Bihar megyében fejlesztési prioritás kellene, hogy legyen a mezőgazdaság, az állattenyésztés, az idegenforgalom, az infrastruktúrafejlesztés, a környezetvédelem. Bővül a nagyváradi második ipari park, ahova az amerikai PLEXUS cég jelentett be új beruházást. A dél-koreai Samsung tervezi, hogy képernyő-gyárat hoz létre Nagyváradon több ezer új alkalmazottal. Badea Constantin szerint gond az, hogy a kormány a teljes kereskedelmi bankhálózatot külföldi pénzintézeteknek értékesítette (kivéve a CEC-et) és így kevés közvetlen finanszírozó eszköz maradt a kezében, amivel a célzott fejlesztéseket hitelekkel látná el és a kamatokat sem befolyásolhatja kellő mértékben. Az egész román privatizációs folyamat kaotikus volt, mely a nemzeti érdekek helyett gazdasági csoportérdekeket vett figyelembe – ez máig ható hátrányt jelent. Az EU-s fejlesztési pénzeket is alacsony szinten szívják fel a bihari cégek, jórészt ugyancsak a szabályozási rendszer, szaktudás-hiány és forráshiány miatt. A közbeszerzéseket nehezíti, hogy a pályázók útmutató füzetek késve és olykor szerkesztési hibákkal jelennek meg, nem beszélve a nagy valószínűséggel hozzá kapcsolható korrupcióról. Általában a pályázó vállalkozásoknak az induló tőkéjük hiányzik és az EU-s utófinanszírozás ebben a helyzetekben jelent veszélyt – lényegében a projektek jelentős száma anyagilag fenntarthatatlan. Súlypontok tehát a magyar oldalon a mezőgazdaság, gyógyszeripar, gyógyfürdő- és egészségturizmus; román oldalon az építőipar, könnyűipar, építőanyag-ipar, a turizmus általában (ez utóbbi még komoly infrastrukturális fejlesztéseket igényelne). Romániában például a mezőgazdasági termelőknek nincs elegendő terméktározó-kapacitásuk, nincsenek integrált termelő, tározó, válogató, előkészítő, feldolgozó, értékesítő vertikumok, egyáltalán az integrált termékpálya-modell hiányzik, melyek viszont sokszor működőképese

a magyar oldalon. További nehézség a fragmentált projektek helyett (mellett) a stratégiai víziót tükröző tervek hiánya.

A szomszédos megyék vállalkozóinak a határ túloldalára irányuló kedvelt befektetési területeire vonatkozóan Constantin Badea megállapította, hogy általában mindkét oldalra még jellemző a kereskedelmi célú befektetések túlsúlya a nyilvánvaló gyorsabb megtérülés reményében. Az építkezések a válság hatására érthetően stagnálnak, bár a korábbi időszakokban felszállóágban voltak. Fontos még a mezőgazdaság és kisebb mértékben egyes szolgáltatások. A készterméket előállító egységek kisebb számban létesülnek.

A munkaerő-piaci mozgásokat illetően kiderült, hogy ebben a térségben a magyar oldalról még mindig elenyésző a munkaerő Románia felé történő migrációja, kivéve a határközeli magyarországi településekre kiköltözött román állampolgárok ingázását. Jellemzően még mindig a román munkavállalók utaznak Magyarországra a mezőgazdaságban és az építőiparban idegenmunkát vállalni. Ezek jellemzően illegális, fekete munkavállalások.

Ugyancsak a szakterület szerint illetékes helyi szereplők kutatásba való bevonása okán kérdeztük Szabó Ödönt a határmenti gazdasági együttműködésekről. Szabó Ödön többször segített releváns információkkal, hiszen az elmúlt évtizedben aktív politikusa volt az RMDSZ Bihar megyei szervezetének, melynek jelen pillanatban (2010) alelnöke. Évekig megyei tanácsosként vezette a Bihar Megyei Tanács regionális fejlesztésért és nemzetközi együttműködésért felelős bizottságát, így első kézből tájékoztatott a határmentiség helyi problémaköreiről. Jelenleg is a megyei tanács Jogi, Regionális Fejlesztési és Határmenti Együttműködési Bizottságának tagja és egyben a nagyváradi székhelyű ITDH regionális irodavezetője. Mint elmondta, hat éve működik Nagyváradon a Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Ügynökség irodája, akikkel szerződéses viszonyban állnak és az északnyugat-romániai, befektetési szándékkal jelentkező magyarországi vállalatokat és vállalkozókat látják el üzleti tanácsokkal. Az iroda Bihar, Szatmár, Máramaros és Szilágy megyei befektetéseket koordinál. Szabó Ödönhöz hasonló segítséget Szatmár megye vonatkozásában a Jankó Szép Istvánnal készített spontán interjúim során kaptam, aki a Szatmár Megyei Tanács Regionális Fejlesztési és Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának munkatársa.

Szabó Ödön szerint 2007-ig a magyar cégek túlnyomó többsége úgy képzelte el a romániai tevékenységét, hogy feltétlen céget kell alapítania a működéséhez. 2007 után nemcsak cégbejegyzésben gondolkodtak, hanem munkapontokban. Sokszor előfordul, hogy időleges tevékenységet folytatnak, aztán felszámolják a telepet. Gyakran keresnek

ugyanakkor partnert a szolgáltatások és termékek romániai piaci bevezetéséhez. Manapság azonban a kereskedők, akik romániai cégeket hoznak létre nem minden esetben találnak megfelelő partnert. Jellemző ugyanakkor a turisztikai szolgáltatások jóval nagyobb jelenléte, termálfürdők és magyarországi szálláshelyek erősítik romániai marketingjüket, sokkal inkább valós piacként tekintenek Romániára.

A magyar befektetők által kedvelt szektorokat illetően megtudtuk, hogy tulajdonképp a befektetők jelen vannak szinte minden ágazatban, a mezőgazdaságtól a szolgáltatásokon át egészen a műanyagiparig (itt eltekintettünk azokról az óriásvállalatoktól, melyek nem feltétlenül a magyar-román határmentében, hanem az egész román piacban érdekeltek, mint a MOL, OTP, Trigránit). Itt említhetjük meg a legújabb, nagyobb volumenű zöldmezős beruházást (17 millió euró), melyet a jászberényi székhelyű Jász-Plasztik nagyvállalat hajtott végre a Nagyszalonta melletti Madarason, ahol műanyag-feldolgozó üzemet létesítettek. Kezdetben 300-500 főnek adnának munkát, majd 1000 főre növelnék a munkahelyek számát. Ami azonban hangsúlyos pont a magyar befektetők szemében, az a kereskedelem a gyorsabb megtérülés miatt. Az építőipar az a terület, ahol kimagasló a magyar vállalkozói aktivitás – ebben az iparágban lehetőségük nyílik arra is, hogy a jól képzett, otthoni, magyarországi munkaerőt áthozzák ide a határmenti romániai területekre. Víz, szennyvízcsatorna-hálózatok, hulladékátrolók építésében érdekeltek. Debreceni cég építette a nagyváradi strand mellett elkészült leendő Hilton szálloda épületét is. A bihar megyei pádisi üdülőtelep felé vezető út építésében konzorciumban a Betonútépítő is szerepel. Nagyvárad EU-s előcsatlakozási alapokból finanszírozott közműinfrastruktúra-felújításában vette ki a részét az ugyancsak debreceni székhelyű KEVIÉP építőipari vállalat. Nagyobb az aktivitás az élelmiszeriparban, a lakberendezéseket gyártó (DIEGO lakberendezési cikk és parkett gyártás-forgalmazás) iparágakban. Élelmiszer-üzlethálózatok és nagykereskedések is jelen vannak Nagyváradon, melyek magyar érdekeltségűek (Kukori, Ieftinel).

Az üzleti kapcsolatokban fennálló lehetséges funkciózavarokról szólva Szabó Ödön elmondta, hogy a magyar vállalkozók sokat panaszkodnak a romániai fizetési morálra, számukra nehezebben elképzelhető, hogy egy üzleti partner, vagy még inkább az állam jelentős késedelemmel fizessen az árukért vagy megbízásokért. Tervezhetőségi problémák vannak a makrogazdasági bizonytalanságok miatt, különösképp az infláció alakulása és az árfolyam-politika miatt. Jelentős az adócsalás és adóelkerülés mértéke, különösen azóta, hogy az EU-s csatlakozás óta beindult az úgynevezett „nagy áfabiznisz”. Általában a határ túloldalán jegyeznek be román vagy magyar vállalkozók hajléktalanok vagy ázsiai, afrikai menekültek nevére írt fantomcégeket, amelyeken keresztül „megutaztatják” export és import

révén a termékeket, nem fizetve áfát, úgy hogy a termék a határ innenső oldalán egy tapodtat sem mozdul, általában kamionban pihenve rakományként. A teljes ügylet csak papíron zajlik le. Miután néhányszor megfutják ezeket a köröket, felszámolják a fantomcéget, hogy kikerüljenek az adóhatóság látóköréből.

A határvidék magyar oldalán működő magyarországi vállalkozások román befektetőket partnerként elsősorban a turisztikai szektorban keresnének. Legutóbb egy teljes hajdúszoboszlói szállodát próbáltak román befektetőknek eladni sikertelenül. Ugyanakkor a kereskedelem terén lenne még lehetőség arra, hogy a határ túloldalán román cégek beszálljanak az üzletbe, a szállítás-fuvarozás és a kétoldalú logisztika terén. Jó példa a határon túli magyarországi jelenlétre a Micula-fivérek European Drinks and Foods cége, a Leonardo kiskereskedelmi divatcikkáruház magyarországi üzlethálózata, a nagyváradi Frigoexpress fuvarozási cég, vagy a nagyváradi Teszári Zoltán RCS&RDS kommunikációs cége (DIGI). Ugyanígy a magyar Transzsped fuvarozási cég tevékenyen jelen van a határmenti román piacon. Bihar és Szatmár megyékben a magyar vállalatok körülbelül 80 millió eurónyi tőkét fektettek be, Szatmár megye is jól szerepel a magyar befektetések területén, különösképp az élelmiszeriparban.

8.5.3 Kulturális és oktatásügyi együttműködés

Ebben a fajta együttműködésben egyaránt részt vehetnek állami intézmények, valamint nemkormányzati szervezetek, a civil társadalom mobilizálása révén. Az alapprincípium a személyek és közösségek közötti kapcsolatok számának növelése a kultúra és oktatás révén, lehetőséget adva egymás megismerésére szervezett, illetve spontán módon, a „grassroot approach” típusú, úgynevezett „népi diplomácia” útján. Bővíteni kell viszont az interetnikus kapcsolatok lehetőségeit, hiszen az empirikus kutatások azt mutatják, hogy a közösségek közti román-magyar határon átnyúló kapcsolatok nagy része a romániai és magyarországi magyarok között jön létre. Az interetnikus párbeszéd serkenthetné az interkulturális és az oktatási intézmények közötti cserekapcsolatokat, sőt, a gazdasági kapcsolatokat is.

A megyei hatóságok beavatkozási lehetőségei, amelyekkel elősegíthetik a határon átnyúló együttműködést az oktatás és kultúra terén, a következők:

Oktatás:

- A humán erőforrások folyamatos képzése és továbbképzése, szoros összhangban a munkaerőpiacon tapasztalható kereslettel, az oktatási programok összehangolása a szomszédos országbeli partnerintézményekkel
- Olyan szakképzések támogatása, amelyek információtechnológiai beruházásokat vonzhatnak, vagy kutatási-fejlesztési tevékenységek megtelepedésének megkönnyítése
- Regionális hálózat kialakítása a térség felsőoktatási intézményei között, komplementer jellegű kutatási és oktatási területek meghatározása céljából, vagy közös regionális egyetem közösségi kezdeményezési programokból, valamint a részt vevő térségek hozzájárulásából lehetne megoldani
- Folyamatos cserekapcsolatok az egyetem előtti oktatási intézmények között, az oktatási folyamatok tapasztalatainak kölcsönös megismerése, tanárok és diákok közötti közvetlen személyi kapcsolatok kialakítása, egymás közti kommunikáció céljából
- A formális mellett informális oktatási formák meghonosítása a képzésben és továbbképzésben különösképp a román oldalon, ahol ezek az innovatív formák gyenge hagyományokkal rendelkeznek
- A magyar oldal modernebb oktatási módszereinek elsajátítása és átültetése a román közoktatásba, a passzív-motorikus tanítási formák helyett az aktív-heurisztikus, ismereteket, tudást generáló, kérdéseket megfogalmazó és „válaszokat alkotni képes” ismeretszerzés terjesztése révén

Kultúra:

- Közös kiállítások szervezése múzeumok és képtárak, közgyűjtemények bevonásával
- Népzene- és néptánc-csoportok kölcsönös fellépései, hagyományápolás, fesztiválszervezés
- Hivatásos és amatőr színházak és zenekarok által a szomszédos országban szervezett vendégszereplések támogatása
- Eltűnőben lévő spirituális és a tárgyi kultúrához tartozó elemek közös kultúrörökséggé alakítása és konzerválása
- A másik fél kultúrörökségének tisztelete, óvása és lehetőség szerinti együttes bemutatásuk

Az ilyen típusú tevékenységek pozitív hatásai:

- Külföldi és hazai beruházások növelése, egy alkalmazkodóképesebb, tudásorientált és versenyképesebb gazdaság kifejlődése
- Az újítások könnyebb diffúziója a határvidéken
- Nagyobb számú kapcsolat és együttműködés kialakulása és nyitottság a tudomány, oktatás, kultúra és sport területén; aktívabb, kezdeményezőbb részvétel a lakosság részéről
- A jobb kölcsönös megismerés nyomán a kölcsönös bizalom, általában a tolerancia növekedése, valamint pozitív kép kialakulása a közfelfogásban az eurorégiókra és a partnerre vonatkozóan
- A kulturális, esemény- és rendezvényturizmus fellendülése

Az oktatás terén megvalósult együttműködésekről egy tényfeltáró beszélgetés keretében Pásztor Gabriella volt román oktatásügyi RMDSZ-es államtitkár, majd 2010-ben a román kormány oktatási államtanácsosa beszélt nekünk. Beszámolója szerint az általános iskolák és középiskolák közötti közvetlen kapcsolatfelvétel és közös programszervezés már rögtön a romániai rendszerváltás után kibontakozott, legelsőként nagyváradi és debreceni iskolaközpontok közt, majd sorra bevonódtak az együttműködésbe az egyéb központok is. Az idő előrehaladtával román tannyelvű iskolák is bekapcsolódtak az együttműködésbe. Az intézményesült együttműködési formák sorában megemlíthetjük a Bihari Iskolaszövetséget, mely biharkeresztesi központtal gyűjt egybe 25-25 iskolát a romániai Bihar megye és a magyarországi bihari régió iskolái közül. Célja a szakmai fórum, a tapasztalatcsere és kapcsolatépítés lehetőségeinek megteremtése. A határsávban élő magyar nemzetiségű családok gyermekeit a kilencvenes évektől kezdődően egyre nagyobb számban íratják a szülők magyarországi középiskolákba ami előszobája a magyarországi felsőfokú oktatási intézetekbe való beiratkozásnak. Ez a jelenség inkább Bihar megyére és Nagyváradra jellemző és kevésbé Szatmár megyére valamint Szatmárnémetire.

A felsőoktatási együttműködés viszonyrendszerének feltérképezésére strukturálatlan interjú készítettünk Dr. Iliș Alexandru egyetemi tanárral, a Nagyváradi Egyetem Földrajz, turizmus és területfejlesztés tanszékének vezetőjével.

Az egyetemközi kapcsolatok közvetlenül a rendszerváltást követően jórészt hiányoztak a Nagyváradi Egyetem és a Debreceni Egyetem földrajzi tanszékei és maguk az egyetemek között is. 1993-tól kezdődött a kapcsolatfelvétel az egyetemek között, amelybe fokozatosan

bevonódtak a különböző karok. Fokozatosan intézményesült a tanár- és diákcsera valamint a közös kutatási projektekből való részvétel. Az egyik legpéldásabb és legsikeresebb együttműködési modell a Nagyváradi Egyetemen funkcionáló Euroregionális Kutatási Központ (ISER) révén valósult meg. A Nagyváradi Egyetem Történelem, Földrajz és Nemzetközi Kapcsolatok kara 2005 óta a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékével közösen működteti a fent említett Jean Monet kiválósági központot és a Limes folyóiratot is kiadják. Ilieş Alexandru véleménye szerint a politikai elitnek is feladata lenne jobban mozgósítani az egyetemeket a partnerséget is alátámasztó projektekből való részvételre, vagy segíteni őket az ilyen kutatási projektekhez való hozzájárásban. Ugyanakkor a tanszékvezető azt állítja, hogy a kormány elengedte a nagyváradi Egyetem kezét a regionális egyetemek közötti versenyben és ugyanezt tette Nagyvárral, mint várossal, ahol 2010-ben ellenzéki polgármester regnált. Egyetért azzal az Ilie Bolojan nagyváradi polgármester által tett nyilatkozattal is, hogy Nagyvárad elveszíteni látszik országos szinten Temesvárral és Kolozsvárral szemben az újraiparosítási versenyfutást, és egyetlen alternatívája maradt tudás- és szolgáltatócentrummá válni, valamint maximálisan kihasználni turisztikai lehetőségeit. A Nagyváradra telepített NATO-központ sem segít állítása szerint Nagyvárad nemzetközi szerepének növelésében, mivel az egy egyszerű információs központ elenyésző fejlődésre gyakorolt impulzusokkal.

8.5.4 Természet- és környezetvédelem

A természet- és környezetvédelem kiemelt terület, mivel a határon átnyúló természeti környezet sérülékenyebbé vált bizonyos ökológiai balesetek nyomán fellépett szennyezések és károsodások miatt, amelyek különösképp a vízhálózatot érintették. Mindennek jelentősége az életminőségre, illetve a gazdaságra gyakorolt közvetlen hatásban rejlik. A biodiverzitás fenntartása közös kötelessége a határvidékek lakóinak, mivel az ökoszisztémák nem igazodnak az ember által meghúzott határokhoz. Ezek a célok egyes esetekben korlátozzák nagyszabású vagy ambiciózus gazdasági fejlesztési, illetve infrastruktúra-tervek megvalósítását.

Az ökológiai egyensúly fenntartásának és a környező természet védelmének lehetséges módjai:

1. Határon átnyúló nemzeti parkok vagy természetvédelmi területek kialakítása
2. Duzzasztógáták építése a romániai és ukrain folyók felső szakaszain, az árvizek megelőzése érdekében; szükségtározók, záportározók építése, összehangolt vízgazdálkodás
3. Felelősségteljes erdőgazdálkodás, a vizes élőhelyek rehabilitációja legfőképp a mélyföldeken
4. A környezetvédelmi oktatás és propaganda támogatása a lakosság, különösen az ifjúság körében
5. A szennyvízcsatorna-rendszerek és szennyvíztisztító állomások elterjesztését célzó beruházások, a lehetőségek függvényében a határ két oldalán fekvő, szomszédos települések által közösen megvalósítva
6. A főbb légszennyező ipari egységek környezetvédő technológiával és szűrőrendszerekkel való felszerelését célzó beruházások
7. A településeken belüli zöldövezetek növelése, a tömegközlekedési eszközök használatának ösztönzése a személygépkocsik helyett
8. A modern technológiák bevezetése ökológizált közös hulladék-feldolgozók és tárolók megvalósításával, különösképp a veszélyes hulladéokra nézve

A fenti intézkedések pozitív hatása a következőkben mérhető le:

1. A biodiverzitás és a természeti örökség fenntartása a határmenti térségben
2. Az árvíz és belvízveszély, valamint a viharkárok csökkenése
3. A határon átnyúló környezetszennyezésekkel kapcsolatos államközi konfliktusok elkerülése
4. A térség külső megítélésének javulása, ami pozitív hatással lehet az idegenforgalomra és a térség vonzerejére
5. Az ökológiai egyensúly iránti felelősségteljes gondolkodásmód kialakítása a lakosság soraiban, a környezettudatosság, az ökológiai szemlélet terjedése

9 A HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS MEGÍTÉLÉSE A TELEPÜLÉSVEZETŐK SZEMSZÖGÉBŐL

9.1 A romániai megyék településvezetői körében végzett felmérés

A kutatás során alkalmazott kérdőív az együttműködés jelenlegi állapotára és kilátásaira, a határ térbeli közelségének érzékelésére, valamint a saját község fejlődési lehetőségeinek értékelésére tér ki. A kérdőívet Bihar és Szatmár megyék polgármesterei vagy alpolgármesterei töltötték ki. Szándékunk szerint ez a közvéleménykutatás bizonyos mértékben a magyarországi kutatók által a határon átnyúló térség magyar részét is magába foglaló felmérések tükörképe, illetve romániai változata. A Debreceni Regionális Kutatások Központja munkatársai által végzett felmérés viszont sokkal nagyobb mintán készült, a román-magyar, illetve magyar-ukrán határ két oldalán élő egyszerű polgárokat kérdezték meg. Az egyéni kutatásokra jellemző logisztikai korlátokból kifolyólag mi az előbb említett döntéshozókra kellett fókuszáljunk, mert ők ismerik a legjobban az általuk vezetett községek mindennapi életét, a helyi közigazgatás mindennapi bürokráciáját, és tájékozottak az illető községek nemzetközi és határon átnyúló kapcsolatai jelenlegi helyzetére vonatkozóan. A megkérdezettek száma: 156 községi polgármester (96 Bihar, 60 pedig Szatmár megyéből). A válaszadók számának maximalizálása céljából két fordulóban postáztuk ki a kérdőíveket, egy év eltéréssel, a 2005-2006 időszakban. A 156 megkérdezett személy közül 72 (46,1%) válaszolt, ez az arány biztosítja a felmérés szükséges relevanciáját. A 72 válaszadóból 44 (61,2%) Bihar megyei, 28 (38,8%) pedig Szatmár megyei volt. A kérdőív nagyvonalakban megegyezik – néhány módosítással – az INTERREG II C kutatási projekt keretében 2000-ben alkalmazott kérdőívvel, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Földrajzi Kutatóintézetének közreműködésével dolgoztam ki. A kérdőív használatát az említett intézmény írásban engedélyezte. Emellett még egyéb kutatási mintákból ihletve fogalmaztam meg a kérdéseket (BARANYI, B. 2004a, 2004b; NÁRAI, M. 1999), valamint a helyi sajtóban a határmentiségre vonatkozó hírfolyam nyomon követése segített újabb kérdések megfogalmazásában (HORGA, I. 2004; SOPRONI, L. 2007).

Érdekes módon, a román oldalon végzett felmérésre válaszolók többsége nem a határsávból származik, hanem a megyék központi-keleti vidékeiről: az Avasvidékről, a Béli-

hegység vagy Hadad vidékéről, a Szamos-síkság északi részéről Szatmár megyében, illetve a hegyvidékről, a Tasádfői-dombság és Belényes vidékéről Bihar megyében. Azt feltételezzük, hogy e községek elszigeteltebb fekvése hatására egy dicséretes igyekezet jelentkezik a világ felé való nyitásra, kapcsolatteremtési készség és a kölcsönös megismerésre való törekvés mutatható fel az Európa más közösségeivel való kommunikáció révén (47. ábra).

A kérdőív 33 kérdésének többsége zárt kérdés, csak öt nyílt kérdést tartalmaz, amelyekre nem szabványosított, szöveges válasz adható. Egyes kérdések a vegyes csoportba tartoznak, amelyek az előre meghatározott válaszok mellett lehetőséget adnak az alanyok szubjektív véleményének kifejtésére is – de a válaszadók, elenyészően csekély kivétellel, nem éltek ezzel a lehetőséggel. A kérdőívre adott válaszokat számítógépbe kódoltuk, és egy speciális társadalomtudományi szoftverrel (SPSS) értékeltük ki. A kérdőív egyes kérdései kiegészítő jellegűek, céljuk kiegészítő információk szerzése, amelyeket más fejezetekben tárgyalunk (ide tartoznak például az EU-s előcsatlakozási alapokból való támogatás megpályázására, illetve a külföldi befektetésekre vonatkozó kérdések).

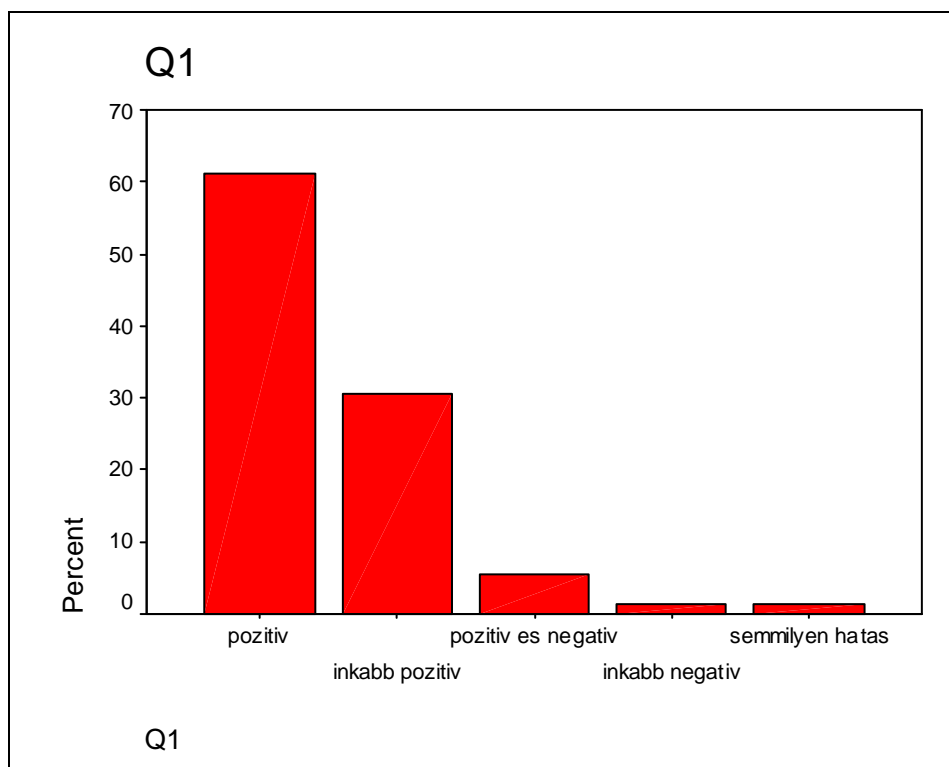
A kérdőív kérdéseit három tematikus egységbe csoportosítottuk (lásd a mellékletet):

- I. A határon átnyúló térségek jellemzői az 1990 utáni társadalmi-gazdasági átalakulás után
- II. A határon átnyúló együttműködés és kapcsolatok helyzete és kilátásai
- III. A határon átnyúló együttműködés értékelése

Kiindulásként feltételeztünk egyfajta alapvető jó szándékot és jóhiszeműséget a megkérdezett települések vezetőiről, vagyis hogy kifejezetten és tudatosan keresik a határon átnyúló kapcsolatokat és érdekelték is azok bővítésében. A román oldalon ugyanakkor feltételeztünk egyfajta etatista függőségi viszonyt a tehetetlenségi nyomaték-szerű fennmaradását, vagyis, hogy a határmenti kapcsolatban is elvárják a helyi előljárók valamiféle állami támogatást, útegyengetést, felülről jövő ösztönzőket. Ugyanakkor az is hipotéziseink között szerepelt, hogy a helyiek alapvetően pozitívan értékelik a különböző területi szintű euroregionális szerveződések hatását a határmenti együttműködések mindennapi gyakorlatára. Mindezek a feltételezéseink, mint látni fogjuk, nagyjából megalapozottnak bizonyultak. (A kérdőív megtekinthető a mellékletekben!)

A határon átnyúló térségek jellemzői az 1990 utáni társadalmi-gazdasági átalakulás után

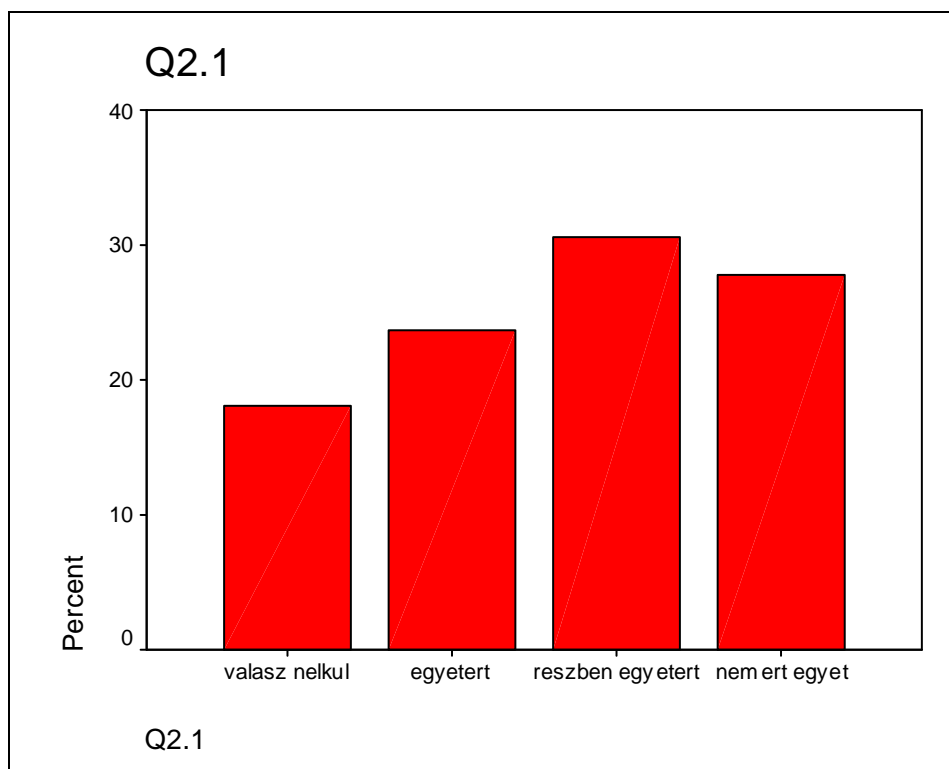
Az első tematikus csoportban a válaszadók többsége (61%) az 1990 utáni társadalmi-gazdasági átalakulás hatásait a határon átnyúló térségre nézve pozitívan értékelte, azon egyszerű okok miatt, hogy az előző időszak izolacionizmusa véget ért, és helyet adott a határon átnyúló kétoldalú kapcsolatoknak. A Szatmár megyei polgármesterek vagy alpolgármesterek jóval optimistábbak voltak ebből a szempontból, ők 75%-ban pozitívnak jellemezték a változás hatását, és egyikük sem válaszolta azt, hogy a politikai változásoknak negatív hatásuk lett volna a határvidékre. A bihariaknak csak 52,3%-a gondolta úgy, hogy ez a történelmi fordulópont pozitív hatással volt térségükre. Ez a helyi előljárók részéről egyfajta nosztalgikus múltba nézést sejtet, illetve a generációváltás hiányát – ezt mi mindenképp lehetséges hátráltató tényezőként értékeljük a határmenti kapcsolatok kontextusában (48. ábra).

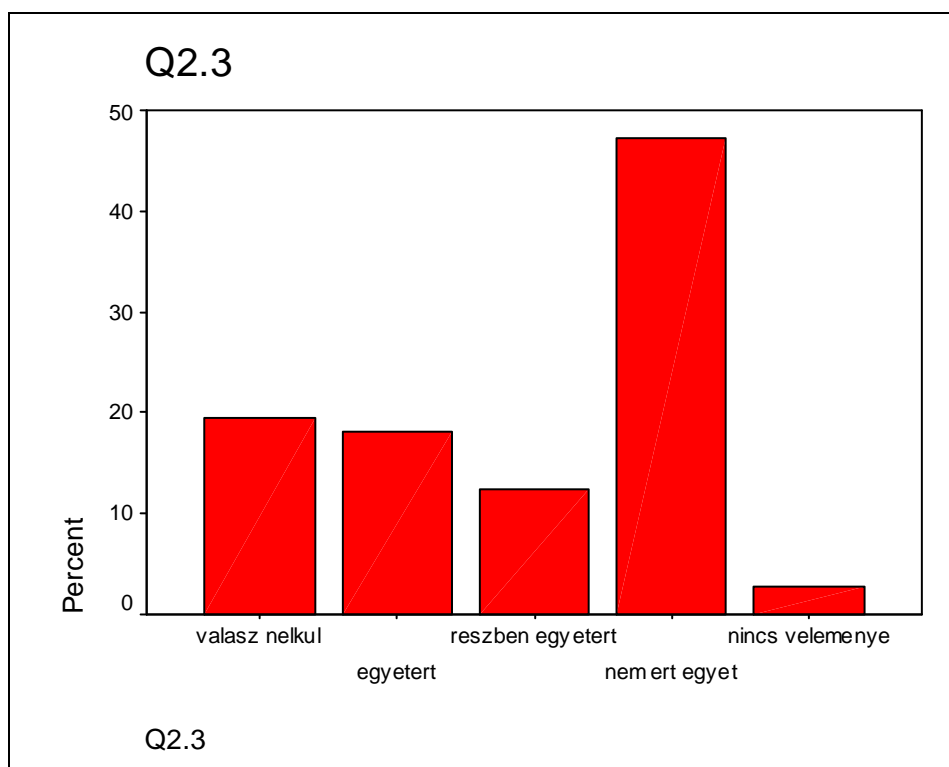
48. ábra. Az 1990 utáni politikai és társadalmi-gazdasági változások román-magyar határon átnyúló térségre való hatásának értékelése

A következő kérdés a román-magyar határon átnyúló térség státusára és fontosságára vonatkozott Románia más térségeihez viszonyítva. Itt a felmérés alanyai válaszoltak a zárt kérdésekre, az utolsó kérdésre pedig az esetek túlnyomó többségében semmilyen választ nem kaptunk. A válaszokból a két román megye helyi döntéshozóinak saját településükről alkotott meglepően pozitív kép tűnik ki: a válaszadók többsége csak részben ért egyet azzal, hogy a nyugati határvidék periférikus térség (30,6%), vagy éppenséggel nem ért egyet a kijelentéssel (27,8%). Ez azt tükrözi, hogy a vidék közigazgatási-területi vezető szereppel rendelkező lakosai helyesen fogják fel a relatív terek fogalmát, mert bár periférikus helyzetben vannak Románia területén, mégis megvan az az előnyük, hogy közelebb találhatók Európa központi területeihez, így kedvezőbb helyzetben vannak az ország központi és keleti térségeihez viszonyítva a modernizáció esélyei és terjedése szempontjából. Ennek megfelelően, a válaszadók relatív többsége (47,2%) nem ért egyet azzal a véleménnyel, hogy a határon átnyúló térség pozíciójából fakadóan hátrányos helyzetben van, sőt, 58,3%-uk úgy véli, előnyök származnak ebből a pozícióból, az alanyok 38,9%-a (relatív többségük) azon a véleményen van, hogy a térség képes hasznosítani a helyzetéből adódó lehetőségeket. A Romániára jellemző paternalista gondolkodásmódnak megfelelően, a válaszadók 54,2%-a szerint a térség modernizálásához állami segítségre van szükség, ez egyféle tehetetlenséget tükröz a helyi kezdeményezések terén, a saját újtó erejükbe vetett bizalom hiányát. A többségi válaszok kategóriájának megoszlása a két megye között azt mutatja, hogy bár Szatmár megye elmaradottabb, mint Bihar, és periférikusabb a fekvése is, e megye polgármesterei nagyobb arányban gondolják úgy, hogy megyéjük jelentősebb mértékben hasznot húz az ország nyugati határához közeli fekvéséből. Ez véleményünk szerint inkább a várakozások és a kitörési vágy intenzitását húzzák alá, semmint a realitásokat támasztják alá (49. ábra; 27. táblázat).

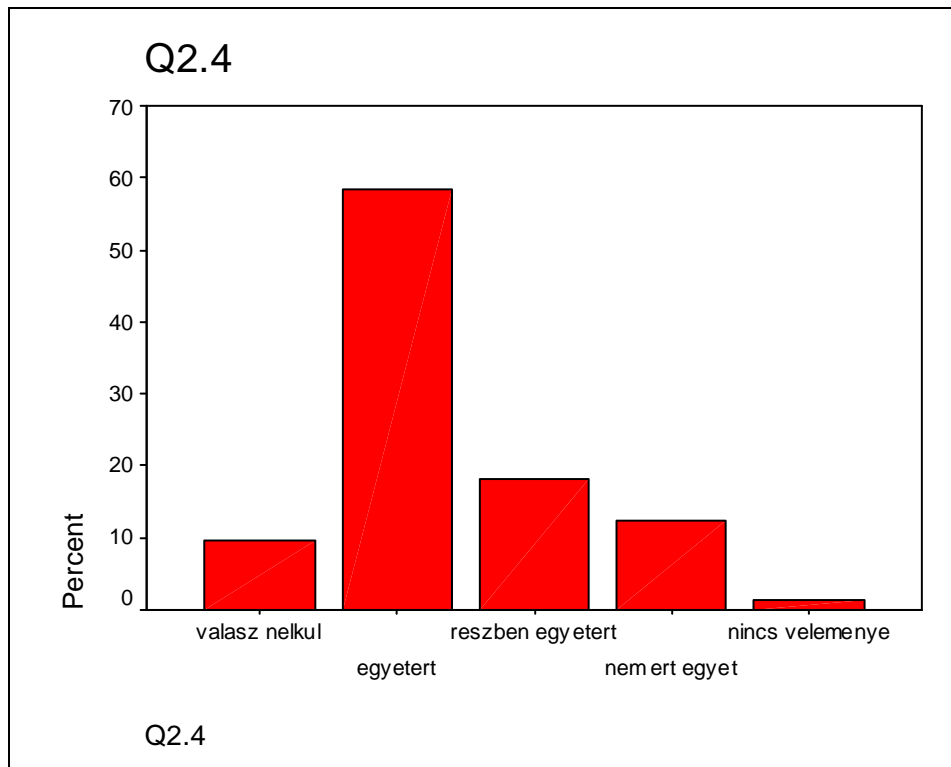
49. ábra. A határon átnyúló térség földrajzi fekvéséből fakadó esélyek és kockázatok értékelése

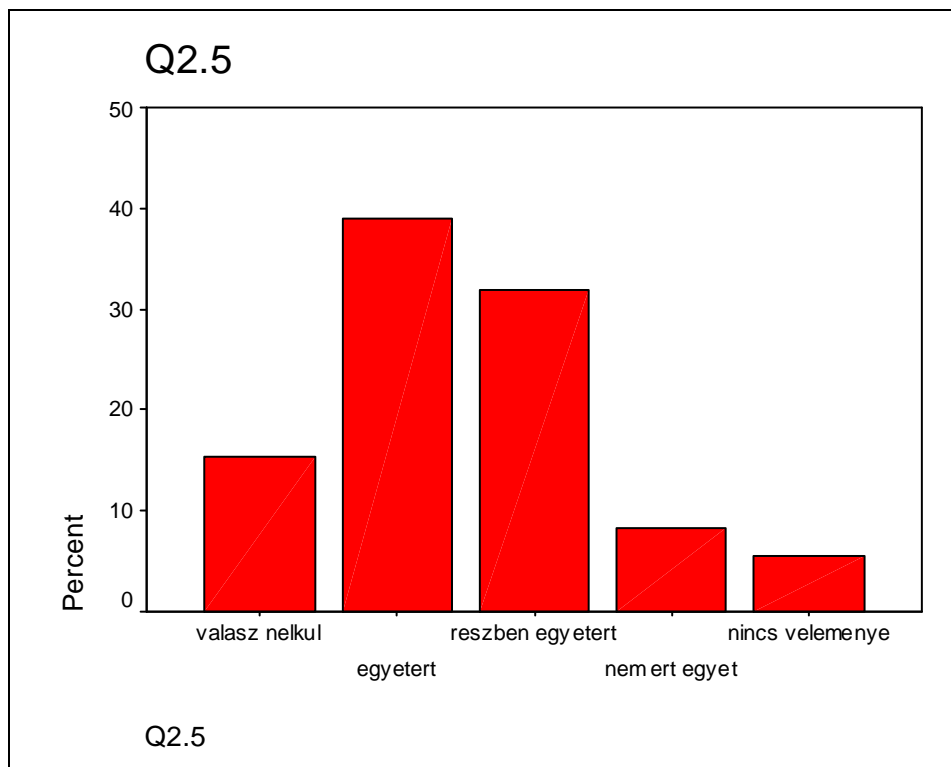
49/a ábra. Perifériális területek a határmenti térségek, amelyek iránt a központi és megyei hatóságok csekély érdeklődést mutatnak.

49/b. ábra. A kedvezőtlen fekvés miatt több okból is hátrányos helyzetűek.

49/c ábra. A fekvésük miatt előnyös helyzetben vannak az ország egyéb térségeihez képest.

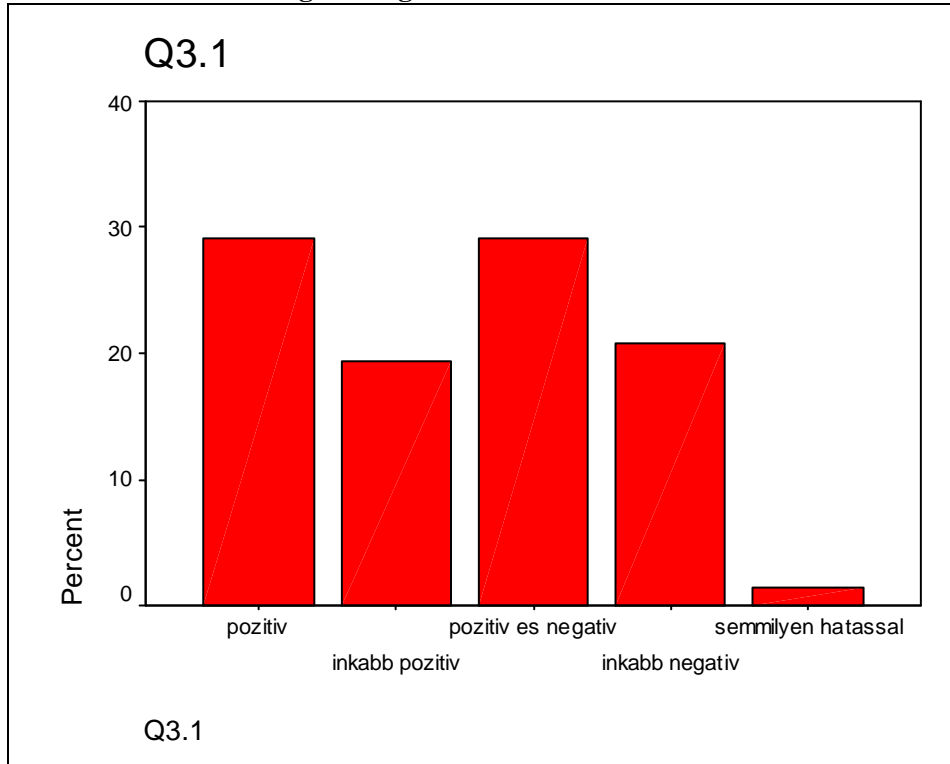
49/d ábra. Kihhasználják a fekvésükből származó előnyöket.

27. táblázat. A határon átnyúló térség földrajzi fekvésének értékelésére vonatkozó többségi válaszkategóriák megoszlása Bihar és Szatmár megye közt

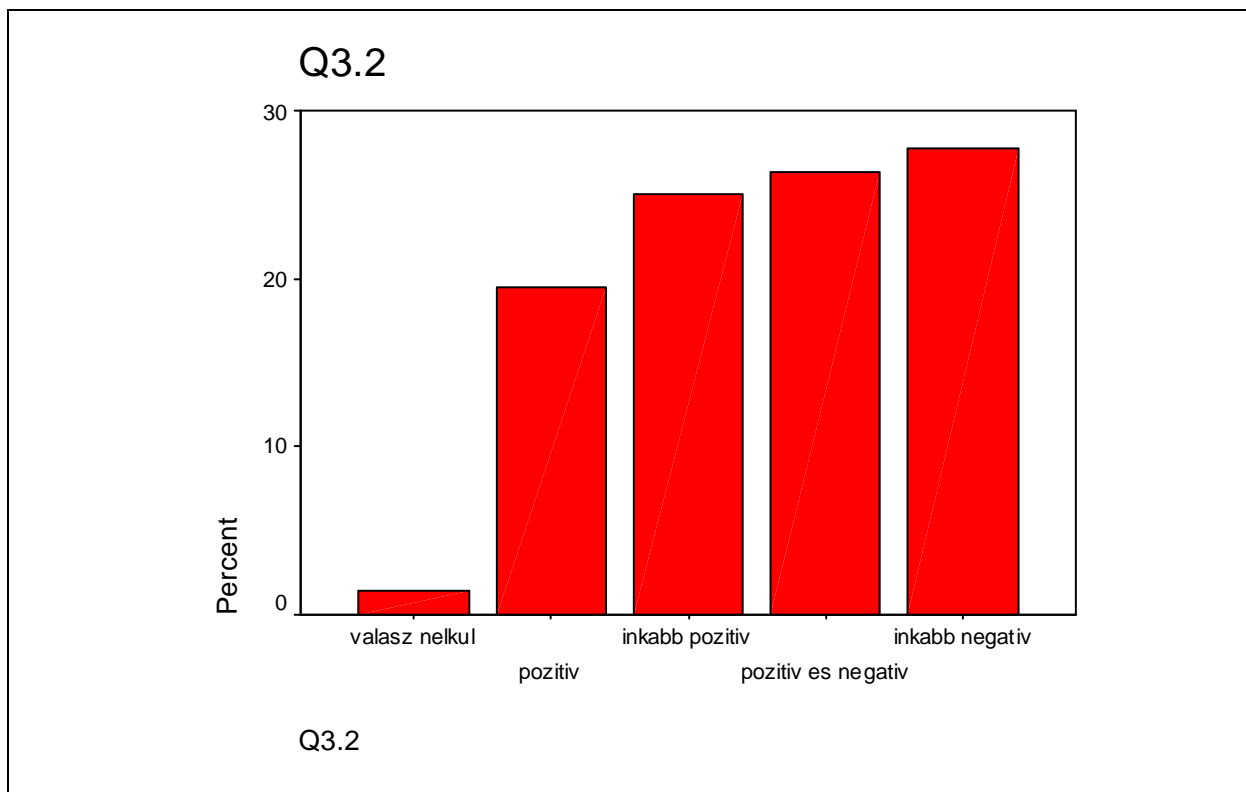
Kijelentés	Válasz típusa	Bihar %	Szatmár %
Periférikus térségek	Részben egyetértek	36,4	21,4
	Nem értek egyet	29,5	25,0
Állami támogatást igényel	Egyetértek	61,4	42,9
Fekvése miatt hátrányos helyzetben van	Nem értek egyet	52,3	39,3
Fekvése miatt előnyös helyzetben van	Egyetértek	54,5	64,3
Kihhasználja és hasznosítja fekvését	Egyetértek	34,1	46,2
	Részben egyetértek	31,8	32,1

A harmadik kérdés az 1990 utáni politikai változásoknak a felmérésben részt vevő polgármesterek és alpolgármesterek községére való hatását vizsgálta. A gazdasági helyzetre vonatkozóan a válaszadók közel egyharmada (29,2%) úgy értékeli, a helyzet jó irányban változott, ugyancsak egyharmaduk (29,%) szerint egyenlő mértékben változott jó és rossz irányban, egyötödük (20,8%) pedig kijelentette, hogy a változás inkább negatív irányú volt. A társadalmi helyzetre nézve az „inkább pozitív”, „pozitív és negatív”, illetve „inkább negatív” válaszkategóriák mindegyikét a városatyák kb. egynegyede választotta. A környezetre vonatkozóan a válaszadók egyharmada gondolja, hogy a változások egyidejűleg pozitívak és negatívak, egynegyedük szerint pedig a környezet állapota egyértelműen romlott. A szállítás tekintetében a válaszok egynegyede jutott az „inkább pozitív”, illetve „inkább negatív” kategóriák mindegyikére. A válaszadók egyharmada gondolja, hogy a közbiztonság egyenlő mértékben változott pozitív és negatív irányban, ugyancsak egyharmaduk pedig, hogy inkább negatív irányban változott. Magyarán a válságjeleket alátámasztó itemcsoport egyértelmű fölénye mutatható ki e választípusokból – negatív tendencia a gazdaságban, és különösen a szociális helyzet romlásában, a környezet állapotában és a közbiztonságban érhető tetten (50. ábra).

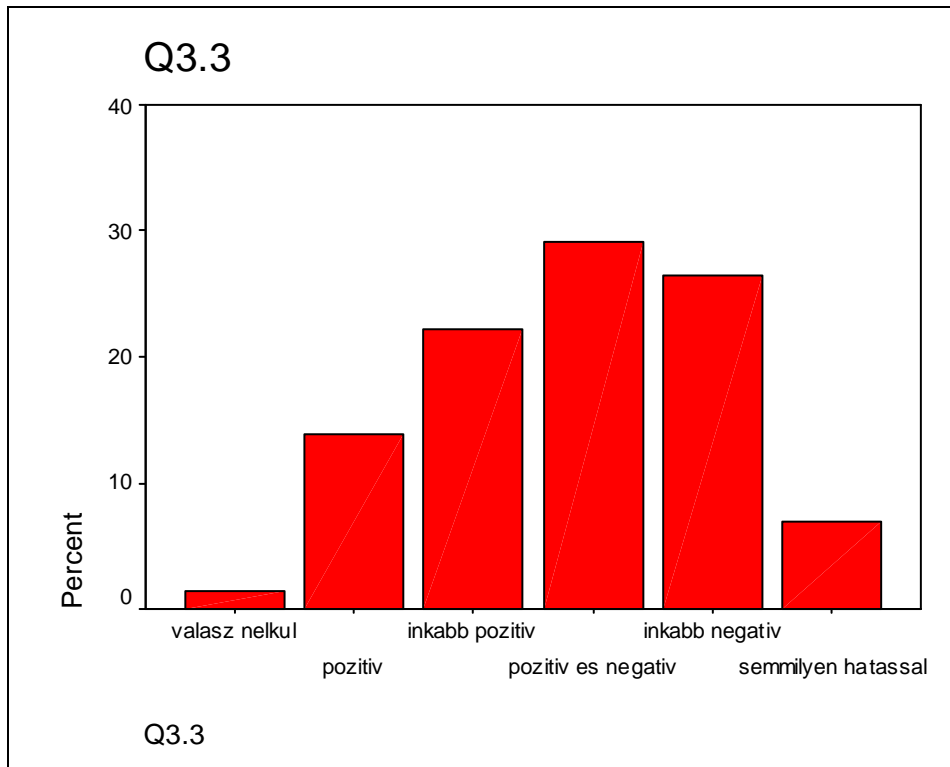
50 ábra. Az 1990 utáni politikai változások hatásának értékelése a válaszadók községére nézve, az élet különböző gazdasági-társadalmi területeire vonatkozóan

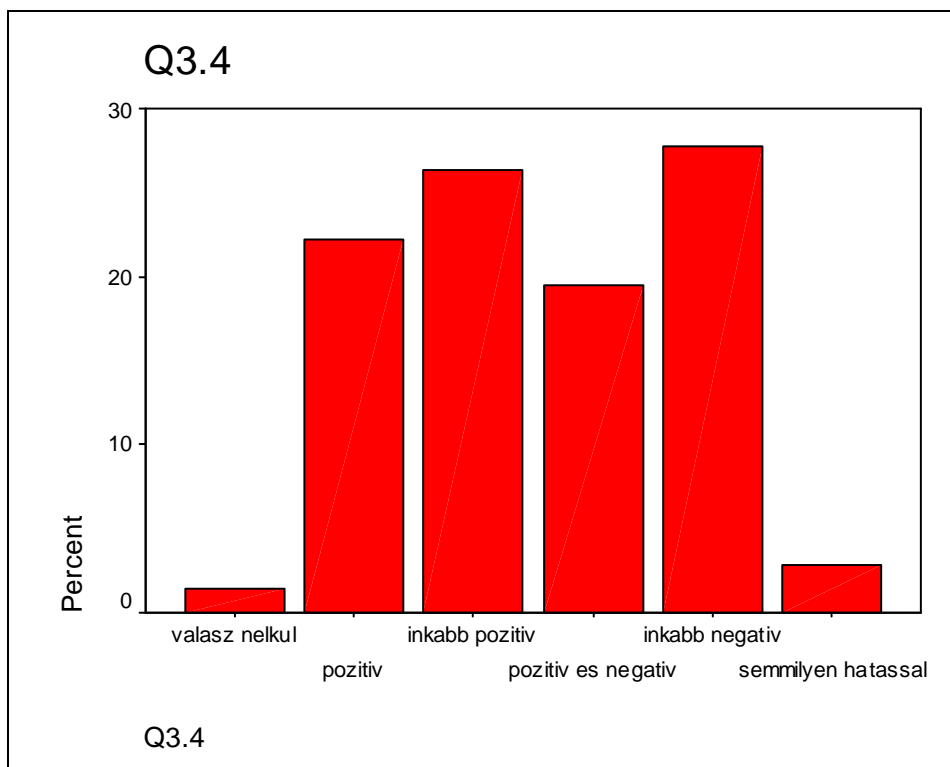
50/a ábra. A gazdasági helyzet változásának megítélése.

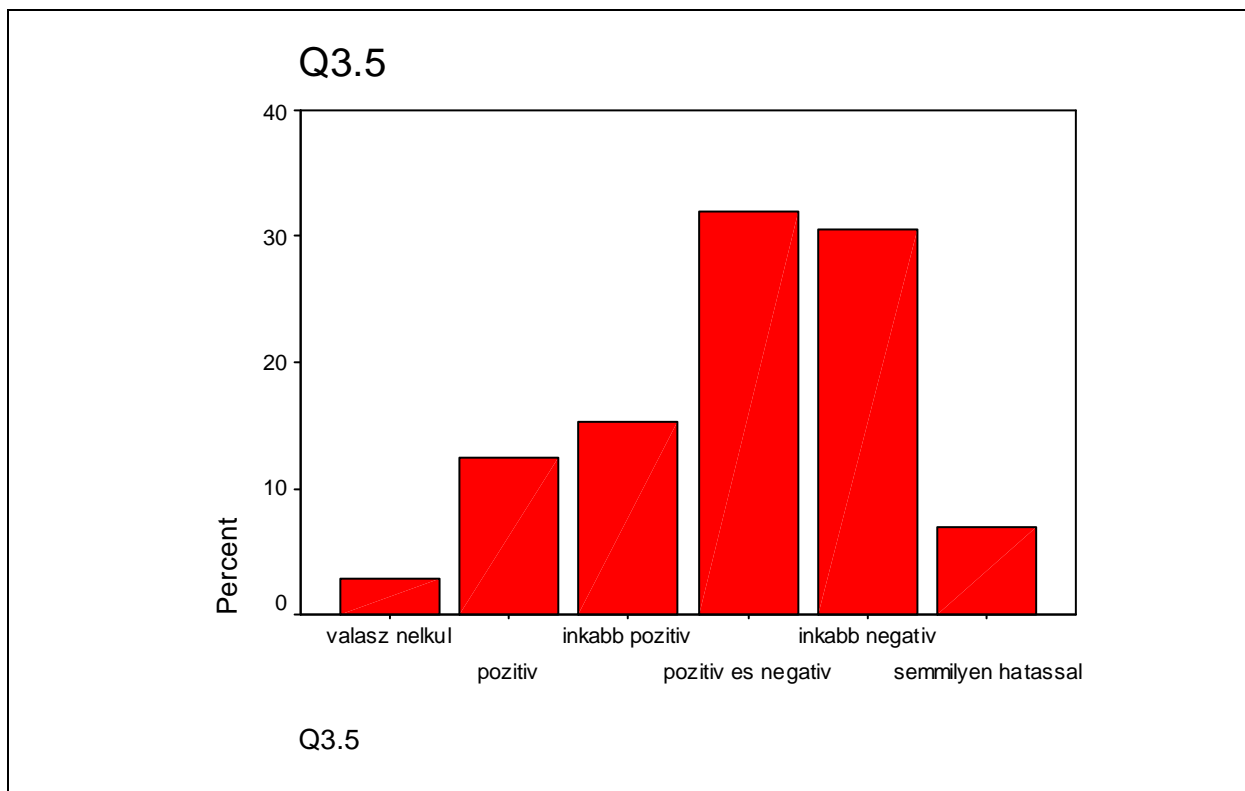
50/b ábra. A szociális helyzet változásának megítélése

50/c ábra. A környezeti állapot változásának megítélése.

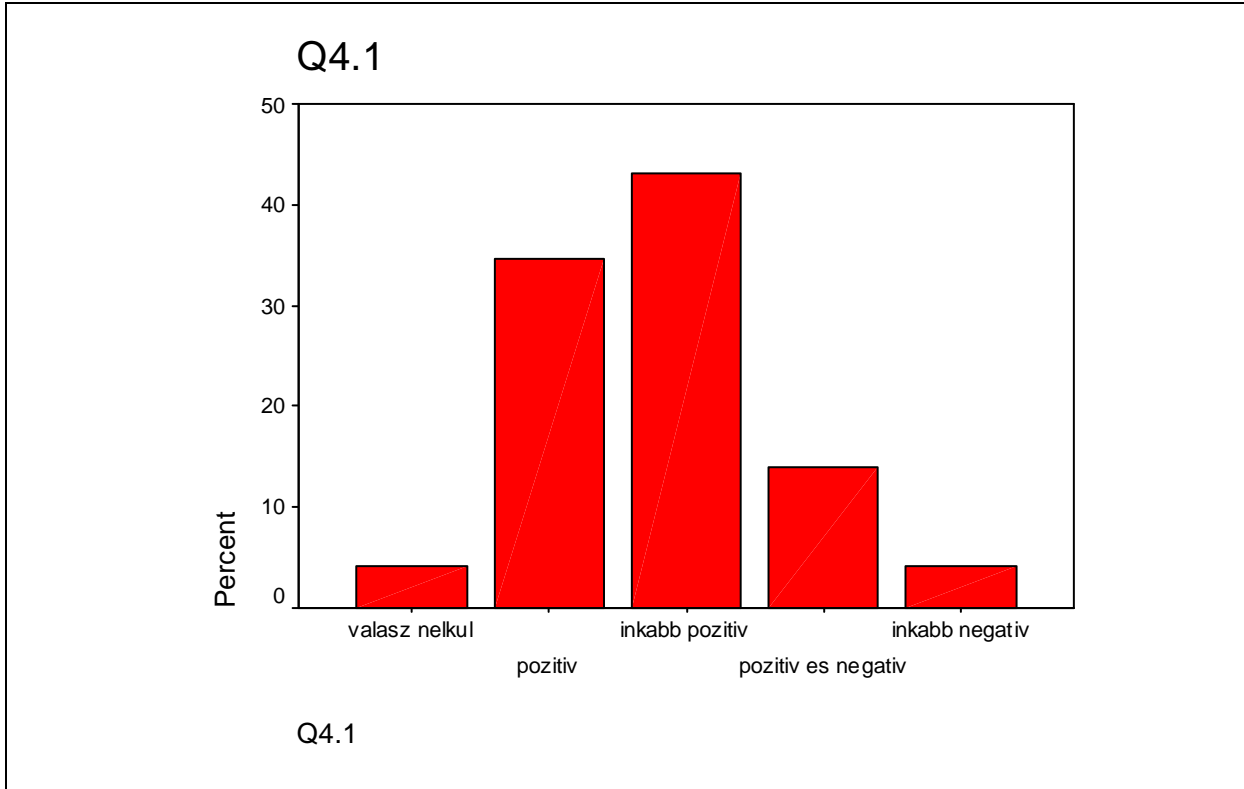
50/d ábra. A közlekedési helyzet változásának megítélése.

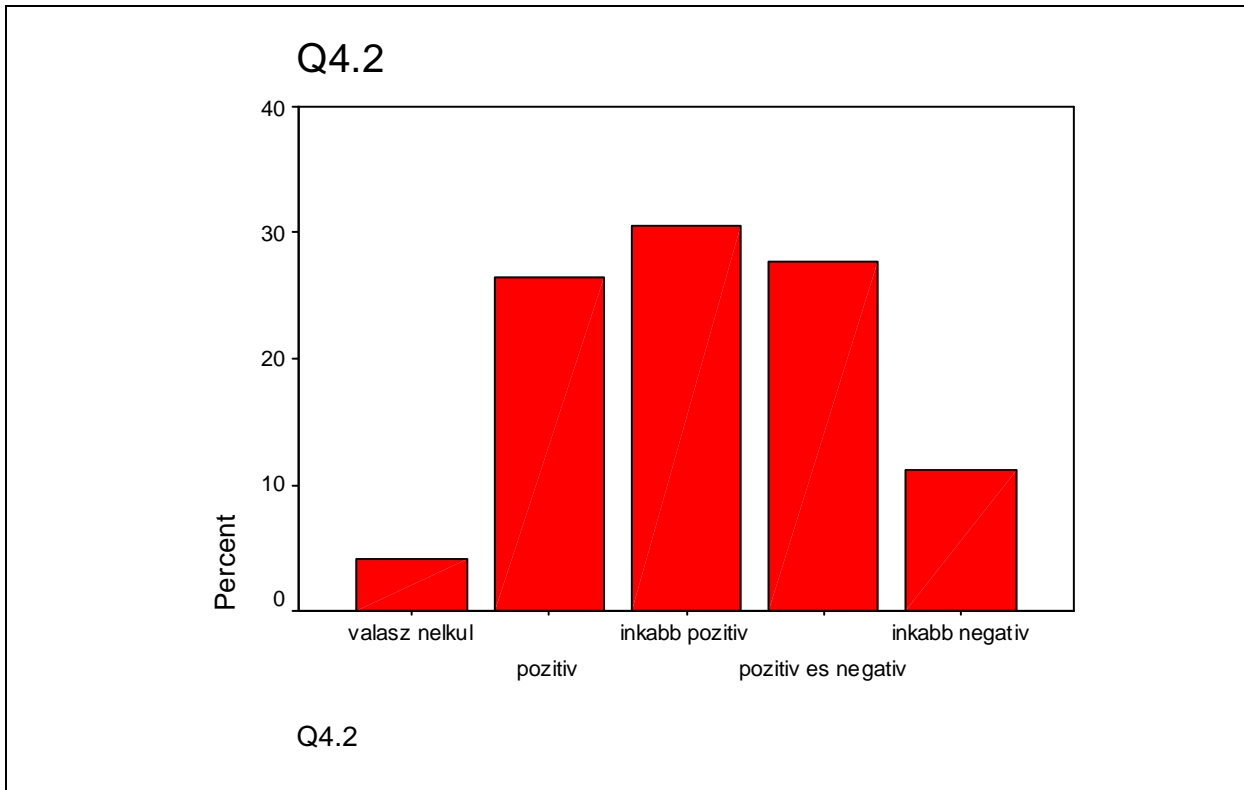
50/e ábra. A közbiztonsági helyzet változásának megítélése.

A következő kérdés a községeknek a jövőbeni öt évre vonatkozó fejlődési kilátásait értékeli, a politikai változások hatásának értékelésénél említett szempontok szerint. A gazdasági helyzet esetében a válaszadók 34,7%-a gondolja úgy, hogy a kilátások jók, 43,1%-uk pedig, hogy inkább jók, ami a Románia rohamos gazdasági fejlődése nyomán fennálló optimista lelkiállapotot tükrözte. Ezek a várakozások valószínűleg nagyarányban mérséklődtek a globális válság kibontakozásával egyidejűleg. A válaszadók egynegyede a társadalmi helyzet nyilvánvaló javulását jósolja, egyharmaduk pedig inkább pozitív változást vár ezen a téren. A környezet esetében 45,8% várja a jelen helyzet inkább pozitív irányú változását, a közlekedés terén 41,7% jelölte meg ugyanezt a válaszkategóriát. A közbiztonság esetében a válaszadók 36,1%-os relatív többsége azt mondja, a helyzet inkább pozitív irányban alakul. Ennek az itemcsoportnak tehát egyértelműen pozitív az eredője, ami mindenképp kedvező premisszája a helyi fejlődésnek (51. ábra).

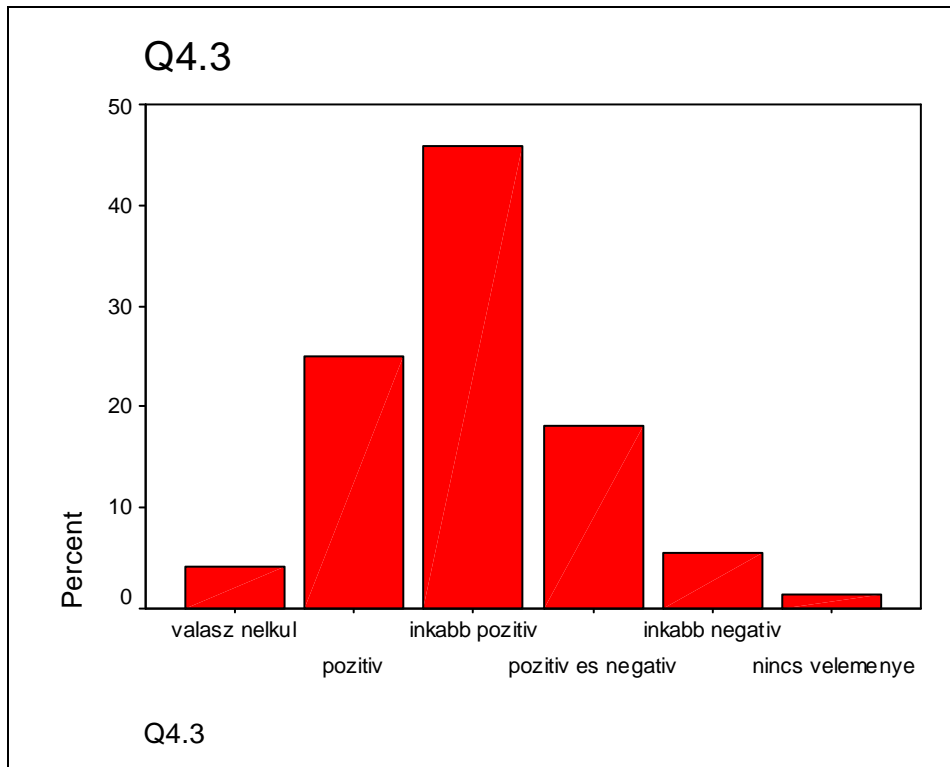
51 ábra. A községek fejlődési kilátásainak értékelése a következő 5 évre vonatkozóan az élet különböző területein

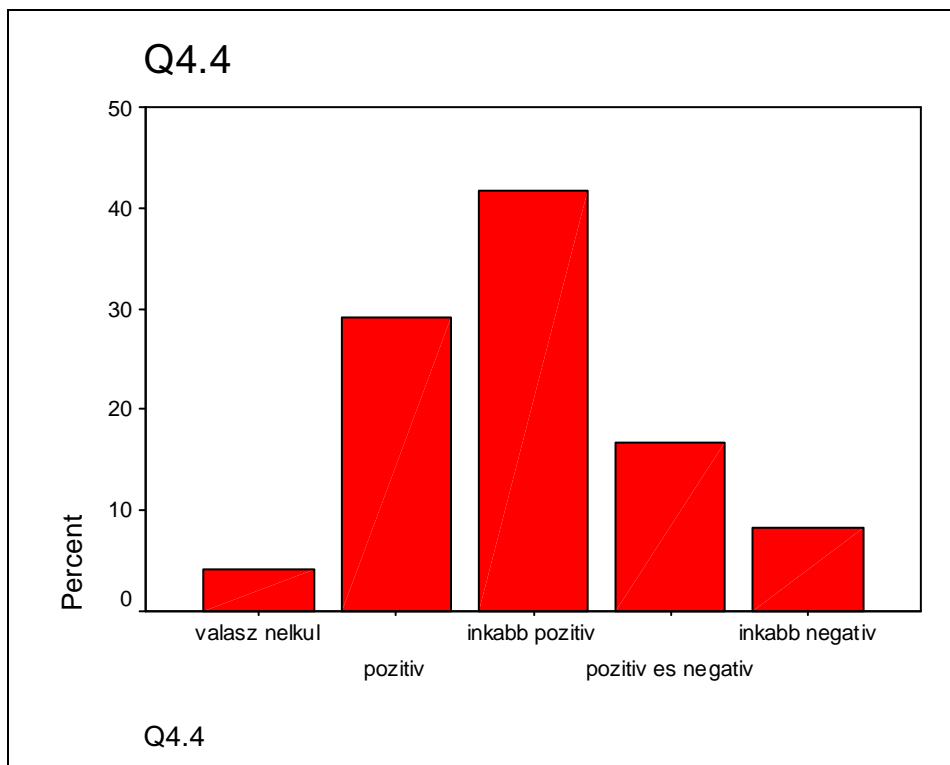
51/a ábra. A gazdasági helyzet fejlődési kilátásai.

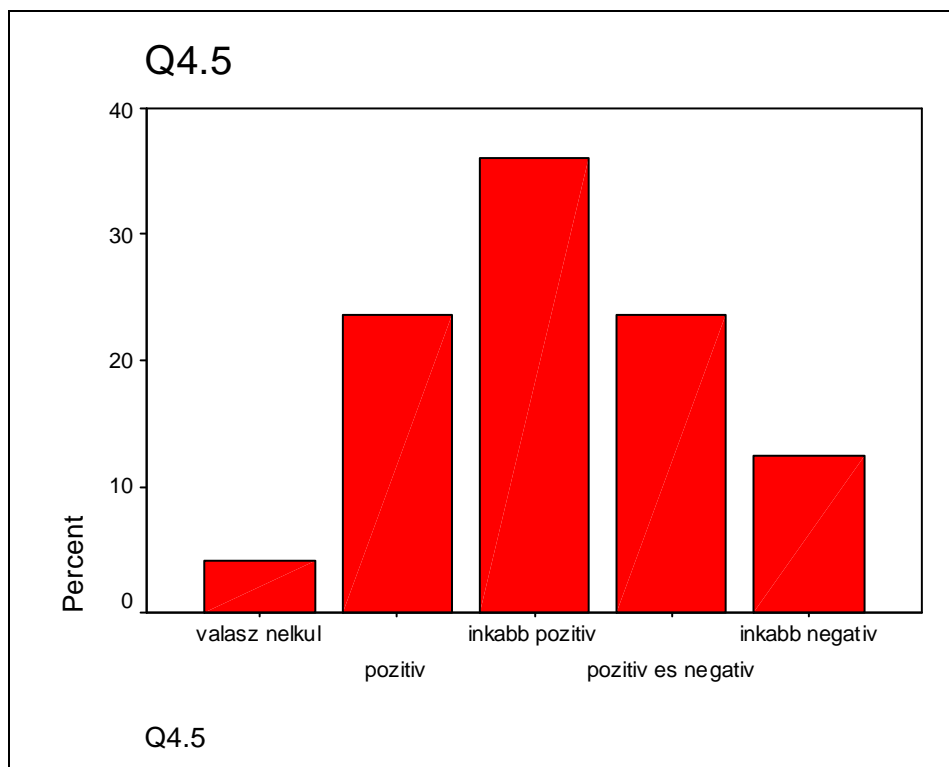
51/b ábra. A szociális helyzet fejlődési kilátásai.

51/c ábra. A környezeti állapot fejlődési kilátásai.

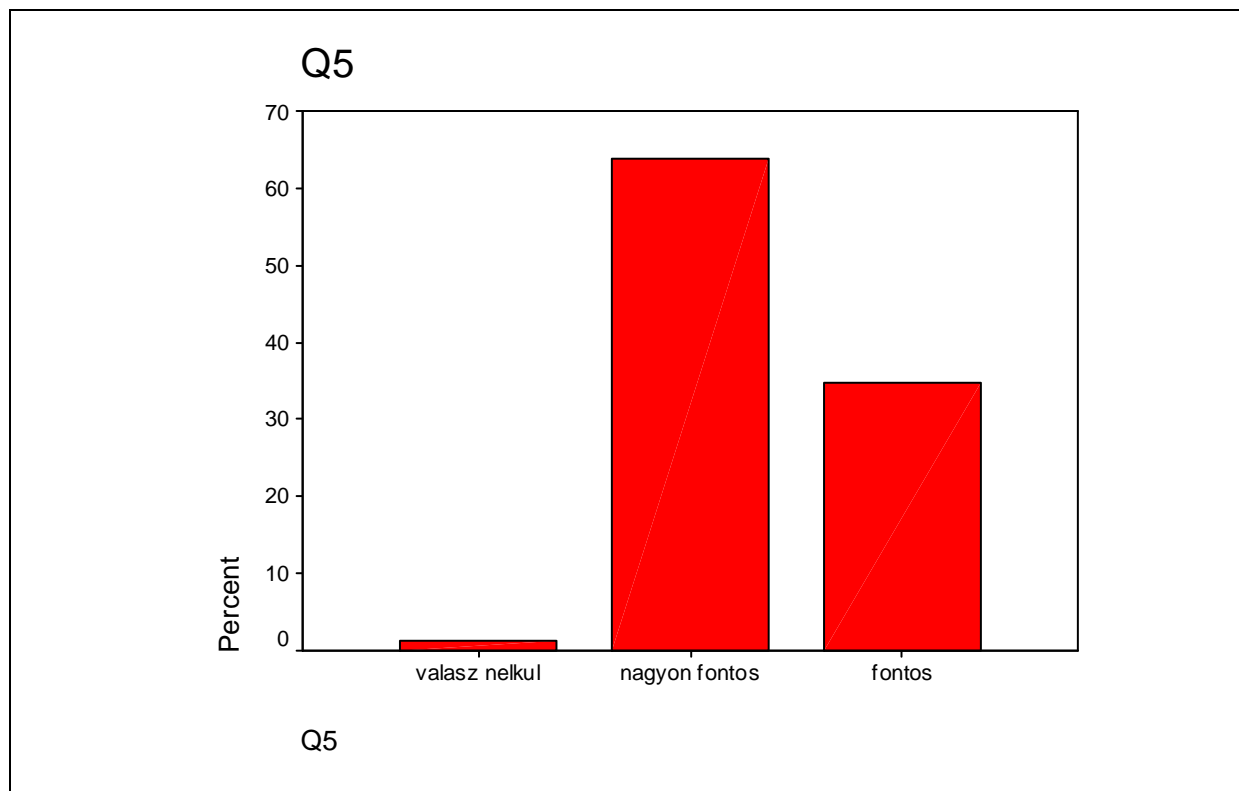

51/d ábra. A közlekedési helyzet fejlődési kilátásai.

51/e ábra. A közbiztonsági helyzet fejlődési kilátásai.

A válaszadók döntő többsége (63,9%) úgy véli, nagyon fontos a határon átnyúló térségek hazai vagy nemzetközi finanszírozási forrásokból való támogatása. Erre az esélyek különösképp jók mindkét ország EU-s csatlakozása után, mikor a rendelkezésre álló pénzügyi eszközök ugrásszerűen megnövekedtek és az új direktívák együttműködésre kötelezik a pályázatok betérjesztésekor a szomszédos régiókat. Egyszersmind a külső finanszírozási forrásokkal szemben támasztott nagy elvárások a krónikus belső forráshiány jelei is (52. ábra).

52 ábra. A határon átnyúló térségek hazai és nemzetközi finanszírozási forrásokból való támogatása fontosságának értékelése

28. táblázat. A különböző szintű eurorégiók ismertségi foka a tanulmányozott határon átnyúló térség, illetve az egyes megyék szintjén

	Mindkét megye szintjén %	Bihar %	Szatmár %
A Kárpátok Eurorégió létezése	77,8	65,9	96,4
A Hajdú-Bihar – Bihar Eurorégió létezése	70,8	93,2	35,7
Az Interregio Eurorégió létezése	30,6	20,5	46,4

A tanulmányozott határon átnyúló térségben működő eurorégiók ismertségi foka az eurorégió méretétől, fennállása idejétől, valamint az illető megyéknek az eurorégiós együttműködésben való részvételétől függ. Ennek megfelelően a Kárpátok Eurorégió a legismertebb minden elemzett területi egység szintjén, ami másfél évtizedes sajtójelenlétének köszönhető. A többi eurorégió csak a velük együttműködő megyékben ismertek inkább: az Interregio ismertebb Szatmár megyében, a Hajdú-Bihar – Bihar Eurorégió pedig Bihar megyében (28. táblázat).

A hetedik kérdés a három eurorégiót jellemző egyes kijelentések értékelésére vonatkozott, a válaszadók több választ is megjelölhettek, illetve tartózkodhattak a válaszadástól. Itt ismét megfigyelhető, hogy a rendelkezésre álló nagyobb információmennyiségnek köszönhetően a

Kárpátok Eurorégiót értékelik a legpozitívabban, a többi eurorégió szűkebb körben ért el pozitív értékelést. Ez az értékelés a polgármesterek konkrét ismereteinek hiányából fakadhat, amit a nagyszámú megválaszolatlan rovat is alátámaszt. Más szóval, a legtöbb esetben a polgármesterek csak hallottak az eurorégiók létezéséről, de nem rendelkeznek adatokkal azok konkrét szerepkörével kapcsolatban. Külön említést érdemel az Interregio Eurorégió kismértékű pozitív értékelése az együttműködésben közvetlenül érintett Szatmár megyében (35,7%), ami komoly kétségeket vet fel az eurorégió hatékonyságára vonatkozóan (29. táblázat).

29. táblázat. A román-magyar határon átnyúló térségben működő eurorégiókra vonatkozó kijelentések értékelése

Kijelentés	Egyetértek, a határon átnyúló térség egészére %	Egyetértek Bihar %	Egyetértek Szatmár %
A Kárpátok Eurorégió egy hatékony interregionális szervezet, amely hozzájárult a román-magyar határon átnyúló kapcsolatok fellendüléséhez	50	31,8	78,6
A Kárpátok Eurorégió nem hatékony interregionális szervezet, amely jelentéktelen hatással volt a román-magyar határon átnyúló kapcsolatok alakulására	11	11,4	10,7
A Kárpátok Eurorégió elsősorban azért nem hatékony, mert túlméretezett, ezért kívánatos volna kisebb méretű és hatékonyabb szubregionális egységekre való felosztása	15,3	18,2	10,7
A Kárpátok Eurorégió veszítene hatékonyságából, ha kisebb méretű területi alegységekre osztanák	15,3	11,4	21,4
A Hajdú-Bihar - Bihar Eurorégió létrehozásának pozitív hatása volt a Bihar és Hajdú-Bihar megyék közötti határon átnyúló kapcsolatok megerősödésére	62,5	86,4	25
A Hajdú-Bihar - Bihar Eurorégió létrehozásának semmilyen pozitív hatása nem volt a határon átnyúló kapcsolatok javulása tekintetében	5,6	6,8	3,6
Az Interregio Eurorégió létrehozásának pozitív hatása volt a Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék közötti határon átnyúló kapcsolatok megerősödésére	19,4	9,1	35,7
Az Interregio Eurorégió létrehozásának semmilyen pozitív hatása nem volt a határon átnyúló kapcsolatok javulása tekintetében	4,2	4,5	3,6

A megkérdezett polgármesterek és alpolgármesterek túlnyomó többsége (86,1%) úgy gondolja, hogy Magyarországon még mindig magasabb az életszínvonal, mint Romániában, Bihar megyében ezen a véleményen volt a válaszadók 81,8%-a, Szatmár megyében pedig 92,9%-uk. A magyar oldalról alkotott pozitív kép elősegítheti annak jobb megbecsülését és a vele való kapcsolatkeresést is.

A 12. kérdésben arra kértük a felmérés alanyait, értékeljék a határon átnyúló forgalmat generáló tényezőket. A válaszadók több választ is megjelölhettek. A válaszadók többsége minden területi szinten úgy vélik, hogy a legfontosabb tényezők, amelyek a határon átnyúló forgalomhoz hozzájárulnak: a vásárlás, turizmus, munkavállalás céljából való ingázás, valamint az üzleti ügyek. Aránylag nagy százalékos értékkel szerepel az illegális kereskedelem is, amely bizonyos mértékben a vásárláshoz vagy az üzleti utakhoz kapcsolódik (30. táblázat).

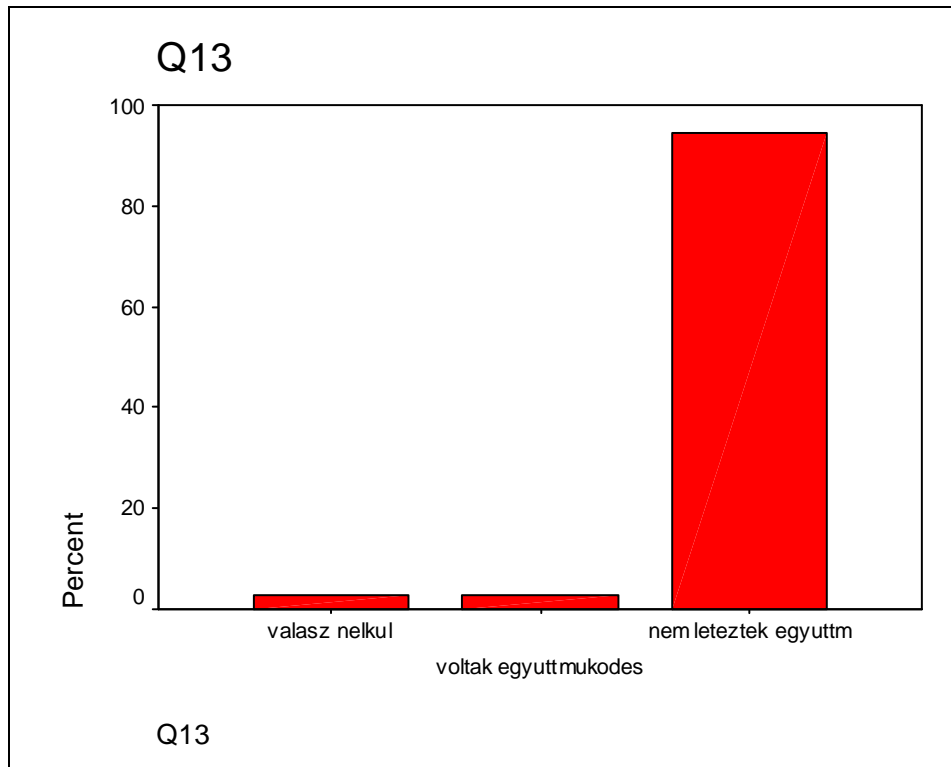
30. táblázat. A határon átnyúló forgalom motívumai a román-magyar határmenti térség településvezetői értékelése szerint

Utazás oka	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
Vásárlás	70,8	70,5	71,4
Turizmus	54,2	50	60,7
Illegális bevándorlás	5,6	6,8	3,6
Bűnözés	5,6	4,5	7,1
Munkavállalási ingázás	50	45,5	60,7
Tanulmányi ingázás	26,4	27,3	25
Üzleti ügyek	44,4	50	35,7
Illegális kereskedelem	37,5	36,4	39,3
Egészségügyi szolgáltatások	26,4	27,3	25

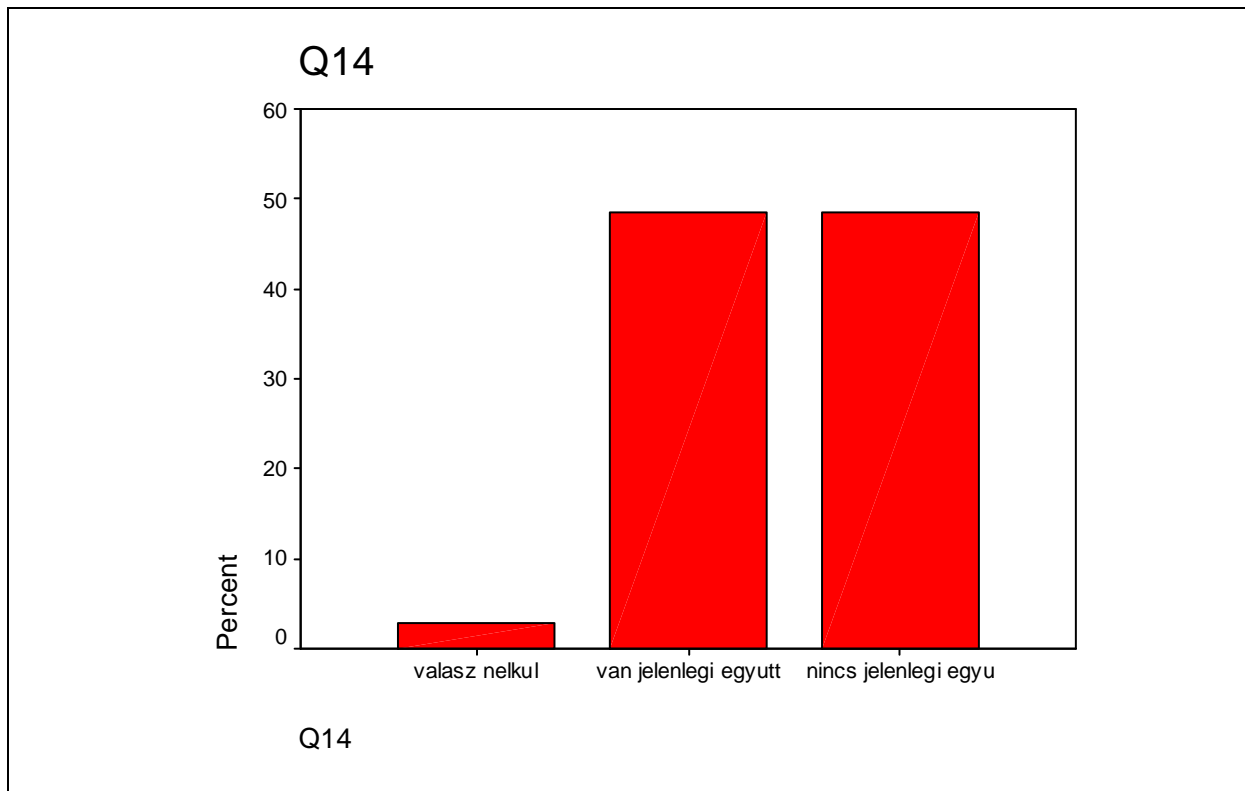
A határon átnyúló együttműködés és kapcsolatok helyzete és kilátásai

A második tematikus egység a határon átnyúló együttműködések és kapcsolatok helyzetére és kilátásaira vonatkozik. A múltban (1990 előtt) az esetek többségében (94,4%) nem létezett semmiféle intézményesített kapcsolat magyarországi településekkel a tanulmányozott határszakaszon, elsősorban a Ceaușescu-rezsimnek az ilyen kapcsolatokkal szemben tanúsított elzárkózása miatt (53. ábra). Jelenleg a válaszadók 48,5%-a állította, hogy intézményesített határon átnyúló kapcsolatot tartanak fenn magyarországi településekkel,

viszont ugyanannyian (48,5%) tagadják ilyen kapcsolatok létét (két személy nem válaszolt). A magyar kisebbség nagyobb arányú jelenléte Szatmár megyében és a magyar településekkel fennálló kapcsolatok valamelyest etnocentrikus jellege tükröződik abban is, hogy Szatmár megyében, Bihar megyéhez viszonyítva, lényegesen több község (60,7%) tart fenn határon átnyúló kapcsolatokat magyarországi településekkel (Bihar megyében ez az arány 40,9%) (54. ábra).

53 ábra. Magyarországi településekkel való határon átnyúló kapcsolatok léte a megkérdezett községekben 1990 előtt

54 ábra. Magyarországi településekkel való határon átnyúló kapcsolatok megléte a megkérdezett községekben jelenleg

Feltételezve, hogy azok a községek, amelyek jelenleg határon átnyúló kapcsolatban állnak magyarországi partnerekkel, aktívabbak a nemzetközi kapcsolatok terén, megkérdeztük, mi a véleményük Románia EU-csatlakozásának kilátásaival kapcsolatban, ami befolyásolhatta, feltehetően elmélyíthette volna ezeket a kapcsolatokat, ha 2004-ben már sor kerül rá. A felmérés lebonyolítása idején (2005-2006) Románia még nem volt az Európai Unió tagállama, ezért ez a kérdés a csatlakozás időpontjára nézve még jelentőséggel bírt. Egy évvel a csatlakozás előtt a megkérdezettek 68,5%-a optimistának mutatkozott Románia 2007. január 1-i csatlakozásával kapcsolatban, 31,5%-uk pedig az EU bővítésének meghatározatlan időre való felfüggesztésére számított, abban az időszakban, amikor többször felmerült a védzáradék alkalmazása vagy az Unió bővítésének elhalasztása az Unió alkotmánytervezetének elutasítása okán előállt válság miatt. Ebben a témakörben a bihariak bizonyultak derülátóbbnak, 72,2%-uk vélte úgy, hogy a csatlakozás ez előzetes időzítés szerint megvalósul, míg Szatmár megyében a polgármesterek 64,7%-a értett egyet ezzel a prognózissal.

31. táblázat. A válaszadók által a határon átnyúló együttműködésre nézve optimális helyzet értékelése az együttműködésben résztvevő országoknak az Európai Unióval való viszonya szempontjából

Az országok helyzete az EU viszonylatában	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
Mindkét állam jelölt az EU-csatlakozásra	11,4	11,1	11,7
Magyarország teljes jogú tag, Románia tagjelölt	17,1	16,7	17,6
Mindkét állam teljes jogú tag	68,5	72,2	64,7

A polgármesterek vagy alpolgármesterek többsége (68,5%,) (egy Szatmár megyei község nem válaszolt) azon a véleményen van, hogy a határon átnyúló együttműködés körülményei akkor optimálisak, ha mindkét fél teljes jogú tagja az Európai Uniónak, amely nyilván egy stabil politikai keretet biztosít az ilyen típusú viszonyokhoz (31. táblázat).

Az együttműködés kezdeményezésére vonatkozó kérdésre többféle választ kaptunk, egy válaszadó pedig nem nyilvánított véleményt. Ezekből az derül ki, hogy a határ két oldalán nagyjából azonos mértékű az együttműködési hajlandóság. A válaszadók 34,2%-a azt nyilatkozta, hogy az ő községe kezdeményezte az együttműködést, 37,1% szerint a magyarországi partner volt a kezdeményező, az esetek 20%-ában a két település együtt kezdeményezte a kapcsolatot, 5,7% esetében pedig a két partner település mellett egyéb szervezetek is ösztönözték a kapcsolatfelvételt.

A 19. kérdés a határon átnyúló együttműködést ösztönző tényezők felsorolását kéri, itt is lehetőség van több válasz kiválasztására. Ebből az derül ki, hogy a polgármesterek helyesen látják a határon átnyúló együttműködést ösztönző tényezők fontossági sorrendjét. A kommunikációs elem fontossága itt is kitűnik, mivel az információ- és tapasztalatcserét, illetve a népek közötti megértést és párbeszédet nagy arányban jelölték meg. A városatyák nagy fontosságot tulajdonítanak az idegenforgalomnak, valamint azoknak a területeknek, amelyeken a könnyen szervezhető programoknak köszönhetően a legintenzívebb az együttműködés (az oktatás- és tudománypolitikai problémák, valamint a kultúrával és sporttal kapcsolatos problémáinak megoldása). Ugyanakkor a polgármesterek helyesen érzékelik a környezetvédelem kérdéskörének növekvő, sőt, stratégiai fontosságát is, ami ma is a határon átnyúló együttműködés alapját képezi és kezeletlenségük konfliktusforrás is lehet. Nem meglepő, hogy alacsonyabb fontosságot tulajdonítanak a periférikus fekvésből eredő hátrányok elhárításának, hiszen – ahogy már a fentiekben láthattuk – a határ magyar oldalával ellentétben, a román oldalon az ország nyugati határán való fekvés egy olyan helyzeti energiát

képvisel, amelyet kiaknázhathatnak a gyorsabb gazdasági felzárkózás előmozdítására (32. táblázat).

32. táblázat. A határon átnyúló együttműködést ösztönző tényezők fontossága

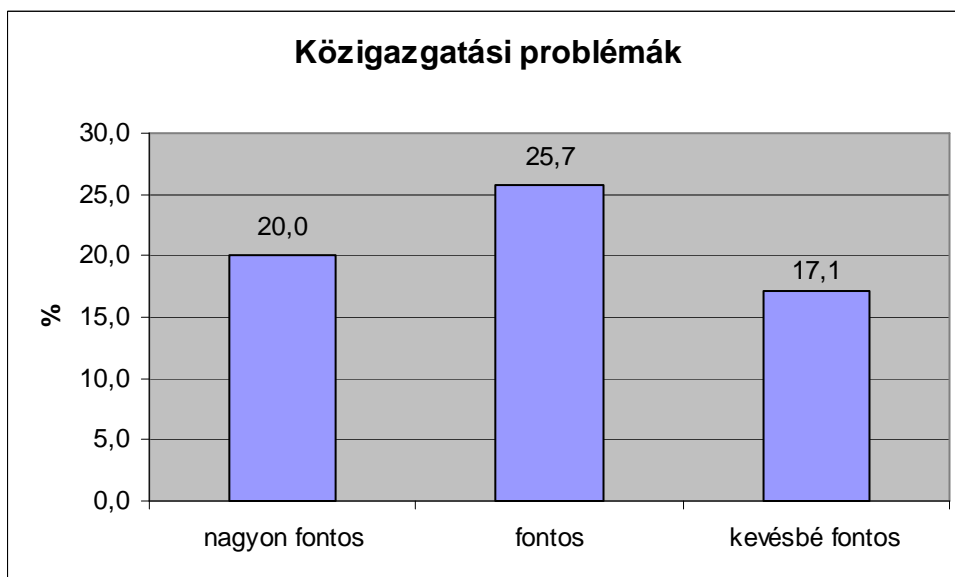
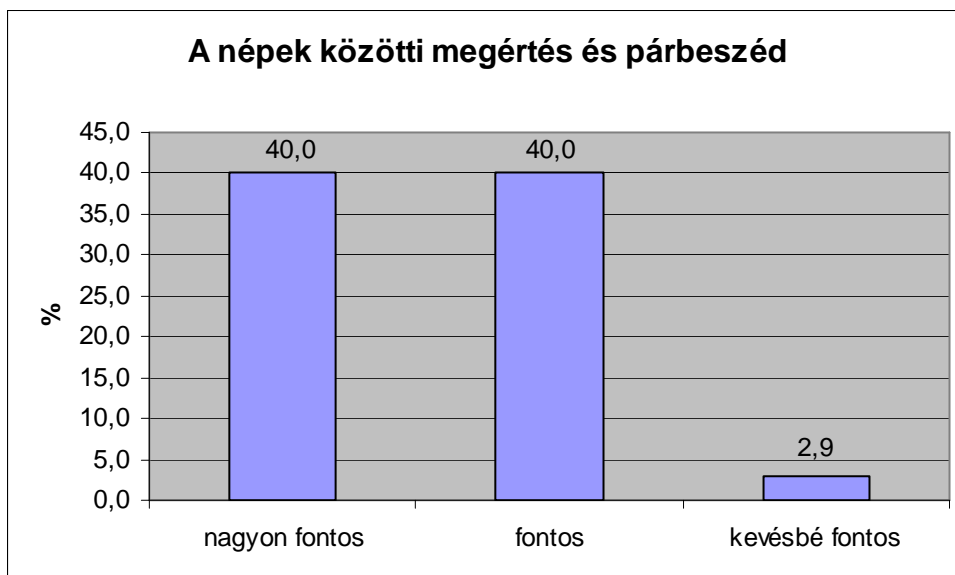
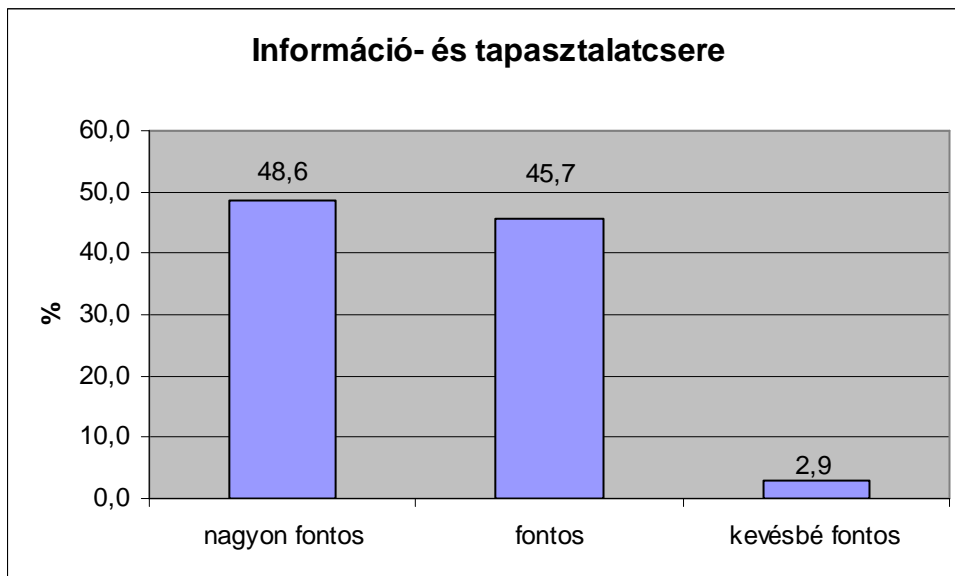
A határon átnyúló kapcsolatokat ösztönző tényezők	%	A határon átnyúló kapcsolatokat ösztönző tényezők	%
információ- és tapasztalatcsere	97,1	a szociális problémák megoldása	8,5
a nemzetek közötti megértés és párbeszéd	60	kereskedelemmel és szolgáltatásokkal kapcsolatos problémák megoldása	31,4
közigazgatási problémák közös megoldása	31,4	oktatás- és tudománypolitikai problémák megoldása	45,7
a periférikus fekvés okozta hátrányok ellensúlyozása	8,5	a kultúrával és sporttal kapcsolatos problémák megoldása	77,1
a gazdasági problémák megoldása	31,4	a településfejlesztéssel kapcsolatos problémák megoldása	8,5
a közlekedési infrastruktúrával kapcsolatos problémák megoldása	20	a közbiztonság és közrend fenntartásával kapcsolatos problémák megoldása	5,7
az idegenforgalommal kapcsolatos problémák megoldása	60	a természet- és környezetvédelmi problémák megoldása	45,7

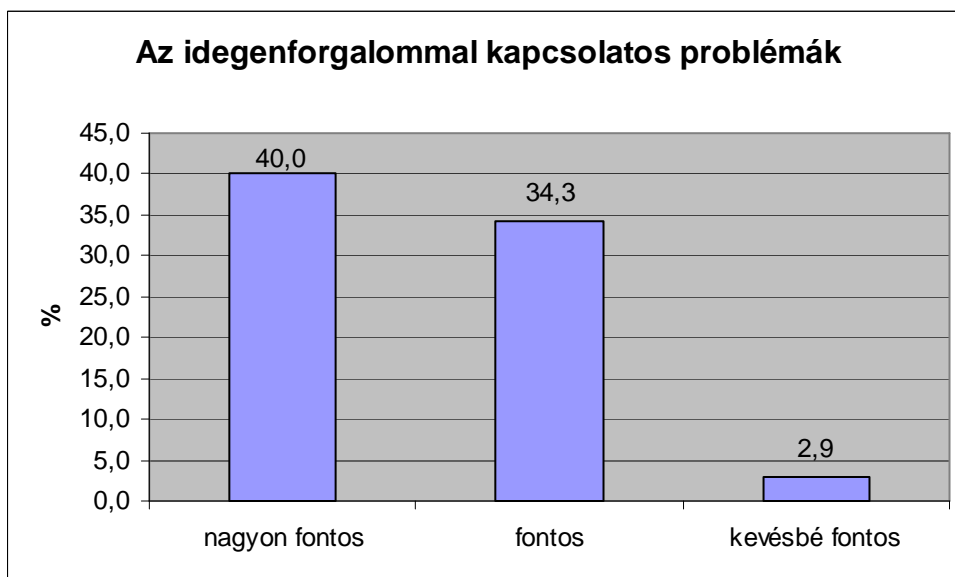
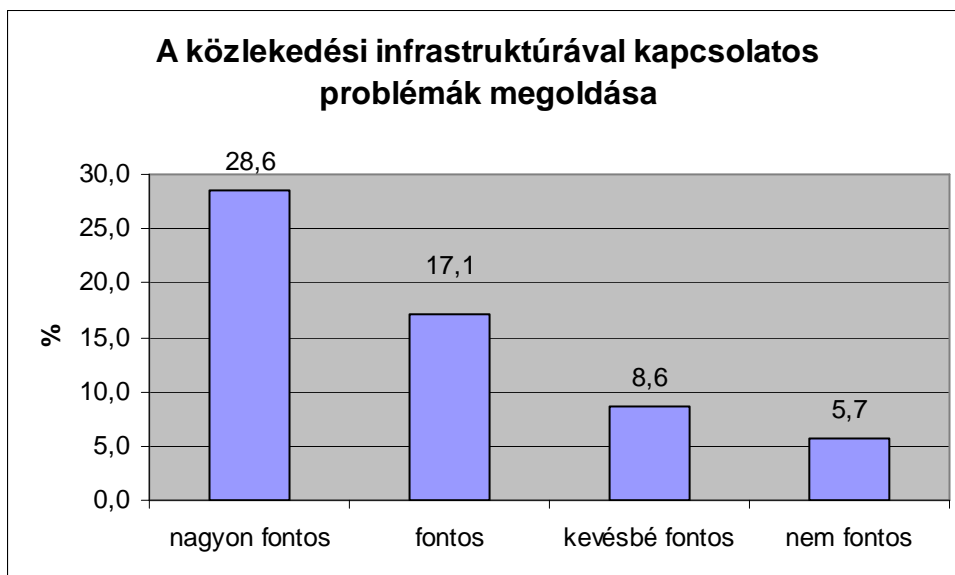
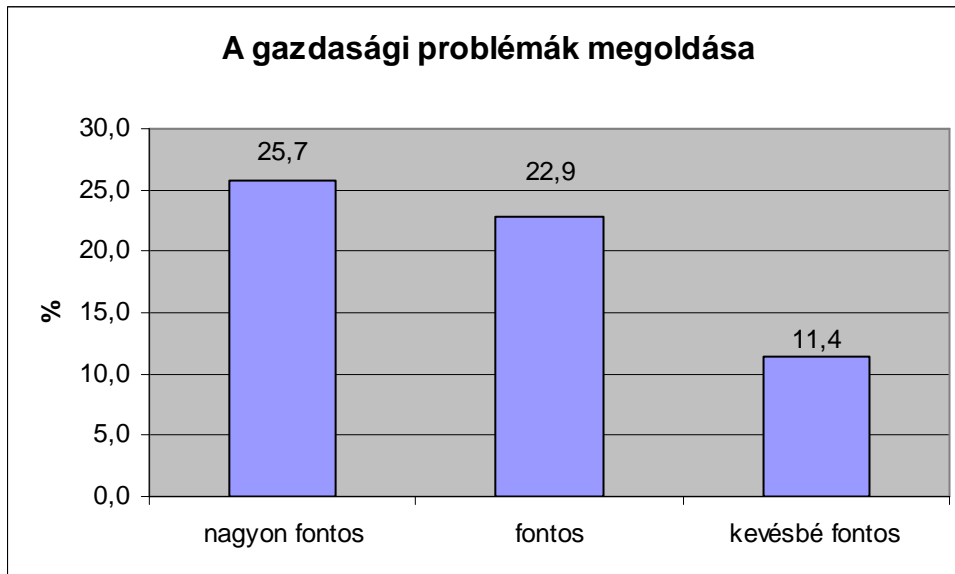
A 20. kérdés az együttműködések jellegét, azok leggyakoribb formáját próbálja felderíteni, több válasz megjelölésének lehetőségével, arra az esetre, hogy különböző településekkel többféle együttműködés is kialakult. Az informális, rendszertelen kapcsolatok vannak többségben Szatmár megyében, míg Bihar megyében a rendszerezett, intézményesült együttműködések. A formalizált, konkrét együttműködési szerződésen alapuló kooperációk kisebb számban vannak jelen, ez is aláhúzza, mennyire fontos a határon átnyúló kapcsolatok bürokratikus megerősítése, ami kiindulópont lehet az együttműködés elmélyítésére és kiterjesztésére. Az együttműködések ilyen szabályozott formája elengedhetetlen az uniós pénzforrások közös megpályázásához is (33. táblázat).

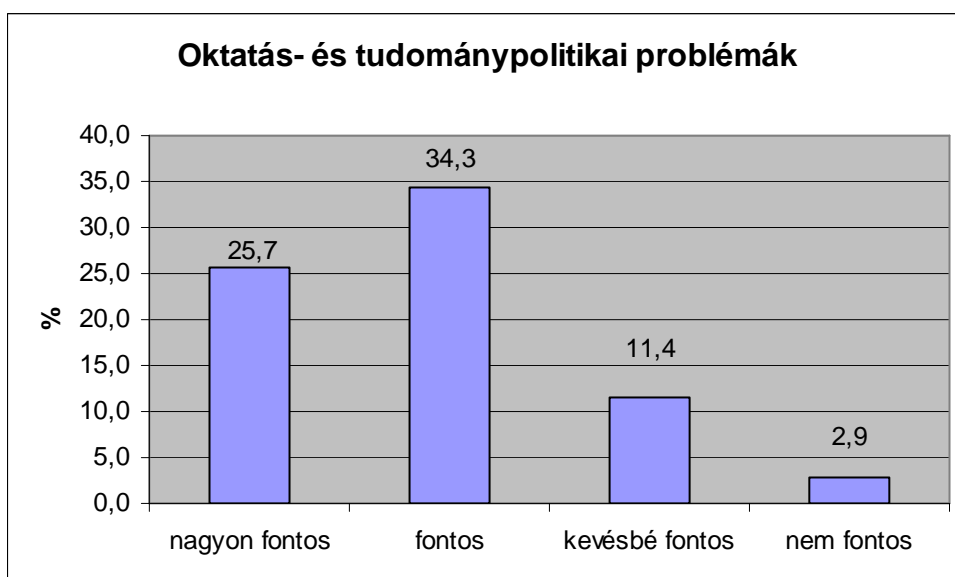
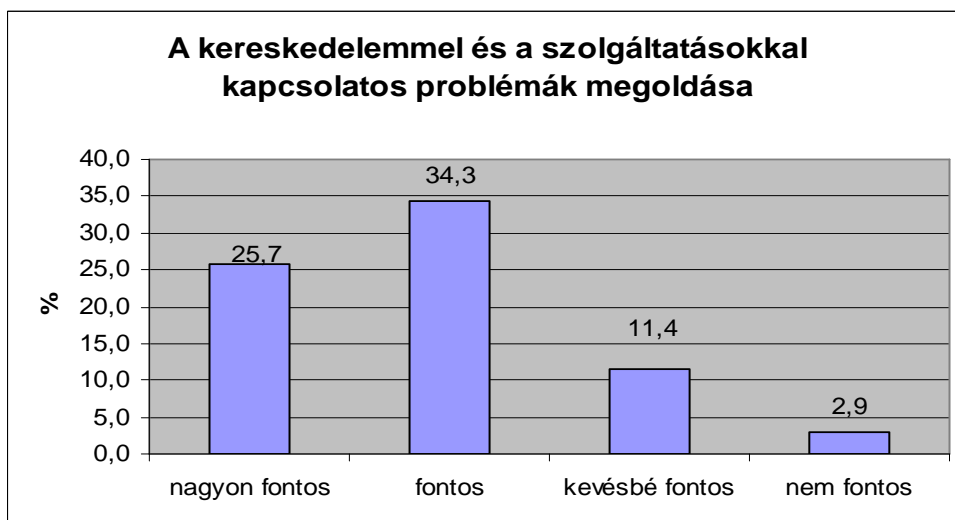
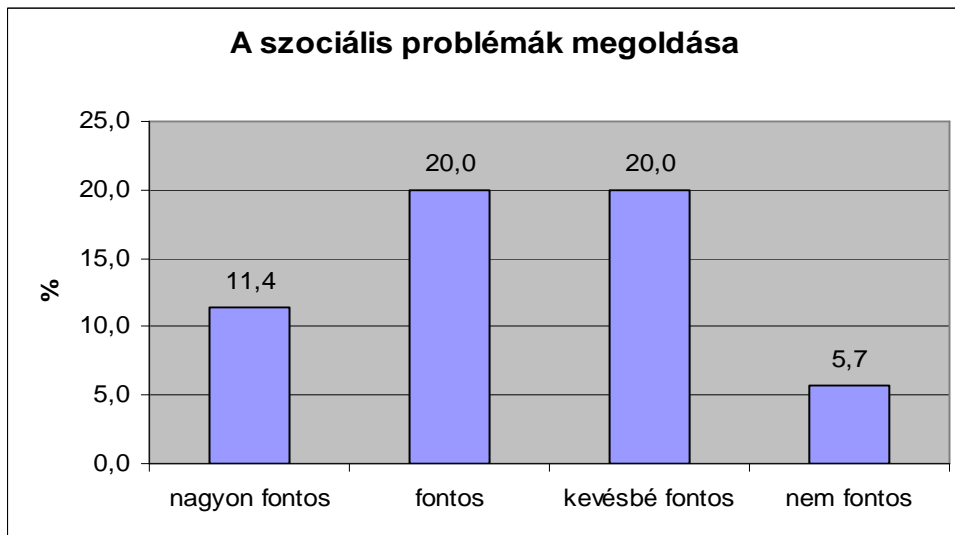
33. táblázat. A felmérésben részt vevő román megyék községeinek határon átnyúló együttműködési formái

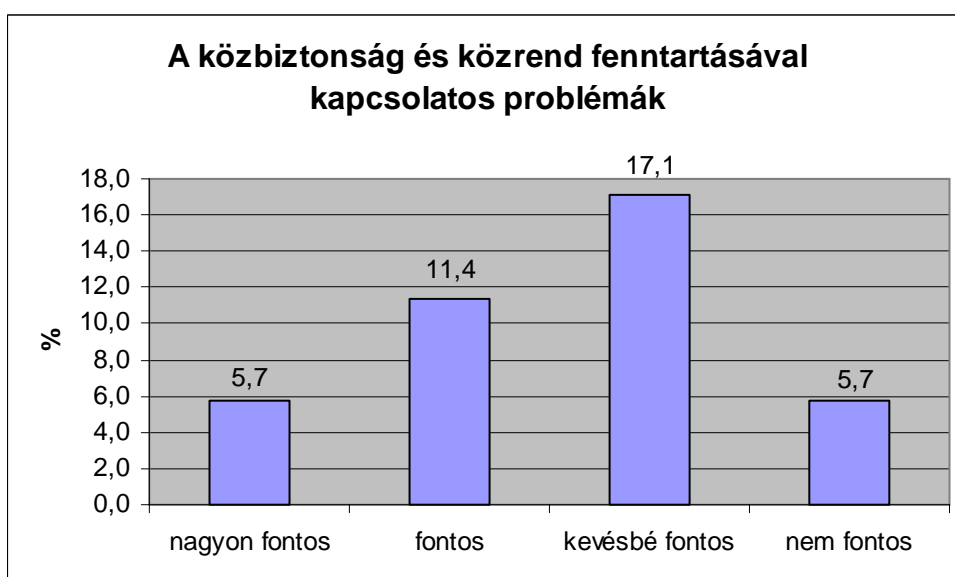
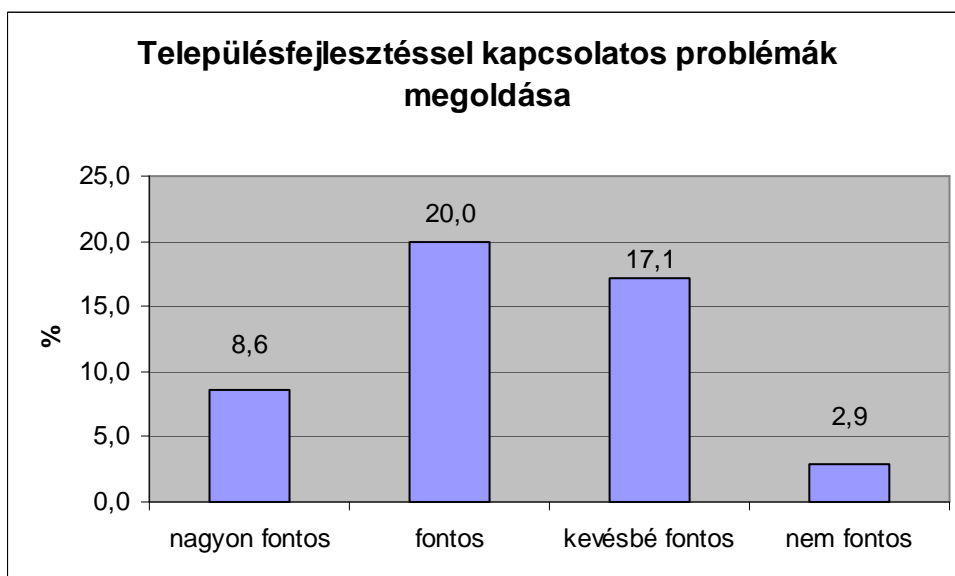
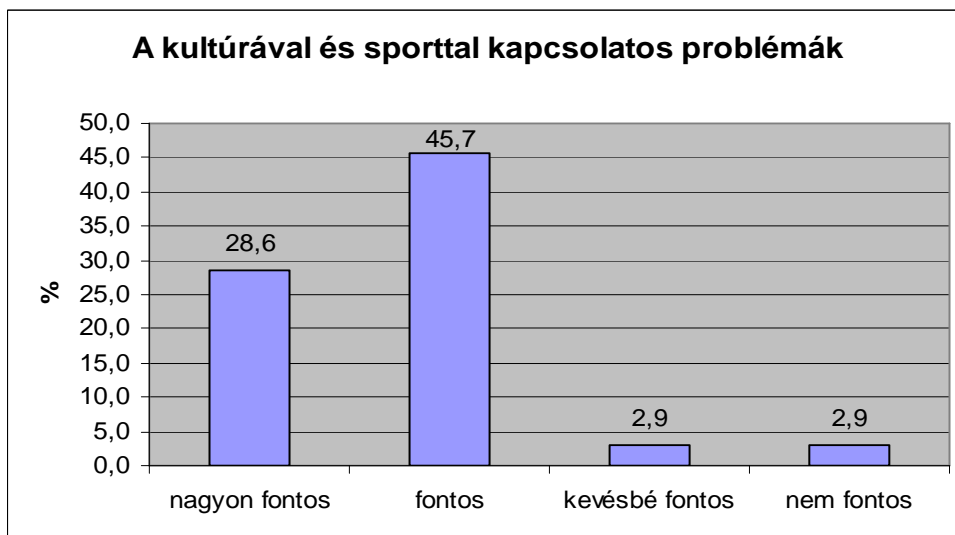
Együttműködés formái	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
gyenge, rendszertelen kapcsolatok (egyres esetekben információcsere és tanácsadás stb.)	45,7	33,3	58,8
a tevékenységek önkéntes és rendszeres összehangolása (pl. közös projektek összehangolása, közös munkacsoportok kialakítása egyes témakörökre)	57,1	66,6	47
szerződéses formák (megállapodások, együttműködési szerződések, közös vállalkozások)	11,4	11,1	11,7

A 21. kérdés az együttműködési területek fontosságát méri fel a magyarországi településekkel határon átnyúló kapcsolatokat fenntartó román községek értékelése szerint (nem minden megkérdezett adott választ minden területre vonatkozóan). Itt a legfontosabb szempontok az együttműködés elvi (vagy éppen spirituális) értékei voltak, mint például az információ- és tapasztalatcsere, valamint a népek közötti megértés és párbeszéd, ezek mindegyike 40% fölötti értékeket ért el. Ezekhez társul az idegenforgalmi problémák megoldása (40%), amely tehát stratégiai területnek számít. Az együttműködés egyes technikai területeinek is aránylag magas fontosságot tulajdonítottak (>25%), például a gazdasági problémák megoldásának, a közlekedési infrastruktúra problémáinak megoldása, az oktatás- és tudománypolitikai problémák megoldása, a kultúrával és sporttal kapcsolatos problémák megoldása, valamint a szolgáltatásokkal és kereskedelemmel kapcsolatos problémák kezelése. Kisebb fontosságot tulajdonítottak a szociális, területfejlesztési és közbiztonsági problémáknak, amelyek a válaszadók véleménye szerint nem képezik a határon átnyúló együttműködés kiemelt területeit (55-66. ábrák).

55-66 ábra. Az együttműködési területek fontossága a magyarországi településekkel határon átnyúló kapcsolatokat fenntartó román községek értékelése szerint

A 23. kérdés a főbb kommunikációs forrásokra és csatornákra vonatkozik, amelyeken keresztül a helyi közösséget tájékoztatják a határon átnyúló együttműködésről (több forrást is meg lehetett jelölni). A polgármesterek 37,1%-a a televíziót és rádiót (média) jelölte meg, mint a közösség tájékoztatásának eszközét, 68,7% a helyi sajtót, ugyancsak 68,7% jelezte, hogy a polgárokat kiállítások útján tájékoztatják. A polgármesterek 10%-a jelentette ki, hogy a határon átnyúló együttműködésről való tájékoztatás a felsoroltaktól eltérő egyéb módon történik, és csak 2,8%-uk mondta, hogy nincs tájékoztatás. Dominánsak tehát továbbra is az analóg, hagyományos tájékoztatási formák. A jövőben várhatóan nagyobb hangsúlyeltolódással kell számolnunk az elektronikus és digitális információs közegek felé, az információs társadalom térhódításával párhuzamosan.

A határon átnyúló együttműködés értékelése

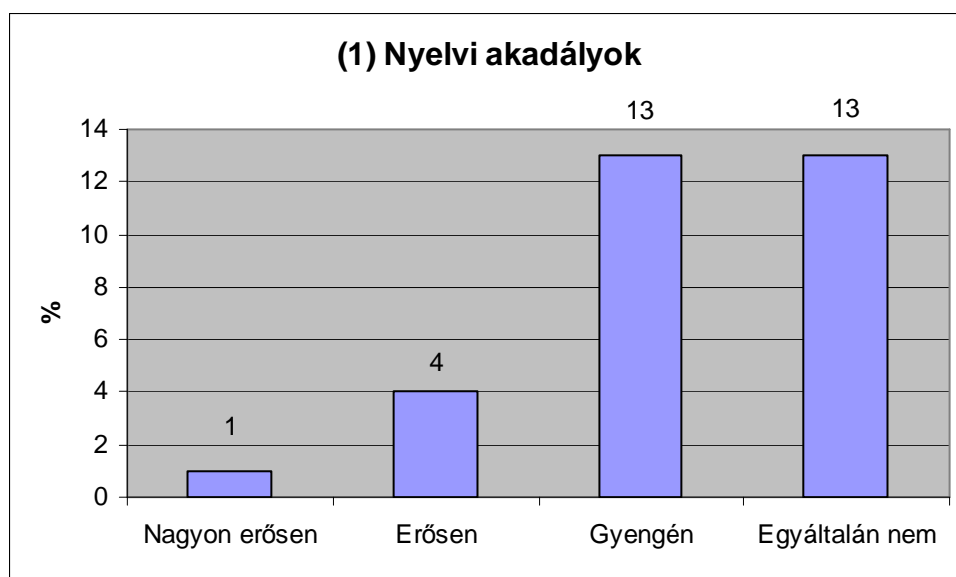
A 24. kérdés a határon átnyúló együttműködések értékeli a funkcionalitás szempontból a válaszadók szubjektív véleménye szerint. Itt egy érdekes eltérés figyelhető meg a két megye között, olyan értelemben, hogy Szatmár megyében nagyobb azon polgármesterek aránya, akik nagyon jónak értékelik a kapcsolatokat. Ugyanakkor Bihar megyében a polgármesterek majdnem háromnegyede állítja, hogy jó kapcsolatokat tartanak fenn. Szatmár megyében viszont a polgármesterek egyharmada szerint az általuk vezetett község határon átnyúló kapcsolatai csupán elégséges minőségűek. A szélsőségesebb vélemények tehát Szatmár megyére jellemzőek (34. táblázat).

34. táblázat. A határon átnyúló együttműködések értékelése a magyarországi partnerrel rendelkező községek polgármesterei által

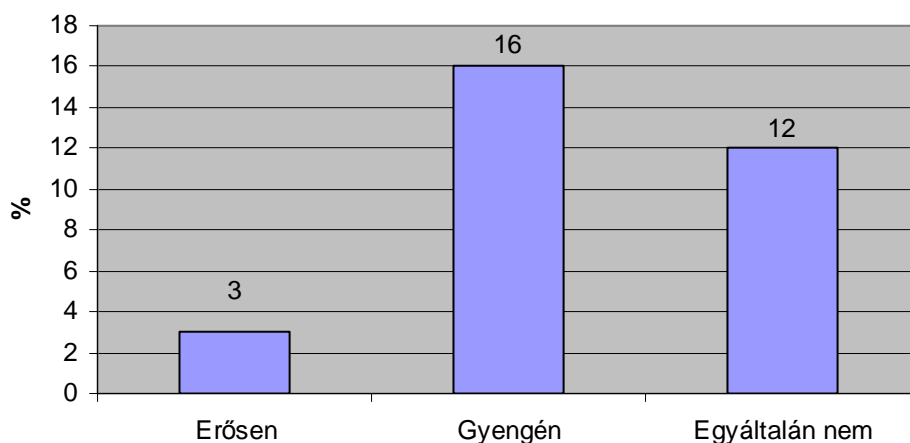
Együttműködések értékelése	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
Nagyon jó	22,9	16,7	29,4
Jó	57,1	72,2	41,2
Elégséges	20	11,1	29,4

A 27. (határon átnyúló együttműködéssel rendelkező községek esetében) és 31. (határon átnyúló együttműködéssel nem rendelkező községek esetében) kérdések az együttműködések

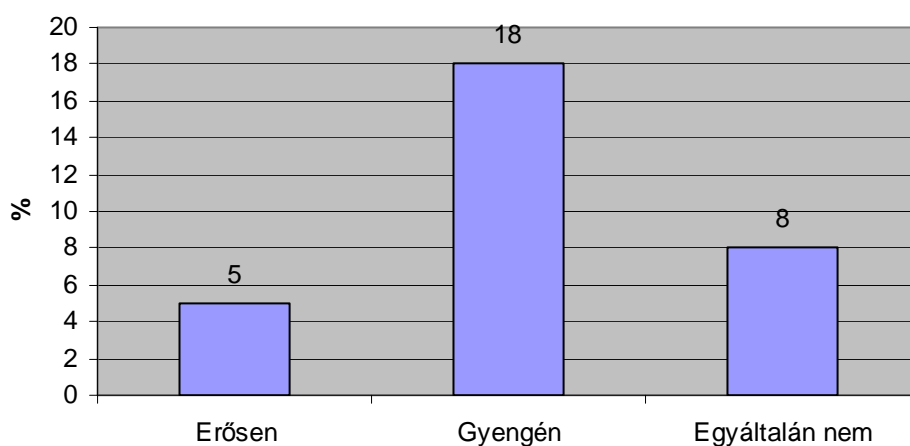
lehetséges akadályozó tényezőit elemzik (nem minden alany válaszolt a felsorolt tényezők mindegyikére). Úgy a határon átnyúló együttműködésben résztvevő, mint az ilyen kapcsolatokkal nem rendelkező községek képviselői többségükben úgy vélik, hogy a nyelvi akadályok, a múltban gyökerező bizalmatlanság és féltékenység, a különböző nemzeti mentalitás, illetve a közigazgatási problémák nem jelentenek komoly akadályt az együttműködés útjában. Jellemző módon, azok a községek, amelyek nem rendelkeznek magyar partnerkapcsolatokkal, ezért a hiányosságért az elégtelen információcserét okolják, míg az ilyen kapcsolatokkal rendelkező községek képviselőinek véleménye megoszlik e tényező fontosságára vonatkozóan. A nemzeti valuták vásárlóerejében megmutatkozó különbséget kiegyensúlyozottan értékelik a határon átnyúló kapcsolatokkal rendelkező községek, míg az ilyen kapcsolatokkal nem rendelkezők nem tulajdonítanak fontosságot ennek a tényezőnek. A határon átnyúló kapcsolatokkal nem rendelkező községek szerint a jogi-gazdasági problémák befolyással bírnak a határon átnyúló kapcsolatokra, míg a kapcsolatokkal rendelkezők jóval kiegyensúlyozottabban vélekednek erről a kérdésről. Azok a községek, amelyek kiépítettek kapcsolatokat magyar partnerekkel, valószínűleg gyakorlati együttműködési tapasztalataik nyomán, úgy vélik, hogy a gazdasági-területi tervezési különbségek komolyabb akadályt jelenthetnek az együttműködés útjában, míg a kapcsolatokkal nem rendelkező községek alábecsülik ezt a szempontot. Mindkét típusú község úgy gondolja, hogy a támogatási politikában fennálló különbségek megnehezíthetik a határon átnyúló együttműködést (67-75., illetve 76-84. ábrák).

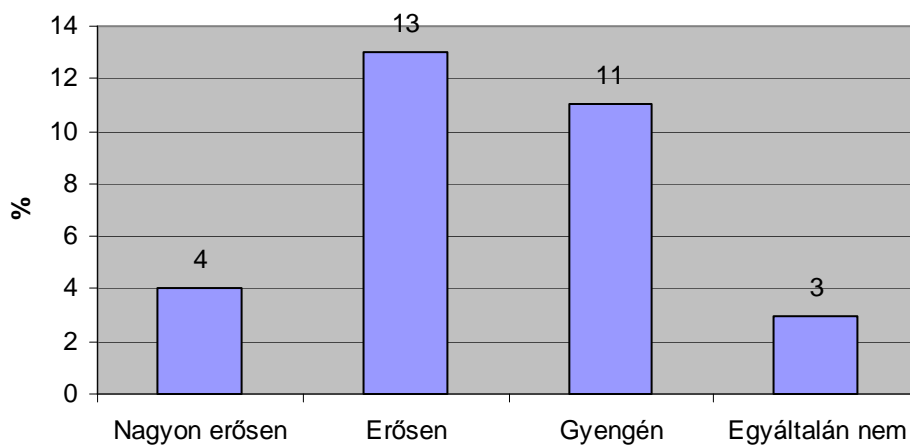
(1) Múltból gyökerező bizalmatlanság

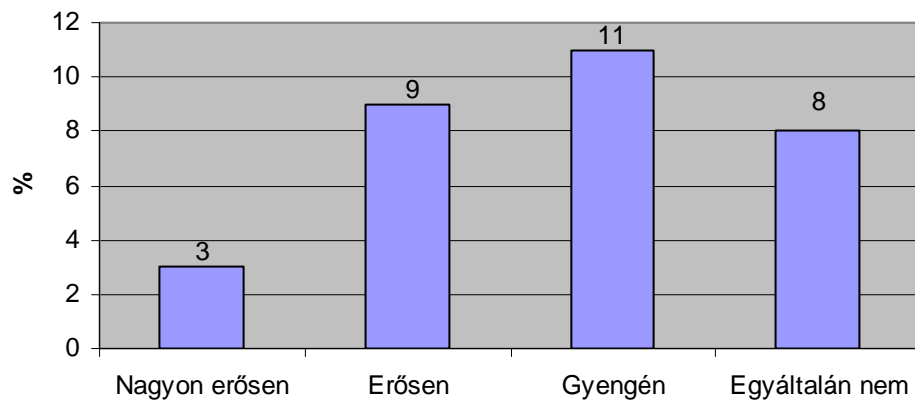
(1) Különböző nemzeti mentalitás

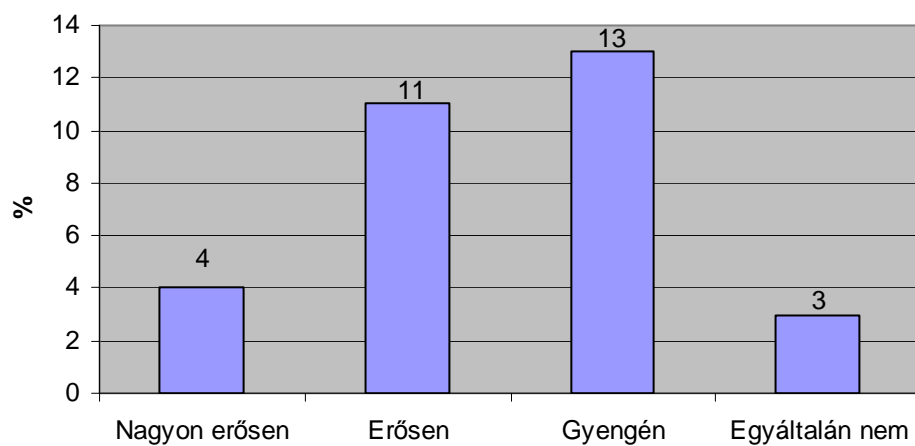
(1) Elégtelen információcsere

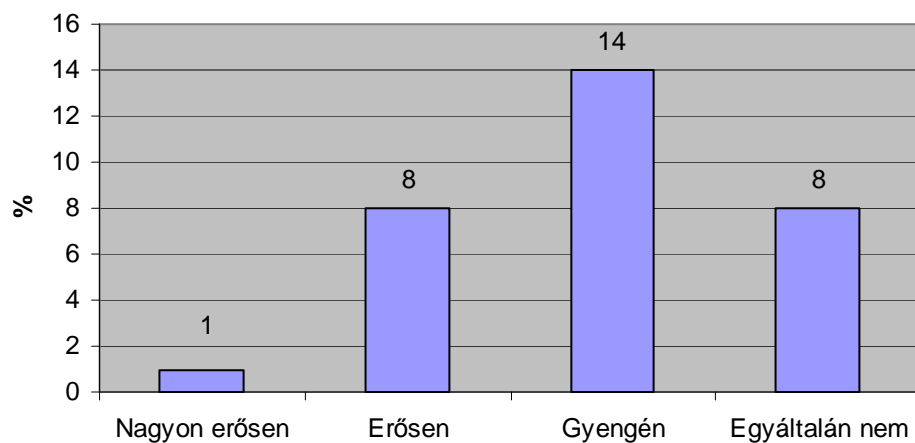
(1) A nemzeti valuták vásárlóerejében megmutatózó különbség

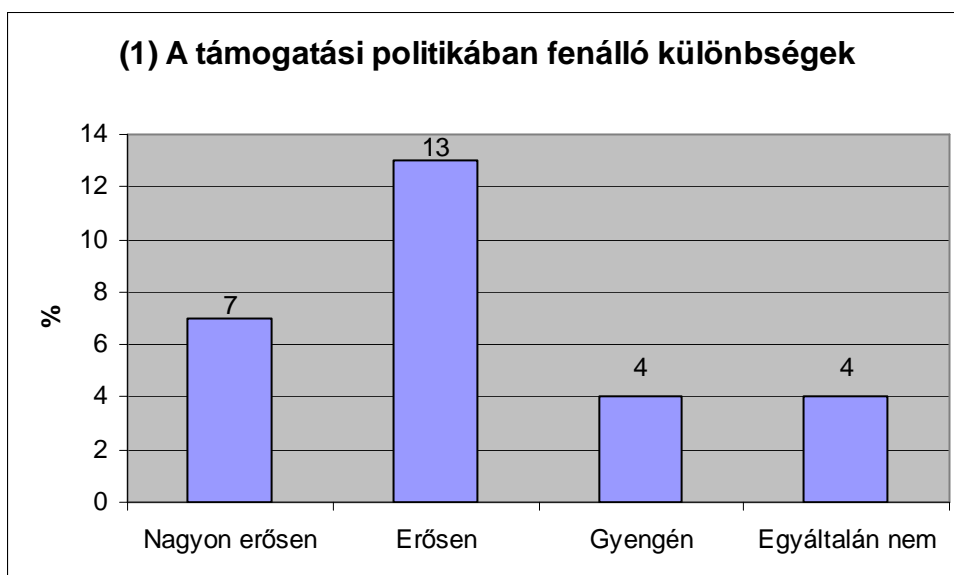
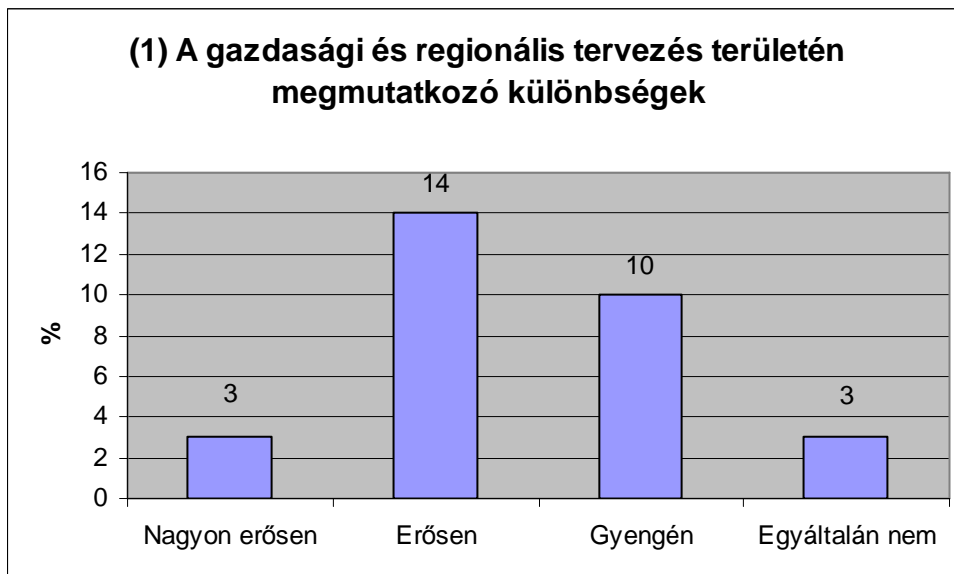

(1) Jogi-gazdasági problémák

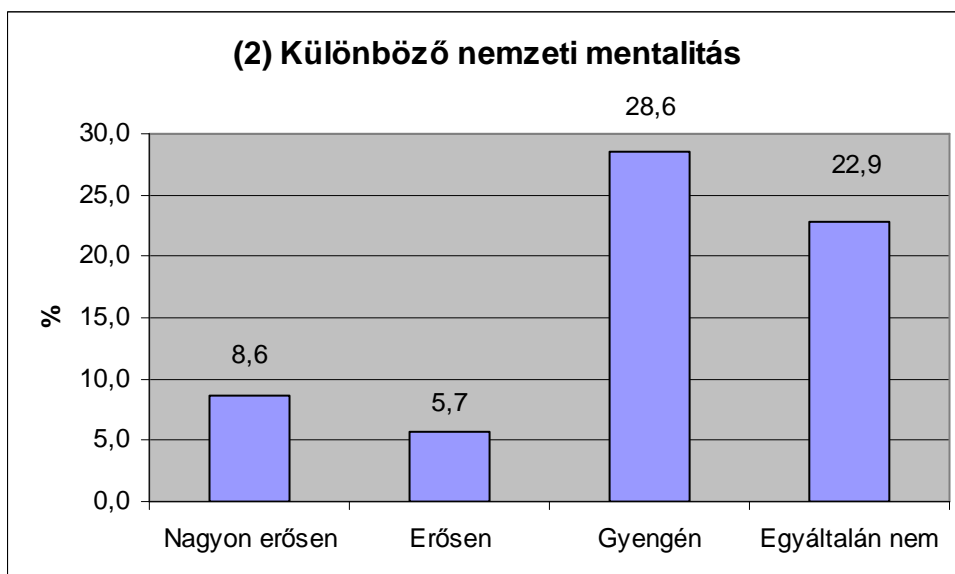
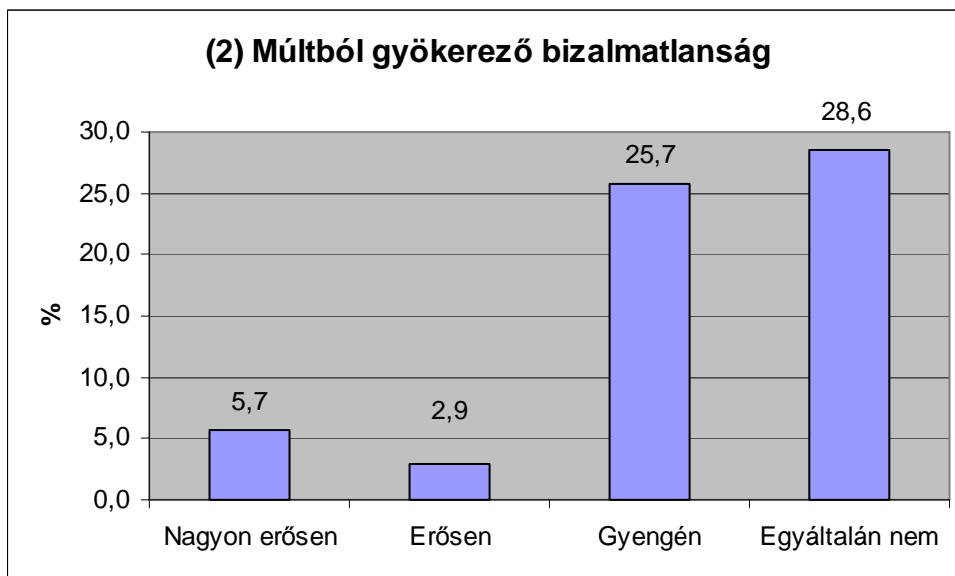
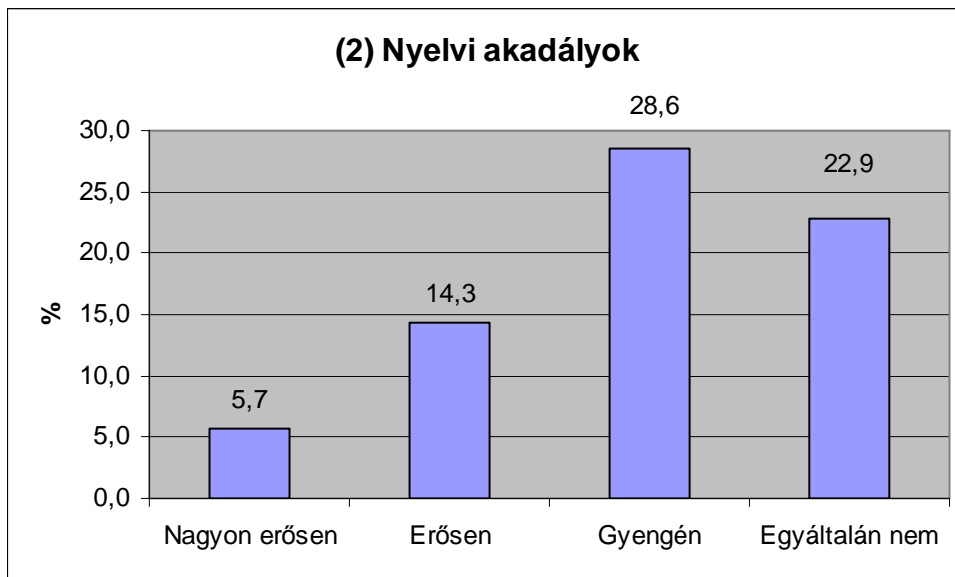

(1) Közigazgatási problémák

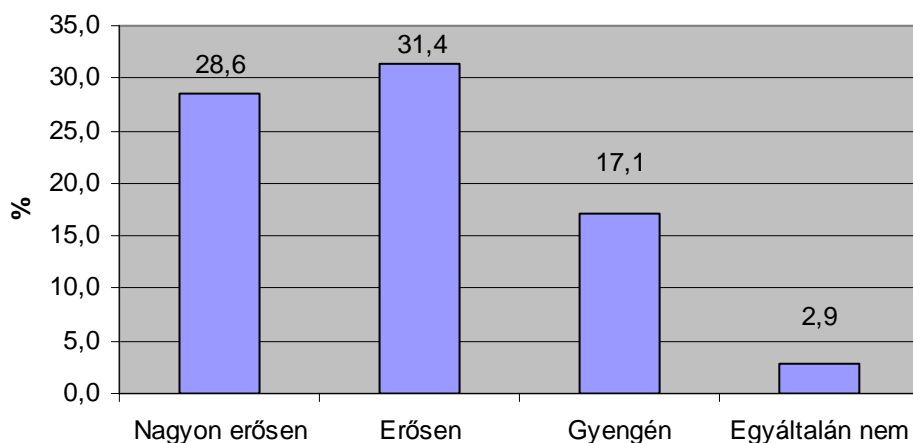

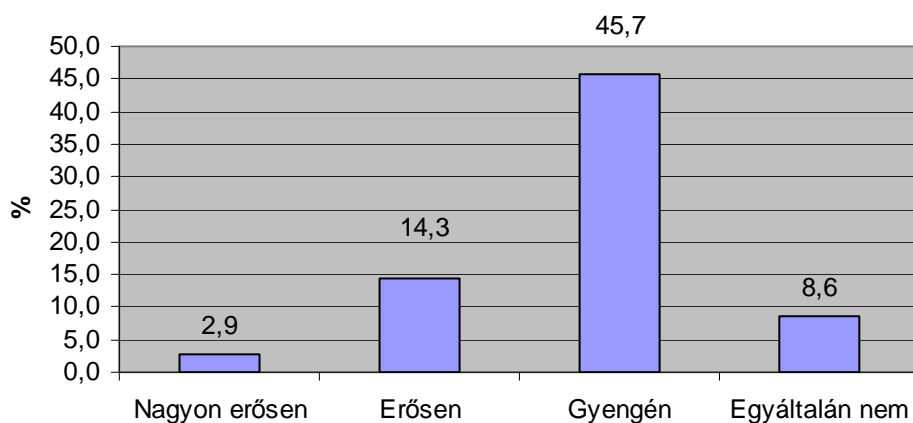
67-75 ábra. A határon átnyúló együttműködés lehetséges akadályainak értékelése a magyarországi településsel határon átnyúló kapcsolatokat fenntartó román községek által

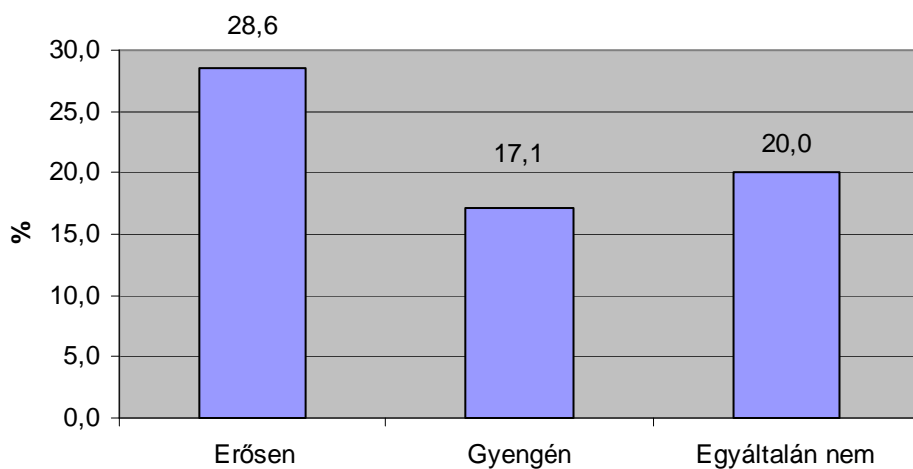
(2) Elégtelen információcsere

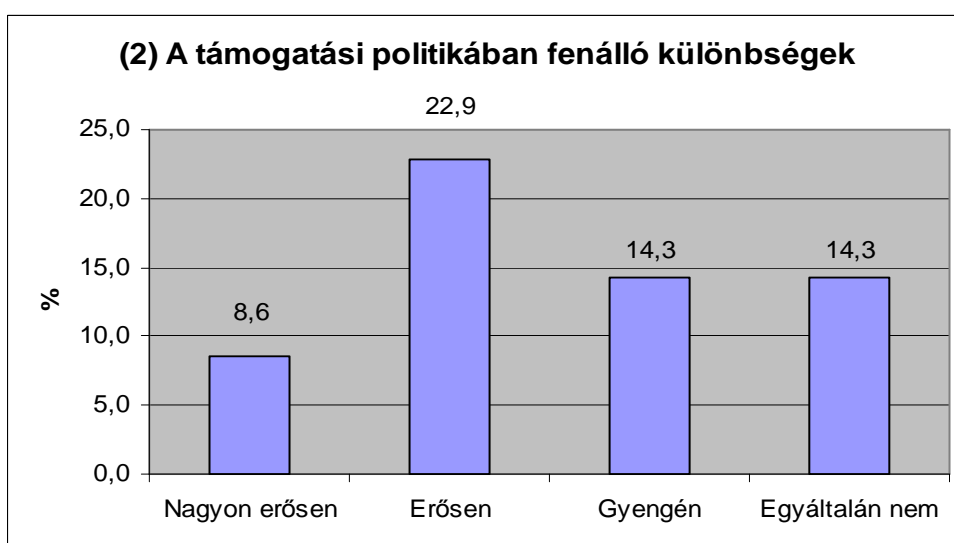
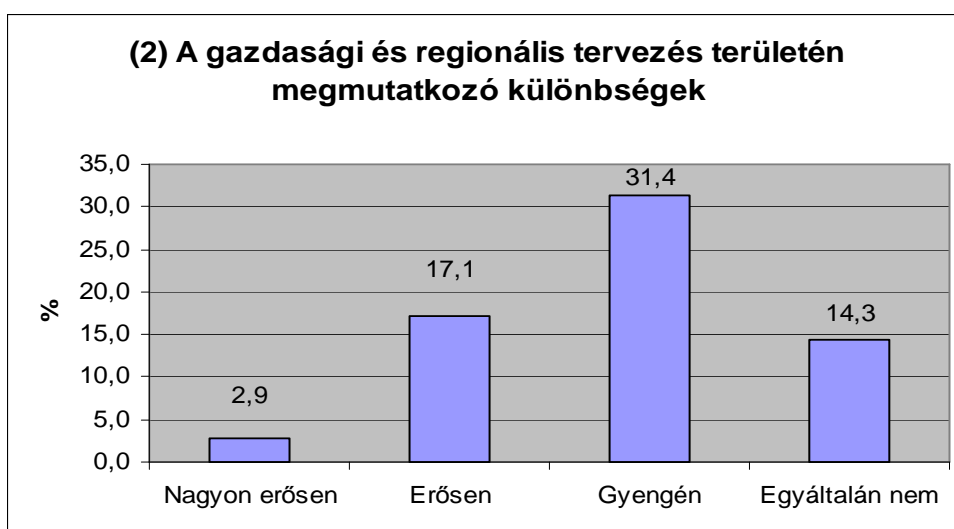
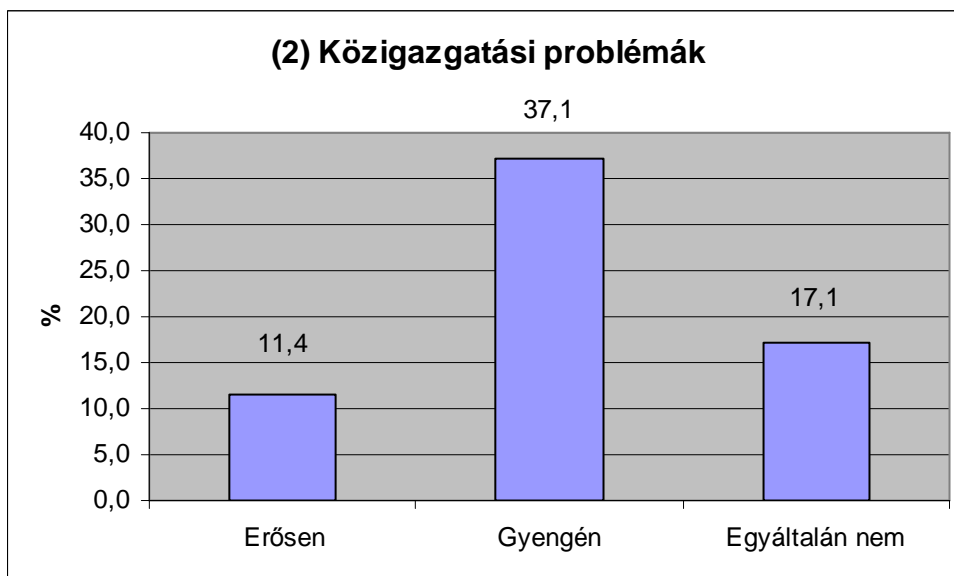

(2) A nemzeti valuták vásárlóerejében megmutatózó különbség

(2) Jogi-gazdasági problémák

76-84 ábra. A határon átnyúló együttműködés lehetséges akadályainak értékelése a magyarországi településsel határon átnyúló kapcsolatokkal nem rendelkező román községek által

A 28. kérdés a határon átnyúló kapcsolatok lehetséges fejlesztési irányairól kérdezi az ilyen kapcsolatokkal rendelkező községek képviselőit. Ebben az esetben a válasz határozott volt: mindkét megyében a megkérdezett községek többsége a határon átnyúló kapcsolatok megerősítését szeretnék magyar partnereikkel, és egyikük sem gondol a kapcsolatok megszüntetésére (egy Szatmár megyei község tartózkodott a válaszadástól) (35. táblázat).

35. táblázat. A határon átnyúló kapcsolatok jövőbeni fejlődési esélyeinek értékelése a jelenleg magyar partnerekkel kapcsolatban álló községek által

A kapcsolatok jövőbeni fejlődési lehetőségeinek értékelése	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
Településünknek meg kell erősítenie, el kell mélyítenie határon átnyúló kapcsolatait	91,4	88,9	94,1
Településünk elégedett a határon átnyúló kapcsolatok jelenlegi fejlettségi szintjével - állandó és működőképes együttműködés áll fenn	5,7	11,1	0
A jövőben településünk megpróbálja korlátozni határon átnyúló kapcsolatait, ugyanis a legsürgetőbb problémák már megoldódtak	0	0	0
Településünk a jövőben igyekezni fog felszámolni mindenféle határon átnyúló kapcsolatot magyarországi településekkel, mivel túl sok tényező akadályozza az ilyen kapcsolatok létrejöttét	0	0	0

A következő kérdés azokhoz a községekhez szóltak, amelyek egyáltalán nem tartanak fent határon átnyúló kapcsolatot magyarországi településsel.

A 29. kérdés magyarázatot keres az ilyen jellegű kapcsolatok hiányára, több válasz megjelölésének lehetőségével. Túlnyomó többségükben (94,1%) a Bihar megyei válaszadók azt a magyarázatot adták, hogy nem találtak megfelelő partnert a határon átnyúló kapcsolatok kialakítására, bár a bihari községeket érdekelte az ilyen kapcsolatok létrehozása. A szatmáriak is ezt jelölték meg a legfontosabb akadályként, de alacsonyabb százalékban. Komoly akadályként említették még, fontossági sorrendben, a szükséges információk hiányát, a kapcsolatteremtés során fellépő nehézségeket, a lehetséges partnerek érdeklődésének hiányát. Egyetlen válaszadó sem említette viszont az érdeklődés hiányát a román községek esetében, és nem említették jelentős számban előző kellemetlen tapasztalatok meglétét (36. táblázat).

36. táblázat. A határon átnyúló kapcsolatok jelenlegi hiányának magyarázata azon községek által, amelyek nem tartanak fenn ilyen kapcsolatokat magyar partnerekkel

A határon átnyúló kapcsolatok hiányának okai	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
Semmi nem ösztönöz kapcsolatok kiépítésére	11,4	5,8	16,6
Nem érdekel	0	0	0
Túl sok nehézséggel jár a kapcsolatfelvétel	17,1	23,5	11,1
Községünkben hiányoznak a szükséges információk és feltételek	25,7	35,3	16,6
Községünk rossz tapasztalatokkal rendelkezik ilyen téren	2,9	5,8	0
Érdekelne minket határon átnyúló kapcsolat létrehozása, de nem találtunk partnert	65,7	94,1	38,9
Községünk elismeri, hogy szüksége volna határon átnyúló kapcsolatokra, de a lehetséges partner nem érdekelt ezek kialakításában	14,2	23,5	5,6

A 32. kérdés a lehetséges magyarországi partnerekkel való határon átnyúló kapcsolatok jövőbeli kialakításának fontosságát értékeli (több válasz megjelölésének lehetőségével). Ebben az esetben is nagyon kevés olyan község van, amelyek a motiváció vagy érdeklődés hiányát jelezték határon átnyúló kapcsolatok jövőbeli kialakítása iránt, relatív többségük (Szatmár megyében), illetve abszolút többségük (Bihar megyében) hajlandónak mutatkozik ilyen kapcsolatok kialakítására. Lehetséges akadályként itt is az információ hiányát, illetve a Bihar megyei községek esetében a magyar partner érdektelenségét említik (37. táblázat).

37. táblázat. A jelen pillanatban határon átnyúló együttműködéssel nem rendelkező román községek kapcsolatainak lehetséges jövőbeli alakulása

Jövőbeli fejlemények	Határon átnyúló térségre összesen %	Bihar %	Szatmár %
Továbbra sem vagyunk motiváltak	2,9	5,8	0
Továbbra sem érdekel	2,9	5,8	0
Túl sok nehézséggel jár a kapcsolatfelvétel	5,7	5,8	5,5
Községünkben hiányoznak a szükséges információk és feltételek	31,4	52,9	11,1
Községünk szeretne határon átnyúló kapcsolatot kialakítani magyarországi településekkel	42,8	64,7	22,2
Községünk elismeri, hogy szüksége volna határon átnyúló kapcsolatokra, de a lehetséges partner nem érdekelt ezek kialakításában	20,0	41,1	0

A határon átnyúló partneri kapcsolatok tekintetében a polgármesterek beszámoltak ugyanakkor arról, hogy jellemzően hasonló tevékenységi profilú szervezetek keresik egymással a kapcsolatot, illetve különösen a határsávban elhelyezkedő települések esetén mutatkozik igény arra, hogy a határ túloldalán, nem nagy távolságra keressenek maguknak testvértelepülést. Természetesen elsősorban az azonos súlycsoportba, vagyis hierarchiaszintbe tartozó települések keresik egymással a kontaktust.

Összegzésként megállapítható tehát, hogy a magyarországi településvezetőkkel ellentétben a felmérésünkben résztvevő romániai polgármesterek és alpolgármesterek nem érzik úgy, hogy periférikus régióban élnének, valószínűleg mert Szatmár (közepesen fejlett) és Bihar (fejlett) megyék fejlettségi státusza kedvezőbb Románián belül, illetve maga a határsáv a két romániai megyében egy fejlettebb, urbanizáltabb zóna, közelebb az európai magterülethez. Mindez egyfajta önbizalmat ad és kedvező kiindulópont az együttműködések fokozásában.

A megkérdezett romániai településvezetők, attól függetlenül, hogy rendelkeznek-e magyarországi testvértelepülési kapcsolattal vagy sem, legnagyobb arányban úgy ítélik meg, hogy a nyelvi akadályok, a történelmi múltban gyökerező bizalmatlanság, a különböző nemzeti mentalitások, illetve az adminisztratív akadályok nem képeznek jelentősebb gátat a határmenti együttműködésben. Jellemző módon azok a romániai községek, melyek nem rendelkeznek magyarországi hivatalos kapcsolatokkal, ezért a helyzetért az információhiányt okolják, míg a kapcsolattal rendelkezők (ennek leggyakoribb formája a testvértelepülési viszony) véleménye egyenlő módon oszlik meg e tényező fontossága, vagy jelentéktelensége között a kapcsolatok kialakításában. A jogi-gazdasági problémák, az eltérő szubvenciópolitika és az eltérő gazdasági-területi tervezési gyakorlat lehetnek a legkomolyabb akadályai a határon átnyúló interakciókat.

A fennálló funkciózavarok ellenére mindenképp pozitív alapfeltétel a romániai településvezetők nyitottsága és készsége a határon átnyúló településközi kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére, és mindaddig míg ez a határ túloldalán elfogadásra talál, elmondható, hogy román-magyar határmenti együttműködések kilátásai biztatóak.

9.2 Alvó- és kapuváros az ország szélén. Határmenti (re)integráció Biharkeresztes példáján

A szomszédsági viszonyok leginkább azon határközeli települések szintjén a legélénkebbek, melyek a határ mindkét oldalát átfogó településeggyüttesekbe tudnak tömörülni és többszintű kapcsolatrendszer kialakítására képesek. A határmenti lét anatómiáját boncolgattuk Barabás Ferenc biharkeresztesi polgármesterrel annak érdekében, hogy a határmegvonás előtti térstruktúrák és térbeli mozgások regenerálódási esélyeit megbecsüljük, illetve új, a posztmodern kor által diktált térfolyamatokat tárjunk fel.

Az utóbbi évek fejleményei Biharkeresztes határmenti együttműködéseiben úgy foglalhatóak össze, hogy az együttműködések köre nem bővült, viszont a már meglévő formák erősödtek, tehát egy konszolidációs periódus zajlott le. Elégedetlenséget kelt a gazdasági-típusú együttműködések folyamatosan gyenge jelenléte, viszont sikertörténetnek számít a kooperáció a kultúra, sport és oktatás területén. Különösen a sport terén mutatkoztak meg jelentősebb eredmények az elmúlt években, tekintve, hogy Bihar és Hajdú-Bihar megyék labdarúgó szövetségei közösen pályáztak az együttes ifjúsági edzőtáborok és játékvezetői találkozók szervezésére, és az ehhez kapcsolódó eseményeknek Biharkeresztes adott otthont.

Ugyancsak az úgynevezett HU-RO 2007-2013 program keretén belül pályáztak vállalkozói fórumok szervezésére.

Régebbi hagyománya van a Bihar-Exponak, melyet tavasszal rendeznek Biharkeresztesen főként bihari és hajdúsági vállalkozók részvételével. A határon túlról inkább látogatók jönnek, gyérebb a romániai vállalkozók részvétele. Bihar megyéből gyakoribb visszatérő kiállítók az irodabútor gyártásával, turizmussal foglalkozó cégek, valamint egy körösrévi fazekas, cserépkályhás. A kiállításhoz kulturális programok is tartoznak, valamint van egy tanácskozási része is három szekcióval – oktatás, vállalkozói tanácskozás és közigazgatási megbeszélés polgármesterek részvételével.

Biharkeresztesen van a székhelye a korábban már említett Bihari Iskolaszövetségnek, mely a szakmai kapcsolatépítésen túl tanártovábbképzésre, diákcsere, szakkörökre és tehetséggondozásra pályázik.

Bihar megyéből elsősorban Belényessel és Borssal kimagaslóan jók a kapcsolatok. Nagyobb szabású közös projektjeik voltak a meddő szénhidrogén kutak hasznosítása terén, elsődlegesen termálvíz felhozatala céljából. A határ két oldalán levő települések eltérő mozgásterét jól szemlélteti az a tény, hogy míg Biharkeresztes szabadon rendelkezhetett

ezekkel a kutakkal, addig Bors egy rendkívül bürokratizált engedélyeztetési eljárást kellett elindítson ezügyben a központi hatóságok szintjéig terjedve, egészen Bukarestig.

A közös projekteken túl spontán térbeli folyamatok is a regionális integráció felé hatnak. A közel száz százalékos közműellátottság, a jobb életminőséget biztosító kellemesebb lakhatási viszonyok, az alacsonyabb fokú beépítettség és zsúfoltság, a jó intézményi ellátottság és nem utolsósorban a kedvező közlekedési viszonyok, melyek húsz perc – fél óra intervallumban elérhetővé teszik a nagyváradi munkahelyeket, számtalan nagyváradi lakost késztetett arra, hogy Biharkeresztesen lakóingatlant vásároljon. A nagyváradi betelepülőket az is vonzza, hogy a kisváros kiemelkedően jó közbiztonsági viszonyokkal rendelkezik, azáltal, hogy a határátkelő státusz miatt sok egyenruhás tartózkodik a településen: rendőrök, határőrök, katonák, vámtisztek. A lumpenizált rétegek ugyanakkor lemorzsolódtak, eladták magasabb piaci értékű ingatlanjaikat Biharkeresztesen és általában Toldra költöztek, ahol tovább gyengítették az ottani társadalom struktúráját. A bihari térség jellemzően legszegényebb települései ez a két halmozottan hátrányos helyzetű zsákutcacafalu: Told és Vekerd. Mindkét település a KSH statisztikák szerint Magyarország legszegényebb települései között van számontartva néhány abaúji településsel egyetemben.

A biharkeresztesi polgármester bevallása szerint különösképp 2006-ban erősödött fel a román állampolgárok ingatlanvásárlási hajlandósága – például a 2006 november-december időszakban 32 lakóingatlant vásároltak. 2010 májusában 242 olyan biharkeresztesi lakost tartottak számon a 4190 főnyi összlakosságból, akik román állampolgárok és ezeknek körülbelül a fele román ajkú. A polgármesteri hivatal külön lakossági fórumot szervezett számukra a hatékonyabb helyi integrációjuk elősegítése végett. Általában véve azok a romániai lakosok, akik itt is élnek gond nélkül beilleszkedtek. Probléma az ingatlanpekulánsokkal merül fel, akik nem tartják be a helyi rendeleteket például a portájuk rendbentartására vonatkozólag, hiszen nem tartózkodnak itt. A házakat ez utóbbi kategória az áremelkedés és újbóli értékesítés reményével vásárolta meg és ezen házak többsége jelenleg is eladó.

A betelepülők és a korábbi városlakók között nem tapasztalhatóak konfliktusok. A városvezetés pozitívan tekint az újonnan jöttekre, mert többségük aktív, fiatal, gyerekes házaspár, akik dinamikát visznek a település demográfiájába. Többletbevétel a település számára csak a kiskereskedelmi forgalomra gyakorolt multiplikátor hatásuk révén fejtenek ki valamint az ingatlanárak növekedése hat pozitívan a már korábbról itt élők ingatlanáraira. Minthogy ingatlanadó Magyarországon nem létezik, ilyen irányú bevételek nem keletkeznek a betelepülők felől sem. Az ingatlanforgalom az utóbbi két évben visszaesett, a globális

pénzügyi válság hatására Romániában nem csak a jövedelmek, de az ingatlanárak is drasztikusan visszaestek. Azok a hagyományos panellakások, melyeket a válság előtt még olyan jó áron lehetett értékesíteni, hogy a szomszédos határszéli magyar településeken kertesházat vásárolhattak belőle, most töredéküket érik. Az árak nivellálódása időlegesen tehát gátat szabott a román állampolgárok további ingatlanvásárlásainak és a korábban említett spekulánsok is rosszul jártak. A romániai betelepülők közül a magyar nemzetiségűek jelentős hányada már korábban egyúttal magyar állampolgárságot is igényelt. A mostani könnyített eljárású honosítás ezért nem az ő részükről indított el rohamot, hanem a nagyváradi és bihari megyei magyar lakosok felől, akiknek könnyebb ezt határmenti anyakönyvvezetőknél igényelni, mint Magyarországon romániai külképviseletein.

Arra a kérdésre, hogy a határ túloldalán alakult Nagyváradi Agglomerációs Övezethez akár Biharkeresztes is csatlakozhatna távlatilag, hiszen sokkal hatékonyabb lenne így bizonyos közszolgáltatások együttes szervezése, a polgármester pozitívan viszonyult. Bár Biharkeresztesnek bizonyos közművei túlkapacitással üzemelnek, valamilyen településeggyütési vagy konzorciális formájú együttműködést üdvösnek tartana. Megemlítette például, hogy egy időben tárgyaltak a szomszédos romániai Bors településsel arról, hogy Bors is rácsatlakozhatna Biharkeresztes szennyvízhálózatára, mely amúgy is fölös kapacitásokkal rendelkezik. Végül azonban Bors a nagyváradi rendszerre csatlakozott rá.

Összességében tehát felgyorsultak a határ mentén, főleg az átkelőhelyek közelében az újkeletű téralakító folyamatok és a mozgások is irányt változtatnak. Például Biharkeresztes idősebb és fiatalabb lakossága, hasonlóan a Trianon előtti, vagy a Második Bécsi Döntést követő időszakhoz természetesen nem Debrecen, hanem a jóval közelebbi Nagyvárad kulturális intézményeit és szórakozóhelyeit keresi fel. A betelepülők egyúttal a toleranciára nevelést, az interetnikus és interkulturális párbeszédet is elindíthatják, túl a pozitív hatású demográfiai dinamikán, amit megjelenítenek. A folyamat annál is inkább kedvező, mert nem irányított, hanem teljesen spontán.

10 VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgált román-magyar határrégió mind Romániában, mind pedig Magyarországon periférikus régióknak számít, amely a rendszerváltás utáni kiszélesedett és intézményesített határmenti együttműködés lehetőségeivel élve éppen ezen a marginalizált helyzeten kíván

változtatni azáltal, hogy gazdasági-társadalmi szempontból keresi a fejlődési lehetőségeket és megpróbálják visszaállítani a korábbi integrált régió állapotát, melyben a térbeli folytonosság nem volt szétszabdalva mesterséges diszkontinuitási vonalakkal. A határmenti együttműködések egy stratégiai érdeket is szolgáltak, illetve szolgálnak a jelenben is, éspedig az informális kontaktusok megsokszorozódásával elmélyült az interetnikus és interkulturális párbeszéd, amely a mentális sorompók eltüntetését eredményezheti a két fél között a rivalizáló nacionalizmusok két évszázadát követően. Ebben az értelemben a határmenti együttműködés egy tökéletes eszköz az előítéletek és sérelmek oldására, a kölcsönös bizalom építésére.

A tanulmányozott határrégió természeti erőforrás-szubsztrátuma változatos, főleg a román oldal domborzati változatossága révén is. Ha stratégiai nyersanyagokban nem is bővelkedik a régió, de minden olyan erőforrás jelen van, ami a kiegyensúlyozott fejlődéshez kell. Ezek közül fontosabbak a kiváló minőségű termőtalaj, a gazdag felszíni vizek, esztétikus természeti környezet a turizmus számára, és termálfüvesvízgyógyászat.

Természeti-környezeti szempontból a határrégió kritikus közege a vízi környezet, melyet fokozottan kell védeni a szennyeződéstől, illetve a vízjárással és vízgazdálkodással összefüggő problémáktól (árvíz, belvíz, víztározás, aszály). Mivel Magyarország területére a régióban a felszíni vizek túlnyomó része a szomszédos országok régióiból érkezik, ezért a vízminőséggel és vízmennyiséggel kapcsolatos gondok az államközi kapcsolatokon túl negatívan befolyásolhatják a regionális határmenti viszonyt is. Ezért ezeknek a problémáknak az összehangolt kezelését kiemelten fontosnak tartjuk a határmenti kapcsolatrendszerben.

A demográfiai elemzésből kitűnik, hogy a magyarországi megyék, noha szintén érintettek a demográfiai erózió jelensége által, mégis egy előnyösebb demográfiai helyzetképpel rendelkeznek az ország átlagához viszonyítva azáltal, hogy lakosságszámuk lassúbb mértékben csökken. A magyar oldalon a határsáv hátrányos helyzete az átlagnál rosszabb, humán erőforrás-fejlettséget leíró mutatószámokon keresztül is kifejeződik, az egyes előregedett falvak magas halandósága, vagy a romák által nagy számban lakott települések magas gyermekhalandósági rátái miatt. A „periféria perifériája”, vagyis a határsáv kitűnik a kimagasló munkanélküliségi adataival is, ami a legtöbb esetben idült munkanélküliséget jelent. A határ közelében fekvő települések vándorlási mérlege ugyanakkor krónikusan deficitesek.

A román oldalon, a szomszédos magyar megyékhez hasonlóan a népmozgalmi folyamatok a tartós természetes fogyás fázisába jutottak. Mindezzel együtt, a Románián belül relatív kedvezőbb fejlettségi szintnek köszönhetően, Bihar és Szatmár megyék a belső vándorlások

célterületei maradtak. A magyar megyékkel összehasonlításban azonban vészjóslóan magasak a csecsemőhalandósági mutatóik. A román oldalnak kedvezőbbek a foglalkoztatottsági mutatói. A munkaerő képzettségi szintje azonos nagyságrendű a határ két oldalán és mindkét esetben jelentős emelésre szorul, elsősorban a közoktatás és azon belül a szakoktatás területén, annak érdekében, hogy növelni lehessen a szakképzettséggel bíró munkások arányát. A kedvezőtlen szociális helyzet és a szegénység elleni közös fellépés a jövőben számtalan együttgondolkodási és közös pályázati lehetőséget jelent majd a szomszédos megyék esetében, melyre elemzésünkben láttunk jó példákat. A felzárkóztató oktatásban és a munkaerő továbbképzésében mindenképp erősíteni kell az együttműködést.

A magasabb urbanizáltsági szint fejlettebb társadalmi-gazdasági viszonyokat tükröz a két magyarországi megye esetében, a lakosság nagyobb mérvű területi koncentrációja, illetve a kisebb településsűrűség pedig a terület hatékonyabb urbanisztikai menedzsmentjét teszi lehetővé. A falvak a határ mindkét oldalán a generálisan értelmezett elmaradottság terei domináns gazdasági funkciójukat az agráriumban és az erre épülő gazdasági vertikumban kell keresnünk. A jobb közigazgatási, települési megfelelés érdekében erősíteni kell Szatmár megye városhálózatát és kialakítani román oldalon legalább az informális kistérségeket. Az egyéb együttműködési lehetőségek főként a településgazdálkodás összehangolásában rejlenek a két romániai régióközpont Magyarországra átterjedő vonzáskörzeteiben. Ugyanakkor elsődlegesen csökkenteni kell az infrastruktúra-ellátásban a romániai települések hátrányára még meglévő ollót valamint a határátkelők számát tovább kell növelni felkészülve a schengeni csatlakozásra.

A gazdaságban az együttműködést piaci viszonyok mellett igen nehéz felülről irányítani, de még befolyásolni is, ezért a közös pályázatok itt is a gazdaságot segítő infrastruktúra-fejlesztésre és a piacorientált oktatásra kell szorítkozzának. A kamarák együttműködése ebből a szempontból példás a tanácsadásban és a befektetési lehetőségek feltérképezésében. A befektetéseknek és támogatásoknak pedig rendkívül hatékonyaknak kell lenniük a kohéziót megjelenítő határvidéken is, mert ahogy Danuta Hübner, az EU regionális politikáért felelős volt biztosa mondta, „nincs kohézió versenyképesség nélkül”. A gazdasági helyzetelemzés rávilágított arra, hogy paradox módon a magyar oldal ezredforduló utáni gazdasági lecsúszása, valamint a globális pénzügyi válság kitöréséig robosztus román felzárkózás (béta konvergencia) egy negatív nivellálódást eredményezett a térségben, ami erősítette a határ két oldala közti gazdasági homogenitást. Jobb lett volna, ha csak a román megyék zárkóznak fel és fejlődnek együtt magyar partnereikkel a magyar oldal stagnálása és visszaesése nélkül, de ez nem így történt.

A konkrét együttműködési formák interjú és kérdőíves vizsgálatai során interjúalanyaink beosztásukból kifolyólag a létező jelentősebb együttműködések zöméről információval tudtak szolgálatni. A legátfogóbb és leghatékonyabb együttműködési formák a kulturális és sportrendezvények mellett a formális politikai együttműködések voltak a szomszédos megyei önkormányzatok és testvértelepülések között, melyek száma évről-évre gyarapodott. Emellett az általunk megkérdezett települési elöljárók és megyei illetékesek a továbbiakban is fontosnak tartják az ilyen hivatalos kapcsolatok kiszélesítését, tartalmi bővülését, vagy a kapcsolatokkal még nem rendelkezők zöme magát a kapcsolat-felvételi lehetőségeket keresik.

A magyarországi településvezetőkkel ellentétben a felmérésünkben résztvevő romániai polgármesterek és alpolgármesterek nem érzik úgy, hogy periférikus régióban élnének, valószínűleg mert Szatmár (közepesen fejlett) és Bihar (fejlett) megyék fejlettségi státusza kedvezőbb Románián belül, illetve maga a határsáv a két romániai megyében egy fejlettebb, urbanizáltabb zóna

A megkérdezett romániai településvezetők, attól függetlenül, hogy rendelkeznek-e magyarországi testvértelepülési kapcsolattal vagy sem, legnagyobb arányban úgy ítélik meg, hogy a nyelvi akadályok, a történelmi múltban gyökerező bizalmatlanság, a különböző nemzeti mentalitások illetve az adminisztratív akadályok nem képeznek jelentősebb gátat a határmenti együttműködésben. Jellemző módon azok a romániai községek, melyek nem rendelkeznek magyarországi hivatalos kapcsolatokkal, ezért a helyzetért az információhiányt okolják, míg a kapcsolattal rendelkezők véleménye egyenlő módon oszlik meg e tényező fontossága, vagy jelentéktelensége között a kapcsolatok kialakításában. A kapcsolatokkal nem rendelkező községek szerint a jogi-gazdasági problémák fékezik a határon átnyúló interakciókat, míg a kapcsolatot fenntartó települések kiegyenlítettebb módon nyilatkoztak ezen tényezők fontosságáról. Azok a települések melyek már rendelkeznek határon átnyúló kapcsolatokkal azon a véleményen vannak, hogy az eltérő területi tervezési gyakorlat komoly akadálya lehet az együttműködésnek (valószínűleg konkrét megélt tapasztalataik alapján), míg a kapcsolatokat nem ápoló települések, valószínűleg tapasztalat hiányában alábecsülik ennek az aspektusnak a súlyát. Mindkét településkategória osztja azt a meglátást, hogy az eltérő szubvenciópolitika akadályozhatja a hatékony határmenti (főleg gazdasági) kapcsolatokat.

Pozitívumként kell számon tartanunk a beindult a szubregionalizációt, mely kisebb léptékűvé, átláthatóbbá, könnyebben menedzselhetővé és projekt-orientáltabbá tette az együttműködést. Ez mindenképp hozzájárult a szemléletváltáshoz, vagyis ahhoz, hogy a

bizottsági szintű együttműködés egy hosszas tanulási fázis után mára konkrétumokban ölt testet és operatívává vált.

A határ régió jövőbeni fejlődési kilátásait nagyban segíti az, hogy jó a közlekedésföldrajzi pozíciója, a tranzitlehetőségek, az átjárhatóság, a közvetítő szerep az amiből mindenképp profitálhat.

Kutatásainkat a jövőben elsősorban területi skálán terjeszthetjük ki, azaz bele foglalhatjuk a teljes magyar-román határszakaszt, annak déli, a Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégióra terjedő szakaszát. Igen intenzív interakció-forma lehetne a bevásárlóturizmus, annak alaposabb elemzése, valamint a déli oldalon sokkal intenzívebb és változatosabb gazdasági összefonódások, melyek a magyar oldalra is vonzó hatást gyakorolnak (munkaerő-vándorlás). Ugyanakkor a dinamikus ingatlanpiaci fejlemények további vizsgálata is szükséges lenne, valamint annak megfigyelése, mennyiben sikerül az EU 2007-2013 között meghirdetett szomszédsági politikája által biztosított bőkezűbb támogatási esélyeket kihasználni.

A hipotéziseink beigazolódási fokát illetően elmondhatjuk, hogy azok javarészt megalapozottaknak mondhatóak.

Az a hipotézisünk, mely szerint a pozicionális periféria helyzet a vizsgált régió esetében társadalmi-gazdasági periféria helyzetet eredményez részlegesen beigazolódott, a faktoranalízissel igazolt a magyar oldalon a belső érvényesség fennáll, a román oldali ellenpélda a külső érvényesség korlátozott voltát emeli ki, más szóval nem általánosítható ez a feltevés.

A határmenti területi kohézióval kapcsolatban megfogalmazott hipotézist illetően, a megfelelés valóban több tényező közeledése folytán erősödött, még ha ez nem is jelent minden esetben fejlődést. A magyarországi megyék demográfiaiilag zsugorodó fázisba értek és ezzel egy irányban mozognak a szomszédos román megyékkel. Gazdasági stagnálásuk közepette, és a román oldal gyorsuló konvergenciája miatt negatív nivellálódás állt be. Az így beálló új aszimmetriák kompenzáló hatása még pozitív is lehet, hisz a román oldal bővülő munkahelyei és a nyugati-európai elvándorlás közepette fennálló munkaerőhiány a térben közeli magyarországi tartósan munkanélküliek alkalmazása szempontjából jelent lehetőséget. Egyre inkább számíthat a magyar foglalkoztatáspolitikára a keleti végeken a román oldali munkahelyekre.

Érvényesnek mutatkozott az a feltevés, hogy nem csökken a folyamatokat legaktívabban befolyásolni tudó helyi döntéshozók részéről az együttműködési kedv és hajlandóság a határmenti partnerekkel. A meglévő kapcsolatok konszolidációja mellett a további kapcsolati-

expanzió kereséséről tanúskodnak adatfelvételeink. A nyelvi nehézségek ellenére nem számottevőek a kommunikációs problémák – ezek áthidalásában segít a határ román oldalán nagy számban élő magyar kisebbség, mint kötőelem.

A formális kapcsolatokon túl főleg a civil szervezetek részéről, az iskolai együttműködések, a rokoni kapcsolattartások, a bevásárlóturizmus és az üzleti kapcsolatokhoz kötődő informális szálak gyarapodása igazolni látszanak a kapcsolatok hétköznapi szintű diverzifikálását előrevetítő feltételezésünket is.

A román-magyar határmenti közeledési folyamatok összeredője mindenképp pozitív irányú. Egyetlen leküzdhető akadály maradt az egyébként folytonosan tökéletesíthető határmenti együttműködés előtt, éspedig a jelenleg aktualitással bíró román schengeni csatlakozás halasztása. Ha sikerül megnyugtatóan megoldani ezt a fenálló akadályt, akkor már valóban csak a helyi közösségeken fog múlni a határrégió reintegrációja.

IRODALOM

- ASCHAUER W. (1996), *Themen und Betrachtungsweisen*, in: Pál Á. – Szónokiné Ancsin G. (szerk.), *Határon innen – határon túl*, Szeged. pp. 224-230
- ASCHAUER W. (2001), *Das ungarisch-rumänische Grenzgebiet in der Transformation – die Bedeutung der grenzüberschreitenden Beziehungen seit den 80er Jahren*, in: Erler, G. –Lienau, C. (szerk.), *Raumstrukturen und Grenzen in Südosteuropa, Südosteuropa-Jahrbuch*, München. pp. 427-443
- BÁCSKAI V. (2002), *Városok Magyarországon az iparosítás előtt*, Osiris könyvtár, Budapest.
- BAL A. (1997), *Economii în tranziție – Europa Centrală și de Est*, Editura Oscar Print, București.
- BARANYI B. (1999), *A „periféria perifériáján” – a határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön*, in: *Tér és Társadalom*, MTA-RKK, Győr. pp. 17-44
- BARANYI B. (2002), *Euroregional Organizations and New Interregional Formations on the Eastern Borders of Hungary*, in: Süli-Zakar I. (szerk.) – *Borders and Cross-Border Co-operations in Central European Transformation Countries*, Debrecen. pp. 137-157
- BARANYI B. (2004), *A határmentiség dimenziói. Magyarország keleti államhatárai*, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- BARANYI B. (szerk.) (2005a), *Az Európai Unió külső határán, Együttműködések Magyarország keleti államhatárai mentén*, Magyar Tudományos Akadémia – Regionális Kutatások Központja, Debrecen.
- BARANYI B. (szerk.) (2005b), *Közelítések. A határon átnyúló kapcsolatok kilátásai és a mezőgazdaság regionális kérdései az Európai Unió keleti peremén*, Magyar Tudományos Akadémia – Regionális Kutatások Központja, Debrecen.
- BARANYI B. (szerk.) (2008), *A Kárpát-medence régiói 8. Észak-Alföld*, MTA-RKK, Dialóg Campus kiadó, Pécs-Budapest.
- BARTA GY. (2002), *A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000*, Dialóg Campus kiadó, Studia Regionum, Budapest-Pécs.
- BĂDESCU I. – Dungaciu, D. (1995), *Sociologia și geopolitica frontierei*, Editura Floarea Albastră, vol. I-II, București.
- BĂLTEANU D. (szerk.) (2005), *România. Spațiu, societate, mediu*, Editura Academiei, București.
- BECSEI J. (2005), *Alföldi város, kertes város, tanyák*, in: Dövényi Z. – Schweitzer F. (szerk.), *A földrajz dimenziói. Tiszteletkötet a 65 éves Tóth Józsefnek*, Budapest. pp. 33-58
- BELUSZKY P. (1999), *Magyarország településföldrajza*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs.
- BELUSZKY P. (2001), *A Nagyalföld történeti földrajza*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs.
- BENEDEK J. – NAGY E. (2000), *Planningul rural și teoria locurilor centrale*, in: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Geographia*, XLV, 1, Cluj-Napoca. pp. 81-86
- BENEDEK J. (2004), *Amenajarea teritoriului și dezvoltarea regională*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- BENEDEK J. (2006), *The System of Settlements from the Perspective of Cooperation beyond the Frontier from the Region Satu Mare (Romania)*, in: Süli-Zakar I. – Horga I. (szerk.), *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border*

- Space – from National to European Perspective, Kossuth Egyetemi kiadó, Debrecen. pp. 371-381
- BENEDEK J. – NAGY E. (2008), *Grundlagen grenzüberschreitender Kooperation in der Sathmarer Grenzregion*, in: Förster Horst (szerk.), Regionalisierung, Regionalismus und Regionalpolitik in Südosteuropa, Südosteuropa-Jahrbuch, Band 35, München. pp. 47-62
- BERÉNYI I. – DÖVÉNYI Z. (1996), *Historische und aktuelle Entwicklungen des ungarischen Siedlungsnetzes*, in: Mayr A. – Grimm F. D. (szerk.), Städte und Städtesysteme in Mittel- und Südosteuropa, Beiträge zur Regionalen Geographie, Institut für Länderkunde, Leipzig. pp. 104-171
- BERINDEI I. – POP, G. (1972), *Județele patriei – Județul Bihor*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- BERNEK Á. – SÜLI-ZAKAR I. (1997), *Régiók, regionális folyamatok a világgazdaságban*, Tér és Társadalom, IX/4, Győr. pp. 85-104
- BÉRES K. (2001), *Co-operation of the Hungarian-Romanian Border Regions as Security Factor*, in: Süli-Zakar I. (szerk.) Carpathian Euroregion. Borders in the Region – Cross Border Co-operation, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 104-113
- BÍRÓ R. (2006), *Twinning Relations and Friendships of Oradea Municipality*, in: Süli-Zakar I. – Horga I. (szerk.), Regional development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space – from National to European Perspective, Kossuth Egyetemi kiadó, Debrecen. pp. 381-387
- BÍRÓ R. (2008), *New Instruments for Stimulating the Cross-Border Economic Development in the Bihor – Hajdú-Bihar Euroregion*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), Neighbours and Partners: on the Two Sides of the Border, Debrecen. pp. 71-73
- BLAJ GH. – SZANTO ȘT. – CHIRA I. (1979), *Județele Patriei – Județul Bihor. Monografie*, Editura Sport-turism, București.
- BLOMQUIST A. (2006), *One City – Two Images – Two Communities: The Case of the Romanian-Hungarian City of Satu Mare/Szatmárnémeti*, in: Brie M. – Kozma G. (szerk.), From Smaller to Greater Europe: Border Identitary Testimonies, Eurolimes, volume 2, Oradea University Press, Oradea. pp. 37-45
- BOAR N. (2003), *Cross-Border Disfunctionalities in Maramureș Region*, in: Ilieș, Al. – Wendt, J. (szerk.) Europe Between Milleniums. Political Geography Studies, Oradea. pp. 197-207
- BOAR N. (2005), *Regiunea transfrontalieră româno-ucraineană a Maramureșului*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- BODE V. K. F. (1995), *Die Raumbedeutsamkeit einer Staatsgrenze. Die Auswirkungen ehemaliger innerdeutschen Grenze auf den grenznahen Raum Sachsen-Anhalts*, in: Grimm, Frank-D. (szerk.), Regionen an deutschen Grenzen, Beiträge zur regionalen Geographie, Institut für Länderkunde, Leipzig. pp. 17-31
- BODNÁR D. (2004), *Hungarian-Ukrainian Borderline Relations in the View of Economic Zones*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), Cross-Border Co-operation, Schengen Challenges, Debrecen. pp. 89-95
- BOGDAN A. – CĂLINESCU M. (1976), *Județele patriei – Județul Satu Mare*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- BORBÉLY G. – DUKRÉT G. – PÉTER I. Z. – STARK E. (2004), *Bihar megye útikönyve*, Prolog kiadó, Oradea.
- BOROS L. – FRISNYÁK S. (1999), *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye földrajza*, Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézet és Továbbképző Központ, Nyíregyháza.

- BUCHHOLZ H. (1999), *The Inner German Border. Consequences of its Establishment and Abolition*, in: Grundy-Warr, C. (szerk.) – *World Boundaries. Eurasia*, Routledge, London and New York. pp. 55-62
- CHIRIBUCĂ D. (2004), *Tranziția postcomunistă și reconstrucția modernității în România*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- COCEAN P. (1993), *Vectori geopolitici în Europa Centrală și de Vest*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Geographia, XXXVIII, nr. 2, Cluj-Napoca. pp. 75-79
- COCEAN P. (2002), *The Political-Administrative Regionalization between Necessity and Hazard*, in: vol. „The 27th Annual Congress of the American-Romanian Academy of Arts and Sciences (ARA), Politechnic International Press, Quebec.
- COCEAN P. (2002), *Geografie regională*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- COCEAN P. – COCEAN R. (2002), *Zonarea funcțională a Regiunii de Nord-Vest*, Studia UBB, LXVII, nr. 1, Cluj-Napoca. pp. 3-7
- COCEAN P. (szerk.) (2004a), *Planul de Amenajare a Teritoriului Regiunii de Nord-Vest (PATR). Coordonate majore*. Presa Universitară Clujeană, Cluj.
- Cocean P (szerk.) (2004b), *Relațiile transfrontaliere ale județului Satu Mare ca premisă a integrării euro-regionale. Proiect PATR – continuare*, kézirat.
- CORRIGAN J. – BÉRES Cs. – SÜLI-ZAKAR I. (1995), *Cross-Borders Cooperation in a Europe of Frontiers*, Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből, Debrecen. pp. 169-177
- CSORBA P. (2001), *A Kárpátok Eurorégió környezeti problémái*, kézirat, Debrecen.
- CSÓKÁSI E. – NAGY I. (2004), *A DKMT Eurorégió szerepe a magyar-román-szerb-montenegrói hármás határ menti együttműködésben*, in: Nagy I. – Kugler J. (szerk.), *Lehet-e három arca e tájnak? Tanulmányok a délkeleti határrégió újrászerveződő kapcsolatairól*, MTA-RKK, Békéscsaba-Pécs. pp. 159-177
- CSÜLLÖG G. (2004), *Térszerkezeti jellemzők szerepe a határmenti kapcsolatok alakításában*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 155-164
- CZELLÁR K – SOMORJAI F. (2005), *Magyarország. Panoráma országkalauzok*, Medicina könyvkiadó, Budapest.
- CZIMRE K. (2002), *Central European Euroregions in the Light of the EU Accession*, in: Süli-Zakar I. (szerk.). – *Borders and Cross Border Co-operation in the Central European Transformation Countries*, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 176-184
- CZIMRE K. (2003a), *Az eurorégiók szerepe a határon átnyúló kapcsolatok erősítésében*, in: Süli-Zakar I. (szerk.). *A terület- és településfejlesztés alapjai*, Dialóg Campus kiadó, Studia Geographica, Budapest-Pécs. pp. 285-304
- CZIMRE K. (2003b), *Euroregionális fejlődés az EU csatlakozás küszöbén, különös tekintettel Magyarország eurorégióira*, doktori tézis, Debreceni Egyetem, Debrecen.
- CZIMRE K. (2004), *A humán erőforrás-fejlesztés szerepe Magyarország eurorégióiban*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 115-122
- CZUPPON V. (2004), *Statistikai módszerek alkalmazása Somogy megye határ menti település-körének meghatározásához*, Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged. p. 9
- DANCS L. – KONCZ G. (2004), *A magyar-ukrán határ menti térség lakosságának alkalmazkodóképessége – a felzárkózás humán feltételei*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 128-135
- DĂIANU D. (2000), *România și Uniunea Europeană – Inflație, balanța de plăți, creștere economică*, Editura Polirom, Iași.

- DÁVID L. (2004), *Az eurorégiók szintjén történő turizmusfejlesztési programok jelentősége a Kárpát-medencében*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 197-202
- EGYED Á. (2002), *Falu, város, civilizáció*, Kriterion könyvkiadó, Cluj-Napoca.
- ÉGER GY. (1999), *Euroregiunile în Est și în Vest*, Alterra, V/11, Târgu Mureș. pp. 56-74
- EKÉNÉ ZAMÁRDI I. (2005), *A belső vándorlás jellemzői a bihari kistelepüléseken*, in: Dövényi Z. – Schweitzer F. (szerk.), *A földrajz dimenziói. Tiszteletkötet a 65 éves Tóth Józsefnek*, Budapest. pp. 277-297
- ELEK K. – MUSZKA J. (2000), *Conceptia de dezvoltare a regiunilor de frontieră pentru cooperare transfrontalieră între județele Satu Mare și Szabolcs-Szatmár-Bereg, Satu Mare*.
- ELEKES T. (2004), *Erdély – Cartographia útikönyvek*, Cartographia kiadó, Budapest.
- FISCHER G. (1975), *Staaten und Grenzen*, Westermann, Braunschweig.
- FRISNYÁK S. (szerk.) (1977), *Magyarország földrajza*, Tankönyvkiadó, Budapest.
- GIELOWSKI W. (1996), *Kölcsönös bizalom a határmenti együttműködésben*, in: Hudák V. (szerk.) (1996), *Új Európát építünk, Kelet-Nyugati Tanulmányok Intézete, Prága, Budapest, Varsó, New York, Kassa*. pp. 63-68
- GOLOBICS P. (1995), *A határmenti térségek városainak szerepe az interregionális együttműködésben*, in: *Határon innen – határon túl* (szerk.: Pál Á., Szónokyné Ancsin G.), JATE Gazdaságföldrajzi Tanszék, Szeged. pp. 224-230
- GOLOBICS P. – KÖSZEGFALVI GY. (1998), *A Dél-Dunántúl településhálózatának szerepe a határmenti együttműködésben*, *Közlemények a Janus Pannonius Tudományegyetem Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről*, Pécs. 26 p.
- GOLOBICS P. (2001), *A határmenti térségek/régiók együttműködésének lehetőségei a Dél-Dunántúlon*, *Közlemények a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Tanszékeiről*, Pécs. 23 p.
- GRIMM FRANK-D. (1995), *Veränderte Grenzen und Grenzregionen, veränderte Grenzbewertungen in Deutschland und Europa*, in: Grimm, Frank-D. (szerk.), *Regionen an deutschen Grenzen, Beiträge zur regionalen Geographie*, Institut für Länderkunde, Leipzig. pp. 1-16
- GRIMM FRANK-D. (1998a), *Auswirkungen der Grenzöffnungen der 90er Jahre*, *Geographie und Schule*. pp. 7-12
- GRIMM FRANK-D. (1998b), *Grenzen und Grenzregionen in Südosteuropa*, *Südosteuropa Aktuell*, Südosteuropa-Gesellschaft, München.
- HAGETT P. (1991), *Geographie. Eine moderne Synthese*, Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart.
- HAJDÚ – MOHAROS J. (1997), *Partium, a kapcsolt részek*, *Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad*.
- HAJDÚ Z. – ILLÉS I. – RAFFAY Z. (2007), *Southeast-Europe: State Border, Cross-Border Relations, Spatial Structures*, *Centre for Regional Studies*, Hungarian Academy of Sciences, Pécs.
- HARDI T. (1999), *A határ és az ember. Az osztrák-magyar határ mentén élők képe a határról és a másik oldalról*, in: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.), *Elválaszt és összeköt a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határtérségben*, MTA-RKK, Pécs-Győr. 159-191
- HARDI T. (2001), *Az egységes határrégiók kialakulásának feltételei*, MTA-RKK (a doktori tézis kivonata), Győr.
- HAEFLIGER CH. (1996), *A Regio Basiliensis esettanulmánya*, in: Hudák V. (szerk.) (1996), *Új Európát építünk, Kelet-Nyugati Tanulmányok Intézete, Prága, Budapest, Varsó, New York, Kassa*. pp. 53-62

- HELLER W. – IANOȘ I. (2001): Wirtschaftsräumliche Entwicklung in Rumänien nach der Wende. In: Lienau, Cay (Hg.): Raumstrukturen und Grenzen in Südosteuropa, Südosteuropa-Jahrbuch, 32. Band, München, pp. 289-317
- HORGA I. (2004), *A média szerepe a határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésében*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 19-24
- HORVÁTH GY. (1994), *Szemponatok Debrecen város nemzetközi versenyképességének vizsgálatához*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Debrecen megyei jogú város makroregionális szerepköre*, MTA-RKK, Pécs – Debrecen. pp.15-30
- HORVÁTH GY. (szerk.) (2006), *Északnyugat-Erdély*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs.
- HORVÁTH R. (2005), *Határon átnyúló együttműködések Franciaországban és Romániában*, kézirat.
- HUNYA G. (1988), *Településhálózat-fejlesztés és településrendezés Romániában*, Tér és Társadalom, MTA – Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 35-48
- IANOȘ I. (2000), *Orașele și organizarea spațiului geografic*, Editura Academiei, București.
- IANOȘ I. – Vlăsceanu Gh. (1998), *Orașele României. Mică enciclopedie*, Casa Editorială Odeon, București.
- ILIEȘ AL. (1998), *Etnie, confesiune și comportament electoral în Crișana și Maramureș*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca.
- IELENICZ M. (1999), *Dealurile și podișurile României*, Editura Fundației „România de Măine”, București.
- ILIEȘ AL. (2004), *România. Euroregiuni*, Editura Universității din Oradea, Oradea.
- ILIEȘ AL. (2003), *România între milenii. Frontiere, areale frontaliere și cooperare transfrontalieră*, Editura Universității din Oradea, Oradea.
- ILLÉS I. (2002), *Közép- és Délkelet – Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Dialóg Campus kiadó, Budapest – Pécs.
- JUSTYÁK J. (1998), *Magyarország éghajlata*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KAMPSCHULTE A. (1999), *Grenzen und Systeme – Von geschlossenen zu offenen Grenzen? Eine exemplarische Analyse der grenzüberschreitenden Verflechtungen im österreichisch-ungarischen Grenzraum*, Tübinger Geographische Studien, Tübingen.
- KAPOSI Z. (2002), *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000*, Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs.
- KISS J. P. (2000), *Illúziók nélkül – A határátkelők szerepe a határ menti kapcsolatok alakulásában az ukrán, a román és a szerb határszakaszon az 1990-es években*, in: Tér és Társadalom, XIV/1, MTA-RKK, Győr. pp. 186-201
- KOOPERT S. – BOOM E., VAN DER (1994), *Gaps and Bridges in a Border Region. A Regional Geography of a Hungarian-Romanian Area*, University of Utrecht, Faculty of Spatial Sciences, Utrecht.
- KOSZTA NAGY I. (1999), *Máramaros, Partium – Cartographia útikönyvek*, Cartographia kiadó, Budapest.
- KOVÁCS Cs. M. (2005), *Geografia agriculturii din Câmpia Someșului*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca.
- KOVÁCS Z. (1990), *A határ menti területek központi hálózatának átalakulása az első világháború után*, Földrajzi közlemények, 1990, nr 1-2, MTA-FKI, Budapest. pp. 3-16
- KŐSZEGFALVI GY. (1997), *Hazánk középvárosai*, Közlemények a Janus Pannonius Tudományegyetem Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről, Pécs. 21 p.

- KRUPPA É. (2003), *Régiók a határon. Határmenti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában*, a doktori tézis kézírata, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest. p. 247
- KURUCSAI Cs. (1996), *A regionalizmus útja a Regionális Charta tervezetéig*, Comitatus, VI/12, Veszprém. pp. 39-43
- LENGYEL I. (2003), *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*, JATEPress, Szeged.
- LEVRAT N. (1996), *A határmenti együttműködés jogi vonatkozásai*, in: Hudák, V. (szerk.) (1996), *Új Európát építünk*, Kelet-Nyugati Tanulmányok Intézete, Prága, Budapest, Varsó, New York, Kassa. pp. 31-52
- LOVÁSZ GY. (1997), *Magyarország természeti földrajza I-II*, University Press, Pécs.
- MAGYARI T. (2005), *Adatfelvételi módszerek a társadalomkutatásban*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- MAJDÁN J. (1996), *Vasutak a határ mentén*, in: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) – *Határon innen – határon túl*, Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged. pp. 251-274
- MAJOROS A. (2009), *A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió esete*, Európai Összehasonlító kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- MANCIULEA ȘT. (1994), *Granița de Vest*, Editura „Gutinul”, Baia Mare.
- MARTINEZ O. (1999), *The Dynamics of Border Interaction. New Approaches to Border Analysis*, in: Clive H. Schofield (szerk.) – *World Boundaries. Global Boundaries*, Routledge, London and New York. pp. 1-15
- MICHALKÓ G. (2004), *A határ menti együttműködés individuális értelmezése: a romániai bevásárlóturizmus esete Csengersimán*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 216-223
- MOLNÁR J. (2001), *Társadalomföldrajzi vizsgálatok Magyarország és Szlovákia Sajó és Hernád közötti határtérségében*, doktori tézis, Pécs.
- MUJACSICS L. (2004), *A trianoni békeszerződés hatásai a közlekedésre Biharban*, Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 244-250
- MYTRYAYEVA S. (2004), *A shengeni határok nehézségei és az áthidalásuk lehetőségei*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 15-19
- MYTRYAYEVA S. (2004), *Systemic Problems of the Carpathian Euroregion after the EU Enlargement*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Cross-Border Co-operation, Schengen Challenges*, Debrecen. pp. 1-4
- NAGY E. (2002), *The Functionality of Cooperation among Counties of Romania and Hungary Involved in the Carpathian Euroregion*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Borders and Cross-border Co-operation in the Central European Transformation Countries*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 246-256
- NAGY E. (2003), *Nagyvárad szerepe a határmenti interregionális együttműködésben*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 109-115
- NAGY E. (2003), *Riscuri potențiale în zonele de frontieră*, in: Sorocovschi, V. (szerk.) *Riscuri și catastrofe*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca. pp. 256-270
- NAGY E. (2005), *The Impediments of the Social-Economical Change in Post-Communist Romania*, Romanian Revue of Regional Studies, Centrul de Geografie Regională, Cluj-Napoca. pp. 69-75

- NAGY E. (2005), *Az Európai Unió földrajza*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- NAGY E. (2006), *Demographic Tendencies in the Cross-Border Region of Satu Mare and Szabolcs-Szatmár-Bereg Counties*, Romanian Review of Regional Studies, nr. 1, Cluj-Napoca. pp. 85-95
- NAGY E. (2006), *The Cross-Border Co-operation on the Hungarian-Romanian Border Region*, in: Surd, V. (szerk.), *Rural Space and Local Development*, Cluj-Napoca. pp. 327-340
- NAGY E. (2007), *Határmenti együttműködés a Kárpátok Eurorégió román és magyar megyéiben*, in: Bodó B. (szerk.), *Romániai Magyar Évkönyv*, Editura Marineasa, Timișoara. pp. 331-355
- NAGY I. (2004a), *A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió szervezeti felépítése*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 164-171
- NAGY I. (szerk.) (2004b), *A Strategy for the Danube-Criș-Mureș-Tisa Euroregion*, Hungarian Academy of Science, Centre for Regional Studies, Alföld Institute, Békéscsaba.
- NAZEM I. N. (1999), *The Impact of River Control on an International Boundary. The Case of the Bangladesh – India Border*, in: Grundy-Warr, C. (szerk.) – *World Boundaries. Eurasia*, Routledge, London and New York. pp. 101-108.
- NÁRAI M. (1999), *A határ mente, mint élettér. A határmentiség jelentősége az emberek életében*, in: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.), *Elválaszt és összeköt a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határtérségben*, MTA-RKK, Pécs-Győr. pp. 129-159
- NEMES NAGY J. (1998), *Tér a társadalomkutatásban*, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- NEMES NAGY J. (szerk.) (2005), *Regionális elemzési módszerek*, ELTE Regionális Földrajz tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Tanulmányok, Budapest.
- OSIR, M. C. (2004), *Regionalism, Regionalization and the Schengen Borders in East-central Europe*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Cross-Border Co-operation, Schengen Challenges*, Debrecen.
- PALMOWSKI T. – ILIEȘ AL. (2004), *The Border Zone Tourism in Chosen Post-Socialist Countries*, Coastal regions 7, University of Gdansk, Gdansk.
- PÁL Á. - SZÓNOKYNÉ ANCSIN G. (1994), *Határmenti települések összehasonlító gazdasági elemzése a Dél-Alföldön*, Alföldi Társadalom, Békéscsaba, pp. 191-211
- PÁL Á. (1996), *A dél-alföldi határmenti települések társadalom-gazdaságföldrajzi vizsgálata*, in: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.), *Határon innen - határon túl*, Szeged. pp. 181-191
- PÁL Á. (2001), *Településalkotó szférák vizsgálata a Dél-Alföld országhatár mentén fekvő kisvárosaiban a határ két oldalán*, Földrajzi konferencia, Szeged. p. 16
- PÁL Á. (2008), *Border Zone Small Towns of the Sothern Great Plain Region in Hungary: a Survey into Settlement-Shaping Spheres*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Neighbours and Partners: on the Two Sides of the Border*, Debrecen. pp. 175-185.
- PASCARIU S. (2004), *A román-magyar határmenti együttműködés*, in: Nagy I. – Kugler J., (szerk.), *Lehet-e három arca e tájnak? Tanulmányok a délkeleti határrégió újrászerveződő kapcsolatairól*, MTA-RKK, Békéscsaba-Pécs. pp. 177-195.
- PASTI V. – MIROIU M. – CODIȚĂ C. (1997), *România – starea de fapt. Societatea – vol. I.*, Editura Nemira, București.

- PAVLAKOVICH V. – MOREHOUSE B. – WASTL-WALTER D. (2004) (szerk.), *Challenged Borderlands. Transcending Political and Cultural Boundaries*, Border Region Series, Ashgate, Hants – Burlington.
- PÉNZES J. – MOLNÁR E. (2007), *Analysis of the Economical Potential in Bihor and Hajdú-Bihar Counties*, Delanty G., Pantea D., Teperics K. (szerk.) *Europe from Exclusive Borders to Inclusive Frontiers*, Eurolimes, vol 4, Oradea-Debrecen. pp. 25-37
- PÉNZES J. – MOLNÁR E. (2008), *The Development Level of Settlements in the Hungarian Side of Oradea's Potential Sphere of Influence*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Neighbours and Partners: on the Two Sides of the Border*, Debrecen. pp. 211-219
- PERCZEL GY. – TÓTH J. (szerk.) (1994), *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*, ELTE kiadó, Budapest.
- PERCZEL GY. (szerk.) (2003), *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*, ELTE Eötvös kiadó, Budapest.
- PINTÉR E. (2008), *Standard jogi modell a határon átnyúló regionális együttműködésekre*, a doktori disszertáció tézisfüzete, Széchenyi István Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr.
- POP GR. (1986), *România. Geografie economică. Partea I-a*, Universitatea Cluj-Napoca.
- POP GR. – Benedek J. (1996), *Satele mici din România și specificul activității lor*, in: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Geographia*, XLI, 1-2, Cluj-Napoca. pp. 119-138
- POP GR. (2005), *Dealurile de Vest și Câmpia de Vest*, Editura Universității din Oradea, Oradea.
- POPESCU C. (2000), *Industria României în secolul XX. Analiză geografică*, Editura Oscar Print. București.
- POSEA GR. – Popescu N. – Ielenicz M. (1974), *Relieful României*, Editura științifică, București.
- POSEA GR. (1997), *Câmpia de Vest a României*, Editura Fundației „România de Măine”, București.
- PRESCOTT J. R. V. (1990), *Political Frontiers and Boundaries*, Unwin Hyman, London.
- RECHNITZER J. (1998), *Területi stratégiák*, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- RECHNITZER J. (1999), *Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon*, in: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.), *Elvászt és összeköt a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határtérségben*, MTA-RKK, Pécs-Győr. pp. 9-73
- RECHNITZER J. (1999), *Az osztrák-magyar határmenti együttműködés a kilencvenes években*, in: Rechnitzer J. (szerk.), *Elvászt és összeköt a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határtérségben*, MTA-RKK, Pécs-Győr. pp. 73-129
- RICQ CH. (2006), *Handbook of Transfrontier Co-operation*, University of Geneva, Geneva.
- RUMLEY D. (1999), *Peace and Conflict in the Thai – Malaysian Border Region*, in: Grundy-Warr, C. (szerk.) – *World Boundaries. Eurasia*, Routledge, London and New York. pp. 113-129
- SALLAI J. (2004), *The European Union and the History and Future of the Local Border Traffic*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Cross-Border Co-operation, Schengen Challenges*, Debrecen. pp. 4-9
- SĂGEATĂ R. (2003), *The State Frontiers of Romania – between International Treaties and Diktat*, in: Ilieș, Al. – Wendt, J. (szerk.) *Europe Between Milleniums. Political Geography Studies*, Oradea. pp. 171-178

- SCHUMANN K. (1996), *A határmenti együttműködés, mint az európai együttműködés és integráció szerves része*, in: Hudák, V. (szerk.), *Új Európát építünk, Kelet-Nyugati Tanulmányok Intézete, Prága, Budapest, Varsó, New York, Kassa*. pp. 17-30
- SCOTT J. (1997), *A határmenti együttműködés nemzetközi rendszerei: Németország, Lengyelország és az EU, Tér és Társadalom, IX/3, Győr*. pp. 117-133
- SKONC E. (2008), *The Regional Relations of the School Alliance of Bihar and its Importance in the Cross-Border Cooperation*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Neighbours and Partners: on the Two Sides of the Border, Debrecen*. pp. 265-271
- SOPRONI L. (2007), *The Hungarian-Romanian Cross-Border Cooperation in the Regional Press of Bihor County*, in: Maron F., La Brosse R., Soproni L. (szerk.), *Media, Intercultural Dialogue and the New Frontiers of Europe, Eurolimes, vol 3, Oradea University Press, Oradea*. pp. 76-87
- SUBA J. (2006), *A trianoni magyar-román határszakasz térképei és leírása*, in: Kiss A. – Mezösi G. – Sümeghy Z. (szerk.), *Táj, környezet és társadalom – Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére, Szeged*. pp. 611-617
- SUCIU C. (1968), *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- SÜLI-ZAKAR I. (1992), *Határmenti falusi térségek társadalomföldrajzi problémái ÉK-Magyarországon*, *Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből, Debrecen*. pp. 231-245
- SÜLI-ZAKAR I. – BÉRES CS. (1993), *Hajdú-Bihar megye. A térbeli társadalmi-gazdasági fejlődés lehetőségei és problémái*, *Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzatok Szövetsége, Debrecen*.
- SÜLI-ZAKAR I. (1996), *Északkelet-Magyarország terület-és településfejlesztésének társadalomföldrajzi alapjai*, *Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen*.
- SÜLI-ZAKAR I. (1998a), *A Kárpátok Eurorégió geopolitikai jelentősége*, *Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből, Debrecen*. p. 10
- SÜLI-ZAKAR I. (1998b), *A nyugati és a magyar regionalizmus*, *Limes, IX/3-4, Tatabánya*. pp. 153-172
- SÜLI-ZAKAR I. (2001), *Euroregionalism in Central-Eastern Europe. Case Study: Carpathian Euroregion*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Carpathian Euroregion. Borders in the Region – Cross-Border Co-operation, European Study Centre Programme of the University of Debrecen, International Workshop, Debrecen*. pp. 18-33
- SÜLI-ZAKAR I. (2003), *A Kárpátok Eurorégió interregionális szövetség tíz éve*, *Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen*.
- SÜLI-ZAKAR I. (2004), *Central Europe and its Borders*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Cross-Border Co-operation, Schengen Challenges, Debrecen*. pp. 19-27
- SÜLI-ZAKAR I. (2006), *Regions for the United Europe*, in: Horga I., Sipos S., Süli-Zakar I. (szerk.), *Europe and its Borders: Historical Perspective, Eurolimes, volume 1, Oradea University Press, Oradea*. pp. 16-34
- ȘERBĂNESCU I. (2002), *România sub tirania cifrelor mici*, Editura Universal Dalsi, București.
- SZÉKELY M. – BARNA I. (2004), *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*, Typotex kiadó, Budapest.
- TÓTH J. (1988), *Urbanizáció az Alföldön*, Akadémiai kiadó, Budapest.
- TÓTH J. (1996), *A regionális fejlődés kezdetei és mai problémái a Kárpát-medencében*, in: Pál Á. – Szónokiné Ancsin G. (szerk.), *Határon innen – határon túl, Szeged*. pp. 27-44

- TÓTH J. (2003), *Általános társadalomföldrajz I-II*, Dialóg Campus, Studia Geographica, Budapest-Pécs.
- TURNOCK D. (1991), *The Planning of Rural Settlements in Romania*, The Geographical Journal, vol. 157, part 3. pp. 251-264
- ÚJVÁRI J. – PÁNDI G. – DUMESCU F. (1996), *A román-magyar határvidék vízkészleteinek értékelése és értékesítése*, in: Pál Á. – Szónokiné Ancsin G. (szerk.), *Határon innen – határon túl* (Volumul simpozionului internațional de geografie cu tema regiunilor transfrontaliere), Szeged. pp. 106-116
- ÚJVÁRI J. (1972), *Geografia apelor României*, Editura științifică, București.
- VAJDA L. (2004), *The Integration Problems of the Roma population in Komádi*, in: Süli-Zakar I. (szerk.), *Cross-Border Co-operation, Schengen Challenges*, Debrecen. pp. 115-121
- VELCEA V. – SAVU AL. (1982), *Geografia Carpaților și Subcarpaților Românești*, Editura didactică și pedagogică, București.
- WAACK CH. (2000a), „Regionen” an Staatsgrenzen und „Grenzregionen” – Ein Beitrag zur Diskussion konzeptioneller Elemente einer geographischen Grenzregionforschung im östlichen Europa, in: *Regionen im östlichen Europa – Kontinuitäten, Zäsuren und Perspektiven*, Tübinger Geographische Studien, Tübingen.
- WAACK CH. (2000b), *Stadträume und Staatsgrenzen. Geteilte Grenzstädte des mittleren und östlichen Europa im Kontext lokaler Alltagswelten, nationaler Politik und supranationaler Anforderungen*, Beiträge zur regionale Geographie, Institut für Länderkunde, Leipzig.
- WAACK CH. (2002), *European Border Cities between Cooperation and Isolation – On the Progress of the Discussion within German-Language Geography*, Die Erde – Beitrag zur Humangeographie.
- WATERMAN S. (1999), *Boundaries and the Changing World Political Order*, in: Clive H. Schofield (szerk.) – *World Boundaries. Global Boundaries*, Routledge, London and New York.
- ZAMFIR C. (2004), *O analiză critică a tranziției. Ce va fi “după”*, Editura Polirom, Iași.
- ZEILER J. (2005), *Régiók és támogatások az Európai Unióban*, Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Rt., Budapest.
- ZENTAI L. – KÓSA P. (2005), *A történelmi Magyarország atlasza és adattára – 1914*, Talma kiadó, Pécs.
- ***(1969), *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I. Rezultatele generale, Partea întâi – Populație*, Direcția Centrală de Statistică, București.
- ***(1980), *Atlas Republica Socialistă România*, (Gâștescu, P., Niculescu, Gh., Oancea, D., Tufescu, V. szerkesztésében), Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- *** (1985), *Atlas Geografic – Republica Socialistă România*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- *** (1985), „*Grenzüberschreitendes Aktionsprogramm*” für die Euroregio Maas-Rhein, Institut für Landes- und Stadtentwicklungsforschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Dortmund.
- *** (1983), *Geografia României, I, Geografia Fizică*, (L. Badea, P. Gâștescu, A. Popovacu, Ș. Dragomirescu, O. Bogdan, Al. Roșu, I. Donisă, N. Florea, V. Sencu, V. Velcea, Gh. Niculescu szerkesztésében), Editura Academiei, București.
- *** (1987), *Geografia României, III, Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei* (D. Oancea, V. Velcea, N. Caloianu, Ș. Dragomirescu, Gh. Dragu, E. Mihai, Gh. Niculescu, V. Sencu, I. Velcea szerkesztésében), Editura Academiei, București.

- *** (1992), *Geografia României, IV, Regiunile pericarpatice: Dealurile și Câmpia Banatului și Crișanei* (D. Bugă, I. Berindei szerkesztésében), Editura Academiei, București.
- ***(1999), *Magyarország atlasza* (szerk. Papp-Váry Árpád), Cartographia kiadó, Budapest.
- ***(2000), *Magyar-román határmenti térség fejlesztési koncepciója és programja*, PHARE ZZ 9622-01-01 projekt, Terra Studio Kft., Debrecen.
- ***(2000, 2001, 2002, 2003, 2004), *Anuarul Statistic al României*, București.
- ***(2005), *Ziarul financiar*, független gazdasági napilap, București.
- www.aebr.net az Európai Határ Menti Régiók Szervezetének honlapja.
- www.bnr.ro a Román Nemzeti Bank honlapja (Banca Națională a României).
- www.carpathianfoundation.org A Kárpátok Alapítvány honlapja, (a Kárpátok Eurorégió Alapítványa).
- www.euroregio.hu a Hajdú-Bihar – Bihar Eurorégió honlapja.
- www.insse.ro a Román Országos Statisztikai Intézet weblapja (Institutul Național de Statistică).
- www.ksh.hu a Központi Statisztikai Hivatal weblapja.
- www.mnb.hu a Magyar Nemzeti Bank honlapja.

MELLÉKLET

KÉRDŐÍV A BIHAR ÉS SZATMÁR MEGYEI TELEPÜLÉSEK ÉS KÜLÖNBÖZŐ SZERVEZETEK RÉSZVÉTELÉRŐL A HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSBEN A MAGYARORSZÁGI HAJDÚ-BIHAR ÉS SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉKKEL

A határon átnyúló térségek jellemzői az 1990 utáni gazdasági-társadalmi átalakulás után

1. Az Ön megítélése szerint milyen hatással voltak az 1990 utáni társadalmi-gazdasági változások a Magyarország és Románia közötti határmenti térségre?

- Pozitív Inkább pozitív Egyenlő mértékben pozitív és negatív
 Inkább negatív Semmilyen

Indoklás:.....

2. Jellemezze a román-magyar határon átnyúló térség fontosságát Románia más térségeihez viszonyítva a következő kijelentések alapján!

	egyetértek	részben egyetértek	nem érték egyet	nincs véleményem
Periférikus térségek, amelyek iránt a központi és megyei hatóságok csekély érdeklődést mutatnak				
Olyan térség, amely állami, regionális, illetve nemzetközi segítségre szorul				
Olyan térség, amely fekvése miatt több okból is hátrányos helyzetű				
Olyan térség, amely fekvése miatt fejlődés szempontjából előnyös helyzetben van az ország más térségeihez viszonyítva				
Olyan térség, amelynek sikerül kihasználnia a földrajzi fekvéséből származó előnyöket				
Egyéb.....				

3. Milyen hatással voltak az Ön községére az 1990 utáni politikai és gazdasági-társadalmi változások?

	Pozitív	Többnyire pozitív	Részben pozitív, részben negatív	Többnyire negatív	Semmilyen hatással nem voltak
Gazdasági helyzet					
Társadalmi helyzet					
Környezet					
Közszállítás					
Közbiztonság					

4. Hogyan értékeli az Ön községének fejlődési lehetőségeit az elkövetkező öt évben?

	Pozitív	Többnyire pozitív	Részből pozitív, részben negatív	Többnyire negatív	Nincs véleményem
Gazdasági helyzet					
Társadalmi helyzet					
Környezet					
Közszállítás					
Közbiztonság					

5. Milyen mértékben tartja fontosnak a határon átnyúló térségek fejlődésének támogatását országos vagy nemzetközi szintű segélyezési intézkedések útján?

- Nagyon fontos
 Fontos
 Kevésbé fontos
 Nem fontos
 Nincs véleményem

6. Tudomása van a következő eurorégiók létezéséről?

- Kárpátok Eurorégió
 Hajdú-Bihar – Bihar Eurorégió
 Interregio Eurorégió

7. Amennyiben hallott róluk, vagy legalább egyről ezek közül, a következő kijelentések közül melyekkel ért egyet? (Több válasz is megjelölhető.)

- A Kárpátok Eurorégió egy hatékony interregionális szervezet, amely hozzájárult a román-magyar határon átnyúló kapcsolatok fellendüléséhez.
 A Kárpátok Eurorégió nem hatékony interregionális szervezet, amely jelentéktelen hatással volt a román-magyar határon átnyúló kapcsolatok alakulására.
 A Kárpátok Eurorégió elsősorban azért nem hatékony, mert túlméretezett, ezért kívánatos volna kisebb méretű és hatékonyabb szubregionális egységre való felosztása.
 A Kárpátok Eurorégió veszítene hatékonyságából, ha kisebb méretű területi alegységekre osztanák.
 A Hajdú-Bihar - Bihar Eurorégió létrehozásának pozitív hatása volt a Bihar és Hajdú-Bihar megyék közötti határon átnyúló kapcsolatok megerősödésére.
 A Hajdú-Bihar - Bihar Eurorégió létrehozásának semmilyen pozitív hatása nem volt a határon átnyúló kapcsolatok javulása tekintetében.
 Az Interregio Eurorégió létrehozásának pozitív hatása volt a Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék közötti határon átnyúló kapcsolatok megerősödésére.
 Az Interregio Eurorégió létrehozásának semmilyen pozitív hatása nem volt a határon átnyúló kapcsolatok javulása tekintetében.

A fentiekől eltérő véleményem van:
.....
.....
.....
.....

8. Az Ön községe részesült anyagi támogatásban az Európai Unió Előcsatlakozási Alapokból gazdasági fejlesztési és településfejlesztési projektekre (PHARE, SAPARD, ISPA)?

	Mi volt a projekt célja?	Értéke (EURÓban vagy LEJben)	Lebonyolítási időszak
SAPARD			
PHARE			
ISPA			

9. Amennyiben nem részesült ilyen finanszírozásban, szándékában áll-e ilyen típusú projekt kezdeményezése, és mi lesz a projekt célja?

.....

10. Hogyan értékeli, a két ország közül melyikben magasabb az életszínvonal és az életminőség?

- Romániában Magyarországon

11. Az elmúlt időszakban megvalósultak közvetlen külföldi beruházások az Ön községének gazdaságába? (Megyeszékhelyek esetében nem szükséges megválaszolni a kérdést.)

Milyen országból származnak a befektetések	A befektetések által célzott tevékenységi terület	A befektetés értéke (EURÓban vagy LEJben)

12. Az Ön szubjektív megítélése szerint, a következő jelenségek közül melyek uralják vagy indokolják a határmenti térségből származó magánszemélyek napi határátlépési forgalmát? (Több válasz is megjelölhető.)

- Vásárlás a határon túlról Idegenforgalom Illegális bevándorlás
 Határon átnyúló bűnözés Munkavállalási ingázás Bármely szintű tanulmányi ingázás
 Üzleti utak Illegális kiskereskedelem céljából végzett utazás
 A szomszédos ország egészségügyi szolgáltatásainak igénybevételét célzó utazás

A határon átnyúló együttműködés és kapcsolatok helyzete és kilátásai

13. Voltak példák a határon átnyúló együttműködésre az Ön községe és magyarországi települések között 1990 előtt?

Igen

Ha igen, melyek voltak ezek?

.....

.....

.....

Nem

14. Jelenleg fenntartanak bármilyen típusú együttműködést magyarországi településekkel?

Igen (Ha igen, folytassa a 15. kérdéstől)

Nem (Ha nem, folytassa a 29. kérdéstől)

15. Az Ön véleménye szerint melyek az esélyei Románia csatlakozásának az Európai Unióhoz 2007-ben, a Csatlakozási Szerződésben foglalt határidő szerint?

Románia a menetrend szerint csatlakozik, 2007-ben

Életbe lép a védzáradék, a csatlakozást egy évvel elhalasztják (2008-ra)

A bővítési folyamatot határozatlan időre felfüggesztik

16. Milyen körülmények között voltak/lesznek optimálisak a Magyarország és Románia közötti határon átnyúló együttműködés feltételei?

	Amikor mindkét ország tagjelölt volt, 2004 előtt	Amikor Magyarország EU-tagga vált, Románia pedig megtartotta tagjelölti státusát, 2004-2007 között	Amikor mindkét ország teljes jogú EU-tagga válik, vagyis Románia 2007-es csatlakozása után
Az együttműködés feltétele jobbak voltak/lesznek			
Az együttműködés feltétele kedvezőtlenebbek voltak/lesznek			

17. Mely magyarországi településekkel tart fenn közvetlen együttműködési kapcsolatot az Ön községe?

.....

.....

.....

18. Ki kezdeményezte a határon átnyúló együttműködést?

az Ön községe

az Ön községében működő következő intézmények

részéről:.....

a magyarországi partnertelepülés

a magyarországi településen működő következő intézmények

részéről:.....

a KÁRPÁTOK EURORÉGIÓ vagy más intézmények

részéről:.....

.....

19. Mely tényezők indokolják a meglévő együttműködési viszonyokat? (Több válasz is megjelölhető)

- információ- és tapasztalatcsere
 - a népek közötti megértés és párbeszéd
 - közigazgatási problémák közös megoldása
 - a periférikus fekvés okozta hátrányok ellensúlyozása
 - a gazdasági problémák megoldása
 - a közlekedési infrastruktúrával kapcsolatos problémák megoldása
 - az idegenforgalommal kapcsolatos problémák megoldása
 - a szociális problémák megoldása
 - kereskedelemmel és szállítási szolgáltatásokkal kapcsolatos problémák megoldása
 - oktatás- és tudománypolitikai problémák megoldása
 - a kultúrával és sporttal kapcsolatos problémák megoldása
 - a településfejlesztéssel kapcsolatos problémák megoldása
 - a közbiztonság és közrend fenntartásával kapcsolatos problémák megoldása
 - a természet- és környezetvédelmi problémák megoldása
 - egyéb
- tényezők.....
-
-

20. Milyen formában valósul meg az együttműködés? (Amennyiben az Ön községe több településsel is együttműködik, akkor nevezze meg a magyarországi partnertelepülést, amelyre az illető együttműködési forma jellemző.)

- gyenge, rendszertelen kapcsolatok (egyes esetekben információcsere és tanácsadás stb.).....
-
- a tevékenységek önkéntes és rendszeres összehangolása (pl. közös projektek összehangolása, közös munkacsoportok kialakítása egyes témakörökre).....
- szerződéses formák (megállapodások, együttműködési szerződések, közös vállalkozások).....
-
- egyéb együttműködési formák.....

21. Milyen területeken valósul meg az együttműködés, ezeket milyen mértékben tartja fontosnak?

	nagyon fontos	fontos	kevésbé fontos	nem fontos
információ- és tapasztalatcsere				
a népek közötti megértés és párbeszéd				
közigazgatási problémák közös megoldása				
a gazdasági problémák megoldása				
a közlekedési infrastruktúrával kapcsolatos problémák megoldása				
az idegenforgalommal kapcsolatos problémák megoldása				
a szociális problémák megoldása				
kereskedelemmel és szolgáltatásokkal kapcsolatos problémák megoldása				
oktatás- és tudománypolitikai problémák megoldása				
a kultúrával és sporttal kapcsolatos problémák				

megoldása				
a településrendezéssel kapcsolatos problémák megoldása				
a közbiztonság és közrend fenntartásával kapcsolatos problémák megoldása				
a természet- és környezetvédelmi problémák megoldása				
egyéb				

22. Milyen határon átnyúló projektek vannak folyamatban jelenleg az Ön községében? (kérjük, számozással azonosítsa az egyes projekteket az alábbi rovatokban, különösen az esetleges PHARE CBC projektek érdekelnek!)

A projekt elnevezése	
Részt vevő szervezetek	
A projekt lebonyolítási ideje	
A projekt megvalósításának jelenlegi állapota	
Együttműködési forma	
A projekt finanszírozása	

A projekt indoklása és céljai	
-------------------------------	--

23. Hogyan tájékoztatják a helyi közösséget a határon átnyúló együttműködésről? (Több válasz is megjelölhető.)

- Regionális televízió/rádió
- Helyi/regionális sajtó
- Különböző rendezvények/kiállítások/fórumok
- Egyéb módszerekkel (adjon példákat)
- Nincs tájékoztatás

A határon átnyúló együttműködések értékelése

24. Az Ön értékelése szerint, hogy működnek általában a határon átnyúló kooperációk az Ön települése és a magyarországi partnertelepülések között? (Kérjük, sorolja fel a magyarországi partnertelepülések nevét!)

- Nagyon jól.....
- ..
- Jól.....
-
- Kielégítően.....
-
- Rosszul.....
-
- Nagyon rosszul.....
- ...

25. Mely tényezők segítik leginkább a határon átnyúló együttműködést?

.....

.....

.....

.....

26. Milyen javaslatai vannak, mire lenne szükség a határon átnyúló együttműködések jobbá tételéhez, a jelenlegi problémák kiküszöböléséhez?

.....

.....

.....

.....

27. Mely tényezők milyen mértékben akadályozzák a határon átnyúló együttműködést?

	Nagyon nagy mértékben	Nagy-mértékben	Kis-mértékben	Egyáltalán nem
Nyelvi akadályok				
A történelmi múltban gyökerező bizalmatlanság				
Különböző nemzeti mentalitás				
Elégtelen információcsere				
A nemzeti valuták vásárlóereje közti különbség				
Jogi-gazdasági problémák (különböző adórendszer, a közös intézmények/vállalkozások alapításánál fellépő lehetséges problémák)				
Közigazgatási problémák (különböző közigazgatási struktúrák/szervezési formák) (Folytatás a következő oldalon)				
Különböző tervezési módszerek				
A támogatási politikában fennálló különbségek				
Egyéb.....				

28. Hogyan értékeli a határon átnyúló együttműködések jövőjét az Ön települése esetében?

- Településünknek meg kell erősítenie, el kell mélyítenie határon átnyúló kapcsolatait.
- Településünk elégedett a határon átnyúló kapcsolatok jelenlegi fejlettségi szintjével – állandó és működőképes együttműködés áll fenn.
- A jövőben településünk megpróbálja korlátozni határon átnyúló kapcsolatait, ugyanis a legsürgetőbb problémák már megoldódtak.
- Településünk a jövőben igyekezni fog felszámolni mindenféle határon átnyúló kapcsolatot magyarországi településekkel, mivel túl sok tényező akadályozza az ilyen kapcsolatok létrejöttét.

31. Mely tényezők milyen mértékben akadályozzák a határon átnyúló együttműködést?

	Nagyon nagy mértékben	Nagy-mértékben	Kis-mértékben	Egyáltalán nem
Nyelvi akadályok				
A történelmi múltban gyökerező bizalmatlanság				
Különböző nemzeti mentalitás				
Elégtelen információcsere				
A nemzeti valuták vásárlóereje közti különbség				
Jogi-gazdasági problémák (különböző adórendszer, a közös intézmények/vállalkozások alapításánál fellépő lehetséges problémák)				
Közigazgatási problémák (különböző közigazgatási struktúrák és hatáskörök/szervezési formák)				
Különböző tervezési módszerek				
A támogatási politikában fennálló különbségek				
Egyéb.....				

32. A jövőre nézve milyen mértékben tartja fontosnak, hogy az Ön települése határon átnyúló együttműködési kapcsolatokat hozzon létre?

- Községünk továbbra sem motivált
- Nem érdekelt
- Túl sok nehézséggel jár a kapcsolatfelvétel
- Községünkben hiányoznak a szükséges információk és feltételek
- Községünk kapcsolatot szeretne kialakítani a következő magyarországi településekkel:
.....
- Községünk elismeri, hogy szüksége volna határon átnyúló kapcsolatokra, de a lehetséges partner nem érdekelt ezek kialakításában
-
- Egyéb.....
.....

.....
.....
.....
.....

33. Van-e bármilyen további megjegyzése vagy javaslata a témával kapcsolatban?

A DOLGOZATBAN SZEREPLŐ ROMÁNIAI MEGYÉK KÖZSÉGEINEK HELYSÉGNÉV-SZÓTÁRA

BIHAR MEGYE

Abram	Érábrány
Abrămuț	Vedresábrány
Aleșd	Élesd
Aștileu	Esküllő
Aușeu	Kisősi
Avram Iancu	Keményfok
Balc	Bályok
Batăr	Feketebátor
Beiuș	Belényes
Biharia	Bihar
Boianu Mare	Tasnádbajom
Borod	Báród
Borș	Bors
Bratca	Barátka
Brusturi	Tataros
Budureasa	Bondoraszó
Buduslău	Bogyoszló
Bulz	Csarnóháza
Buntești	Bontesd
Căbești	Biharkaba
Câmpani	Felsőmezős
Căpâlna	Feketekápolna
Cărpinet	Kerpenyéd
Cefa	Cséffa
Ceica	Magyarcséke
Cetariu	Csatár
Cherechiu	Kereki
Chișlaz	Vámosláz
Ciuhoi	Berettyócsohaj
Ciumeghiu	Illye
Cociuba Mare	Alsókocsoba
Copăcel	Kiskopács
Criștioru de Jos	Biharkristyór
Curățele	Tisztásfalva
Curtuișeni	Érkörtvélyes
Derna	Felsőderna
Diosig	Diószeg
Dobrești	Bihardobrozd
Drăgănești	Dragánfalva
Drăgești	Drágcséke
Finiș	Várasfenes
Girișu de Criș	Körösgyéres
Hidișelu de Sus	Harangmező

Holod	Pusztahollód
Husasău de Tinca	Biharhosszúaszó
Ineu	Köröskisjenő
Lăzăreni	Miklósírtás
Lazuri de Beiuș	Belényesírtás
Lugasu de Jos	Alsólugas
Lunca	Biharlonka
Mădăras	Madarász
Măgești	Szászfalva
Marghita	Margitta
Nojorid	Nagyürögd
Nucet	Rézbányaváros
Olcea	Olcsa
Oradea	Nagyvárad
Oșorhei	Fugyivásárhely
Paleu	Hegyközpályi
Pietroasa	Vasaskőfalva
Pocola	Biharpoklos
Pomezueu	Kispapmező
Popești	Papfalva
Răbăgani	Robogány
Remetea	Magyarremete
Rieni	Rény
Roșia	Biharrósa
Săcădat	Mezőszakadát
Săcuieni	Székelyhíd
Sălacea	Szalacs
Sălard	Szalárd
Salonta	Nagyszalonta
Sâmbăta	Szombatság
Sânmartin	Váradszentmárton
Sântandrei	Biharszentandrás
Sârbi	Alsótótfalu
Șimian	Érsemlyén
Șinteu	Sólyomkővár
Șoimi	Sólyom
Spinuș	Hagymásfalva
Ștei	Vaskóhsziklás
Șuncuiuș	Vársonkolyos
Suplacu de Barcău	Berettyószéplak
Tămășeu	Paptamási
Târcaia	Köröstárkány
Tarcea	Értarcsa
Tăuteu	Tóti
Tețchea	Cécke
Tilegd	Mezőtelegd
Tinca	Tenke
Tulca	Tulka

Uileacu de Beiuș	Belényesújlak
Vadu Crisului	Rév
Valea lui Mihai	Érmihályfalva
Vârciorog	Vércsorog
Vaşcău	Vaskóh
Viișoara	Érszöllős

SZATMÁR MEGYE

Acâș	Ákos
Andrid	Érendréd
Apa	Apa
Ardud	Erdőd
Bârsău	Alsóberekszó
Batarci	Batarcs
Beltiug	Krasznabéltek
Bervenii	Börvely
Bixad	Bikszád
Bogdand	Bogdánd
Botiz	Batiz
Călinești-Oaș	Kányaháza
Cămărzana	Komorzán
Cămin	Kálmánd
Căpleni	Kaplony
Carei	Nagykároly
Căuaș	Érkávás
Cehal	Oláhcsaholy
Certeze	Avasújfalu
Craidorolț	Királydaróc
Crucișor	Borválaszút
Culciu	Nagykolcs
Doba	Szamosdob
Dorolț	Pusztadaróc
Foieni	Fény
Gherța Mică	Kisgérce
Halmeu	Halmi
Hodod	Hadad
Homorode	Középhomoród
Lazuri	Lázári
Livada	Sárköz
Medieșu Aurit	Aranyosmeggyes
Micula	Mikola
Moftin	Majtény

Negrești-Oaș	Avasfelsőfalu
Odoreu	Udvari
Orașu Nou	Avasújváros
Păulești	Szamospálfalva
Petrești	Mezőpetri
Pir	Szilágypér
Pișcolt	Piskolt
Pomi	Remetemező
Săcășeni	Érszakácsi
Sanislău	Szaniszló
Santău	Tasnádszántó
Satu Mare	Szatmárnémeti
Săuca	Szódemeter
Socond	Nagyszokond
Supur	Alsószopor
Tarna Mare	Nagytarna
Târșolț	Tartolc
Tășnad	Tasnád
Terebești	Krasznaterebes
Tîream	Mezőterem
Turț	Turc
Turulung	Túrterebes
Urziceni	Csanáros
Valea Vinului	Szamosborhíd
Vama	Vámfalu
Vetiș	Vetés
Viile Satu Mare	Szatmárhegy